

Редакційна колегія

Федоренко Валентин Григорович, головний редактор, член Спілки ректорів Європи, член національної спілки журналістів України, перший віце-президент Спілки будівельників України, професор кафедри теоретичної та прикладної економіки ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, почесний доктор Одеської державної академії будівництва та архітектури, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН

Федоренко Станіслав Валентинович, заступник головного редактора, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент

Саввов Іван Антонович, заступник головного редактора, Член ради директорів, Оксфордський Академічний Союз

Кучеренко Ганна Борисівна, відповідальний секретар

Амоша Олександр Іванович, директор інституту Економіки промисловості НАН України, д-р екон. наук, професор, академік НАН України

Андрощук Геннадій Олександрович, головний консультант Верховної Ради України, к-т екон. наук, доцент

Андрющенко Катерина Анатоліївна, професор кафедри економіки підприємств ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», доктор економічних наук, Відмінник освіти України

Бакуменко Валерій Данилович, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління, д-р наук з державного управління, професор

Бацаур Семен Іванович, професор кафедри управління персоналом та економіки праці ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Бендасюк Олег Олександрович, головний спеціаліст департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації МОН України, д-р екон. наук

Войтович Радмила Василівна, в. о ректора ІПК ДСЗУ, д-р наук з державного управління, професор

Воронкова Таїсія Євгенівна, професор кафедри бізнес-економіки Київського національного університету технологій та дизайну, к-т екон. наук

Воротін Валерій Євгенович, заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, д-р наук з державного управління, професор

Гайдуцький Андрій Павлович, заступник керівника управління платіжних систем УКР СІБ банка, д-р екон. наук

Гайдуцький Павло Іванович, Радник Президента України, д-р екон. наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України

Грищенко Іван Михайлович, ректор Київського національного університету технологій та дизайну, д-р екон. наук, професор, академік НАПН України, Заслужений працівник освіти України

Гудинський Олексій Дмитрович, професор кафедри менеджменту і маркетингу ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Даций Олександр Іванович, д-р екон. наук, професор, Заслужений працівник освіти України

Денисенко Микола Павлович, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну, академік УТА, д-р екон. наук, професор

Козловський Сергій Володимирович, професор кафедри міжнародних економічних відносин Донецького національного університету ім. В. Стуса (м. Вінниця), д-р екон. наук, професор

Крикій Артур Станіславович, завідувач кафедри фінансів Хмельницького економічного університету, доктор економічних наук, професор, дійсний член АЕН України

Кузьмін Олег Євгенович, директор навчально-наукового інституту економіки і менеджменту Національного університету "Львівська політехніка", д-р екон. наук, професор, Заслужений працівник народної освіти України

Кулків Петро Мусійович, ректор КНУБА, д-р екон. наук, професор, лауреат 2х державних премій в галузі науки та техніки, Заслужений працівник освіти України

Курко Микола Несторович, ректор МАУП, доктор юридичних наук, професор, академік Академії наук Вищої школи України, Заслужений юрист України

Кучменко Єліонора Миколаївна, професор кафедри соціології та соціально-гуманітарних дисциплін ІПК ДСЗУ, доктор історичних наук, професор

Маршавін Юрій Миколайович, професор кафедри управління персоналом та економіки праці КНЕУ, д-р екон. наук, професор, Заслужений працівник освіти України

Мігус Ірина Петрівна, головний науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту цивільного захисту, д-р екон. наук, професор

Мищенко Катерина Семенівна, доцент кафедри публічного управління та адміністрування ІПК ДСЗУ, кандидат наук з державного управління, доцент

Могильний Олексій Миколайович, д-р екон. наук, професор, ІПК ДСЗУ

Момир Джурович, президент Академії наук та мистецтв Чорногорії

Мордвінов Олександр Григорович, завідувач кафедри, Класичний приватний університет (м. Запоріжжя), д-р наук з державного управління, професор

Ольшанська Олександра Володимирівна, декан факультету економіки та бізнесу Київського національного університету технологій та дизайну, д-р екон. наук, професор

Онищенко Володимир Олександрович, ректор Полтавського національного технічного університету, д-р екон. наук, професор

Осадча Наталія Вікторівна, д-р екон. наук, професор

Патика Наталія Іванівна, проректор з науково-педагогічної роботи ІПК ДСЗУ, к-т екон. наук, доцент

Пяківська Марія Станіславівна, начальник відділу статистики та прогнозування Київського обласного центру зайнятості

Радиш Ярослав Федорович, д-р наук з державного управління, професор

Розпугатенко Іван Васильович, д-р наук з державного управління, професор

Саблук Петро Трохимович, Почесний директор ННЦ "Інститут аграрної економіки", д-р екон. наук, професор, академік УАН, Заслужений діяч науки і техніки України

Седих Юрій Іванович, Президент Товариства Дружби «Україна - Болгарія», Член Української Ради Миру, академік, доктор філософії, Почесний доктор права, професор

Тимошенко Іван Іванович, ректор Європейського університету, професор

Чапка Мирослав, ректор Вищої школи економіки та адміністрації в м. Битом (Польща), д-р екон. наук, професор, академік Академії економічних наук України

Черкасов Андрій Володимирович, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, доцент

Чорна Людмила Олександрівна, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва, д-р екон. наук, професор

Шаров Юрій Павлович, перший заступник директора ДРІДУ НАДУ при Президентові України, д-р наук з державного управління, професор

Шیان Дмитро Вікторович, завідувач кафедри економіки підприємства та менеджменту Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, д-р екон. наук, професор

№ 2

лютий 2019

Журнал засновано у січні 2003 року.
Виходить щомісяця.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(постанова президії ВАК України від 27 травня 2009 р. № 1-05/2, наказ Міністерства освіти і науки України № 1081 від 29.09.2014 р.)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКО-МЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 9144,
від 09.09.2004 року

ISSN 2306-6806

Передплатний індекс: 01751

Адреса редакції:

м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька,
18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.economy.in.ua

Засновники:

Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України,

ТОВ "Редакція журналу "Економіка та держава"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

Рекомендовано до друку Вченою Радою

ІПК ДСЗУ 28.02.19 р.

Підписано до друку 28.02.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 26,5.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2802/3.

Віддруковано у ТОВ «ДКС центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© Економіка та держава, 2019

У НОМЕРІ:

Економіка та держава № 2/2019

Економічна
наука

<u>Лозова Т. І., Олійник Г. Ю., Аль-Тмейзі А. Ю.</u> Організаційно-економічний механізм управління продуктивністю як фактором росту виробничої активності	4
<u>Голян В. А., Сундук Т. Ф., Поліщук Л. М.</u> Публічні природоохоронні видатки в умовах децентралізації: стратегія нарощення	10
<u>Басюк Д. І., Примак Т. Ю., Погуда Н. В.</u> Трансформація туризму в Україні на принципах сталого розвитку: досвід європейських країн	17
<u>Юрченко Ю. Ю.</u> Ключові пріоритети і цільові орієнтири дорожніх карт розвитку туризму	22
<u>Босовська М. В., Бойко М. Г., Вегмідь Н. І., Полтавська О. В.</u> Мультиатрибутивний підхід до оцінки результативності управління інтеграційними процесами туристичних підприємств	31
<u>Бондаренко О. С., Савченко Н. Г.</u> Управління фінансовими потоками в контексті оцінки ефективності соціальних інвестицій	36
<u>Свірко С. В., Тростенюк Т. М.</u> Функції, завдання, елементи та принципи управлінського обліку в державних закладах вищої освіти	41
<u>Чужиков А. В.</u> Ідентифікація конкурентоспроможності медійних продуктів	47
<u>Савченко Р. О., Савченко Н. М.</u> Управлінський контроль у неприбуткових організаціях	53
<u>Марчук Ю. М., Уварова В. І.</u> Фінансово-економічний механізм лісогосподарювання: особливості та інституціональні передумови формування	58
<u>Касперович Ю. В.</u> Фіскальна безпека держави в умовах гібридної війни	64
<u>Качула С. В.</u> Трансформація механізму реалізації державної фінансової політики соціального розвитку в Україні	71
<u>Кизенко О. О.</u> Розвиток концепції контролінгової діяльності на підприємстві: від аналітичного обліку до стратегічної трансформації	77
<u>Степанова О. В.</u> Держава добробуту та сучасні процеси трансформації фіскального простору ..	82
<u>Меліхова Т. О., Троян О. В., Бондаренко І. В.</u> Удосконалення методики внутрішнього аудиту розрахунків з постачальниками для підвищення економічної безпеки підприємства	88
<u>Баранецька О. В., Ладюк О. Д., Гарач К. С.</u> Деструктивний вплив тероризму на безпекове середовище України	94
<u>Гамова О. В., Козачок І. А., Палюткіна Н. В.</u> Розробка програми аудиту нематеріальних активів на ПАТ "Запорізький залізорудний комбінат"	100
<u>Яцишина Л. К.</u> Дослідження ринку овочів і фруктів в Україні	105
<u>Стоян К. С., Широка В. В.</u> Необхідність підвищення рівня аналітичної культури туристичних підприємств	110
<u>Макаренко С. С.</u> Концептуальні підходи до діяльності лісогосподарських підприємств	115
<u>Волошин А. В.</u> Міжнародна конкурентоспроможність українських малих та середніх підприємств	120
<u>Городко М. В.</u> Оцінка факторів впливу на функціонування логістичної системи молокопереробних підприємств	124
<u>Чабан Г. М.</u> Актуальні питання попередження ризику в цивільній авіації України	130
<u>Зайченко К. С.</u> Методи та моделі формування організаційної структури інноваційно-активного малого підприємства: сутність та практичне значення	135

CONTENTS:

Ekonomika ta derzhava № 2/2019

Economy

<u>Lozova T., Oliynyk G., Al-Tmeizi A.</u> ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF PRODUCTIVITY MANAGEMENT, AS A FACTOR IN THE GROWTH OF PRODUCTIVE ACTIVITY	4
<u>Golyan V., Sunduk T., Polishchuk L.</u> PUBLIC ENVIRONMENTAL EXPENDITURES IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION: STRATEGY FOR INCREASING	10
<u>Basyuk D., Prymak T., Pohuda N.</u> TRANSFORMATION OF TOURISM IN UKRAINE ON THE PRINCIPLES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT: EUROPEAN EXPERIENCE	17
<u>Yurchenko Yu</u> KEY PRIORITIES AND TARGETED OBJECTIVES ROAD MAPS TOURISM DEVELOPMENT	22
<u>Bosovska M., Boyko M., Vedmid N., Poltavska O.</u> MULTI-ATTRIBUTE APPROACH TO THE ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF MANAGING THE INTEGRATION PROCESSES OF TOURISM ENTERPRISES	31
<u>Bondarenko O., Savchenko N.</u> MANAGEMENT OF FINANCIAL FLOWS IN THE CONTEXT OF EVALUATION OF EFFICIENCY OF SOCIAL INVESTMENTS	36
<u>Svirko S., Trosteniuk T.</u> FUNCTIONS, TASKS, ELEMENTS AND PRINCIPLES OF MANAGERIAL ACCOUNTING AT PUBLIC HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	41
<u>Chuzhykov A.</u> IDENTIFY THE COMPETITIVENESS OF MEDIA PRODUCTS	47
<u>Savchenko R., Savchenko N.</u> MANAGEMENT CONTROL IN NON-PROFIT ORGANIZATIONS	53
<u>Marchuk Yu., Uvarova V.</u> FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISM OF FORESTRY: FEATURES AND INSTITUTIONAL PRECONDITIONS OF FORMATION	58
<u>Kasperovich Yu.</u> FISCAL SECURITY OF THE STATE IN A HYBRID WAR	64
<u>Kachula S.</u> STATE FINANCIAL POLICY OF SOCIAL DEVELOPMENT IN UKRAINE REALIZATION MECHANISM TRANSFORMATION	71
<u>Kyzenko O.</u> DEVELOPMENT CONTROLLING ENTERPRISE ACTIVITY CONCEPT: FROM ANALYTICAL ACCOUNTING TO STRATEGIC TRANSFORMATION	77
<u>Stepanova O.</u> WELFARE STATE AND MODERN PROCESSES OF FISCAL SPACE TRANSFORMATION	82
<u>Melikhova T., Troyan O., Bondarenko I.</u> IMPROVEMENT OF INTERNAL AUDIT METHOD OF SETTLEMENTS WITH SUPPLIERS FOR INCREASING ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY	88
<u>Baranetska O., Ladyuk O., Garach K.</u> THE NEGATIVE IMPACT OF TERRORISM ON UKRAINE'S SECURITY	94
<u>Gamova O., Kozachok I., Palyutkina N.</u> DEVELOPMENT OF NON-MATERIAL ASSETS AUDIT PROGRAMME IN PJSC "ZAPORIZKII ZALIZORUDNYI KOMBINAT"	100
<u>Yatsyshina L.</u> MARKET RESEARCH ON FRUITS AND VEGETABLES IN UKRAINE	105
<u>Stojan K., Shiroka V.</u> THE NECESSITY OF RAISING THE LEVEL OF ANALYTICAL CULTURE OF TOURISM ENTERPRISES	110
<u>Makarenko S.</u> CONCEPTUAL APPROACHES TO THE ACTIVITIES OF FORESTRY ENTERPRISES	115
<u>Voloshyn A.</u> INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES	120
<u>Horodko M.</u> EVALUATION OF FACTORS INFLUENCING THE FUNCTIONING LOGISTICS SYSTEM OF THE DAIRY PROCESSING ENTERPRISES	124
<u>Chaban H.</u> CURRENT ISSUES OF AVOID THE RISK OF CIVIL AVIATION OF UKRAINE	130
<u>Zaychenko K.</u> METHODS AND MODELS OF FORMATION THE ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF INNOVATION-ACTIVE SMALL ENTERPRISE: ESSENCE AND PRACTICAL VALUE	135

Т. І. Лозова,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки та гуманітарних наук,

Одеська національна академія зв'язку імені О.С. Попова, м. Київ

Г. Ю. Олійник,

д. е. н. доцент, завідувач кафедри маркетингу,

Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна", м. Київ

А. Ю. Аль-Тмейзі,

к. е. н. заступник директора, Інститут економіки та менеджменту

Відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна", м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.4

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ПРОДУКТИВНІСТЮ ЯК ФАКТОРОМ РОСТУ ВИРОБНИЧОЇ АКТИВНОСТІ

T. Lozova,

*doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Economics
and Humanities of the Odessa National Academy of Communications. O.S. Popov, Kyiv*

G. Oliynyk,

*doctor of economics Associate Professor, Head of the Marketing Department
of the Open International University of Human Development "Ukraine", Kyiv*

A. Al-Tmeizi,

*Ph.D. Deputy Director of the Institute of Economics and Management
of the Open International University of Human Development "Ukraine", Kyiv*

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF PRODUCTIVITY MANAGEMENT, AS A FACTOR IN THE GROWTH OF PRODUCTIVE ACTIVITY

Перехід української економіки на інноваційний шлях розвитку потребує радикальних змін на підприємствах з метою забезпечення конкурентоспроможності на світових ринках в умовах глобалізації економіки. До радикальних змін відносяться процеси реструктуризації, які провадяться на підприємствах у рамках стратегічного розвитку. Як основну проблему реструктуризації господарських суб'єктів слід виділити систему управління продуктивністю як фактором управління виробничою активністю, як у процесі радикальних перетворень, так і в звичайній господарській діяльності. Проблеми дефіциту робочої сили для стабільного росту економіки необхідно вирішувати стимулюючи продуктивність праці і не розраховувати на екстенсивне розширення трудових ресурсів.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку економіки держави і кожного підприємства, важливою складовою є продуктивність праці, тому що зростання економіки напряму пов'язане з ростом виробництва.

З народногосподарської точки зору підвищення виробництва обумовлює: зростання валового внутрішнього і національного продукту, національного доходу; зростання фонду накопичення і фонду споживання; основу для розширеного відтворення; основу для підвищення рівня життя громадян і вирішення соціальних проблем; основу для розвитку держави і росту її економіки.

Якщо виходити із чисто теоретичних економічних позицій, то громадяни тієї держави, в якій досягнута найвища продуктивність праці, повинні мати самий високий рівень життя, таким чином, матеріальною основою для підвищення рівня життя є зростання продуктивності. Це аксіома, яка, на жаль, не завжди виконується на практиці. Проблема дефіциту робочої сили для стійкого росту економіки необхідно вирішувати, стимулюючи продуктивність праці, а не розраховуючи на екстенсивне розширення трудо-

вих ресурсів, зокрема у формі трудової імміграції. Дешева робоча сила — це не тільки низький рівень продуктивності праці, а і його низька якість. Саме тому статтю присвячено створенню організаційно-економічного механізму управління продуктивністю праці як фактору росту виробничої активності.

The transition of the Ukrainian economy to the innovative way of development requires radical changes in enterprises in order to ensure competitiveness on world markets in the conditions of globalization of the economy. The radical changes include the restructuring processes that are taking place in enterprises within the framework of strategic development. As the main problem of restructuring of economic entities, it is necessary to allocate a system of productivity management, as a factor of management of production activity, both in the process of radical transformations, and in ordinary business activities. The problem of labor shortages for sustained economic growth must be addressed by stimulating labor productivity and not counting on the extensive expansion of labor resources.

Thus, at the current stage of development of the economy of the state and each enterprise, labor productivity is an important component, as the growth of the economy is directly related to the growth of production.

From the national economic point of view, the increase in production causes: the growth of the gross domestic and national product, national income, the growth of the accumulation fund and consumption fund; the basis for extended playback; the basis for raising the standard of living of citizens and solving social problems; the basis for the development of the state and the growth of its economy.

If we proceed from a purely theoretical economic point of view, then the citizens of the state in which the highest productivity has been achieved must have the highest standard of living, thus the material basis for raising the standard of living is productivity growth. This is an axiom, which, unfortunately, is not always implemented in practice. The problem of shortage of labor for sustainable growth of the economy needs to be addressed, stimulating productivity, and not counting on the extensive expansion of labor resources, in particular in the form of labor immigration. Cheap labor is not only a low level of labor productivity, but also its low quality. That is why this article is devoted to the creation of an organizational and economic mechanism for managing labor productivity as a factor in the growth of productive activity.

Ключові слова: продуктивність праці, планування індексу продуктивності, виробнича активність підприємства, складові ефекту управління продуктивністю.

Key words: labour, planning of index of the productivity productivity, productive activity of enterprise, constituents of effect of management the productivity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У ХХ ст. самим важливим і унікальним досягненням менеджменту було зростання у 50 раз продуктивності фізичної праці на виробничих підприємствах. Самим цінним активом будь-якої компанії ХХ ст. було виробниче обладнання. У ХХІ ст. самим цінним активом будь-якої організації як комерційної, так і некомерційної є робітники розумової праці та їх продуктивність [1].

Принципи продуктивності фізичної праці були вперше сформульовані Ф. Тейлором (1856—1915 рр.). З того часу продуктивність цієї праці стала рости значними темпами. Вона до сих пір стабільно зростає на 3.5% на рік. Саме на цих факторах роста основиються всі економічні та соціальні досягнення ХХ ст. На основі своїх досліджень Ф.У. Тейлор обґрунтував специфіку людини як соціального ресурсу, розглядаючи його як єдиний можливий об'єкт управління. Він вважав, що головна мета управління — забезпечення високої продуктивності праці та соціальної гармонії. Розглядаючи організацію в основному як процес, орієнтований на забезпечення ефективної трудової діяльності Ф.У. Тейлор довів, що не техніка і економіка, а саме управління людьми є основ-

ним фактором, який впливає на підвищення ефективності праці [2].

Принципи Тейлора за останні 100 років зазнали значних змін, уточнень та удосконалень. Пізніше ця методика отримала назву — "наукова організація труда" або "менеджмент". Метод Тейлора і зараз є головним принципом організації виробництва в державах, де фізичний труд залишається фактором роста економіки [2]. Головною задачею ХХІ ст. для розвинених держав стає підвищення продуктивності праці розумового труда. П. Друкер визначив шість основних факторів такої продуктивності:

- 1) продуктивність робітників розумової праці потребує чіткої відповіді на питання: "В чому складається виробниче завдання?" (на відміну від фізичного труда, де завдання чітко задається заздалегідь);
- 2) відповідальність за продуктивність покладається на самого робітника він сам собі менеджер;
- 3) непереривна інноваційна діяльність повинна бути невід'ємною частиною розумової праці, робітник повинен відповідати за впровадження нововведень;
- 4) також робітнику необхідно самому постійно навчатись та навчати;

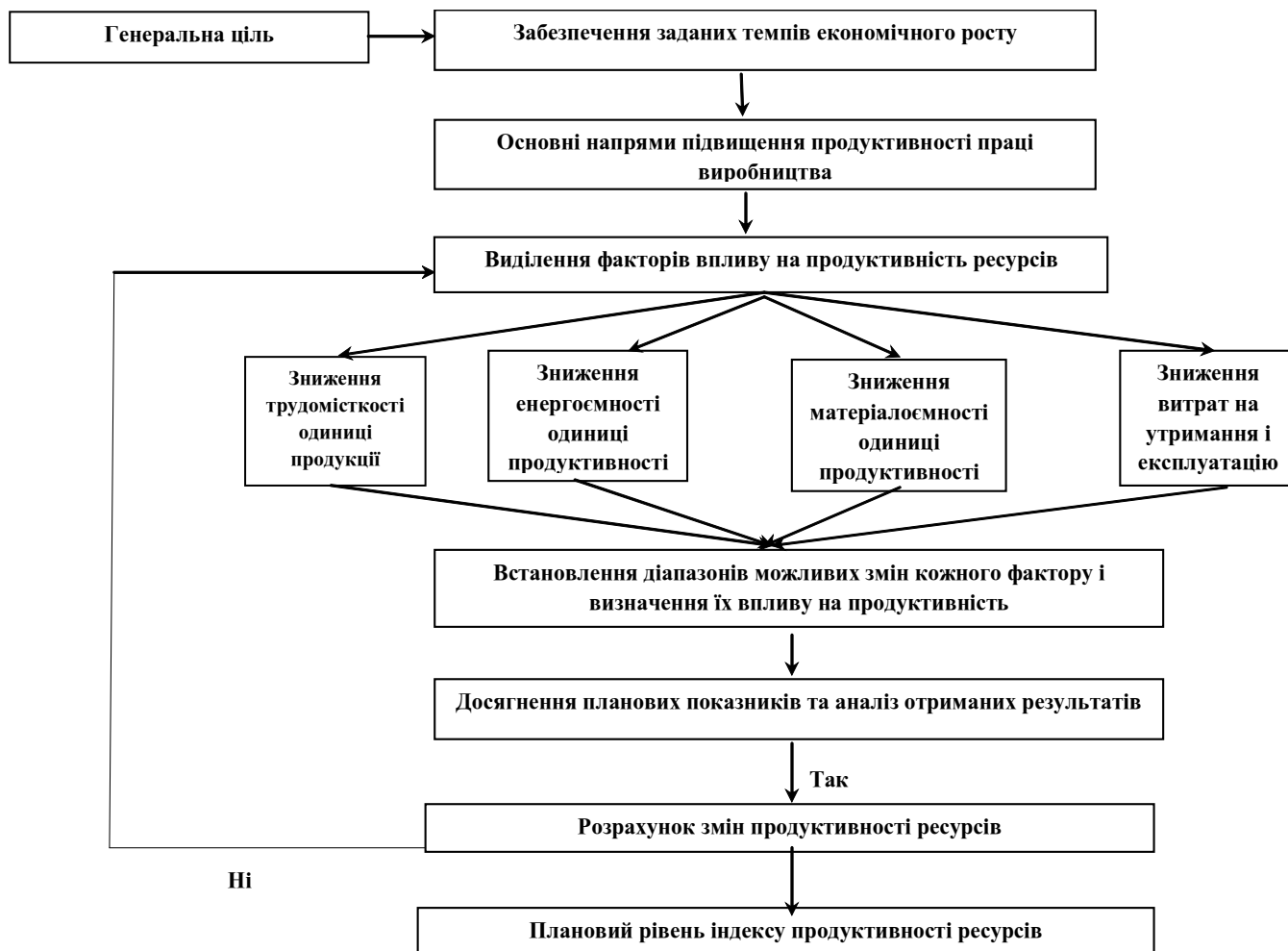

Рис. 1. Планування індексу продуктивності фізичної та розумової праці

5) якості праці надається велике значення відмінно від її кількості;

6) на працівника розумової праці треба дивитися як на "капітал", а не як на "витрати" (витрати на навчання та підготовку повинні рахуватись капіталовкладеннями).

Всі ці вимоги повністю протилежні вимогам, необхідним для підвищення продуктивності фізичної праці [3]. Підвищення продуктивності інтелектуального труда потребує перегляду основних підходів не тільки до діяльності окремого робітника, а і до всієї організації труда.

До створення систем, які враховують всі перелічені фактори, тільки приступають (а в Україні про проведення подібних досліджень нема публікацій). До таких систем доцільно віднести системи управління знаннями, але це поки що, скоріше, експеримент [3]. Вплив комп'ютерів на підвищення продуктивності однозначно не визначено. До цього можна віднести і труднощі з впровадженням систем для цілей планування, і "парадокс продуктивності", сформульований американським економістом Р. Солоу. Він полягає в тому, що довгий час, не дивлячись на масове розповсюдження комп'ютерів, вони не впливали на продуктивність праці в офісах [4]. У нашій державі необхідно, нині забезпечити зростання продуктивності фізичного і інтелектуального, розумового труда. З цієї позиції підвищення продуктивності представляє собою, з нашої точки зору, процес змін, який потребує управління, отже, і стратегічного підходу. Для цього авторами пропонується така концепція управління продуктивністю як фактором виробничої активності, яка представлена

такими основними положеннями: основою процесу управління продуктивністю є визначені цілі: тактичної (поточної) та стратегічної. Тактичні цілі — це зниження показників ресурсоспоживання і підвищення, на цій основі, виробничої активності. Стратегічні цілі — це зростання додаткової вартості капіталу підприємства за рахунок інтенсивних факторів виробництва. Саме ефективне управління фізичним та інтелектуальним трудом, та їх тактичні та стратегічні цілі, пов'язані між собою, дозволяють провести планування заходів росту продуктивності як у поточній, так і в перспективній діяльності компанії. В концепції продуктивність використовується як інструмент управління виробничою активністю, в якій для поточних цілей планування використовуються продуктивність ресурсів, яка відображає ресурс споживання на одиницю продукції в заданий період через показники: трудоемкості, матеріалоемності, енергоемності, фондоємності, зарплатоємності та інш. Саме ці показники є результатом як фізичної, так і розумової, інтелектуальної праці.

При створенні механізму управління продуктивністю фізичної та розумової праці виділяються такі основні принципи: ціленаправленості, узгодженості, комплексності, збалансованості, своєчасності. Недотримання одного з принципів управління призводить до зниження надійності та ефективності планів і програм підвищення виробництва, тому розробка механізмів реалізації цих принципів для працівників фізичного та розумового труда є необхідною умовою створення системи управління продуктивністю ресурсів. Для успішного впровадження програми росту продуктивності необхідно

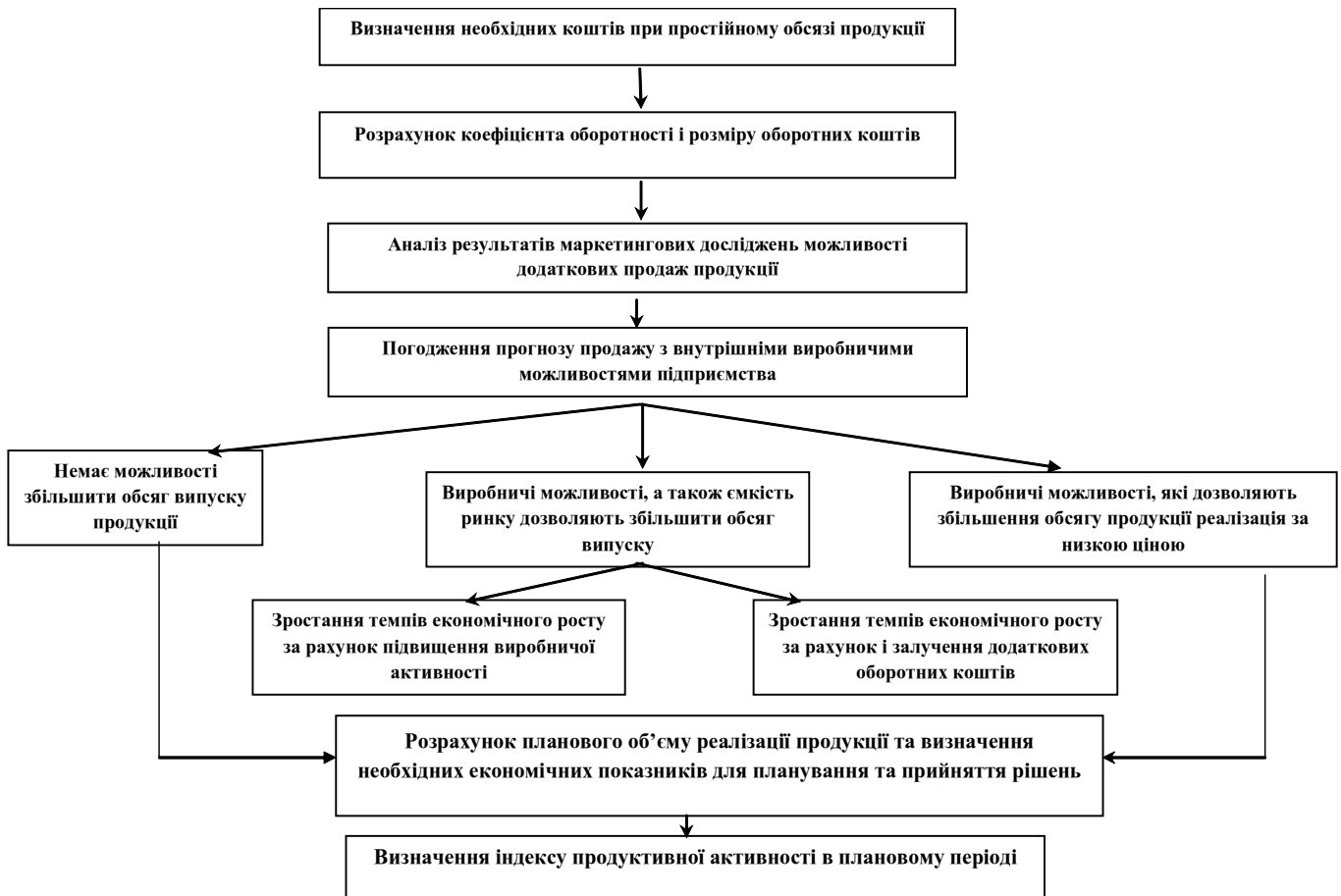

Рис. 2. Алгоритм оцінки впливу продуктивності на виробничу активність підприємства

визначити всі "вузькі місця", які впливають на скорочення продуктивності компанії (наприклад, нерациональна організація виробництва, недостатній попит).

Для підвищення продуктивності фізичного та розумового труда необхідно: створити механізм синхронізації; нарощувати пропускну спроможність "вузьких місць"; забезпечити пропорційність розвитку процесів; синхронізувати режим роботи всього виробничого ланцюга, ритм якого створює "вузькі місця".

Для ефективної мотивації в концепції передбачається раціональне співвідношення між досягнутими результатами та винагородами, створюється механізм управління результативністю на основі мотивації праці, яка забезпечує високу результативність. Концептуально визначається рівень результативності близький до "технічної норми". Для оцінки змін продуктивності використовується її інтегральний індекс, який розраховується на основі відносних індексів приватних показників продуктивності (наприклад, показники ресурсу використання), в якості яких виступають енергоємність, трудоємність, матеріалоємність та ін.

Продуктивність є одним з важливих показників, які характеризують виробничу активність.

Темпи виробничої активності регулюються в залежності від заданих цілей і планових завдань. Зростання продуктивності надає можливість підвищити темпи виробничої активності за рахунок інтенсивних факторів, тобто на зекономлених ресурсах.

Розроблені (прийняті) концептуальні положення є основою для створення організаційного механізму управління продуктивністю, який є інструментом для прийняття планових рішень і забезпечення мінімальних витрат при реалізації програм зростання продуктивності.

У рамках прийнятої концепції управління продуктивністю, як фактором виробничої активності, розроблена методика планування індексу продуктивності. Загальна схема планування індексу продуктивності представлена на рисунку 1.

Початковим етапом планування є забезпечення заданих темпів економічного зростання виробництва. Поточна величина річних темпів зростання виробництва визначається на основі установлених цілей стратегічного планування. Досягнення цих цілей можливо при підвищенні виробничої активності. Темпи економічного зростання можуть збільшитися як за рахунок екстенсивного, так і за рахунок інтенсивного використання ресурсів.

Екстенсивне зростання обсягу виробництва відбувається за рахунок збільшення витрати факторів виробництва — землі, праці, часу, капіталу, підприємництва. При цьому їх якісний і технічний рівні залишаються незмінними.

Інтенсивне економічне зростання характеризується збільшення обсягу вироблених благ за рахунок зростання продуктивності на базі застосування більш ефективних засобів праці, технологій і форм організації виробництва. У цьому випадку відбуваються якісні зміни факторів виробництва і економія ресурсів, що забезпечує зростання виробничої активності.

Сучасне виробництво поєднує екстенсивні і інтенсивні чинники. В дійсності, точніше, говорити про переважно екстенсивні або переважно інтенсивні чинники економічного зростання. Реалізація інтенсивних чинників зростання виробничої активності здійснюється на основі зростання продуктивності ресурсів.

На другому етапі планування індексу продуктивності виділяються основні напрямки підвищення про-

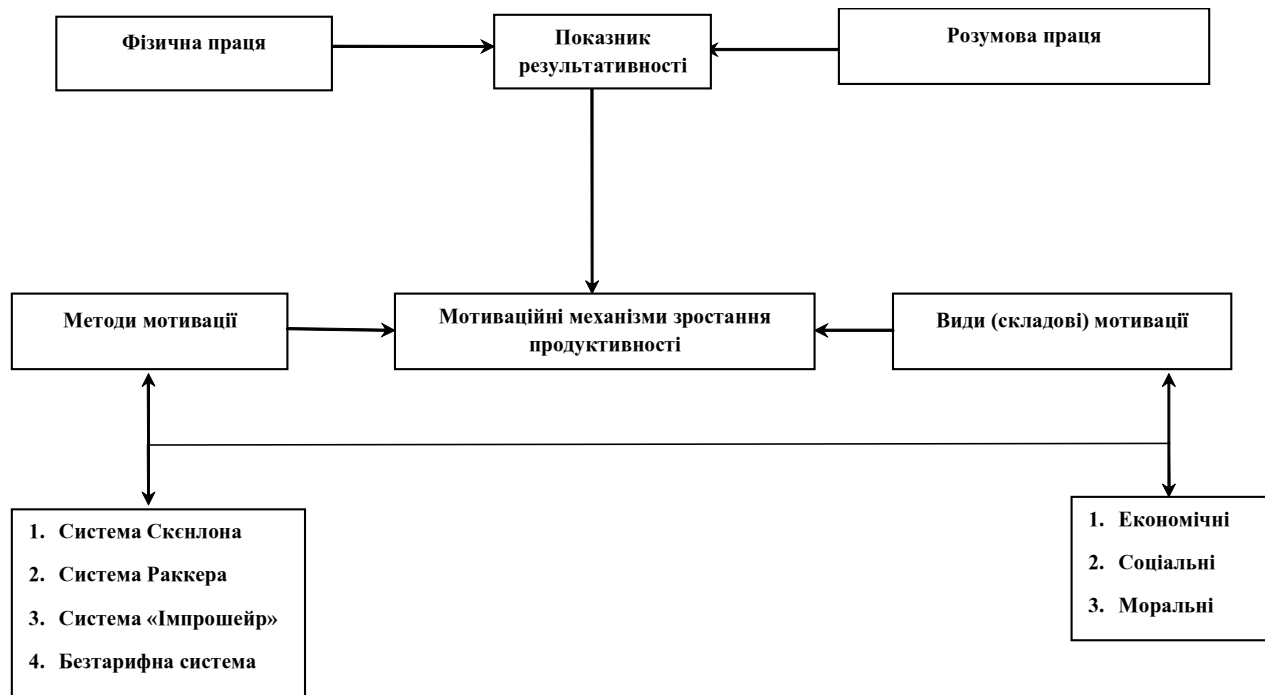

Рис. 3. Складові мотиваційного механізму зростання продуктивності

Джерело: [7].

дуктивності, до яких відносяться трудові, технологічні, мотиваційні, соціальні.

Кожен напрям характеризується своїми факторами впливу на продуктивність, серед яких виділені основні показники ресурсоспоживання: трудомісткість, енергоємність, матеріаломісткість, фондомісткість. Як показують дослідження, виділені фактори мають найбільший вплив на зростання продуктивності ресурсів, а отже, і на виробничу активність [5].

Для кожного з показників встановлюється діапазон можливих змін і визначається їх вплив на продуктивність, при цьому необхідно враховувати різну значимість факторів. На основі АВС-аналізу визначається питома вага (або вагові коефіцієнти значущості) виділених показників.

Наприклад, якщо значимість матеріаломісткості складає 0,5, а значимість трудомісткості — 0,1, то зниження матеріаломісткості на 1% рівносильно зниженню трудомісткості на 5% [5].

Встановлення рівня продуктивності ресурсів полягає у визначенні можливої економії ресурсів при використанні резервів зростання продуктивності.

Оскільки зниження, наприклад, матеріаломісткості часто супроводжується підвищенням фондомісткості, зниження трудомісткості також може привести до зростання фондомісткості, а іноді і до збільшення енергетичних витрат, зміна продуктивності ресурсів визначається по сукупним змінам фондоємності, трудомісткості, матеріаломісткості та енергоємності. Сукупне зниження цих показників буде свідчити про зростання загальної продуктивності ресурсів.

Якщо результати не задовольняють планові завдання, то провадиться повернення до одного з попередніх пунктів і процес пошуку резервів зростання продуктивності повторюється знову. Досвід підприємств "Укртелекому" та "Укрзалізниця" доводить що визначення індексу продуктивності-необхідна умова планування виробничої активності. Індекс продуктивності характеризує можливість зростання виробничої активності в плановий період. Однак для планування виробничої активності потрібні результати оцінки впливу зростання продуктивності на виробничу активність. Виходячи з такої оцінки вибираються варіанти прийняття рішень з планування виробничої активності. У практиці відсутній

інструмент оцінки впливу продуктивності на виробничу активність. У зв'язку з цим в процесі дослідження розроблена методика оцінки впливу індексу продуктивності на виробничу активність підприємства, алгоритм, який представлений на рисунку 2 [6].

Сутність методики полягає в такому:

1. На основі планових завдань по зміні питомих витрат використовуваних ресурсів (матеріаломісткість, трудомісткість, енергомісткість) розраховується індекс продуктивності ресурсів. Методика його планування, в залежності від факторів, що впливають, представлена вище.

2. На основі розрахованого індексу продуктивності ресурсів визначається зміна потреби підприємства в оборотних коштах при незмінному обсязі випуску продукції (в порівнянні зі звітним періодом).

3. Визначається темп приросту коефіцієнта оборотності за рахунок зростання продуктивності.

4. Аналізуються результати маркетингових досліджень про можливість додаткового обсягу продажів продукції, з якого визначають темпи економічного зростання підприємства. Економічне зростання може бути забезпечено за рахунок як зростання виробничих активностей, так і залучення додаткових оборотних коштів.

5. Отримана інформація, про ємкості ринку і очікуваних обсягах продажів, аналізується фахівцями планово-економічної служби (відділу), разом з маркетинговими, з точки зору узгодження з виробничими можливостями підприємства та сумою наявних боргових зобов'язань. Залежно від ситуації вибирається варіант вирішення цієї проблеми.

6. На основі аналізу можливостей економічного зростання визначається плановий обсяг реалізації продукції, за рахунок зростання продуктивності ресурсів і не витрачених оборотних коштів, а також необхідні економічні показники для планування і прийняття рішень щодо подальших темпів зростання виробничої активності.

7. На основі отриманих розрахункових даних визначається темп приросту обсягу реалізації або індекс виробничої активності в плановому періоді.

Якщо отриманий індекс виробничої активності задовольняє керівництво підприємства, то приймається запланований економічний показник росту. В іншому

випадку визначається інший варіант планового рішення.

Таким чином, запропонована методика дозволяє оцінити вплив зростання продуктивності на виробничу активність і на цій основі планувати можливе економічне збільшення за рахунок зростання виробничої активності, тобто за рахунок інтенсивних факторів виробництва. Ефективне управління зростанням продуктивності неможливе без відповідного мотиваційного механізму діяльності працівників, так як наявність мотивації підвищує можливість своєчасного і якісного виконання планових робіт.

Як відомо, мотивація — це процес спонукання персоналу до активної діяльності для досягнення поставлених задач і підвищення результативності. Стимулювання працівників з метою підвищення виробництва і відповідальності за результати виробництва є важливою проблемою як для більшості спеціалістів так і для менеджерів [7].

Основним завданням впровадження системи стимулювання праці і мотивації персоналу підприємства є створення умов, при яких у працівників підприємства всіх рівнів з'явиться мотивація вирішувати завдання щодо підвищення продуктивності.

При розробці системи стимулювання пропонується:

- на основі розробленої концепції створити об'єктивні оцінки продуктивності і засоби контролю ступеня відповідальності продуктивності встановленим мірками як основи для прийняття рішень про заохочення;

- виділити основні складові (види) мотивації;
- вибрати методи мотивації, в яких стимулювання і винагорода за рахунок прибутку, пов'язані зі зростанням продуктивності.

Зазначені складові мотиваційного механізму наведені на рисунку 3.

За результатами дослідження визначено, що для управління продуктивністю необхідно провадити оцінку продуктивності в залежності від цілей підприємства. Запропонований підхід дозволяє провадити оцінку для таких цілей:

- визначення рейтингу (іміджу) підприємства;
- визначення ефективності діяльності підприємства;

- визначення рівня розвитку виробництва (прогресивності технічного оснащення і використання технологій);

- формування механізму мотивації труда;
- устанавлювати норми та нормативи труда;
- визначення можливостей росту соціальних виплат підприємства;

- визначення рівня потенційного росту виробничої активності;

- визначення впливу продуктивності на рівень вартості компанії.

Для кожної цілі визначаються відповідні методи визначення та показники оцінки продуктивності.

Особливістю даного підходу є визначення рівня потенційного росту виробничої активності на основі індексного показника продуктивності, яка дозволяє обосновано і своєчасно приймати рішення про темпи росту виробництва.

ВИСНОВКИ

У практиці та теорії не існує єдиних підходів до визначення, оцінки і вимірювання продуктивності. Діючі методики значну увагу приділяють затратам живої праці (чисельності працюючих) і дуже мало таким складовим, як матеріали, основний капітал, знання. Відсутня комплексна система показників продуктивності.

Продуктивність є інтегрованим багатфакторним показником, на який впливає значна кількість факторів.

Розроблена концепція управління продуктивністю як фактором виробничої активності враховує вплив продуктивності на виробничу активність підприємства. Зміна виробничої активності обумовлена інтенсивними факторами — ростом продуктивності.

Розроблені концептуальні положення є основою для створення організаційного механізму управління продуктивністю, який є інструментом для прийняття планових рішень, а також забезпечує мінімальні економічні витрати при реалізації програми росту продуктивності. Розроблена методика оцінки впливу індексу продуктивності на виробничу активність дозволяє визначити можливість підвищення виробничої активності за рахунок росту продуктивності без додаткових оборотних коштів.

Література:

1. Друкер П. Задачи менеджменту в XXI веке / Пер. с англ. — М.: Изд. дом "Вильямс", 2018. — 286 с.

2. Тейлор Ф.У. Принципы научного менеджмента. Principles of Scientific Management 1911 [Электронный ресурс] // "Центр гуманитарных технологий, 2010—2018 (последняя редакция 25.08.2018.). URL: <https://gtmarket.ru/personals/>

3. Воробієнко П.П. Перехідна економіка теорія та практика: монографія / Воробієнко П.П., Лозова Т.І., Олійник Г.Ю. — Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2018. — 272 с.

4. Солоу Р. Навчальний посібник. — К.: Знання, 2005. — 719 с. — С. 595—605.

5. Приватизація, інвестиції та фондовий ринок: правові засади та практика. У 4-т. / За ред. С.О. Довгого та В.М. Литвина: Т.2: Приватизація відкритих акціонерних товариств (на прикладі ВАТ "Укртелеком") / [С.О. Довгий, Т.І. Лозова, Г.Ю. Олійник]; за ред. С.О. Довгого, Т.І. Лозової. — К.: Укртелеком, 2001. — 552 с.

6. Олійник Г.Ю. Управління реструктуризацією залізничного комплексу України / Г.Ю. Олійник. — К.: Логос, 2014. — 306 с.

7. Синк С. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение / Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. В.И. Данилова-Данильянса. — М.: Прогресс, 1989. — 346 с.

References:

1. Drucker, P. (2018), *Zadachy menedzhmentu v XXI veke* [Tasks of management in the twentieth century], Izd. House Williams, Moscow, Russia.

2. Taylor, F. Y. (2010—2018), "Principles of scientific management. Principles of Scientific Management 1911", Center of humanitarian technologies, available at: <https://gtmarket.ru/personals/> (Accessed 20 Jan 2019).

3. Vorobienko, P.P., Lozova, T.I. and Oliynyk, G.Yu. (2018), *Perekhidna ekonomika teoriia ta praktyka* [Transitional economics theory and practice], ONAT named after O.S. Popov, Odesa, Ukraine.

4. Solow, R. (2005), *Textbook*. K.: Knowledge, pp. 595—605.

5. Dovgoiy, S.O. and Lytvyn, V.M. (2001), *Perekhidna ekonomika teoriia ta praktyka* [Privatization, Investments and the Stock Market: Legal Basis and Practice], 4th ed., vol.2, *Pryvatyzatsiia vidkrytykh aktsionernykh tovarystv (na prykladi VAT "Ukrtelekom")* [Privatization of open joint-stock companies (for example, OJSC Ukrtelecom)], Ukrtelecom, Kyiv, Ukraine.

6. Oliynyk, G.Yu. (2014), *Upravlinnia restrukturyzatsiieiu zaliznychnoho kompleksu Ukrainy* [Management of the Restructuring of the Railway Complex of Ukraine], Logos, Kyiv, Ukraine.

7. Sink, S. (1989), *Upravlenye proyzvoditel'nost'iu: planirovaniye, yzmereniye y otsenka, kontrol' y povysheniye* [Performance Management: Planning, Measurement and Evaluation, Control and Enhancement], Progress, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2019 р.

В. А. Голян,

д. е. н., професор, директор, Громадська організація "Європейський аналітичний центр", м. Київ

Т. Ф. Сундук,

асистент кафедри банківської справи,

Київський національний торговельно-економічний університет

Л. М. Поліщук,

к. т. н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,

Луцький національний технічний університет

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.10

ПУБЛІЧНІ ПРИРОДООХОРОННІ ВИДАТКИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: СТРАТЕГІЯ НАРОЩЕННЯ

V. Golyan,

Doctor of Sciences (Economics), Professor, Director, Public Organization "European Analytical Centre", Kyiv

T. Sunduk,

Assistant department of banking, Kyiv National University of Trade and Economics

L. Polishchuk,

Candidate of Technical Sciences, docent of the Department of Tourism,

Hotel and Restaurant Business, Lutsk National Technical University

PUBLIC ENVIRONMENTAL EXPENDITURES IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION: STRATEGY FOR INCREASING

На основі аналізу динаміки видатків Зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища встановлено, що природоохоронні публічні видатки (кошти державного та місцевих бюджетів) залишаються вагомим складовим елементом капітальних та поточних видатків екологічного спрямування в цілому. Встановлено, що у структурі публічних природоохоронних видатків найбільшу питому вагу займають кошти державного бюджету. Дослідження показали, що у період 2011—2017 років частка капітальних видатків у загальних природоохоронних видатках Зведеного бюджету України за винятком окремих років займає менше половини, що свідчить про поточну, а не стратегічну направленість витрат на охорону довкілля. Встановлено, що в останні роки фінансування публічних природоохоронних видатків ускладнилося через те, що екологічний податок за забруднення навколишнього природного середовища перестав на деякий час надходити до спеціальних фондів (фондів охорони навколишнього середовища), а розчинявся у загальних фондах відповідних бюджетів, що знизило результативність фінансування природоохоронних проектів, особливо на регіональному та місцевому рівнях. Виявлено, що рентна плата за спеціальне використання природних ресурсів, за винятком частини водно-ресурсної ренти, яка віднедавна почала надходити до Фонду розвитку водного господарства, надходить до загального фонду державного та місцевих бюджетів і не має прив'язки до фінансування проектів відтворення та охорони природно-ресурсного потенціалу. Обґрунтовано, що нарощення публічних природоохоронних видатків напряму залежить від розширення реальної бази стягнення рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів та екологічного податку за забруднення навколишнього природного середовища з їх подальшою концентрацією у спеціальних фондах (фондах відтворення природно-ресурсного потенціалу та охорони довкілля), що посилить адресну спрямованість природно-ресурсних та екологічних платежів. Доведено, що поглиблення процесів децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування вимагає перенесення центру тяжіння у фінансуванні публічних природоохоронних видатків на рівень територіальних громад, що поступово усуватиме розпорошеність публічних видатків між бюджетами різного рівня. Встановлено, що підвищення дієвості фінансування публічних природоохоронних видатків залежить від збільшення кількості екологічних проектів, які реалізуються на основі угод публічно-приватного партнерства, які забезпечать залучення поряд з бюджетними коштами приватних інвестицій у природоохоронну сферу.

Basing on the analysis of the dynamics of Consolidated budget expenditures of Ukraine on the protection of the environment it is determined that the environmental public spending (state budget and local budgets) remain

a significant component of capital and current expenditures in the environmental field in general. It is established that in the structure of public environmental expenditures the largest share is occupied by the state budget. Studies have shown that in the period 2011—2017 the share of capital expenditures in the total environmental expenditures of the Consolidated budget of Ukraine, except for some years, takes less than half, which indicates the current, rather than the strategic direction of the costs of environmental protection. It is established that in recent years the financing of public environmental expenditures has become more complicated due to the fact that the environmental tax for environmental pollution has ceased to be received for some time by special funds (environmental protection funds), and was dissolved in the general funds of the respective budgets, which reduced the effectiveness of financing environmental projects, especially at the regional and local levels. It is revealed that the rent for special use of natural resources, except for the part of water resource rent, which has recently started to come to the Fund for the development of water management, comes to the general Fund of the state and local budgets and is not tied to the financing of projects of reproduction and protection of natural resource potential. It is proved that the increase in public environmental spending depends on the expansion of the real base of charging rent for special use of natural resources and environmental tax for environmental pollution with their subsequent concentration in special funds (funds for the reproduction of natural resource potential and environmental protection), which will strengthen the targeted focus of natural resource and environmental payments. It is proved that the deepening of the decentralization of power and the reform of local self-government requires the transfer of the centre of gravity in the financing of public environmental expenditures to the level of territorial communities, which will gradually eliminate the fragmentation of public spending between budgets of different levels. It is established that increasing the efficiency of financing public environmental expenditures depends on increasing the number of environmental projects that are implemented based on public and private partnership agreements, which will attract along with the budget, private investment in the environmental sphere.

Ключові слова: природоохоронні видатки, місцеві бюджети, спеціальні фонди, територіальна громада, екологічний податок, інвестиції.

Key words: environmental expenditures, local budgets, special funds, territorial community, environmental tax, investments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Прикметною рисою реалізації природоохоронних проектів в Україні є надзвичайно звужений спектр джерел фінансування капітальних інвестицій і поточних витрат у відтворення природно-ресурсного потенціалу та охорону навколишнього природного середовища. Це значною мірою пов'язано з надмірною одержавленістю та централізованістю системи управління природоохоронною діяльністю, що не давало можливості сформувати належне інституціональне підґрунтя для залучення приватних інвестицій у сферу використання, відтворення та охорони природних ресурсів. За таких умов надзвичайно важливого значення набуває проблема підвищення ефективності фінансування заходів по раціоналізації природокористування за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. А за умов поглиблення децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування саме публічні видатки (видатки державного та місцевого бюджетів) мають забезпечувати ту критично необхідну величину фінансових асигнувань у проекти природоохоронного спрямування та модернізацію об'єктів природоохоронної інфраструктури, щоб усунути прояви виснажливого та нераціонального використання природної сировини та несировинних якостей біогеоценозів. Тому вибір стратегічних пріоритетів нарощення публічних видатків у природоохоронні проекти в умовах децентралізації влади є актуальним завданням для теорії та методології економіки природокористування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика нарощення публічних природоохоронних видатків у працях вітчизняних вчених розглядається з початку 90-х років минулого століття, коли було узаконено платність за спеціальне природокористування і законодавчо унормовано принцип "забруднювач платить". Ряд вчених при розгляді перспектив нарощення публічних природоохоронних видатків виходили з того, що в Україні не забезпечено навіть мінімальних необхідних інституціональних передумов для залу-

чення у природоохоронну сферу інвестицій приватних підприємницьких структур, а також фінансових ресурсів урядів іноземних держав та міжнародних фінансово-кредитних організацій.

Зокрема О. Новицька виходить з того, що можливості розвитку системи фінансування охорони навколишнього природного середовища на основі принципу "забруднювач платить" у сучасних умовах обмежені. Це пов'язано з такими факторами, як відсутність розвинених ринків капіталу та фінансових інститутів, обмеженість можливостей фінансування з приватних джерел, нестабільність як політичної, так і фінансової систем [5].

Недостатність сум публічних природоохоронних видатків через звужену базу стягнення у бюджеті різного таксономічного рівня природно-ресурсних та екологічних платежів і відповідну їх концентрацією у спеціальних фондах екологічного спрямування наштовкує окремих вчених до розгляду варіантів диверсифікації джерел фінансування природоохоронних проектів. На переконання У. Костюк, необхідно використовувати цільовий природоохоронний характер фінансування через фонди у масштабні програми створення систем з утилізації екологічно небезпечних видів продукції. Впровадження цього механізму можливо започаткувати через внесення відповідних змін до Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" та Податкового кодексу України. Для України одним з перспективних напрямків є також механізми зовнішнього фінансування, такі як боргова конверсія у формі компенсації боргу природоохоронними заходами й обмін боргів на проведення природоохоронних заходів [2].

Виходячи з обмеженості джерел фінансування природоохоронних видатків за рахунок коштів урядів іноземних держав, підприємницьких структур-нерезидентів, урядів інших країн та спеціалізованих міжнародних природоохоронних фондів, особливої актуальності набуває забезпечення чіткої адресної направленості публічних природоохоронних видатків, тому фінансування проектів екологічного спрямування за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів має базувати-

ся на певній системі принципів. М. Нічітайлова до таких принципів відносить: значущість природного ресурсу; ступінь руйнування природного ресурсу; спрямованість природоохоронних програм на заходи превентивного характеру; зниження розпорощення коштів між багатьма програмами; верифікація проведених природоохоронних заходів та обсягів їх фінансування; реагування на відхилення від програмних заходів та їх коректування [3].

Підвищення рівня концентрації публічних фінансових ресурсів природоохоронного спрямування стане можливим за умови створення спеціалізованих фінансово-кредитних установ, зокрема державних екологічних банків. Основними фінансовими операціями такого банку, на думку О. Новицької, є фінансування та кредитування таких природоохоронних напрямів: енергозберігаючі проекти; проекти пов'язані із поновлюваними джерелами енергії; децентралізована енергетика, теплоенергетика; проекти екологічно чистих будівель; органічне сільське господарство та лісове господарство; запобігання утворення відходів, природні очисні споруди тощо [4].

Водночас залишаються недостатньо обгрунтованими стратегічні пріоритети нарощення величини публічних природоохоронних видатків через ідентифікацію реальної бази стягнення екологічних та природно-ресурсних платежів у спеціальні фонди державного та місцевих бюджетів, через акумуляцію частини прибуткових надходжень державних підприємств природно-ресурсного сектора через сплату дивідендів, через по-

Структура публічних природоохоронних видатків у 2013 році

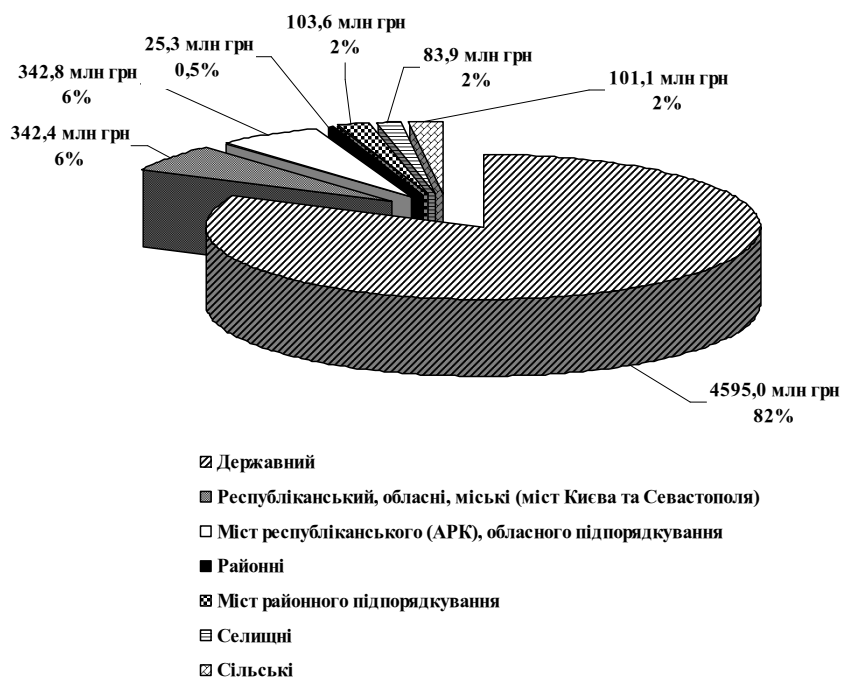

Рис. 1. Структура публічних природоохоронних видатків у 2013 році у розрізі бюджетів

Джерело: розраховано за даними Міністерства фінансів України.

єднання бюджетних коштів з коштами підприємницьких структур на основі укладання угод публічно-приватного партнерства.

Структура публічних природоохоронних видатків у 2017 році

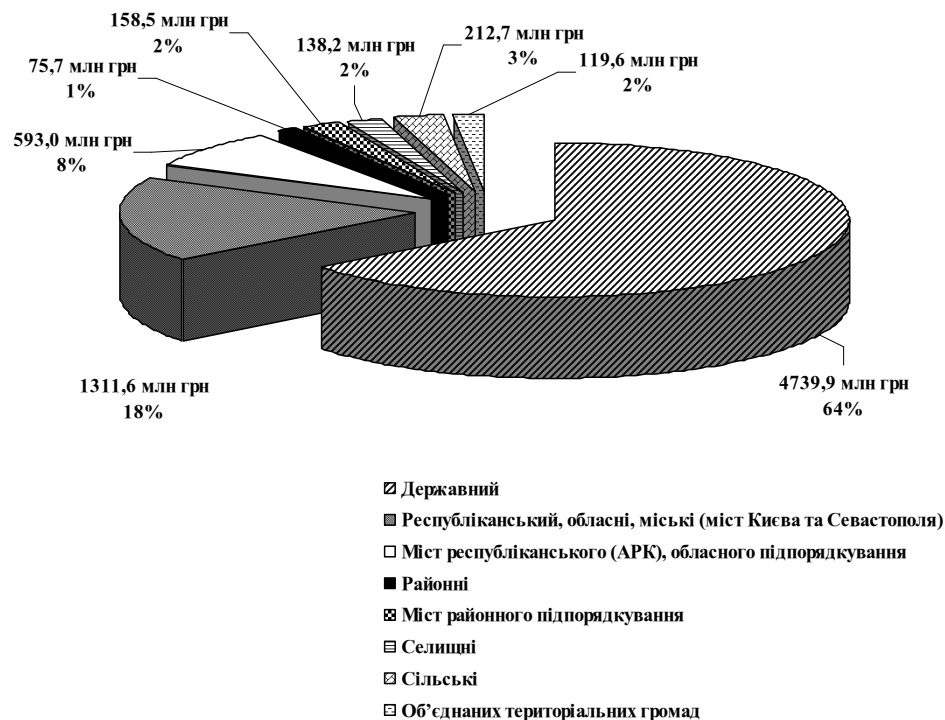

Рис. 2. Структура публічних природоохоронних видатків у 2017 році у розрізі бюджетів

Джерело: розраховано за даними Міністерства фінансів України.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є аналіз динаміки капітальних та поточних видатків Зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища, динаміки капітальних трансфертів підприємствам, установам та організаціям на охорону довкілля, структури публічних видатків на придбання основного капіталу природоохоронного призначення, динаміки питомої ваги публічних капітальних природоохоронних видатків у загальній сумі капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища, а також обгрунтування стратегічних пріоритетів нарощення публічних природоохоронних видатків з врахуванням вимог децентралізації влади.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В Україні при реалізації природоохоронних проектів складалася така практика, що основними джерелами фінансування капітальних інвестицій та поточних витрат виступають власні кошти підприємств, установ, організацій та кошти державного та місцевих бюджетів. Частка інших джерел є незначною у зв'язку з відсутністю належного інституціонального підґрунтя для залучення приват-

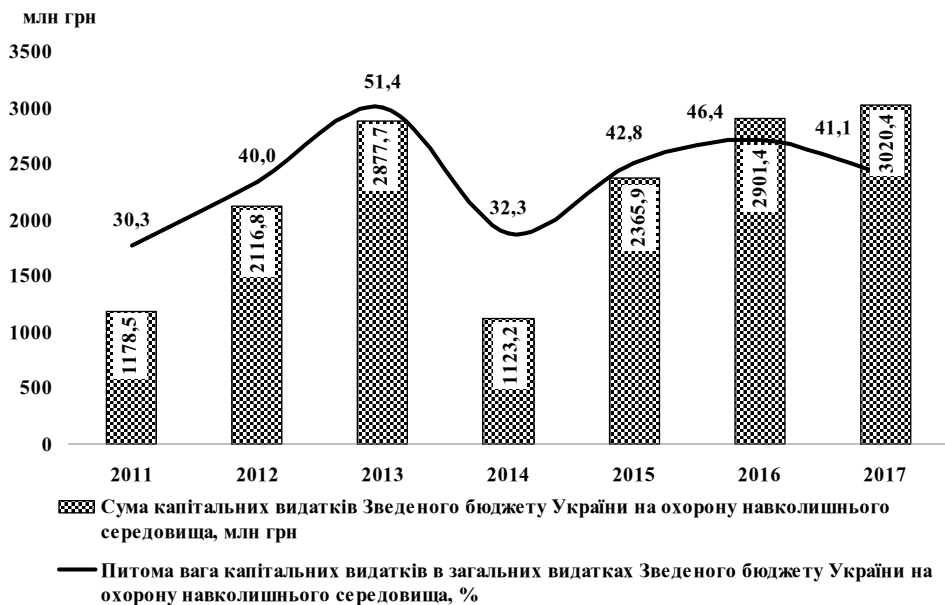

Рис. 3. Капітальні видатки Зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища

Джерело: розраховано за даними Міністерства фінансів України.

ного капіталу у фінансуванні природоохоронної діяльності. Якщо власні кошти підприємств, установ, організацій в основному використовуються для вирішення екологічних проблем суб'єктів господарювання та сектору державного управління, то використання публічних фінансових ресурсів спрямоване на усунення еколого-деструктивних та природо-руйнівних процесів у межах держави, регіонів та територіальних громад.

У зв'язку з поглибленням процесів децентралізації влади та реформами місцевого самоврядування актуалізується питання збільшення природоохоронних видатків за рахунок регіональних бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування. Формування об'єднаних територіальних громад також має передбачати інституційне закріплення за ними лівової частки природно-ресурсних та екологічних платежів для вирішення екологічних проблем на закріплених за базовим рівнем самоврядування територіях. Ускладнило в останні роки

до Фонду розвитку водного господарства, надходить до загального фонду державного та місцевих бюджетів і не має прив'язки до фінансування проектів відтворення та охорони природно-ресурсного потенціалу.

Якщо аналізувати структуру публічних природоохоронних видатків, то основна сума коштів на природоохоронні видатки у 2013 році направлялась з Державного бюджету — 82% або 4,6 млрд грн. На другому місці знаходилися республіканський, обласні, міські та міст республіканського і обласного підпорядкування бюджети — 6% або 342 млн грн. По 2% або 100 млн грн припадає на сільські, селищні та міст районного підпорядкування бюджети. Найменше коштів виділялося у 2013 році на природоохоронні заходи з районних бюджетів — 0,5% або 25,3 млн грн (рис. 1).

У 2017 році відбулися суттєві структурні зміни за рахунок підвищення питомої місцевих бюджетів з огляду на децентралізацію. Тим не менше все ще основна сума видатків на охорону навколишнього середовища приходить на Державний бюджет — 64% або 4,8 млрд грн 18% або 1,3 млрд грн фінансувалося за рахунок республіканського, обласних та міських бюджетів. На бюджети міст республіканського та обласного підпорядкування припадало 8% або 593 млн грн. Інші державні фінансові фонди (районні, міст районного підпорядкування, селищні, сільські та об'єднаних територіальних громад) фінансували природоохоронні видатки в межах 2—3% або 119,6—212,7 млн грн (рис. 2).

У динаміці фінансування публічних природоохоронних видатків навіть у номінальному вираженні не спостерігається чітко вираженого висхідного тренду. Починаючи з 2011 року в динаміці капітальних видатків Зведеного бюджету на охорону навколишнього

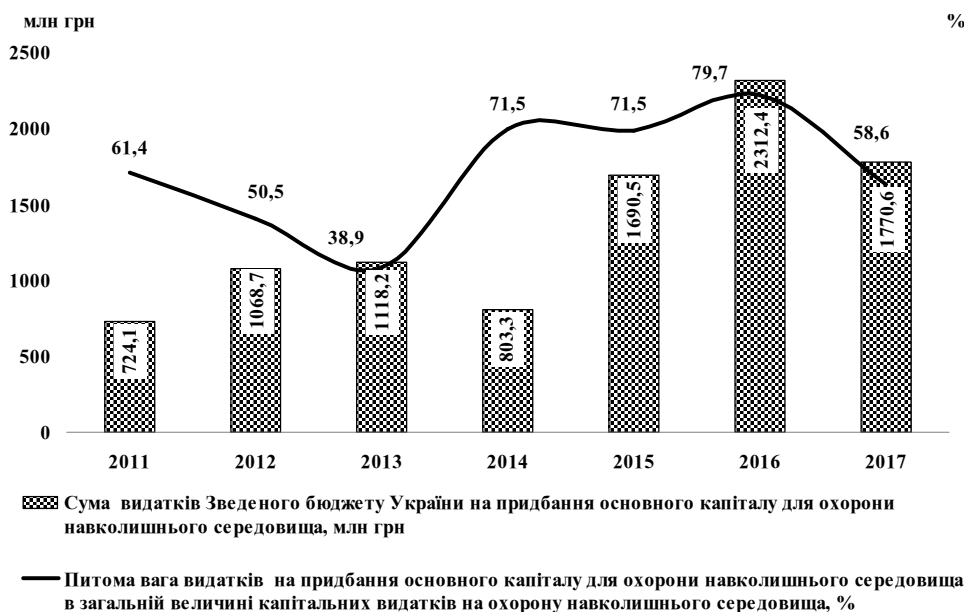

Рис. 4. Видатки Зведеного бюджету України на придбання основного капіталу для охорони навколишнього природного середовища

Джерело: розраховано за даними Міністерства фінансів України.

ого природного середовища спостерігалось два періоди зростання номінальних сум: протягом 2011—2013 років, що відбувалось завдяки підвищенню економічної активності та протягом 2015—2017 років, коли національна економіка почала відновлюватися після усунення негативних наслідків екзогенних впливів (рис. 3). Обидва періоди характеризуються лінійним зростанням. Разом із тим, питома вага капітальних видатків в загальному кошторисі Зведеного бюджету на охорону навколишнього середовища знаходиться в межах 40—50%. Найменше значення цього показника фіксується у 2011 та 2014 роках — 1178,5 та 1123,2 млн грн відповідно. Разом із тим, період 2015—2017 років відмічається стабілізацією частки капіталовкладень на відмітках 41—42%.

Фінансування за рахунок коштів Зведеного бюджету України купівлі основного капіталу для охорони навколишнього середовища протягом 2011—2014 років відмічається несуттєвим зростанням. Якщо у 2011 цей показник складав 724,1 млн грн, то у 2014 році його значення підвищилось до 803,3 млн грн. У 2015—2017 роках сума видатків консолідованого державного фінансового фонду на капіталовкладення у сфері навколишнього природного середовища описується параболою з піком вкладень у 2016 році в сумі 2312,4 млн грн (рис. 4).

Частка видатків на придбання основного капіталу для охорони навколишнього середовища в загальній сумі капітальних видатків Зведеного бюджету в більшості років знаходилася на рівні 60—80%. Лише у 2013 році частка капітальних видатків на придбання основного капіталу становила 38,9% від загального обсягу.

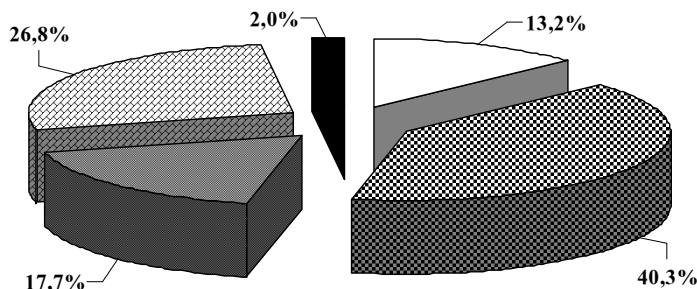
У 2011 році 40,3% від загальної суми природоохоронних капіталовкладень було спрямовано на капітальне будівництво, ще 26,8% витрачалося для реконструкції та реставрації. Крім того, на капітальний ремонт було спрямовано 17,7%. Водночас, для придбання обладнання та предметів довгострокового користування направлялося 13,2% від загальної суми публічних видатків для формування парку основних фондів у сфері охорони навколишнього середовища. В цілому, більше половини коштів направлялося на нові капіталовкладення — 55,5% (рис. 5).

У 2017 році відбулися значні структурні зрушення і 26,8% від загальної суми природоохоронних капіталовкладень було спрямовано на капітальне будівництво, ще 38,7% витрачалося для реконструкції та реставрації. Крім того, на капітальний ремонт було спрямовано 5%. У той же час, для придбання обладнання та предметів довгострокового користування направлялося 29,4% від загальної суми публічних видатків для формування парку основних фондів у сфері охорони навколишнього середовища. У 2017 році також в цілому більше половини коштів направлялося на нові капіталовкладення — 56,2% (рис. 6).

Значення капітальних трансфертів підприємствам, установам та організаціям протягом вибраного періоду характеризується двома лінійними трендами зростання. Зокрема у 2011—2013 та 2016—2017 роках. При цьому максимальне значення зафіксовано у 2013 році — 1759 млн грн, тоді як у 2014 році відбулось зниження до 319,9 млн грн (рис. 7).

Подібна динаміка прослідковується і в зміні питомих ваги капітальних трансфертів для суб'єктів господарювання у загальній величині капітальних видатків на охорону навколишнього середовища. Найнижче значення даного показника мало місце у 2014—2016 роках відповідно 28,5% та 20,3%. Разом із тим, у

Структура видатків Зведеного бюджету України на придбання основного капіталу для охорони навколишнього середовища у 2011 році

- Придбання обладнання і предметів довгострокового користування
- ▣ Капітальне будівництво (придбання)
- Капітальний ремонт
- ▤ Реконструкція та реставрація
- Придбання землі та нематеріальних активів

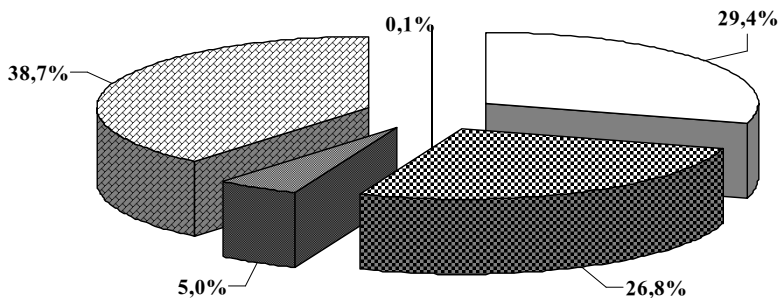
Рис. 5. Структура публічних видатків на придбання основного капіталу для охорони навколишнього природного середовища у 2011 році

Джерело: розраховано за даними Міністерства фінансів України.

2011—2013 роках відбулося інтенсивне зростання трансфертів підприємствам, установам та організаціям. Їх частка підвищилась з 38,6% до 61,1%. Зростання частки власних коштів суб'єктів господарювання мало місце у 2014—2016 роках. У 2017 році знову відбулося зростання частки трансфертів (трансферти склали 41,4% від загальної суми капітальних видатків на охорону навколишнього природного середовища).

Динаміка розміру поточних видатків Зведеного бюджету України на охорону навколишнього середовища протягом вибраного періоду не має чітко детермінованої тенденції. Так, упродовж 2011—2014 років спостерігається парабольний тренд з піком фінансування у 2012 році — 3181,1 млн грн. У 2017 році відбувається значне зростання показника — на 29% порівняно з попереднім періодом до 4328,3 млн грн. Мінімальний рівень фінансування поточних видатків має місце у 2014 році — 2358,6 млн грн. Що стосується частки поточного фінансування охо-

Структура видатків Зведеного бюджету України на придбання основного капіталу для охорони навколишнього середовища у 2017 році

- Придбання обладнання і предметів довгострокового користування
- ▣ Капітальне будівництво (придбання)
- Капітальний ремонт
- ▤ Реконструкція та реставрація
- Придбання землі та нематеріальних активів

Рис. 6. Структура публічних видатків на придбання основного капіталу для охорони навколишнього природного середовища у 2017 році

Джерело: розраховано за даними Міністерства фінансів України.

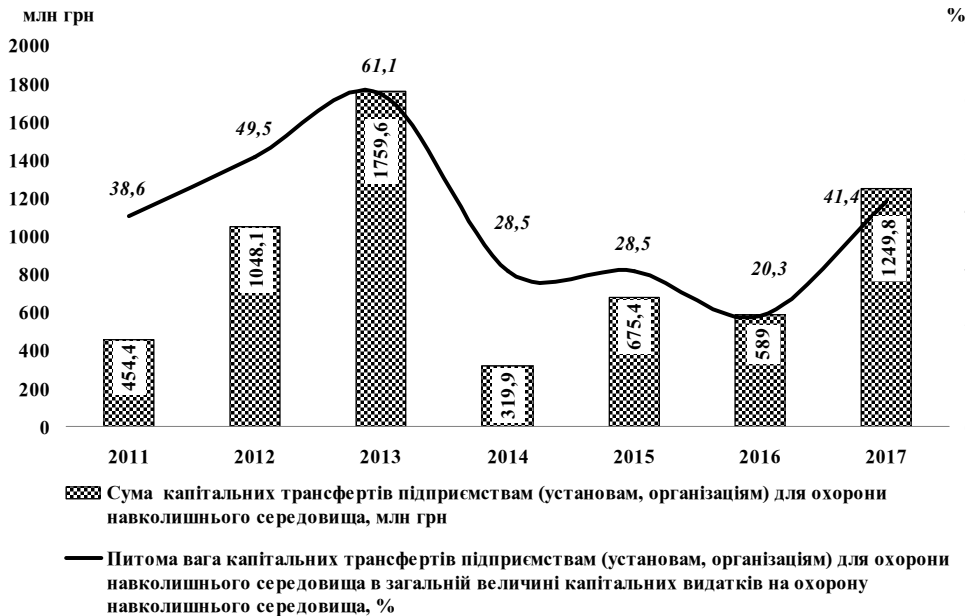

Рис. 7. Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям) для охорони навколишнього природного середовища в цілому по Україні

Джерело: розраховано за даними Міністерства фінансів України.

рони навколишнього середовища, то відображається її поетапне зниження протягом 2011—2013 років та 2014—2016 років (рис. 8). Однак, починаючи з 2017 року зростання цього показника відновлюється. В цілому, питома вага поточних витрат більша ніж капітальних інвестицій, тобто фінансування природоохоронних заходів носить поточний, а не стратегічний характер.

Разом із тим, частка публічних капітальних природоохоронних витратків в загальній сумі капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища протягом періоду, що досліджується, найбільш активно зростала у 2011—2013 роках, досягнувши максимального значення — 47,7%. Після чого у 2014 році знизилась до мінімального значення — 14,1%. У 2015—2017 роках значення питомої ваги капітальних витратків знаходилося в межах 20—30% з поступовим зниженням у 2017 році.

У динаміці частки публічних поточних природоохоронних витратків в загальній сумі капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища протягом пері-

оду, що досліджується, має місце базова лінійна тенденція з коливанням цього показника в межах 17—22% (рис. 9).

Лише у 2014 році відбулося його зниження до 16,9%. Водночас максимальні значення припадають на 2011—2012 роки — 22,5 та 22,8%. У 2017 році відбулось несуттєве зростання питомої ваги публічних капітальних природоохоронних витратків в загальній сумі капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища до 21,2%.

У стратегічному плані нарощення публічних природоохоронних витратків залежить від підвищення рівня акумуляції екологічних та природно-ресурсних платежів у фінансові фонди на рівні держави, регіону та територіальної громади, а також маневреності їх використання через залучення до статутних фондів державних спеціалізованих фінансово-кредитних установ. Такі спеціалізовані установи (екологічні банки) мають здійснювати такі операції: залучення та розміщення грошових засобів на цілі охорони навколишнього природного середовища; фінансування конкретних екологічних проектів; випуск, купівля, продаж цінних паперів, зокрема облігацій з метою кредитування екологічних проектів; придбання за власні засоби екологічної техніки для передачі її в оренду. Зрештою, система екологічних банків, при умові інноваційних підходів до просування своїх послуг, могла б стати потужним альтернативним джерелом фінансування охорони навколишнього природного середовища як на державному так і недержавному рівні [4]. Функціонування державних екологічних банків дасть можливість залучати у процес відтворення та охорони природно-ресурсного потенціалу та доквілла приватний капітал і тим самим підвищувати позитивну синергію публічних природоохоронних витратків.

В умовах поглиблення процесів децентралізації, невід'ємною складовою яких виступає передача територіальним громадам повноважень стосовно акумуляції природно-ресурсних та екологічних платежів та відповідно фінансування проектів екологічного спрямування, вагомим значення також набуває корекція пріоритетів розподілу публічних природоохоронних витратків, у першу чергу тих, які фінансуються за рахунок коштів місцевих бюджетів. Як стратегічний пріоритет слід розглядати приховане субсидування природоохоронної діяльності приватного підприємницького сектора, яке охоплює: цінове стимулювання виробництва екологічно чистої продукції; пільгове кредитування підприємств, фірм і галузей, які розробляють екологічно безпечну технологію та встановлюють ефективне очисне устаткування; пози-

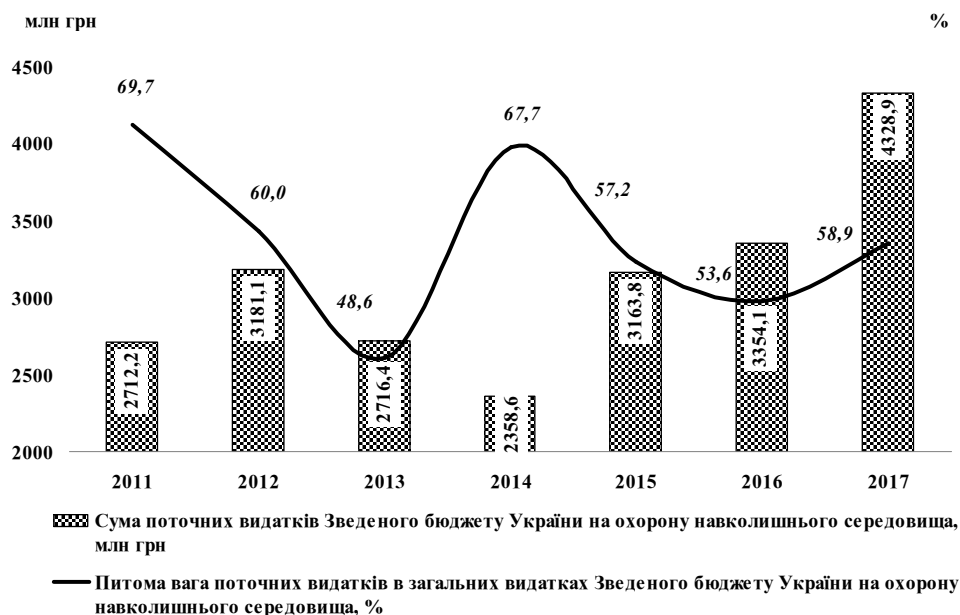

Рис. 8. Поточні витатки Зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища

Джерело: розраховано за даними Міністерства фінансів України.

кові пільги підприємцям для природоохоронного інвестування; безпроцентні позики, що призначені для фінансування будівництва очисних споруд [1].

У короткостроковому та стратегічному періодах для нарощення публічних природоохоронних витрат необхідно частину природно-ресурсних платежів (рентної плати за користування надрами, за спеціальне використання лісових ресурсів, за спеціальне використання води) концентрувати у спеціальних фондах — державних та регіональних фондах відтворення відповідної складової природно-ресурсного потенціалу з подальшим використанням коштів таких фондів на відтворення природних ресурсів та охорону навколишнього природного середовища. Варто суттєво збільшити частку екологічного податку за забруднення навколишнього природного середовища (викиди та скиди шкідливих речовин, а також розміщення відходів) у спеціальних фондах бюджетів місцевого самоврядування, щоб максимально прив'язати концентрацію екологічних платежів до вирішення конкретних проблем природоохоронного спрямування.

Дієвість фінансування публічних природоохоронних витрат буде на порядок підвищуватися, якщо відбудуватиметься в рамках інвестиційного забезпечення екологічних проектів на основі реалізації угод публічно-приватного партнерства, оскільки за таких умов кожна бюджетна гривня буде "приводити в екологічні проекти" як мінімум гривню інвестицій вітчизняних чи закордонних підприємницьких структур.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Публічні природоохоронні витрати є вагомою складовою капітальних та поточних витрат на охорону навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів в цілому. На сьогодні мають місце резерви щодо нарощення публічних природоохоронних витрат за рахунок розширення реальної бази стягнення природно-ресурсних платежів (рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів) та екологічних платежів (екологічного податку за забруднення навколишнього природного середовища) та їх спрямування у спеціальні фонди — фонди відтворення окремих складових природно-ресурсного потенціалу та охорони навколишнього природного середовища. Також дієвість фінансування публічних природоохоронних витрат зростає в разі підвищення частки відрахувань екологічного податку та рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів до бюджетів місцевого самоврядування, що максимально наблизить пріоритети фінансування природоохоронних витрат до екологічних проблем конкретних територій. Публічні природоохоронні витрати дадуть можливість отримати додаткову синергію за рахунок залучення приватних інвестицій екологічного спрямування на основі реалізації угод публічно-приватного партнерства.

Література:

1. Дзядикевич Ю.В., Буряк М.В., Розум Р.І., Любезна І.В., Дуда Б.П. Деякі аспекти комплексного природокористування. *Innovative solutions in modern science.* — 2017. — № 2 (11). — С. 1—16.

■ Питома вага публічних капітальних природоохоронних витрат в загальній сумі капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища, %
 ▨ Питома вага публічних поточних природоохоронних витрат в загальній сумі поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища, %

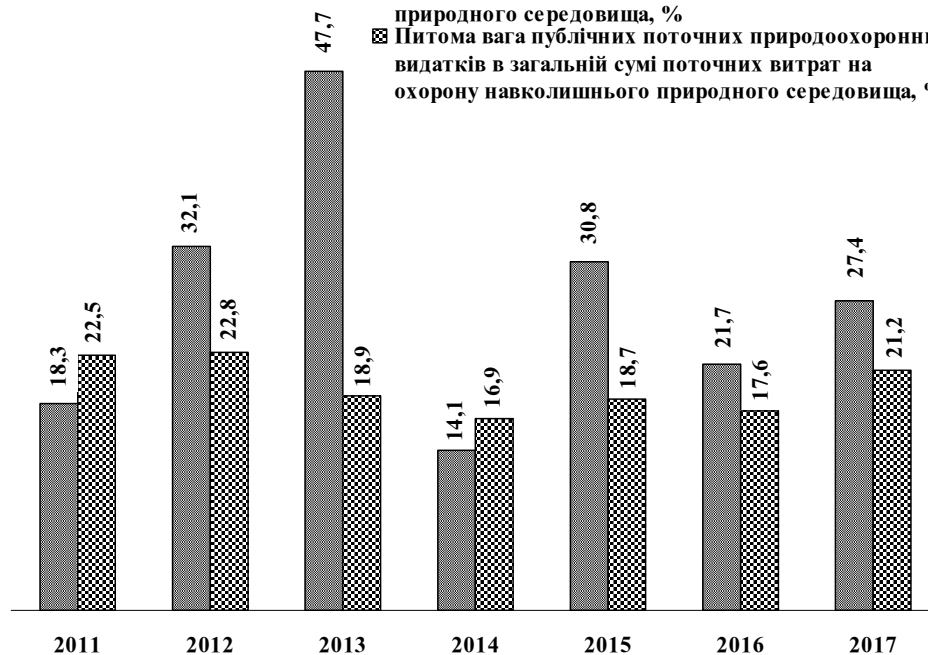

Рис. 9. Питома вага публічних капітальних та поточних природоохоронних витрат в загальній сумі витрат на охорону навколишнього природного середовища в цілому по Україні

Джерело: розраховано за даними Міністерства фінансів України.

2. Костюк У.З. Фінансування природоохоронної діяльності в Україні: сучасний стан та шляхи покращення. *Інноваційна економіка.* — 2015. — № 1. — С. 181—186.

3. Нічитайлова М.С. Аналіз формування природоохоронних фондів та удосконалення управління їх використанням. *Економічні інновації.* — 2015. — № 60. Книга II. — С. 48—58.

4. Новицька О.В. Альтернативні джерела фінансування державних цільових екологічних програм в Україні. *Ефективна економіка.* — 2015. — № 11. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4541>

5. Новицька О.В. Особливості фінансування природоохоронної діяльності. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України.* — 2017. — № 1. — С. 195—211.

References:

1. Dzyadkevich, Yu.V. Buriak, M.V. Rozum, R.I. Lyubezna, I.V. and Duda, B.P. (2017), "Some aspects of integrated environmental management. Innovative solutions in modern science", vol. 2(11), pp. 1—16.

2. Kostyuk, U.Z. (2015), "Financing of environmental activities in Ukraine: current state and ways of improvement", *Innovatsiyna ekonomika*, vol 1, pp. 181—186.

3. Nychitaylova, M.S. (2015), "Analysis of the formation of environmental funds and improvement of management of their use", *Ekonomichni innovatsiyi*, vol. 60, no. II, pp. 48—58.

4. Novyts'ka, O.V. (2015), "Alternative sources of financing of the state target ecological programs in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, vol. 11. Access mode: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4541> (Accessed 20 Jan 2019).

5. Novyts'ka, O.V. (2017), "Features of financing of environmental activities", *Zbirnyk naukovykh prats' Universytetu derzhavnoyi fiskalnoyi sluzhby Ukrainy*, vol. 1, pp. 195—211.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2019 р.

Д. І. Басюк,
д. е. н., завідувач кафедри туристичного та готельного бізнесу,
Національний університет харчових технологій, м. Київ
Т. Ю. Примак,
к. ф.-м. н., доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу,
Національний університет харчових технологій, м. Київ
Н. В. Позуда,
к. е. н., доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу,
Національний університет харчових технологій, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.17

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ НА ПРИНЦИПАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

D. Basyuk,
Doctor of Economics, Head of the department of tourism and hotel business
National University of Food Technologies, Kyiv
T. Prymak,
PhD in Physics and Mathematics, associate professor of the department of tourism and hotel business
National University of Food Technologies, Kyiv
N. Pohuda,
PhD in Economics, associate professor of the department of tourism and hotel business
National University of Food Technologies, Kyiv

TRANSFORMATION OF TOURISM IN UKRAINE ON THE PRINCIPLES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT: EUROPEAN EXPERIENCE

Статтю присвячено вивченню європейського досвіду щодо формування сталого розвитку та можливості використання закордонних практик у реалізації туризму на принципах сталості в Україні. У роботі проведено періодизацію основних етапів формування сталого розвитку у світі з визначенням основних питань та ключових принципів, які були прийняті у документах міжнародних організацій. Визначено місце та роль туризму у концепції сталого розвитку. На основі дослідження основних принципів сталого розвитку, побудовано матрицю відповідності ключових питань туризму цілям сталого розвитку. Досліджено практику регулювання сталого туризму Європейським Союзом, також розглянуто на прикладі європейських країн практику впровадження ключових принципів сталого розвитку. Визначено, що туризму як пріоритетній сфері економіки притаманні принципи сталості, які є екологічно прийнятними, соціально значимими та економічно справедливими.

The article is devoted to the study of European experience in the formation of sustainable development and the possibility of using foreign practices in the implementation of tourism on the principles of sustainability in Ukraine. Since the principles of balanced development (here in after referred to as sustainable) have evolved over a considerable period of time, due to changes in approaches to the environment, the periodization of the main stages of the formation of sustainable development in the world has been carried out, identifying the main issues and guidelines that were accepted in documents of international organizations. The place and role of tourism in the concept of sustainable development are determined. Through its multifaceted and inclusive nature, the importance of tourism was identified in three key areas: environmental, social and economic through the implementation of the basic principles of sustainable development.

Based on the study of the basic principles of sustainable development, the matrix of the correspondence of key tourism issues to the goals of sustainable development was constructed. As a result of which it was established that the implementation of the principles of sustainable development allows, besides the main activity of enterprises of the tourism industry, to pay attention to the key spheres of life, taking responsibility not only to consumers of services, but also other groups of stakeholders.

The practice of regulation of sustainable tourism by the European Union is explored. The practice of introducing the key principles of sustainable development in tourism is considered in the example of European

countries. It is established that the largest hotel chains of the world have made the first steps towards the corporate sustainability of the hotel. The most successful hotels that implemented the principles of sustainable development in practice were Rezidor's Radisson SAS, Hilton's Scandic and Grand Stanford Hong Kong. In the article is determined that tourism as a priority area of the economy uses the principles of sustainability, which are environmentally acceptable, socially significant and economically equitable.

Ключові слова: туризм, принципи сталого розвитку, готельне підприємство, управління розвитком, європейський досвід.

Key words: tourism, principles of sustainable development, hotel enterprise, development management, European experience.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Туризм останніми роками становить не лише основу соціально-економічних змін держави, але й стає привабливим варіантом її економічного розвитку. Щорічне зростання туристичних потоків забезпечує розвиток економіки, а світові тенденції вказують на зростання його ролі на як національному, так і світовому рівнях (2017 рік охарактеризувався зростанням кількості туристів майже на 7% та збільшивши надходження від туризму до 1,332 млрд дол.).

Оскільки туристична сфера є важливим фактором розвитку країни, то необхідність розвитку стійкого туризму також стала основною занепокоєння. Намагання прискорити розвиток туристичної сфери та перетворити її у високоєфективну сферу економіки, що здатна швидко інтегруватися до світових процесів, неминує призводити і до негативних наслідків. Причинами цього можна вважати нерівномірний розподіл туристів у місцях атракцій, що спричинює перевантаження одних територій та зменшення чисельності у інших. Туризм є явищем синергетичним та мультиплікативним, тобто примножує ефект у суміжних сферах. Попри створення додаткових робочих місць, покращення доходів як суб'єктів туристичної діяльності, так і доходів регіону, країни, а також розвитку дестинації, він неминує впливає і на екологію території. Використання існуючих природних ресурсів призводить, з одного боку, до розвитку туризму, а з іншого — до вичерпання даних ресурсів, їх руйнування або знищення. Нераціональне використання наявних ресурсів також створює низку екологічних проблем регіону. До недоліків, які пов'язані з розвитком туризму, можна віднести і завищення цін у популярних дестинаціях втрата самобутності та культурних цінностей, які намагаються постачальники надати туристам взамін на розширення контактів з представниками інших культур, а також економічні збитки, оскільки не завжди доходи від туризму можуть покривати збитки.

Отже, розвиток туризму, особливо масового, окрім позитивного впливу має ряд негативних наслідків, які можна подолати шляхом раціонального використання як природних, так і культурних, соціальних, економічних ресурсів. Необхідність формування екологічної, соціальної та економічної свідомості як у туристів, так і в усіх зацікавлених у туристичній діяльності суб'єктів мають стати базовими вимогами щодо практичної організації туризму. Тобто актуальність запровадження принципів сталого розвитку не викликає сумнівів, а використання кращих європейських практик дозволить не лише впровадити позитивні приклади, але й уникнути можливих негативних наслідків та проблем.

Тому метою дослідження є аналіз формування сталого туризму європейських країн у контексті парадигми сталого розвитку та використання закордонного досвіду у реалізації принципів сталого туризму в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Сталий розвиток як концепція розвитку є ключовим питанням досліджень різних наукових підходів. Аналіз закордонних публікацій дозволяє не лише визначити як категоріальний апарат, так і основні принципи та завдання сталого розвитку, що висвітлено у дослідженнях таких вчених: Адамс В. [1], Вейдж Дж. [2], Кларк В. [3], Хейнен Дж. [4]. Вагомий вплив на формування концепції сталого розвитку зроблено Брундландом Г., який вважається засновником "нової" концепції збалансованого розвитку [5]. Питанням сталого туризму присвячені праці таких закордонних вчених: Бріттон С. [6], Брамвелл Б. [7], Катер І. [8], Руханен А. [9], де основний акцент звертається не лише на теоретичні та емпіричні дослідження вказаної проблематики, але й просуванні стратегій розвитку сталого туризму з урахуванням екологічної, соціальної та економічної складової. Серед вітчизняних науковців значний інтерес представляє також концепція сталого розвитку та практики розвитку сталого туризму. Зокрема значний науковий внесок у дані питання зробили такі вчені: Данилишин Б. [10], Дмитрук О. [11], Гринів А. [12], Смаль В. та Смаль І. [13], Шевчук В. [14] та ін. У більшості досліджень велику роль приділено як основним складовим, принципам, так і особливостям та перевагам розвитку туризму в контексті сталого розвитку. Однак попри велику кількість публікацій, недостатньо розкритими залишаються питання використання принципів сталого туризму у контексті сталого розвитку, доцільності використання найкращих європейських практик при формуванні сталого розвитку дестинацій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ СТАТТІ

Сталий туризм розглядається як концепція, яка сприяє вирішенню проблем зі збереження та відтворення навколишнього середовища та забезпечення високого рівня життя населення. Свій початок ця концепція бере з 1972 року, коли було проведено конференцію ООН стосовно наявності прямого зв'язку між рівнем економічного розвитку та станом навколишнього середовища. Принципи збалансованого розвитку (в подальшому визначено як сталий) змінювалися протягом значного періоду часу, що пояснюється змінами і у

підходах до навколишнього природного середовища, та зафіксовані у підсумкових документах наступних міжнародних організацій:

— Конференція ООН у Стокгольмі 1972 р., де було визначено 26 основних принципів з проблем навколишнього середовища;

— Програма ООН з навколишнього середовища у 1972 р.;

— Всесвітня Хартія природи, на якій було визначено ряд принципів зі збереження природи;

— Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку у 1983 р. розробила окрім основних принципів ще й показники збалансованого розвитку;

— Розроблена нова Концепція збалансованого розвитку 1987 р.;

— Друга Конференція ООН з питань природного середовища і розвитку у 1992 р. (визначено основні 27 принципів) сприяла затвердженню ряду документів, за підсумками якої країнам було рекомендовано розробити національні стратегії збалансованого розвитку;

— Спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН 1997 р., що наголошувала на внесках та обов'язках усіх зацікавлених сторін на зміни навколишнього середовища;

— Йоганнесбурзький саміт 2002 р., де було прийнято декларацію та план виконання рішень з визначенням пріоритетів діяльності, серед яких важливе місце посіли питання торгівлі, глобалізації та фінансування даного розвитку;

— Всесвітній саміт зі збалансованого розвитку у 2002 р. затвердив, окрім необхідності подальшого просування принципів збалансованого розвитку на усіх рівнях, ще й розвиток зеленої економіки та подолання бідності;

— Генеральна Сесія Асамблеї ООН у 2015 р., де відбувся саміт зі сталого розвитку та було визначено 17 цілей сталого розвитку [15].

Отже, формування засад сталого розвитку дозволило від загальних екологічних проблем навколишнього середовища, перейти і до соціальних та економічних питань, які перебувають у тісному взаємозв'язку та мають прямий вплив один на одне. Керівні принципи сталого розвитку звертають увагу на ключові проблемні напрями, які необхідно не лише долати, але і не допускати їх утворення. Світова спільнота зазначає на необхідності кожного вносити своїми діями позитивний вклад у розвиток нашого майбутнього.

Розглядаючи туризм як складову сталого розвитку, зазначимо, що спочатку його не виділяли як пріоритетний та такий, який доцільно виділити окремо. Про нього часто згадували у програмних документах, планах та на конференціях, як імпульс для розвитку регіону чи то країни, який має величезний потенціал для розвитку, та суттєво впливає на навколишнє середовище. Початком становлення підходу до туризму як сталого процесу, став розгляд його у ключових документах протягом 90-х років. Однак вагомим поштовхом стало розроблення "Порядку денного на ХХІ століття у сфері подорожей та індустрії туризму" Всесвітньою туристичною організацією у 1996 році. Цей та багато інших документів зосереджували увагу на туризмі не лише як на пріоритетній сфері, але й такій, якій притаманний критерій сталості, що є екологічно прийнятним, соціально значимим та економічно справедливим.

Важливість туризму в умовах сталого розвитку підкреслює і визнання Генеральною Асамблеєю ООН 2017 року роком сталого розвитку туризму, який був покликаний підвищити обізнаність туристів, підприємств та урядів про їх значимість у перетворенні туризму на каталізатор позитивних змін в державі. При цьому роль туризму була визначена ключовою у таких сферах як стійкий економічний розвиток, зайнятність та подолання бідності, ефективне використання ресурсів, охорона навколишнього середовища, різноманітність і

спадщина, а також взаєморозуміння, мир і безпека [16]. Тобто туризм хоч і спрямований на вирішення соціально значимих гострих питань, пов'язаних з його розвитком, однак звертає увагу на важливість змін та пошуку нових напрямків розвитку.

Оскільки для туризму, як явища досить динамічного, характерним є стрімке зростання (за прогнозами у 2030 році очікується збільшення кількості туристів до 1,8 млрд туристів у порівнянні з 2017 р. — 1,32 млрд туристів), відповідно необхідним є і відповідальність як мандрівників, так і організацій, урядів. Через багатоплановість та всеохоплюючий характер, туризм можна вважати ключовим у 3 напрямках: екологічному (забезпечення оптимального використання ресурсів), соціальному (збереження культурної спадщини та повага до різних культур) та економічному (забезпечення економічних вигід для зацікавлених сторін) через реалізацію основних принципів зі сталого розвитку.

Хоча туризм найбільше відповідає трьом ключовим принципам сталого розвитку, а саме: гідна праця та економічне зростання, відповідальне споживання та партнерство заради сталого розвитку, однак для відображення його як важливої складової сталого розвитку скористаємося матрицею відповідності, головною ідеєю якої є встановлення зв'язку між ключовими питаннями туризму та принципами сталого розвитку (табл. 1).

Отже, розглядаючи туризм лише за деякими ключовими питаннями можемо побачити, що він впливає на різні сфери, не обмежуючись лише 3 напрямками. Реалізація принципів сталого розвитку дозволяє окрім основної діяльності підприємств туристичної сфери, звертати увагу і на ключові сфери життя, приймаючи відповідальність не лише перед споживачами послуг, але й іншими групами стейкхолдерів. Розвиток сталого туризму у майбутньому буде можливим лише за відповідальності усіх учасників, тому дана сфера має освоювати сталі методи, включаючи і самих туристів.

Тобто неможливо говорити про вузьку спрямованість туризму, його роль у сталому розвитку є важливою та буде більш ефективною, коли принципи сталості спрямовується на основи політики прийняття рішень у сфері туризму.

Прикладом реалізації принципів сталого розвитку в туризмі може слугувати закордонний досвід в управлінні розвитком туризму на засадах сталості.

Так, стосовно збереження навколишнього середовища цікавим є досвід Венеції, де діє обмеження на кількість відвідувачів на добу, яка складає максимум 50 тис. осіб. Таким чином, уряд регулює кількість туристів та транспортних засобів щодо зменшення впливу на екосистему території. Цей приклад може бути використаний багатьма туристичними DESTINATIONAMI, де відбувається переважання територій туристами шляхом розподілу туристів протягом дня та у різні пори року, тим самим зменшуючи навантаження на навколишнє середовище.

Говорячи про національні природні парки, цікавим є досвід Норвегії, де частка природоохоронних територій складає 14%, для порівняння в Україні — менше 4%. При чому за рекомендаціями Всесвітньої комісії з навколишнього середовища і розвитку даний показник має бути більше 12% [13].

Збереженням морських систем та екосистем займається "Blue Flag", як одна з найвідоміших у світі добровільних екологічних організацій, які надають пляжам, пристаням і стійким операторам з туризму, що займаються розвитком boating-туризму лейбли за дотримання високих екологічних, освітніх, безпечних та доступних критеріїв [17]. Таку програму поширено більш ніж 20 країнах Європи, а загалом охоплює 44 країни світу.

Охоплені туризмом підприємства намагаються у своїй діяльності використовувати принципи сталого

Таблиця 1. Відповідність ключових питань туризму принципам сталого розвитку

Цілі сталого розвитку/ Ключові питання туризму	Ні бідності	Ні голоду	Міцне здоров'я	Якісна освіта	Гендерна рівність	Чиста вода та належні умови	Відновлювальна енергія	Гідна праця та економічне зростання	Інновації та інфраструктура	Зменшення нерівності	Сталий розвиток міст та спільнот	Відповідальне споживання	Боротьба зі зміною клімату	Збереження морських екосистем	Збереження екосистем суші	Мир та справедливність	Партнерство заради сталого розвитку
Сертифікація послуг																*	
Дотримання законодавства																*	
Розвиток малих та середніх підприємств								*	*		*						*
Використання зберігаючі технологій						*						*	*				
«Зелений офіс»						*		*		*	*	*	*				
Прозорість бізнесу								*			*					*	
Залучення місцевих громад у розвитку сфери	*	*								*	*						
Рівноправні умови праці					*			*								*	*
Розвиток співробітників					*			*									
Система винагороди	*							*									
Партнерство в освітньому процесі				*													*
Інновації у діяльності								*	*								

Джерело: побудовано авторами.

розвитку, тим самим підтверджуючи бажання відповідати за свою діяльність перед суспільством. Не виключенням є і готельні підприємства, які намагаються пристосовуватися до змін зовнішнього середовища. Власники готелів та туристичні оператори повинні пристосуватися до цих змін, щоб задовольнити попит і залишитися привабливими для інвесторів, а також бути прибутковим. Однак, за даними консалтингової компанії HVS International [18], що займається дослідженнями сфери гостинності, лише незначний відсоток готелів, курортів та інших закладів розміщення впроваджують у своїй діяльності принципи сталості. Причому головною причиною вважають відсутність громадської та промислової обізнаності щодо економічної, соціальної та екологічної переваг, які отримують готелі зі сталою практикою ведення бізнесу. Принципи сталого розвитку, в основному, характерні для мережевих готельних ланцюгів, що і забезпечує подальше поширення у різних країнах. За їхніми дослідженнями, готель, який впроваджує соціальну відповідальність у веденні бізнесу, отримує ряд переваг, серед яких можна визначити:

- додатковий дохід за рахунок зниження витрат;
- довгострокова фінансова стабільність;
- краща привабливість для кредиторів та інвесторів;
- легше фінансування через менший довгостроковий ризик;
- збільшення вартості активів через довгострокову ділову спроможність.

Крім того, просуваючи та дотримуючись стабільного розвитку, готелі захищають ту саму причину, через яку приходять гості. Соціальні та екологічні практики здаються альтруїстичними широкій громадськості; це сприйняття, у поєднанні з позитивним PR та фінансовою стабільністю, може збільшити попит, гудвіл та, в кінцевому рахунку, загальну вартість активів готелю [18].

При чому сталий розвиток у діяльності готелів має певні особливості залежно від країни. Наприклад, в Англії створено керівні принципи сталого розміщення готелів, будівництва та дизайну, що спрямовані на надання допомоги власникам та проектувальникам закладів розміщення з метою створення стійкого розвитку готелю та розуміння наслідків їх рішень у довгостроковій перспективі [19].

У Швейцарії Асоціація з економіки, екології та суспільства [20] впровадила Ibox Label, що спирається на критерії з базової якості управління, дотримання екологічного законодавства та надання інформації про структуру та споживання ресурсів, яких мають дотримуватися готелі у своїй діяльності.

Водночас Європейський Союз також здійснює вплив на бізнес, націлюючи на відповідальне ведення бізнесу, вводячи поняття розширеної відповідальності виробників (ERP), під якою розуміють відповідальність виробника за вплив своєї продукції на навколишнє середовище. При чому індустрія гостинності також підлягає такій розширеній відповідальності. Свідченням чого є те, що Accor, Fairmont, Marriott, Rezidor, Hilton, Starwood, Shangri-La та Taj Hotels and Resorts зробили перші кроки до корпоративної сталості готелю.

За дослідженнями [21] найбільш ефективними прикладами впровадження принципів сталості і діяльність готельних мереж з фінансовим успіхом стали Rezidor's Radisson SAS, Hilton's Scandic та Grand Stanford Hong Kong.

Отже, досвід реалізації принципів сталого розвитку європейськими країнами у сфері гостинності показує, що підприємства намагаються не лише показати відповідальне ставлення за ведення бізнесу, але й зменшують вплив від своєї діяльності на навколишнє середовище та впливають на розвиток соціальної сфери.

ВИСНОВКИ

Європейський досвід впровадження у практичну діяльність принципів сталості показав, що кожне підприємство вносить вагомий внесок як у розбудову економіки країн, так і у збереження екології та розвитку соціальної сфери. Низький рівень інформованості підприємств є однією з причин, що перешкоджають реалізації принципів сталого розвитку, прикладом чого є розповсюдження принципів саме серед мережевих підприємств, а не окремо взятих. Нерозуміння представників бізнесу важливості ведення відповідального бізнесу також стає перешкодою до впровадження принципів сталого розвитку у власну діяльність. Відсутність чіткого механізму реалізації принципів сталого розвитку на практиці створює недовіру приватного сектору до їх реалізації, а відповідно і до нехтування проблемами соціального та екологічного характеру. Туризм як складова сталого розвитку покликаний реалізувати основні

принципи задля відповідального використання природних ресурсів, задля збереження навколишнього середовища та зменшення уже існуючого негативного впливу, а також збереження культурної спадщини кожної країни, яка є унікальною та володіє ресурсами, що мають бути не лише збережені, але й намагатися примножити їх, а також стимулювання економічного зростання і успішної співпраці різних груп стейкхолдерів.

Література:

1. Adams W.M. (1990). Green Development: Environment and Sustainability in the Third World. London: Routledge.

2. Waage J., Banerji R., Campbell O., et al. (2010). The Millennium Development Goals: a cross-sectoral analysis and principles for goal setting after 2015. *Lancet*, vol. 376, pp. 991—1023.

3. Clark W., Kerkhoff L., Lebel L. and Gallopin G. (2016). Crafting usable knowledge for sustainable development. Available at: <https://doi.org/10.1073/pnas.1601266113>

4. Heinen J. (1994). Emerging, diverging and converging paradigms on sustainable development. *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, vol. 1, pp. 22—33.

5. Brundtland Gr. (1989), *Global Change and Our Common Future*, Environment: Science and Policy for Sustainable Development, vol. 31 (5), pp. 16—43.

6. Britton S. (1982) The political economy of tourism in the Third World. *Annals of Tourism Research*, vol. 9 (3), pp. 331—358.

7. Bramwell B. (2015). Theoretical activity in sustainable tourism research. *Annals of Tourism Research*, vol. 54, pp. 204—218.

8. Cater E. (1991) Sustainable Tourism in the Third World: Problems and Prospects. Discussion paper No. 3. Department of Geography, University of Reading.

9. Ruhanen L., Weiler B., Moyle B. and McLennan C. (2015). Trends and patterns in sustainable tourism research: a 25-year bibliometric analysis. *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 23 (4), pp. 517—535.

10. Данилишин Б.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко, В.Я. Коваль, О.С. Новоторов, М.М. Паламарчук. — К., РВПС України. 1999. — 716 с.

11. Дмитрук О. Ю. Урбанізація та екологічний туризм: теорія і практика конструктивно-географічного дослідження / О.Ю. Дмитрук — К.: Вид. полігр. центр. "Київ. ун-т", 2002. — 76 с.

12. Гринів Л.С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: монографія. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. — 240 с.

13. Смаль В. Туризм і сталий розвиток / В. Смаль, І. Смаль. — Вісник Львів. Ун-ту: Серія географічна. — 2005. — Вип. 32. — С. 163—173.

14. Шевчук В.Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку / В.Я. Шевчук. — К.: Геопринт, 2006. — 200 с.

15. Цілі сталого розвитку. — Режим доступу: <http://www.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/istoriya/>

16. Важливість сталого розвитку. — Режим доступу: <https://www.momondo.ua/kudy-poihaty/stattya/vazhlyvist-stalogo-turyzmu>

17. Blue Flag. Available at: <http://www.blueflag.global/>

18. HVS International. Available at: <https://www.hvs.com/>

19. International Tourism Partnership. Available at: <https://www.tourismpartnership.org/>

20. Braunschweig, A. and Saladino, D. (2004) The Sustainability Certification for Hotels, Association for Economy, Ecology and Society, Chur, Switzerland.

21. Bader, E. Sustainable Hotel Business Practices: A Surface Examination. Available at: <https://www.hvs.com/article/2180-sustainable-hotel-business-practices-a-surface-examination>

References:

1. Adams, W.M. (1990), *Green Development: Environment and Sustainability in the Third World*, Routledge, London, UK.

2. Waage, J. Banerji, R. and Campbell, O. (2010), "The Millennium Development Goals: a cross-sectoral analysis and principles for goal setting after 2015", *Lancet*, vol. 376, pp. 991—1023.

3. Clark, W. Kerkhoff, L. Lebel, L. and Gallopin, G. (2016), "Crafting usable knowledge for sustainable development", available at: <https://doi.org/10.1073/pnas.1601266113> (Accessed 20 Jan 2019).

4. Heinen, J. (1994), "Emerging, diverging and converging paradigms on sustainable development", *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, vol. 1, pp. 22—33.

5. Brundtland, Gr. (1989), "Global Change and Our Common Future", *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, vol. 31 (5), pp. 16—43.

6. Britton, S. (1982), "The political economy of tourism in the Third World", *Annals of Tourism Research*, vol. 9 (3), pp. 331—358.

7. Bramwell, B. (2015), "Theoretical activity in sustainable tourism research", *Annals of Tourism Research*, vol. 54, pp. 204—218.

8. Cater, E. (1991), "Sustainable Tourism in the Third World", *Problems and Prospects*. Discussion paper, Department of Geography, University of Reading, vol. 3.

9. Ruhanen, L. Weiler, B. Moyle, B. and McLennan, C. (2015), "Trends and patterns in sustainable tourism research: a 25-year bibliometric analysis", *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 23 (4), pp. 517—535.

10. Danylyshyn, B.M. Dorohuntsov S.I. and Mischenko, V.S. (1999), *Przyrodno-resursnyj potentsial staloho rozvytku Ukrainy [Natural Resource Potential for Sustainable Development of Ukraine]*, RVPS Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

11. Dmytruk, O. Yu. (2002), *Urbanizatsiia ta ekolohichnyj turizm: teoriia i praktyka konstruktivno-geohrafichnoho doslidzhennia [Urbanization and ecological tourism: the theory and practice of constructive-geographic research]*, Polygraph center. Kyiv. un-t, Kyiv, Ukraine.

12. Hryniv, L.S. (2001), *Ekolohichno zbalansovana ekonomika: problemy teorii: monohrafiia [Ecologically balanced economy: theory problems: monograph]*, LNU named I. Franko, Lviv, Ukraine.

13. Smal, V. and Smal, I. (2005), "Tourism and sustainable development", *Visnyk L'viv. Un-tu: Seriia geohrafichna*, vol. 32, pp. 163—173.

14. Shevchuk, V.Ya. (2006), *Makroekonomichni problemy staloho rozvytku [Macroeconomic problems of sustainable development]*, Neoprynt, Kyiv, Ukraine.

15. Sustainable development for Ukraine (2019), "Goals of sustainable development", available at: <http://www.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/istoriya/> (Accessed 20 Jan 2019).

16. momondo.ua (2019), "The importance of Sustainable Development", available at: <https://www.momondo.ua/kudy-poihaty/stattya/vazhlyvist-stalogo-turyzmu>

17. Blue Flag (2018), available at: <http://www.blueflag.global/> (Accessed 20 Jan 2019).

18. HVS International (2019), available at: <https://www.hvs.com/> (Accessed 20 Jan 2019).

19. International Tourism Partnership (2018), available at: <https://www.tourismpartnership.org/> (Accessed 20 Jan 2019).

20. Braunschweig, A. and Saladino, D. (2004), *The Sustainability Certification for Hotels*, Association for Economy, Ecology and Society, Chur, Switzerland.

21. Bader, E. (2006), "Sustainable Hotel Business Practices: A Surface Examination", available at: <https://www.hvs.com/article/2180-sustainable-hotel-business-practices-a-surface-examination> (Accessed 20 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 01.02.2019 р.

Ю. Ю. Юрченко,
д. е. н., доцент кафедри економіки і фінансів,
Бердянський університет менеджменту і бізнесу, м. Бердянськ

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.22

КЛЮЧОВІ ПРІОРИТЕТИ І ЦІЛЬОВІ ОРІЄНТИРИ ДОРОЖНИХ КАРТ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Yu. Yurchenko,
Doktor of Economics, Associate Professor of economics department,
Berdyansk University Management and Business, Berdyansk

KEY PRIORITIES AND TARGETED OBJECTIVES ROAD MAPS TOURISM DEVELOPMENT

У статті йдеться про необхідність створення потужного туристсько-рекреаційного потенціалу бердянської дестинації, спроможного задовольнити додатковий попит через втрату рекреаційних ресурсів Криму. Наголошується на фундаментальних змінах у системі ідей, підходів, методів, ключових пріоритетів створення якісного туристичного продукту. Розглянуто дорожню карту як план просування та досягнення цільових настанов. Проаналізований досвід дорожнього картування розвитку туризму деяких країн, корисний з огляду урахування національних інтересів, ключовими пріоритетами яких є дбайливе ставлення до природних ресурсів, щоб в життєздатному вигляді вони передавалися наступним поколінням та висока якість життя місцевого населення. Надано пропозиції розробки дорожньої карти за трьома блоками стратегічних цілей розвитку бердянської дестинації, виділено заходи прямої дії та опосередкованого впливу на формування якісного туристичного продукту.

The development of tourism in Ukraine has its own strategic program, in which the main goals, expected results are formed. But, in practice, this sector does not have adequate support in its promotion and development. The tool that formulates the strategic goal of tourism development and a phased program for its implementation is the roadmap. In the article, as an experience, reviewed road maps of different countries. They are compiled for different periods, have different content and content depending on the problems facing the development of tourism in these countries. There are a lot of similarities in the road maps: this concerns the protection of the environment, the rational use of natural resources, drinking water, "green energy", and harmful emissions into the atmosphere related to the tourism infrastructure. Also, many maps raise the issue of overcoming seasonal fluctuations in tourist arrivals, further more ambitious "digitization" and coordination of tourism. The article also presents specific tasks for each country related to national characteristics, mentality, and various resource potential. This applies, for example, Norway, Bali, Hawaii, Sri Lanka. The experience of road mapping in other countries is useful from the point of view of compulsory consideration of national interests, the interests of people living in tourist destinations and other constructive elements, such as tangible benefits for enterprises of the tourist sector.

The development plan for the tourist Berdyansk destination was drawn up until 2027 and is divided into 3 successive stages. Preliminary analysis of the tourism sector in Berdyansk was carried out and weaknesses and threats were identified (seasonality of tourist services, outdated material and technical infrastructure of recreation facilities, weak transport infrastructure and other), which are only partially reflected in the development plan of tourism in the city. Also, additional, besides the sea, healing resources are not reflected: mineral water and mineral mud. The disadvantage is the lack of effective measures for the development of transport infrastructure, which is proposed to include the Berdyansk destination in the roadmap for the development of tourism.

Ключові слова: дорожня карта, туризм, туристичний продукт, туристичні дестинації, ключові пріоритети.

Key words: a travelling map, tourism, tourist product, is tourist destinacii, key priorities.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Дорожні карти належать до інструментів стратегічного планування, відрізняються за "призначенням, розв'язуваними завданнями, часовим масштабом, цільовою аудиторією, вимогами до матеріально-технічного забезпечення, фінансовими ресурсами і організацією процесу. Карти орієнтовані на коротко- або середньостроковий часовий обрій (від одного до десяти років) і служать практичним керівництвом під час прийняття бізнесом оперативних і пріоритетних рішень" [1, с. 73].

В Україні останніми роками методологія дорожнього картування активно використовується на державному рівні. Так, розроблено дорожню карту освітніх

реформ на 2015—2025 рр. [2]; почалася розробка дорожньої карти сонячної енергетики в Україні [3]; Кабмін приступив до розробки "дорожньої карти" цифрової євроінтеграції України [4] і т.і.

У поточному десятилітті в світі активно формують дорожні карти розвитку туризму. Причому як країни-лідери в цій сфері діяльності, так і країни, які тільки починають реалізовувати свій туристичний потенціал. Горизонти планування таких проектів, як середньострокові (до 5 років), так і на значну перспективу (до 2050 року). Відмінною рисою дорожніх карт розвитку туризму в сучасних умовах то, що вони набувають формат візитної картки міста, країни, які позиціонують себе

як туристична дестинація. З огляду на це в Україні слід звернути увагу як наукової спільноти, так і фахівців різних гілок влади на бердянську дестинацію, яка повинна заявити про себе як про потужний туристично-рекреаційний потенціал, здатний задовольнити додатковий попит, що виник у результаті тимчасової втрати кримського туристичного продукту, повністю використовуючи власні унікальні курортно-рекреаційні ресурси. При цьому, як показала експертна оцінка, безпосередні спостереження автора, соціологічні дослідження, нинішній стан туристично-рекреаційного потенціалу характеризується застарілою матеріально-технічною базою ще радянських часів більшості закладів оздоровлення; невідповідним рівнем обслуговування в більшості закладів відпочинку; недостатньою кількістю якісних і цікавих туристичних продуктів, яскравих туристичних подій для різних цільових груп; слабкою презентацією туристичного потенціалу міста на всеукраїнському та зарубіжному ринках. Тому створення потужного туристично-рекреаційного потенціалу це не косметичні заходи до початку чергового оздоровчого сезону, а фундаментальні зміни в самій системі ідей, підходів, методів, ключових пріоритетів створення якісного туристичного продукту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Вчені досить широко і об'ємно досліджують проблеми туризму. Відомі вчені: Ілляшенко С.М., на регіональному рівні досліджує проблеми потенціалу ринку туристичних послуг [5]; розглядає "зелений туризм" як один з напрямів сталого розвитку [6]; Кошуба Я.М. розглядає питання розвитку перспективних видів туризму [7]; Савченко В.Ф., досліджує проблеми механізму підвищення ефективності державного регулювання рекреаційного бізнесу [8]; Пап В.В. пропонує заходи з удосконалення інфраструктури туристичної галузі [9]; розвитку підприємництва у сфері туризму [10] і т.д.

Розвитку туризму присвячена велика кількість монографій, зокрема авторів: А.А. Мазаракі, Т.І. Ткаченко, С.В. Мельниченко, М.Г. Бойко, Г.І. Михайліченко, Н.І. Ведмідь [11—14].

КМ України схвалено Стратегією розвитку туризму та курортів, на період до 2026 року, в якій передбачено значне зростання основних показників діяльності сфери туризму. Досягнення контрольних показників буде означати перетворення декларативності пріоритетного розвитку туризму в Україні в реальні дії, створення високоякісного національного туристичного продукту, широкого використання усього загалу історико-культурних і рекреаційно-туристичних ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку країни, інтеграції у світовий економічний простір і формування іміджу України як привабливого туристичного напрямку [15].

Відаючи належне досягненням наукових шкіл і окремих вчених слід зазначити, що досліджувані проблеми дещо більшого носять загальний характер. Проблему дорожнього картування туризму в Україні висвітлено недостатньо. Що ж стосується безпосередньо бердянської дестинації, то дослідження цього напрямку тільки розпочато. Так, автором статті спільно з іншими вченими були визначені якісні характеристики туристичного продукту бердянської дестинації [16], розглянуто дорожнє картування як інструмент стратегічного планування розвитку туризму [17]. Метою статті є визначення ключових пріоритетів і цільових орієнтирів дорожньої карти розвитку туризму бердянської дестинації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Питання розвитку туризму завжди знаходяться у полі зору місцевих органів влади. Так, у 2018 році Бердянська міська рада прийняла "Стратегію розвитку м. Бердянськ на період до 2027 року" [18], а також "План заходів на 2018—2021 роки з її реалізації" [19]. Втілен-

ня Стратегії планується в рамках трьох послідовних та взаємопов'язаних програмних циклів (етапів), для кожного з яких розроблятиметься окремий План заходів з реалізації Стратегії:

I. 2018—2021 роки — розвиток міського середовища та забезпечення максимальної диверсифікації економіки.

II. 2022—2024 роки — розширення ареалу впливу міста як в економічному так і соціальному сенсі, на територію сусідніх районів, формування нового логістичного середовища.

III. 2025—2027 роки — розвиток нового ареалу впливу, як єдиного соціального та економічного середовища.

Концептуальне бачення міста Бердянськ у 2027 році визначено так:

- курорт високого рівня оздоровчих послуг і сімейного відпочинку;
- інвестиційно привабливий центр конкурентоспроможного бізнесу й морської логістики;
- екологічно безпечне місто, комфортне для проживання та різноманітного здорового дозвілля;
- місто якісних і доступних послуг з ефективною системою управління та можливостями самоорганізації громадян [18].

У Стратегії звертає на себе увагу концептуальне бачення Бердянська як курорту високого рівня оздоровчих послуг і сімейного відпочинку, що саме по собі не може бути реалізоване без супроводу дорожньої карти, оскільки, якщо розглядати стратегію, в цьому випадку економічну, в її абсолютному значенні, то це довготривалі, найбільш важливі та принципові плани, наміри щодо тих чи інших економічних явищ і процесів. Дорожня карта — це план просування і досягнення цільових установок. Як використання корисного досвіду дорожнього картування нами проаналізовані дорожні карти розвитку туризму окремих не лідируючих країн (за винятком Франції), до яких відноситься і Україна.

Так, дорожні карти розвитку туризму сформовані у Франції — найпопулярнішому туристичному напрямку в світі. Франція є провідною країною світу, яку тільки в 2016 році відвідали 83 мільйони іноземних гостей. Туризм — ключовий, пріоритетний сектор французької економіки. У 2017 році була представлена урядова "дорожня карта" по туризму, в якій поставлена мета — забезпечити до 2020 року 100 мільйонів іноземних туристів і 50 мільярдів євро у вигляді доходів від туризму [20]. Дорожня карта передбачає конкретні заходи:

- структурування туристичної пропозиції для залучення зростаючого числа міжнародних туристів;
- підтримка обміну інформацією та оцифровка для підвищення конкурентоспроможності сектору;
- навчання та працевлаштування — ключові області для забезпечення якості пропонованих послуг;
- державна підтримка інвестицій (тільки загальне оновлення приморських і гірськолижних курортів потребує інвестицій в розмірі 50 млрд євро), а також інновацій;
- комфортність доступу в країну в святкові дні для максимально можливої кількості людей.

Міжвідомчою радою з туризму заплановано:

- а) експертиза якості обслуговування в основних інфраструктурах (залізничні станції та аеропорти, надійність транспортної інфраструктури), видача віз;
- б) міжнародна рекламно-територіальна взаємодія з регіонами для міжнародного просування туристичного продукту [21; 22].

Дорожня карта туризму Норвегії — довгостроковий, фундаментальний, потужний інтелектуальний продукт зі стратегічним баченням розвитку туризму 2030 і 2050 років. До 2030 року Норвегія має намір підтвердити свій статус однієї з кращих дестинацій в світі для туристів, які цікавляться природою. До 2050 року зростання норвезької туристичної індустрії "в основному

буде складатися з унікального туризму і подорожей в недоторканій природі та культурі". На шляху до стало-го туризму уряд робить акцент на тому, що "стійкий... туризм вимагає, щоб ми дбали про національний і культурний капітал країни". Перспектива повинна бути довгостроковою: природа, якою насолоджуються як господарі, так і гості, повинна в такому ж красивому, ефектному і життєздатному вигляді передатися майбутнім поколінням. Індустрія туризму, в тісній співпраці з владою та іншими секторами, "буде шукати, виробляти і заохочувати туристичні пропозиції з низьким рівнем викидів парникових газів, пропонувати місцеві делікатеси і використовувати природні цінності для всіх зацікавлених сторін" [23].

Індустрія туризму в Норвегії досить трудомістка: в цьому секторі зайнято 160 тис. осіб. Завдяки прагненню до збереження незайманої природи, скорочення викидів парникових газів та інших забруднюючих речовин зростає туристичний попит на дестинації, які можуть запропонувати чисту воду і повітря, здорове навколишнє середовище, природні скарби. Норвегія пропонує можливості для активного знайомства з природою в поєднанні з культурною спадщиною, активним культурним життям і широким вибором засобів розміщення. У Норвегії мандрівники повинні насолодитися визначними "історичними стилями будівництва, унікальною архітектурою і місцевими делікатесами. Країна повинна пропонувати автентичну природу і культурні подорожі по узбережжю, в морі і в формі культурних ландшафтів, надаючи мандрівникам "почуття місця" — відчуття достовірності і близькості до недоторканої природи, доповнене культурним змістом високого рівня". Також дорожньою картою передбачено закріпити репутацію Норвегії як місце для унікальних пригод, із захоплюючими краєвидами та маршрутами походів: фіордами, горами, водоспадами, північним сьйвом, де не домінує масовий туризм. Ще однією перевагою для туристів у Норвегії є високоякісні продукти харчування. Норвезьке сільське господарство і тваринний світ гір і лісів, а також морів протягом багатьох років створювали унікальні кулінарні традиції, надаючи відвідувачам багатий вибір смачних місцевих делікатесів. Іміджу Норвегії як природного і екологічно чистого привабливого місця також залежить від скидання відходів: круїзними лайнерами особливо в таких привабливих місцях, як фіорди на західному узбережжі, викидами гірничодобувної промисловості. Можливе розширення видобутку газу та нафти також може негативно вплинути на репутацію цієї туристичної дестинації. Тому особливий акцент в дорожній карті розвитку туризму робиться на мінімізації шкоди природі, переробки та утилізації відходів. Існує також потреба у формуванні методології оцінки ризиків і витрат, пов'язаних з "зношуванням туризму", природних і культурних пам'яток і прийняття компромісних рішень між рядом конфліктуючих секторів економіки і туризмом. Ще одним серйозним напрямом у дорожній карті є оцифровка і координація індустрії туризму. Нові цифрові платформи збільшують число товарів і послуг, які впливають на подорожі та туризм. "Селф-синдром", який активно поширюється по всьому світу, в якості безкоштовної реклами допомагає туристам знайти мальовничі природні та культурні місця. Завдання цифрових технологій — напрям туристичних потоків в однаково привабливі, але менш відомі напрямки.

Індустрія подорожей і туризму Норвегії для забезпечення сталого розвитку в короткостроковій і довгостроковій перспективі буде базуватися на 3-х ключових принципах: "забруднювач платить", зовнішні фактори впливу на навколишнє середовище повинні мати вартісний еквівалент, "зелені заходи" повинні заохочуватися. Особливу увагу в дорожній карті приділено екологізації транспорту, низькому споживанню енергії та використанню відновлюваних джерел енергії. Таким чином,

"Норвезька індустрія подорожей і туризму має великий потенціал для того, щоб стати галуззю, яка характеризується високою вартістю створення туристичного продукту з низьким рівнем впливу на навколишнє середовище" [24].

Основний message дорожньої карти туризму штату Колорадо "Приїжджайте жити в Колорадо", прийнятої в 2017 році — надихнути кожного туриста стати частиною Колорадо, мотивувати на багаторазове відвідування цієї зони відпочинку. При цьому важливо відзначити, що в цих цілях мотивовані всі жителі Колорадо через друзів і родичів просувати бренд Колорадо, підвищувати обізнаність про туристичні продукти цього штату для залучення максимальної кількості відвідувачів, оскільки просування туристичного бренду Колорадо сприймається як ключ до якості їх життя [25].

Столиця штату Денвер представила план розвитку, згідно з яким до 2025 року місто зустрічатиме близько 50 мільйонів гостей на рік і принесе 9 млрд дол. надходжень від туристичних прибуттів. Дорожня карта туризму Денвера, в числі іншого, включає: створення світового класу пам'яток, продукування нових, оригінальних концепцій туризму, зміцнення іміджу міста як безпечного і гостинного для відвідувачів [26].

Туризм є основною рушійною силою економічного зростання в Ісландії і створює близько 8 тис. нових робочих місць. Всі міністерства в тій чи іншій мірі залучені в туристичний сектор. За прогнозами, обсяг валютних надходжень від цього сектора значно зростає (від 350 млрд ісландських крон у 2015 році до більш ніж 620 млрд у 2020 році) [27]. Щорічне зростання туризму в Ісландії пояснюється зростаючим інтересом до подорожей в зимовий період і особливо в зимові свята. З метою дорожнього картування туризму створена Цільова група з туризму, яка буде діяти до кінця 2020 р. Дорожня карта туризму в числі ключових елементів (налагоджений механізм розподілу, розміщення і обслуговування туристичних потоків, збереження природи, професіоналізм обслуговуючого персоналу, підвищення прибутковості індустрії туризму) виділяє і потребу в надійних статистичних даних, щоб використовувати їх як основу для управління цим сектором економіки. Дорожня карта передбачає використовувати досвід формування достовірної статистики в сфері туризму Австралії і Нової Зеландії, систематичний моніторинг ноу-хау країн, які є лідерами в сфері туризму, забезпечення механізму оперативної адаптації і впровадження цього досвіду. Особлива увага приділяється безпеці туристів у специфічних умовах туристичних маршрутів, яку забезпечить поліція, ісландська асоціація пошуку і порятунку (ICESAR) і Асоціація ісландської туризму. В цьому плані акцент зроблений на систематичній профілактичній роботі (інформування про можливі ризики для мандрівників, обмеження доступу туристів до небезпечних для життя і здоров'я місць, дублювання змісту дорожніх знаків та інструкцій на більшій кількості мов і ін.), а також підтримання якості доріг в належному стані для забезпечення комфортного та безпечного перевезення туристів [27].

Має свої відмінні риси дорожня карта розвитку туризму на Балі, розроблена на період до 2050 року. Балі — популярний напрям серед туристів, який часто називають раєм (приносить більше 40% від ВВП відповідно до індонезійської статистики туризму). Острів, де проживає близько 4 мільйонів осіб, становить приблизно 144 кілометра зі сходу на захід і 80 кілометрів з півночі на південь. Доброзичливі, гостинні люди, чудова візуальна культура, наповнена духовністю, а також вражаючі пляжі з відмінним серфінгом і дайвінгом зробили Балі Індонезії туристично визначною пам'яткою номер один. Вісімдесят відсотків іноземних гостей Індонезії відвідують тільки Балі. Туризм за прогнозами може дати зростання відвідувачів до 14 мільйонів у 2020 році, швидко зростає населення (збільшення числа зайнятих

Таблиця 1. Міжнародні конференції в Гельсінкі

Роки	Кількість конференцій (од.)	Чисельність відвідувачів (осіб.)
2013	288	31437
2014	310	40642
2015	257	35235
2016	286	60790
2017	367	71734

Таблиця 2. Дані про розвиток туризму в Гаваї

Показники	2006 рік	2014 рік
Загальний річний обсяг витрат туристів	\$ 1652000000	\$ 1868000000
Середні витрати на людину в день	\$ 161,60	\$ 170,50
Середня тривалість перебування	6.40 днів	7.56 днів
Настрої жителів «Туризм приніс більше користі, ніж шкоди» «Згоден»	74%	66%
«Туризм позитивно відбивається на Вас і Вашій сім'ї» «Згоден»	44%	40%

в туризмі з 800 тис. осіб у 2010 році до 2 мільйонів у 2020 році), головні визначні пам'ятки — природа, унікальна культура, гостинні жителі [28]. Однак туризм створює великі проблеми для інших галузей економіки: сільське господарство знаходиться під тиском з боку неймовірно високого попиту на землю, від пристоу населення і туризму; колосальні проблеми із відходами (пластикові відходи, питання утилізації відходів); пропускна здатність і стійкість транспортної інфраструктури не витримує перевантажень від напливу туристів; серйозні проблеми з постачанням водою потреб сільського господарства, промисловості, туризму; відсутність доступу до зеленої і сонячної енергії. Все це веде до деградації наземних і морських екосистем. Актуальні питання втрати ідентичності, втрати екзотики і прекрасного виду, бажання населення обмежити кількість туристів. Для того, щоб допомогти вирішити ці проблеми, розроблена дорожня карта "Зелене зростання до 2050 року". Карта спирається на основну філософію Балі "Сталий розвиток: Три Хіта Карана" — релігійно-етичну та соціальну концепцію, широко поширену серед корінного населення індонезійського острова Балі. Три принципи, що становлять ТХК:

— гармонійні відносини людини з божественними силами;

— гармонійні відносини людини з природою;

— гармонійні відносини людини з іншими людьми.

Грунтуючись на цьому, дорожня карта має такі ключові стратегії:

— у числі екологічних заходів: раціональне використання водних ресурсів; ефективне управління відходами; збереження біорізноманіття; мінімізація викидів парникових газів; політика цінного регулювання відповідальності за забруднення навколишнього середовища; раціоналізація землекористування;

— соціально-економічні заходи: оновлення інфраструктури, в тому числі транспортної системи; збільшення числа робочих місць і підприємств з акцентом на культурну самобутність; вдосконалення системи освіти і навчання на Балі, щоб забезпечити безперервне навчання і підвищення кваліфікації для працівників туристичного сектора; оптимізація туристичних зборів з відвідувачів; створення "справжніх продуктів Балі", які демонструють унікальність кожного напрямку туризму Балі під "Балійським брендом". Реалізація цієї дорожньої карти і пов'язаних з нею стратегій дозволить Балі виконати свою роль "... воріт основної економічної діяльності туризму в Індонезії", але в той же час зберегти філософію "Три Хіта Карана", яка підтримує балійський спосіб життя; баланс між духовною, природною і людською взаємодією [28].

Туризм — найбільший і швидко прогресуючий сектор в Фінляндії. За даними Міністерства економіки та зайнятості Фінляндії в індустрії туризму працює близь-

ко 140 тис. осіб, значний його вплив на інші галузі: "туризм приносить Гельсінкі прямий дохід в розмірі 1,6 млрд євро в рік, а загальний річний дохід від туризму з урахуванням мультиплікативного ефекту становить близько 2,3 млрд євро. Заповнюваність готелів в Гельсінкі є однією з найвищих серед європейських столиць (73% у 2017 році). Кількість зареєстрованих ночівель склала 4,2 мільйона в 2017 році (зростання на 16,7% в порівнянні з 2016 р.)". Сезонні коливання туристичного наповнення в Гельсінкі незначні. Проте, "в літньому сезоні спостерігалось значне зростання міжнародних прибуттів (120 тис. прибуттів у лютому — 300 тис. у серпні). Планується в Гельсінкі протягом наступних кількох років ввести в експлуатацію 30 нових готельних проектів з кількістю номерів близько 4000—5000 [29].

Дорожня карта розвитку туризму в Гельсінкі, розроблена на період з 2018 до 2021 року, одним з пріоритетних векторів розвитку вказує проведення міжнародних заходів, що є хорошою маркетинговою підтримкою в рекламі міста, отримання міжнародного визнання. Від цього залежить життєздатність міста, благополуччя жителів. Гельсінкі є одним з провідних міст світу з проведення конференцій і щорічно входить до числа двадцяти найпопулярніших міст світу для проведення цих заходів. Як бачимо з таблиці, завдяки успішній маркетинговій підтримці, число відвідувачів за 5 років зросло більш ніж у 2 рази (таблиця 1) [29].

Популярність Гельсінкі знаходиться на підйомі і прагне зайняти лідируючі позиції в якості міста конференцій, ділових зустрічей і індустрії подій, які дуже важливі, тому що "відвідувачі конференції мають тенденцію залишатися довше і витратити більше, в порівнянні з іншими відвідувачами. (Один делегат конференції в середньому витрачає 2000 євро під час візиту)" [29].

Цікавий досвід Гаваї, де в розробленій дорожній карті була оскаржена жителями цієї зони відпочинку типова модель: сильний (strong) туризм — висока якість життя. З таблиці видно, що тільки 40% жителів вважають, що туризм позитивно відбивається на побуті жителів острова. Аж до 2014 року картина була такою (табл. 2) [30].

З огляду на невдоволення жителів, в дорожній карті була прийнята інша модель: висока якість життя — сильний (strong) туризм. "Ця нова модель не девальвує туризм. Вона перемикає причинно-наслідковий зв'язок і визнає важливість жителів острова. Ця модель визначає кращий спосіб привабити туристів — розширити свій досвід, підвищити кваліфікацію, забезпечити високу якість життя, в першу чергу для самих жителів острова і, зрозуміло і для туристів і тим самим мотивувати туристів повернутися, мати позитивні симбіотичні відносини з громадами, а також зробити їх взаємодії більш щирими". В іншому дорожня карта повторює вимоги розглянутих вище стратегій розвитку туризму інших де-

Таблиця 3. Інвестиційне сприяння розвитку туризму в Королівстві Тонга

Вид інвестиційної діяльності	Характер пільг
Безподатковий період	десятирічні податкові канікули для капіталовкладень не менше 5 млн тонганських доларів (top, t \$)
Прискорена амортизація	двадцять відсотків амортизації (не включаючи земельні ділянки) може бути списана в будь-які 5 з 8 років
Імпортне мито Exemption	звільнення від імпортих мит на всі основні фонди, які не доступні локально
Торгова втрата Податковий офсет	перенесення збитків на термін до 8 років
Виробництво електроенергії	готелю дозволено виробляти власну енергію і продавати надлишок
Інвестиції - категорія - мала і середня	мінімальна потреба в інвестиціях 250000 (без урахування вартості землі)
Інвестиційна податкова пільга	інвестиційний резерв у розмірі 55 відсотків

стинацій (екологічно чистої енергії, зменшення твердих відходів, раціональне використання природних ресурсів, місцевого виробництва харчових продуктів і т.д.) [30].

У Королівстві Тонга (з населенням близько 100 тис. і загальною площею 748 кв. км) дорожня карта туризму визначає його як галузь з великим потенціалом розвитку, забезпеченням зайнятості, отриманням доходів, що підтримує збереження культурних традицій. Передбачені заходи в короткостроковій і середньостроковій перспективі по створенню стійкого туристичного сектора. Важливим сегментом туристичного ринку для Тонга є яхтинг. Австралія і Нова Зеландія становлять майже 70 відсотків прибулих в Тонга, з США — 13%. Цільові орієнтири дорожньої карти туризму до 2020 року такі: планується дохід від туризму більше 100 мільйонів тор (приблизно 30% ВВП); число зайнятих в туризмі близько 4 тис. і загальна кількість туристів повинна скласти до 80 тис. на рік (до 6% зростання щороку). Варто окремо зупинитися на наданні значного переліку пільг для залучення інвестицій (табл. 3) [31].

За оцінками експертів туристичної галузі Шрі-Ланки, туризм знаходиться в "критичній точці своєї еволюції". Це динамічний сектор, який робить свій внесок у ВВП і створює довгострокові кар'єрні можливості. Однак у країні не вистачає достатньої кількості кваліфікованих фахівців з числа місцевого населення для задоволення ринкового попиту. Теоретично молодь і жінки даного регіону можуть заповнити дефіцит кадрів, але ментальні особливості побуту, виховання, культурні уявлення, ставлення до кар'єри, вплив батьків і існуючі побутові складнощі і обмеження, як-от: транспорт і догляд за дітьми стримують активність цих двох сегментів робочої сили.

Жінки в даний час складають менше 10 відсотків робочої сили. У той же час безробіття серед молоді становить понад 20% (молодь у віці 20—24 років). Для туризму Шрі-Ланки — це ключова проблема. Рішення кадрових питань також включені в дорожню карту розвитку туризму: необхідна розробка ефективної інформаційно-пропагандистської кампанії з підвищення інформованості про туристичну діяльність.

Це буде включати в себе:

- інформаційно-пропагандистську кампанію туризму в національному масштабі, яка охопить 4 мільйони молодих людей і їх сімей, що дозволить поліпшити сприйняття кар'єри в сфері туризму та гостинності;

- розробку і впровадження методики популяризації туризму серед учнів шкіл та професійно-технічних навчальних закладів, їх залучення в туристичний сектор;

- демонстрацію переваг (в тому числі мовні практики та життєві навички) і довгострокові перспективи кар'єри в сфері індустрії гостинності;

- широке залучення засобів масової інформації для популяризації цієї професії;

- створення бази даних шріланкійців, які працюють за кордоном в сфері туризму і створення рекрутингового порталу, який буде включати в себе списки вакансій і інформацію про розвиток індустрії гостинності в Шрі-Ланці з "акцентом на заохочення їх до повернення", а також заохочення передачі ними навичок і знань тим, хто приходить в цю індустрію [32].

Міністерство культури й туризму та цивільної авіації (MoSTCA) Катманду представило п'ятирічну дорожню карту (до 2023—24 фінансового року), яка передбачає:

- завершення реконструкції всіх культурних об'єктів, які постраждали від землетрусу 2015 року, протягом трьох років; розробку і реалізацію генеральних планів сприяння релігійного туризму в країні;

- поліпшення туристичної інфраструктури та туристичних пакетів послуг для залучення 2,5 мільйонів туристів щорічно до 2023—24 фінансового року;

- збільшення вкладу туризму в валовий внутрішній продукт до 10 відсотків;

- експлуатацію обох міжнародних аеропортів Гаутама Будди і міжнародного аеропорту Покхара протягом 2023—24 фінансового року. Збільшення частки національного перевізника в міжнародних авіаперевезеннях до 60 відсотків [33].

Вивчення та аналіз дорожніх карт розвитку туризму представлених країн показало явну першість врахування національних інтересів. Безцінним є досвід дбайливого ставлення до природних ресурсів, щоб в життєздатному вигляді вони передавалися наступним поколінням. Так званий "знос туризму" змушує багато країн відмовлятися від масового туризму іноді на шкідливу екологію, але завжди відповідаючи інтересам місцевого населення. Саме такого роду ключові пріоритети визначають ту чи іншу модель дорожнього картування, що наочно представлено у зведеній таблиці 4.

При розробці дорожньої карти бердянської дестинації ключовим пріоритетом, на наш погляд, є збалансованість попиту та пропозиції на ринку туристичного продукту з огляду на тимчасове виведення з ринку туризму України рекреаційних ресурсів Криму. В умовах вимушеного переорієнтування попиту саме ця дестинація суто територіально приймає регіональне навантаження з задоволення потреб у туристичному продукті з боку сусідніх областей та з України в цілому.

У "Стратегії розвитку м. Бердянськ на період до 2027 року" розвиток сфери оздоровлення та туризму позначений як напрям розвитку А, тобто йому визначено пріоритетне місце. Проекти напряму "Розвиток сфери оздоровлення та туризму" спрямовані на досягнення складової стратегічного бачення майбутнього міста "Бердянськ — центр відпочинку та різноманітного дозвілля Північного Приазов'я". План заходів з реалізації цього напряму містить: підвищення якості надання туристичних та супутніх послуг; розвиток інфраструктури оздоровлення та дозвілля; подовження курортного сезону; маркетинг і брендінг міста.

Загальний обсяг фінансування Плану реалізації Стратегії на 2018—2021 р.р. за стратегічними напрямами розвитку — 1233846,79 тис. грн, 47,9% з них — фінансування проектів, пов'язаних з розвитком туризму та інших завдань, пов'язаних з інфраструктурою, охороною навколишнього середовища. Таким чином можна сформулювати короткострокову дорожню карту розвитку туризму бердянської дестинації з урахуванням фінансово підтвердженого Плану реалізації Стратегії.

Дорожня карта розроблена нами за трьома основними блоками залежно від стратегічних цілей (таблиці 5—7).

Таблиця 4. Ключові пріоритети і очікувані результати дорожніх карт

Країна, місто	Ключові пріоритети	Очікувані результати
Франція	структурування туристичної пропозиції для залучення зростаючого числа міжнародних туристів	до 2020 року - 100 млн туристів, 50 млрд євро доходу
Норвегія	унікальний туризм і подорожі в недоторканій природі та культурі	досягти своєї мети по скороченню викидів на 40% к 2030 року і стати суспільством з низьким рівнем викидів до 2050 року
Штат Колорадо	продукування нових, оригінальних концепцій туризму	до 2025 року 50 млн туристів, 9 млрд дол. доходу
Ісландія	зростаючий інтерес до подорожей в зимовий період і особливо в зимові свята	до 2020 року 620 млрд ісландських крон
Балі	три Хіта Карана гармонійні відносини людини - з божественними силами - з природою - з іншими людьми	до 2020 року 14 млн туристів
Гельсінкі	проведення міжнародних заходів	індикатори: розвиток прибутковості туризму, подовження перебування, зростання кількості туроднів з метою щорічного зростання на 4% в 2018–2021 рр.
Гаваї	висока якість життя - сильний туризм	створення здорового місця перебування, здорового суспільства і здорової індустрії туризму. Мотивація зробити пріоритетним відпочинок саме на Гаваях
Королівство Тонга	яхтинг	до 2020 року дохід в розмірі 30% ВВП, 80 тис. туристів
Шрі-Ланка	залучення місцевого населення в сферу індустрії гостинності	створення рекрутингового порталу по поверненню кадрів
Катманду	завершення реконструкції всіх культурних об'єктів, які постраждали від землетрусу 2015 року	до 2023-24 фін. року 2,5 млн туристів, 10% вклад у ВВП

Якщо розглядати структуру витрат, то частка витрат по стратегічній меті "Підвищення якості надання туристичних послуг" у загальному фінансуванні розвитку міста складає 1,2% (14710,8/ 1233846,79*100). Найменше піде на розвиток різних видів туризму, в тому числі лікувально-оздоровчого — 0,02%. Це вкрай мало, враховуючи, що Бердянськ — це місто-курорт з лікувальними грязями і мінеральною водою, в якому відсутні не тільки міський бювет, але навіть можливість прибути гостям, які розміщені не в санаторії, ознайомитися з її лікувальними і смаковими якостями. Також звертають на себе увагу терміни, плановані для створення туристичного інформаційного центру. Інформаційні центри, які присутні в туристичних дестинаціях міст-курортів багатьох країн, повинні зустрічати туриста і запропонувати максимум туристичних послуг і продуктів, бути для нього головним орієнтиром в дозвіллі на весь час

перебування в місті, в Бердянську заплановані лише на 2020 рік.

Безпосередньо маркетингові заходи, включаючи брендінг в загальному обсязі фінансування розвитку міста складають лише 0,27% (3356,5 / 1233846,79 * 100). У сукупності "вартість" заходів прямої дії на формування якісного туристичного продукту за 3 роки складе всього 1,47% від загальної суми фінансування Плану реалізації Стратегії.

У таблиці 7 наведено заходи опосередкованого впливу, оскільки в першу чергу пов'язані з проблемами житлово-комунального господарства Бердянська. Відсутні скільки-небудь значні роботи по ремонту санаторіїв, пансіонатів і т.п.

На цей блок комплексу заходів виділено 46,4% (580509,4 / 1233846,79 * 100). загального фінансування. Однак він не передбачає фінансування Програ-

Таблиця 5. Підвищення якості надання туристичних послуг (тис. грн)

Стратегічні цілі	2018	2019	2020	2021	Усього	Структура витрат, %
Впровадження політики гостинності у сфері туризму		100,0	100,0	100,0	300,0	2,0
Розвиток ділового, подієвого та лікувального туризму		100,0	100,0	100,0	300,0	2,0
Створення туристичного інформаційного центру			7030,6	-	7030,6	47,8
Створення спортивно-ігрового майданчика для дітей з інвалідністю		500,0	2000,0	3500,0	6000,0	40,8
Будівництво сходів до моря	60,0	1000,0	20,2	-	1080,2	7,3
Усього по стратегічній цілі	60,0	1700,0	9250,8	3700,0	14710,8	100,0
Відсоткове співвідношення витрат за роками	0,4	11,6	62,9	25,2	100,0	

Джерело: складено і розраховано на підставі [19].

Таблиця 6. Маркетинг и брендинг міста (тис. грн)

Стратегічні цілі	2018	2019	2020	2021	Усього	Структура витрат, %
Проведення нових культурно-мистецьких акцій для мешканців та гостей спільно з культурними центрами інших міст України	110	117,0	126,0	141,0	494,0	14,72
Розвиток традиційних щорічних міських фестивалів і культурних акцій для створення іміджу міста як міста фестивалів	67,5	75,0	80,0	90,0	312,5	9,31
Створення системи розробки та виготовлення інформаційних продуктів на основі ключових повідомлень для визначених цільових груп		220,0	180,0	250,0	650,0	19,37
Створення різноманітних шляхів інформування населення регіону та країни про санаторно-курортний та туристичний потенціал міста		520,0	550,0	-	1070,0	31,88
Проведення в місті прес-турів та форумів для туроператорів		320,0	350,0	-	670,0	19,96
Проведення Днів Бердянська в інших містах країни		160,0	-	-	160,0	4,77
Усього по стратегічній цілі	177,5	1412,0	1286,0	481,0	3356,5	100,0
Відсоткове співвідношення витрат за роками	5,3	42,1	38,3	14,3	100,0	

Джерело: складено і розраховано на підставі [19].

ми розвитку пасажирського автомобільного транспорту — одного з слабких місць у розвитку інфраструктури міста. Також в плані розвитку міста до 2021 року не передбачено ніяких заходів щодо захисту, очищення озер з лікувальною гряззю, в той час, коли у Стратегії ця проблема зазначена як "Загроза" розвитку сфери оздоровлення та туризму. Також не знайшли відображення в найближчому плані розвитку туризму і його інфраструктури чіткі заходи щодо подолання інших деструктивних чинників: слабких сторін і загроз розвитку туризму в Бердянську. А саме:

- сезонність надання санаторно-курортних послуг;
- застаріла матеріально-технічна база більшості закладів оздоровлення;
- низький рівень інфраструктури дозвілля та лікування для цілолітнього відпочинку;
- слабка транспортна інфраструктура (віддаленість від обласних центрів, стан доріг, відсутність аеропорту, слабе залізничне сполучення з містами України).

ВИСНОВКИ

1. Досвід дорожнього картування розвитку туризму деяких країн показав, що головний підхід до їх розробки це урахування національних інтересів, ключовими пріоритетами яких є дбайливе ставлення до природних ресурсів.

2. Змістовне наповнення дорожньої карти ґрунтується на соціальній моделі: висока якість життя — сильний (strong) туризм.

3. Ключовими пріоритетами дорожнього картування бердянської дестинації є збалансованість попиту та пропозиції на ринку туристичного продукту з огляду

на тимчасове виведення з ринку туризму України рекреаційних ресурсів Криму.

4. Засобами реалізації ключових пріоритетів розвитку туризму є унікальні природно-рекреаційні ресурси бердянської дестинації.

5. Дослідження виявили так зване "зношування туризму" бердянської дестинації, тому створення потужного туристично-рекреаційного потенціалу зажадало фундаментальних змін на ринку туристичного продукту.

6. Для вирішення цих питань запропонована розробка дорожньої карти, яка повинна бути дієвим інструментом управління бердянської дестинації для досягнення як короткострокових, так і довгострокових результатів, мати адресний характер, щоб отримати очікувані результати згідно з концепцією розвитку міста-курорту "Бердянськ — центр відпочинку та різноманітного дозвілля Північного Приазов'я".

Саме наукові погляди щодо дорожнього картування як інструменту управління і буде предметом подальших досліджень автора.

Література:

1. Клейтон Э. Технологические дорожные карты / Э. Клейтон // Форсайт. — 2008. — Т. 2, № 3. — С. 68—74.

2. БФ "Інститут розвитку освіти", стратегічна дорадча група при Міністерстві освіти: Дорожня карта освітньої реформи [Електронний ресурс] / Сайт міністерства освіти, 2015 р. — Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/Діяльність/Зв'язки/08—road—map—sk—end.pdf>

Таблиця 7. Поліпшення інфраструктурних умов туристичного сектору м. Бердянськ (тис. грн)

Стратегічні цілі	2018	2019	2020	2021	Усього	Структура витрат, %
Будівництво «Алеї зустрічей»			2000,0	1438,7	3438,7	0,6
Будівництво берегоукріплюючих споруд	546,9	43000,0	43000,0	41024,9	127571,8	21,9
Укріплення Бердянської коси - проектні роботи (I етап)		120000,0	120000,0	114761,1	354761,1	61,1
Капітальний ремонт доріг міста	18000,0	15000,0	13000,0	11000,0	57000,0	9,8
Капітальний ремонт тротуарів міста		7500,0	-	-	7500,0	1,3
Реконструкція центру міста пр. Праці	3284,8	7000,0	7000,0	6000,0	23284,76	4,0
Усього по стратегічній цілі	21284,8	192500,0	185000,0	174224,7	573009,4	
Відсоткове співвідношення витрат за роками	3,7	33,6	32,3	30,4	100,0	0,0
Усього по дорожній карті	21522,3	195612,0	195536,8	178405,7	591076,7	100,0
Відсоткове співвідношення витрат за роками в цілому по розвитку туризму	3,6	33,1	33,1	30,2	100,0	

Джерело: складено і розраховано на підставі [19].

3. Інститут відновлюваної енергетики. VII Міжнародний інвестиційний Бізнес-Форум з питань енергоефективності та відновлюваної енергетики: Створення геоінформаційної системи та дорожніх карт розвитку відновлювальної енергетики України, 10—13 листопада 2015 року [Електронний ресурс] / Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. — Режим доступу: <http://sae.gov.ua/sites/default/files/Kudria.pdf>

4. Інформаційне агентство УНІАН: "Кабмін приступив до розробки "дорожньої карти" цифрової євроінтеграції України" [Електронний ресурс] / Українське Незалежне Інформаційне Агентство Новин. — Режим доступу: <https://economics.unian.ua/other/1540861-kabmin-pristupiv-do-rozrobki-dorojnoji-karti-sifrovoji-evrointegratsiji-ukrajini.html>

5. Ілляшенко С.М. Аналіз потенціалу ринку туристичних послуг Сумської області / С.М. Ілляшенко, В.О. Щербаченко // Вестник національного технічного університету "ХПИ". — 2012. — № 14. — С. 65—77.

6. Ілляшенко С.М. "Зелений" туризм як один з напрямів сталого розвитку регіону / С. Ілляшенко, Н. Ілляшенко, В. Щербаченко // Економіка України. — 2013. — № 8. — С. 33—39.

7. Кошуба Я.М. Сільський туризм як форма підприємництва і продуктивної зайнятості населення / Я.Кошуба // Економіка та держава. — 2015. — № 5. — С. 71—77.

8. Савченко В.Ф. Роль держави у розвитку туристичної індустрії / В.Савченко, С. Стойка // Науковий вісник ЧДІЕУ. — 2013. — № 1. — С. 9—15.

9. Папп В.В. Розвиток інфраструктури як важливий чинник активізації туризму в регіоні (на прикладі закарпатської області) / В. Папп // Економіка та держава. — 2015. — № 9. — С. 23—27.

10. Папп В.В. Розвиток підприємництва у сфері туризму / В.В. Папп, Т.Ю. Лужанська, Н.В. Бошота // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія "Економіка": збірник наукових праць / Гол. ред. Т.В. Черничко. — Мукачево: МДУ, 2018. — Вип. 1 (9). — С. 25—31 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dspace.msu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/2354>

11. Туристські дестинації (теорія управління, бренд): монографія / Т.І. Ткаченко, С.В. Мельниченко, М.Г. Бойко, Г.І. Михайліченко, Н.І. Ведмідь [та ін.]; за заг. ред. А.А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. — 347 с.

12. Михайліченко Г.І. Інноваційний розвиток туризму: монографія / Г.І. Михайліченко. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. — 608 с.

13. Стратегічний розвиток туристичного бізнесу: монографія / Т.І. Ткаченко, М.Г. Бойко, С.В. Мельниченко, Г.І. Михайліченко, Н.І. Ведмідь [та ін.]; за заг. ред. А.А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. — 595 с.

14. Інновінг у туризмі: колективна монографія / за заг. Редакцією А.А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. — 384 с.

15. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження КМУ від 16 березня 2017 р. № 168-р. — Київ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=249826501>

16. Антошкіна Л.І. Якісні характеристики туристичного продукту Бердянської дестинації / Ю.Ю. Юрченко, О.О. Холод // Вісник БУМіБ. — 2018. — С. 11—17.

17. Юрченко Ю.Ю. Дорожнє картування як інструмент стратегічного планування розвитку туризму / Ю.Ю. Юрченко, С.В. Батрак // Вісник БУМіБ, 2017. — № 4 (40). — С. 11—17.

18. Офіційний сайт Бердянської міської ради (2018), Стратегія розвитку м. Бердянськ на період 2027 року.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://bmr.gov.ua/index.php?id=34>

19. Офіційний сайт Бердянської міської ради (2018), План заходів на 2018 — 2021 роки з реалізації Стратегії розвитку м. Бердянськ на період до 2027 року. — Режим доступу <https://bmr.gov.ua/index.php?id=34>

20. Tourism Roadmap: France's plan to improve tourists' experience (26 July 2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/tourism/events/article/tourism-france-is-working-to-improve-tourists-experience>

21. Interministerial council for Tourism [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/dp_ci_toursime_ang_v3_cle4944-63.pdf

22. Interministerial Tourism Council — Roadmap for Tourism (26 July 2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/tourism/events/article/interministerial-tourism-council-roadmap-for-tourism-26-07-17>

23. Norway sailing towards Sustainable Tourism? Roadmap presented at Arendalsuka/ Linking Tourism & Conservation [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.itandc.org/norway-sailing-towards-sustainable-tourism-roadmap-presented-at-arendalsuka/>

24. Towards sustainable travel and tourism in Norway. A roadmap [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://destinationcenter.org/wp-content/uploads/2017/12/Tourism_Road_Map_Norway.pdf

25. Colorado tourism roadmap moving the state forward through a statewide strategic initiative [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.colorado.com/sites/default/master/files/2017CTORoadmap_FINAL.pdf

26. Denver tourism roadmap 2025. Destination Plan [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://res.cloudinary.com/simpleview/image/upload/v1479163132/clients/denver/Denver_Destination_Plan_2025_FINAL_Low_Res_10Nov2016_6f316ddb_8c79_4bb0_82f0_e3b2319324ac.pdf

27. Road map for tourism in Iceland. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [tps://www.stjornarradid.is/media/atvinnuvegaraduneyti_media/media/Acrobat/Road_Map_for_Tourism_in_Iceland.pdf](https://www.stjornarradid.is/media/atvinnuvegaraduneyti_media/media/Acrobat/Road_Map_for_Tourism_in_Iceland.pdf)

28. Green Growth 2050 Roadmap for Bali Sustainable Tourism Development [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://vuir.vu.edu.au/35965/12/Green_Growth_2050_RoadMap_Bali.pdf

29. Roadmap for Tourism City of Helsinki 2018 — 2021 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.hel.fi/static/kanslia/elo/roadmap_for_tourism.pdf

30. Hawai'i Island Tourism Road Map. Building Connections [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://records.hawaiicounty.gov/weblink/1/edoc/81558/Hawaii%20Island%20Tourism%20Roadmap%202016_Final%20Draft.pdf

31. Tonga tourism sector roadmap 2014 — 2018 final. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://macbio-pacific.info/wp-content/uploads/2017/08/Tonga-Tourism_Roadmap_2014_2018.pdf

32. Sri Lanka Tourism and Hospitality Workforce Competitiveness Roadmap 2018 — 2023. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.sltta.gov.lk/sites/default/files/Sri_Lanka_Tourism_and_Hospitality_Workforce_Competitiveness_Roadmap_2018-2023.pdf

33. Roadmap for Tourism of Nepal [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://satidpnepal.gov.np/downloadfile/SATIDP_Introduction_1530595185.pdf

References:

1. Klejton, E. (2008), "Technological road maps", Forsajt, vol. 3, pp. 68—74.

2. Ministry of Education (2015), "Roadmap to Education Reform", available at: <http://mon.gov.ua/content/Діяльність/Зв'язки/08-road-map-sk-end.pdf> (Accessed 20 Jan 2019).
3. State Agency on Energy and Energy Saving of Ukraine (2015), VII Mizhnarodnyj investytsijnyj Biznes-Forum z pytan' enerhoefektyvnosti ta vidnovliuvanoi enerhetyky: Stvorennia heoinformatsijnoi systemy ta dorozhnykh kart rozvytku vidnovliuvanoi enerhetyky Ukrainy [VII International Investment Business Forum on Energy Efficiency and Renewable Energy. Creation of a geographic information system and road maps Renewable Energy Ukraine] Instytut vidnovliuvanoi enerhetyky, Kyiv, Ukraine, November 10—13, Available at: <http://sae.gov.ua/sites/default/files/Kudria.pdf> (Accessed 20 Jan 2019).
4. Ukrainian Independent Information Agency News (2016), "Cabinet has initiated the development of the "road map" of digital European integration of Ukraine", available at: <https://economics.unian.ua/other/1540861-kabmin-pristupiv-do-rozrobki-dorojnoji-karti-tisfrovoji-evrointegratsiji-ukrajini.html> (Accessed 20 Jan 2019).
5. Illiashenko, S.M. and Scherbachenko, V.O. (2012), "Analysis of the potential of the tourist services market of the Sumy region", Vestnyk natsyonal'noho tekhnicheskoho unyversyteta "KhPY", vol.14, pp. 65—77.
6. Illiashenko S. (2013), "Green" tourism as one of the areas of sustainable development in the region", Ekonomika Ukrainy, vol. 8, pp. 33—39.
7. Koshuba, Ya. (2015), "Rural tourism as a form of entrepreneurship and productive employment", Ekonomika ta derzhava, vol.5, pp. 71—77.
8. Savchenko, V. (2013), "The state's role in the development of tourism industry", Naukovyi visnyk ChDIEU, vol.1, pp. 9—15.
9. Papp, V.V. (2015), "Development of infrastructure as an important factor in activating tourism in the region (for example Zakarpats'yi region)", Ekonomika ta derzhava, vol. 9, pp. 23—27.
10. Papp, V. (2015), "Development of infrastructure as an important factor in activating tourism in the region (for example zakarpats'yi region)", Ekonomika ta derzhava, vol. 9, pp. 23—27.
11. Mazaraki, A. Tkachenko, T. Boiko, M. Melnychenko, S. Mykhailichenko, H. and Vedmid, N. (2013), Turystski destynatsii (teoriia upravlinnia, brend) [Tourist destinations (management theory, brand)], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.
12. Mykhailichenko, H. (2012), Innovatsiyni rozvytok turyzmu [Innovative tourism development], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.
13. Tkachenko, T. Boiko, M. Melnychenko, S. Mykhailichenko, H. and Vedmid, N. (2010), Stratehichni rozvytok turystychnoho biznesu [Strategic development of tourism], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.
14. Mazaraki, A. A. (2015), Innovinh u turyzmi [Innovation in tourism], Nats. torh. - ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.
15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution "On approval of the Tourism Development and Resorts Strategy for the period up to 2026", available at: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=249826501> (Accessed 20 Jan 2019).
16. Antoshkina, L.I. Yurchenko, Yu.Yu. and Kholod, O. O. (2018), "Qualitative characteristics of the tourist product of the Berdyansk Destination", Visnyk BUMiB, vol. 2(42), pp.11—17.
17. Yurchenko, Yu.Yu. and Batrak, S. V. (2017), "Road mapping as a tool for strategic tourism development planning", Visnyk BUMiB, vol. 4 (40), pp.11—17.
18. The official site of the Berdyansk City Administration (2018), "Strategy of development of the city of Berdyansk for the period of 2027", available at: <https://bmr.gov.ua/index.php?id=34> (Accessed 20 Jan 2019).
19. The official site of the Berdyansk City Administration (2018), "Action Plan for 2018—2021 on the implementation of the Berdyansk Development Strategy for the period up to 2027", available at: <https://bmr.gov.ua/index.php?id=34> (Accessed 20 Jan 2019).
20. France Diplomatie (2017), "Tourism Roadmap: France's plan to improve tourists' experience", available at: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/tourism/events/article/tourism-france-is-working-to-improve-tourists-experience> (Accessed 20 Jan 2019).
21. Interministerial council for Tourism (2019), available at: https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/dp_ci_tour-sime-ang_v3_cle494463.pdf (Accessed 20 Jan 2019).
22. Interministerial Tourism Council (2017), "Roadmap for Tourism", available at: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/tourism/events/article/interministerial-tourism-council-roadmap-for-tourism-26-07-17> (Accessed 20 Jan 2019).
23. Prokosch, P. (2017), "Norway sailing towards Sustainable Tourism? Roadmap presented at Arendalsuka", Linking Tourism & Conservation, available at: <https://www.litandc.org/norway-sailing-towards-sustainable-tourism-roadmap-presented-at-arendalsuka/> (Accessed 20 Jan 2019).
24. Destination Stewardship Center (2017), "Towards sustainable travel and tourism in Norway A roadmap", available at: <https://destinationcenter.org/wp-content/uploads/2017/12/Tourism-Road-Map-Norway.pdf> (Accessed 20 Jan 2019).
25. Colorado tourism (2017), "Roadmap moving the state forward through a statewide strategic initiative", available at: https://www.colorado.com/sites/default/master/files/2017CTORoadmap_FINAL.pdf (Accessed 20 Jan 2019).
26. Denver tourism roadmap (2016), "2025 Destination Plan", available at: http://res.cloudinary.com/simpleview/image/upload/v1479163132/clients/denver/Denver_Destination_Plan_2025_FINAL_Low_Reg_10Nov2016_6f316ddb-8c79-45b0-82f0-e3b2319324ac.pdf (Accessed 20 Jan 2019).
27. Ministry of Industries and Innovation (2015), "Roadmap for tourism in Iceland", available at: <tps://www.stjornarradid.is/media/atvinnuvegaraduneyti-media/media/Acrobat/Road-Map-for-Tourism-in-Iceland.pdf> (Accessed 20 Jan 2019).
28. Indonesian Ministry of Tourism and the Creative Economy (2011), "Green Growth 2050 Roadmap for Bali Sustainable Tourism Development", available at: http://vuir.vu.edu.au/35965/12/Green_Growth_2050_Road-Map_Bali.pdf (Accessed 20 Jan 2019).
29. Helsinki City Executive Office Economic Development (2018), "Roadmap for Tourism City of Helsinki 2018—2021", available at: <https://www.hel.fi/static/kanslia/elo/roadmap-for-tourism.pdf> (Accessed 20 Jan 2019).
30. Hawai'i Department of Research and Development (2016), "Hawai'i Island Tourism Road Map. Building Connections", available at: <http://records.hawaiicounty.gov/weblink/1/edoc/81558/Hawaii%20Island%20Tourism%20Roadmap%202016-Final%20Draft.pdf> (Accessed 20 Jan 2019).
31. TRIP Consultants (2013), "Tonga tourism sector roadmap 2014—2018 final", available at: <http://macbio-pacific.info/wp-content/uploads/2017/08/Tonga-Tourism-Roadmap-2014—2018.pdf> (Accessed 20 Jan 2019).
32. Private Sector Tourism Skills Committee (2017), "Sri Lanka Tourism and Hospitality Workforce Competitiveness Roadmap 2018—2023", available at: <http://www.sltda.gov.lk/sites/default/files/Sri-Lanka-Tourism-and-Hospitality-Workforce-Competitiveness-Roadmap-2018-2023.pdf> (Accessed 20 Jan 2019).
33. Ministry of Culture, Tourism and Civil Aviation (2018), "Roadmap for Tourism of Nepal", available at: http://satidpnepal.gov.np/downloadfile/SATIDP-Introduction_1530595185.pdf (Accessed 20 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 01.02.2019 р.

УДК 338.486.3

М. В. Босовська,*д. е. н., доцент, професор кафедри готельно-ресторанного бізнесу,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ***М. Г. Бойко,***д. е. н., професор, завідувач кафедри готельно-ресторанного бізнесу,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ***Н. І. Ведмідь,***д. е. н., доцент, декан факультету ресторанно-готельного та туристичного бізнесу,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ***О. В. Полтавська,***к. е. н., доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ*

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.31

МУЛЬТИАТРИБУТИВНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

М. Bosovska,*Doctor of Economics, Professor, Kyiv National University of Trade and Economics, Kiev***М. Boyko,***Doctor of Economics, Professor, Kyiv National University of Trade and Economics, Kiev***N. Vedmid,***Doctor of Economics, Professor, Kyiv National University of Trade and Economics, Kiev***O. Poltavska,***PhD, Associate Professor, Kyiv National University of Trade and Economics, Kiev*

MULTI-ATTRIBUTE APPROACH TO THE ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF MANAGING THE INTEGRATION PROCESSES OF TOURISM ENTERPRISES

У статті обгрунтовано методичні аспекти оцінювання результативності управління інтеграційними процесами туристичних підприємств в умовах посилення конкуренції, активізації трансформаційних перетворень в економічному просторі туристичного ринку.

За результатами компаративного аналізу наукових здобутків вчених щодо оцінювання результатів інтеграційної взаємодії оцінювання результативності управління інтеграційними процесами туристичних підприємств запропоновано здійснювати на основі мультиатрибутивного підходу.

Розроблено мультиатрибутивну модель та визначено алгоритм її застосування для комплексного оцінювання реалізації інтеграційних процесів туристичних підприємств шляхом визначення портфелю кількісних і якісних параметрів та атрибутів функціонування підприємства з урахуванням організаційного, управлінського, економічного, соціального аспектів господарської діяльності.

Здійснено позиціонування суб'єктів туристичної діяльності у межах основних зон, що відповідають певному рівню результативності інтеграційних процесів. Запропонована модель надає можливість оцінювати процеси інтеграційної взаємодії, вибір суб'єкта як партнера, визначати стратегічні переваги інтеграції, формувати напрями та програми стратегічного розвитку інтегрованих структур для реалізації партнерських відносин.

Запропоновані методологічні підходи до оцінювання інтеграційних процесів дозволять розвивати методологічний базис концепції інтеграційного розвитку суб'єктів господарювання.

The article substantiates the methodical aspects of evaluation of the effectiveness of management of integration processes of tourist enterprises in the conditions of increasing competition, activation of transformational transformations in the economic space of the tourist market.

According to the results of the decomposition and reconfiguration of tourism activity subjects on the basis of levels, varieties, intensity and specificity of the development of integration interaction, taking into account the economic parameters of operational activity, 10 models of enterprises' integration, which are grouped in the context of distinguished parts.

According to the results of the comparative analysis of scientific achievements of scientists regarding the evaluation of the results of integration interaction, it is proposed to evaluate the efficiency of management of integration processes of tourist enterprises on the basis of a multi-attribute approach.

A multi-attribute model has been developed and the algorithm of its application for a comprehensive assessment of the implementation of the integration processes of tourist enterprises has been determined, a

portfolio of quantitative and qualitative parameters and attributes of the functioning of the enterprise have been identified, taking into account organizational, managerial, economic and social aspects of economic activity.

Determining the effectiveness of the implementation of the integration processes of tourism enterprises based on the diagnosis of operational activities and strategic management (internal processes); analysis of the effectiveness of interaction with market participants — partners, competitors (vertical and horizontal channels), with authorities and public organizations (external processes).

The positions of tourist enterprises located within the zones, which correspond to the level of efficiency of their integration processes are determined. The proposed model provides an opportunity to evaluate the processes of integration interaction, choose a strategic partner, determine the strategic advantages of integration, form directions and programs of strategic development of integrated structures for the implementation of the partnership.

The proposed methodological approaches to the estimation of integration processes will allow to develop the methodological basis of the concept of integration development of business entities.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційний процес, інтеграційна взаємодія, інтеграційний розвиток, туризм, туристичне підприємство.

Ke ywords: integration, integration process, integration development, tourism, tourism enterprise.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Формування комплексної методології управління інтеграційними процесами потребує здійснення оцінювання результативності їх реалізації. Визначення комплексних результатів реалізації інтеграційної взаємодії дозволить обґрунтувати дієві управлінські рішення щодо діагностики діяльності та стратегічного управління інтегрованим утворенням (внутрішні процеси), взаємодії учасників інтегрованих утворень між собою та іншими учасниками ринку (стейкхолдерами) — партнерами, конкурентами, формування взаємовідносин з органами влади та громадськими організаціями (зовнішні процеси). Відповідно це сприятиме більш глибокому методологічному забезпеченню управління інтеграційних процесів, у тому числі суб'єктів туристичної діяльності, що обумовлює актуальність проблематики цієї статті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Теоретичні, методологічні та прикладні засади оцінювання інтеграційних процесів досліджуються зарубіжними та вітчизняними науковцями. Так, іманентними критеріями оцінки результативності функціонування інтегрованих суб'єктів бізнесу С. Куц та А. Афанасьєв [1] визначають споживчу цінність та створення додаткової вартості; М. Портер, Дж. Гепелман, Е. Мюррей та Дж. Мехон [2—3] — здатність створювати синергетичний ефект; Р. Коуз [4] — оптимізацію економічних результатів діяльності (прибуток, витрати, рентабельність); П. Наено, Т. Сакакі [5, 6] — показники ефективності використання ресурсного потенціалу (матеріально-технічного, кадрового, фінансового). А. Пилипенко приділяв увагу діагностиці управління інтеграційними процесами з позиції задоволення економічних інтересів учасників [7].

Однак у теоретичному доробку дослідників відсутній комплексний підхід до розгляду проблеми,

оскільки управління інтеграційними процесами визначається не як самостійний об'єкт дослідження, а як складова певної проблеми (правової, фінансової, майнової, маркетингової тощо).

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є поглиблення зазначених комплексних здобутків щодо оцінювання інтеграційних процесів та розробити методологічні підходи щодо комплексного оцінювання реалізації інтеграційних процесів шляхом розрахунку комплексу кількісних і якісних параметрів та атрибутів функціонування кожного підприємства (організаційно-управлінські, економічні, соціальні аспекти).

Таблиця 1. Результати аудиту атрибутів результативності управління інтеграційними процесами на підприємств на основі мультиатрибутивного підходу

Різновиди інтегрованих підприємств	Оцінка виразності атрибуту, бали			
	Атрибути інтеграційних процесів			
	Організаційно-управлінський аспект	Економічний аспект	Соціальний аспект	Усереднена оцінка за континуумом
Континуум А. Транснаціональні багатогалузеві концерни	2,7	2,5	2,6	2,6
Континуум В. Консолідовані транснаціональні (міжнародні) туристичні компанії (холдинги)	1,9	2,0	1,7	1,8
Континуум С. Великі універсальні (багатопрофільні) туристичні оператори (масового ринку) з мережею власних представництв та залучених агентів	2,2	2,3	2,1	2,2
Континуум D. Середні універсальні (багатопрофільні) туристичні оператори	2,0	2,1	1,9	2,0
Континуум Е. Малі універсальні туристичні підприємства	1,6	1,4	1,3	1,4
Континуум G. Великі туристичні мережі	2,0	2,1	1,7	1,9
Континуум F. Середні туристичні мережі	1,7	1,9	1,4	1,6
Континуум H. Великі спеціалізовані підприємства	1,9	2,1	1,6	1,9
Континуум K. Середні спеціалізовані підприємства	1,8	2,0	1,6	1,8
Континуум Z. Малі спеціалізовані підприємства	1,0	0,9	0,9	0,9

Джерело: складено та розраховано авторами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Комплексний аналіз результативності управління інтеграційними процесами потребує подальших досліджень, пов'язаних з організацією діяльності та системи управління інтегрованими утвореннями (внутрішні процеси) та взаємодії інтегрованих утворень між собою, з іншими учасниками ринку — партнерами, конкурентами (вертикальні та горизонтальні зв'язки); з органами влади та громадськими організаціями (зовнішні процеси). З цією метою проведено опитування керівників та професіоналів туристичної галузі чисельністю 150 осіб та здійснено експертні оцінки щодо управління інтеграційними процесами на туристичних підприємствах на основі мультиатрибутивного підходу (табл. 1).

У результаті оцінки результативності управління інтеграційними процесами досліджено туристичні підприємства у кількості суб'єктів, у тому числі виробники туристичних продуктів та організатори туристичного ринку згідно з групами, представлених у матриці декомпонування туристичних підприємств (рис. 1). Підприємства досліджено щодо виразності атрибутів у межах 3-х блоків: організаційно-управлінського, економічного та соціального. Організаційно-управлінський аспект реалізації інтеграційних процесів включає рівень виконання управлінських функцій та ефективність організаційної структури підприємства і базується на визначенні таких мультиатрибутивних параметрів, як: оптимальність організаційної будови; узгодженість роботи підрозділів; узгодженість співпраці з партнерами (суб'єктами інтеграційних процесів); дієвість стратегічного планування, оперативного управління, стимулювання, контролю, координації; якість організації спільної діяльності; рівень якості послуг та їх цінність для усіх зацікавлених чол. Економічний блок мультиатрибутивних параметрів сприяє визначенню рівня ефективності діяльності підприємства та включає якісне та кількісне вимірювання таких процесів: загальне управління, економіка, фінанси, ділова активність, маркетинг, виробництво туристичного продукту, збут, інформаційно-аналітичне забезпечення, ресурси комунікації.

Соціальний аспект інтеграційних процесів дає змогу оцінити стан взаємовідносин між учасниками інтеграційної взаємодії у контексті визначення виразності групи атрибутів: надійність роботи; рівень довіри і визнання; доступність, готовність до діалогу; безперервність та систематичність взаємодії; взаємна допомога, підтримка; існування додаткових переваг та привілеїв; узгодженість дій, їх структурованість вигідність і міцність; взаємність інтересів; тривалість відносин. Оцінки експертів за кожним аспектом та атрибутом інтеграційної взаємодії згруповано як у межах підприємств, так і визначено усереднені показники по континуумах підприємств (типах інтеграційних процесів) на основі отриманих комбінацій значень окремих атрибутів.

Залежно від величини оцінки, рекомендовано визначати три основні зони ефективності (ЗО) інтеграційної взаємодії:

— $0 \leq \sum_{i=1}^n ZO_{ai} \leq 1$ (3) — зона низького значення

рівня атрибутів, що є підтвердженням, що підприємства у даній сфері працюють неефективно;

— $1 \leq \sum_{i=1}^n ZO_{ai} \leq 2$ (2) — зона посереднього значення

рівня атрибутів, що є свідченням посередньої організації інтеграційних процесів;

— $2 < \sum_{i=1}^n ZO_{ai} \leq 3$ (1) — зона високого рівня виразності атрибутів — підприємства працюють у даній сфері ефективно.

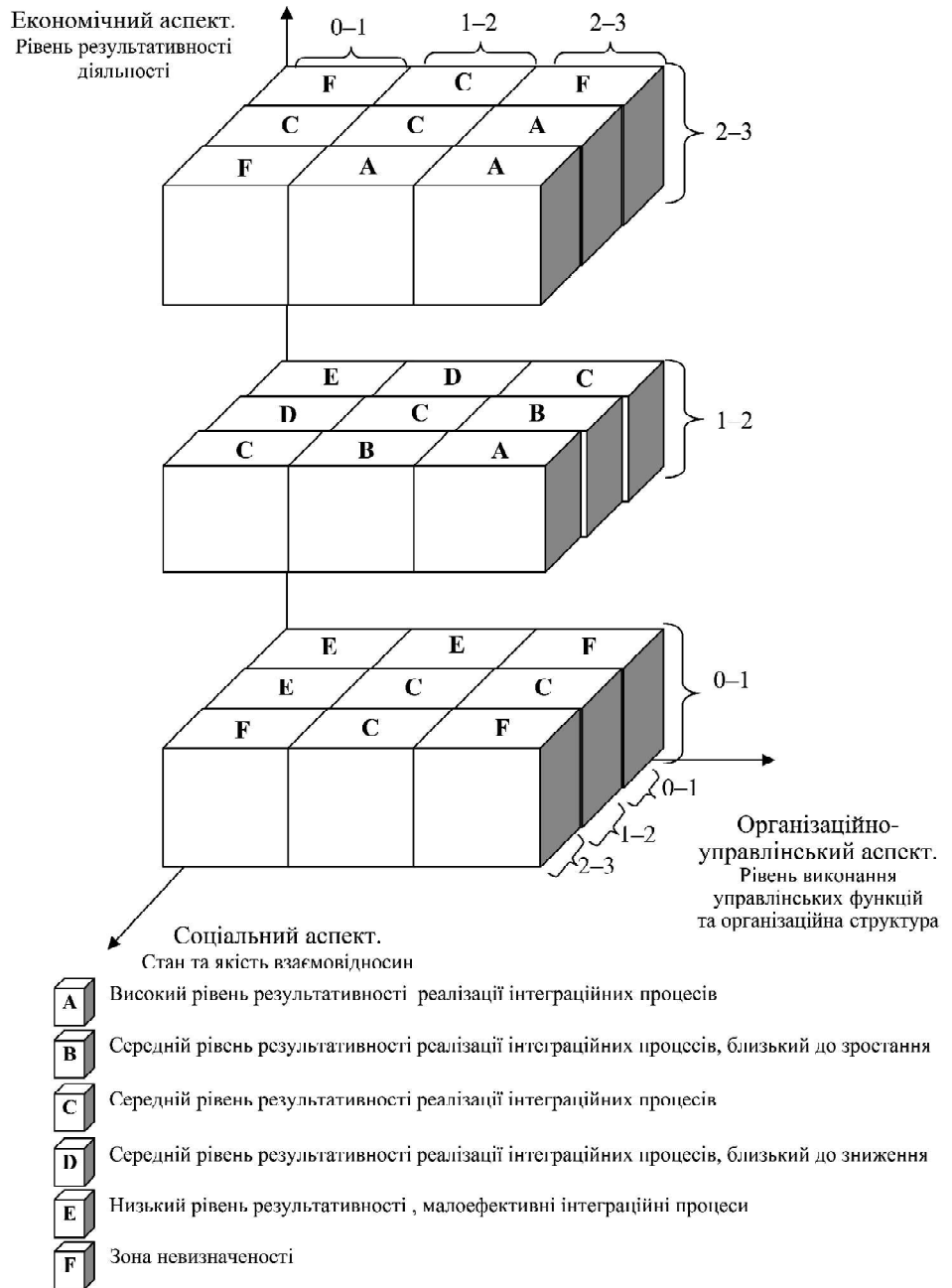

Рис. 1. Мультиатрибутивна матриця визначення результативності реалізації інтеграційних процесів

Джерело: складено автором.

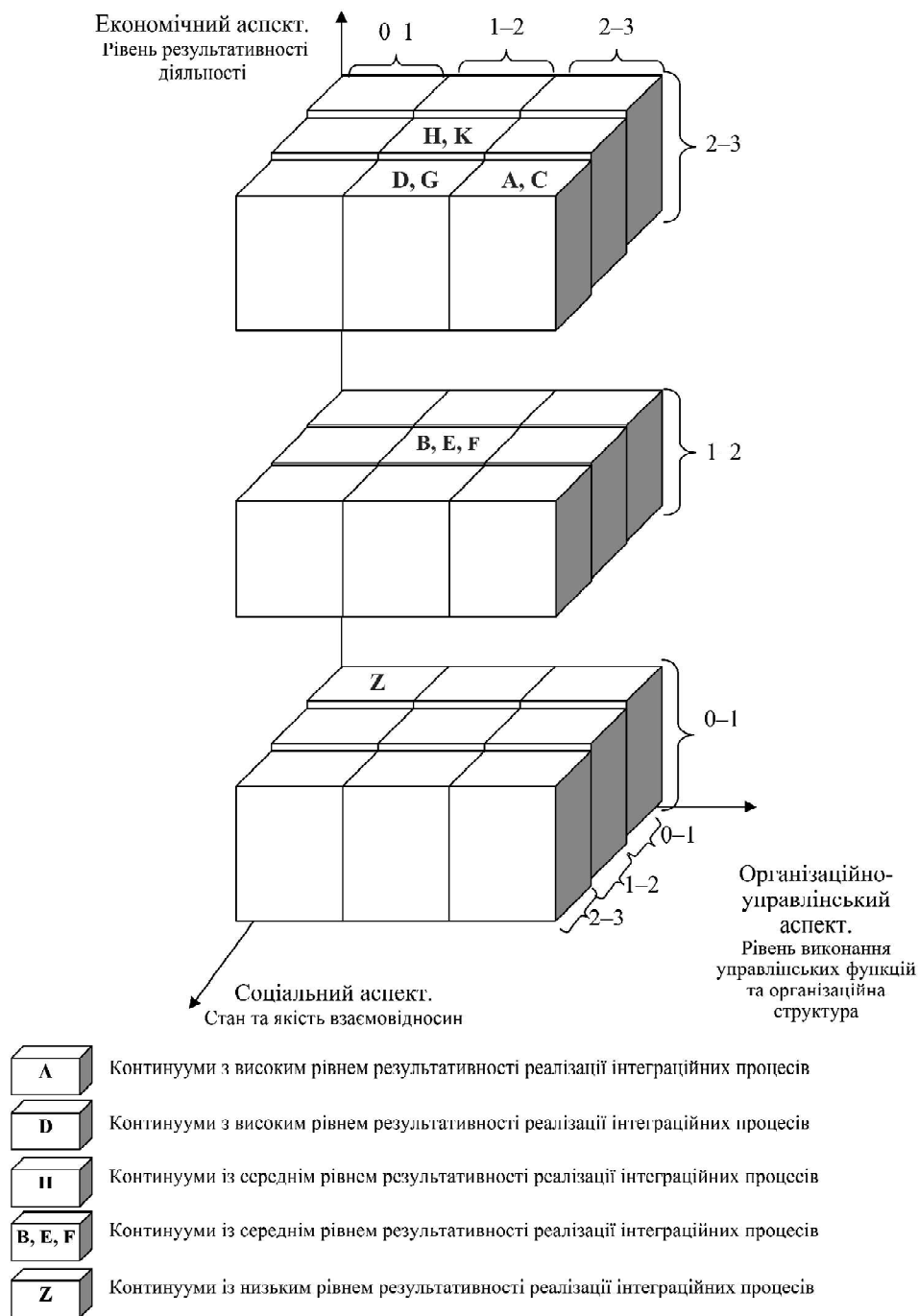

Рис. 2. Позичювання суб'єктів туристичної діяльності на основі мультиатрибутивної моделі результативності інтеграційних процесів

Джерело: складено авторами.

За результатами експертного дослідження зроблено такі висновки:

— у більшості підприємств аспекти ефективності організації інтеграційних процесів мають середній рівень виразності, тобто підприємства у даному напрямі працюють задовільно, але потребують розроблення дієвих механізмів для їх подальшого інтеграційного розвитку;

— найвищий рівень виразності атрибутів отримали економічні аспекти інтеграційної взаємодії (які визначаються на основі розрахунку економічних показників (кількісних) та визначають рівень ефективності діяльності туристичних підприємств-учасників інтеграційних процесів);

— результати аудиту організаційно-управлінських процесів свідчать, що їх атрибути знаходяться на нижчому порівняно з економічними аспектами рівні, тобто

управлінські функції не відповідають повним потребам ефективного організаційного забезпечення інтеграційної взаємодії;

— найнижчий рівень значень параметрів отримав соціальний аспект розвитку інтеграційних процесів, що свідчить про практичні проблеми імплементації принципів інтеграційної взаємодії у практику туристичного бізнесу; виразність параметрів інтеграційної взаємодії має індивідуальний характер та залежить від специфіки та особливостей підприємства — його розміру, типу, територіального охоплення ринку, сегментів обслуговуваних споживачів, спеціалізації, системи менеджменту.

Результати дослідження дозволили здійснити позиціонування суб'єктів туристичної у межах основних зон, що відповідають певному рівню результативності інтеграційних процесів: високому (континуум А); середньому, що наближена до зростання (континууми С та D); середньому (континууми В, G, H, K, F); середньому, що наближена до зниження (континуум Е); низькому (континуум Z) (див. табл. 2).

Разом з тим можна визначити комплексні показники, які характеризують результативність інтеграційних процесів у групах (континуумах) підприємств одного типу організації інтеграційних процесів (споріднених інтеграційних процесів), що зображено на рисунку 2. Передумовою побудови графічної моделі визначення ефективності інтеграційної взаємодії (рис. 1) є процес зіставлення величин атрибутів, що є складовими аспектами їх оцінки (табл. 2).

Розроблена графічна модель оцінки будується у тривимірній системі координат, кожна вісь якої відповідає певній сукупності атрибутів — певному аспекту оцінки інтеграційних процесів (організаційно-управлінський, економічний, соціальний). Визначення позиції континууму (окремого підприємства) відбувається на основі розрахунку інтегральної оцінки складових певного аспекту (блоку параметрів) (див. табл. 1, 2) та визначення їх позиції у "кубі" ефективності реалізації інтеграційних процесів; відповідно до положення точки у графічній моделі формується висновок про рівень реалізації інтеграційних процесів.

ВИСНОВКИ

У межах поглиблення методології управління інтеграційними процесами сформовано комплексний підхід дослідження результативності їх реалізації, що базуватиметься на мультикритеріальній основі. В його основі лежить поєднання підходів, критеріїв та показників оцінки результативності взаємодії учасників інтеграцій-

Таблиця 2. Результати дослідження результативності реалізації інтеграційних процесів туристичних підприємств на основі мультиатрибутивного підходу

Зони результативності (ЗР)	Континуум підприємств	Усереднена оцінка за континуумом	Кількість підприємств	Частка в кількості підприємств	Частка в обсягах діяльності	Граничні показники результативності
Висока	Континуум А, транснаціональні багатогалузеві концерни	2,6	7	6,5	26,9	$2,5 \leq ЗР \leq 3$
Середня, наближена до зростання	Континуум С, великі універсальні (багатопрофільні) туристичні оператори масового ринку	2,2	11	10,2	14,6	$2 < ЗР < 2,5$
	Континуум D, середні універсальні (багатопрофільні) туристичні оператори	2	11	10,2	3,2	
Середня	Континуум В, консолідовані транснаціональні (міжнародні) туристичні компанії (холдинги)	1,8	8	7,4	21,8	$1,5 \leq ЗР < 2$
	Континуум G, великі туристичні мережі	1,9	9	8,4	18,6	
	Континуум H, великі спеціалізовані підприємства	1,9	6	5,6	2,4	
	Континуум K, середні спеціалізовані підприємства	1,8	4	3,7	0,9	
	Континуум F, середні туристичні мережі	1,6	10	9,3	3	
Середня, наближена до зниження	Континуум E, малі універсальні туристичні підприємства	1,4	24	22,4	6,4	$1 \leq ЗР < 1,5$
Низька	Континуум Z малі спеціалізовані підприємства	0,9	17	15,9	2,3	$0 \leq ЗР < 1$

ної структури шляхом визначення комплексу кількісних і якісних параметрів та атрибутів функціонування кожного підприємства-учасника відповідно до організаційно-управлінського, економічного, соціального аспектів.

Результати дослідження дозволили здійснити позиціонування суб'єктів туристичної діяльності у межах основних зон, що відповідають певному рівню результативності інтеграційних процесів: високому (континуум А); середньому, наближеному до зростання (континууми С та D); середньому (континууми В, G, H, K, F); середньому, наближеному до зниження (континуум E); низькому (континуум Z). Запропонована модель слугує для оцінювання процесів інтеграційної взаємодії, вибору суб'єкта як партнера, визначення стратегічних переваг інтеграції, формування напрямів та програм стратегічного розвитку інтегрованих структур і реалізації партнерських відносин.

Література:

1. Куш С.П. Маркетинговые аспекты развития межфирменных сетей: российский опыт [Текст] / С.П. Куш, А.А. Афанасьев // Российский журнал менеджмента. — 2004. — № 2 (1). — С. 33—52. 2. Катенев, В.И. Перспективы развития сетевой экономики в условиях формирующегося общества знаний [Текст] / В.И. Катенев // Проблемы современной экономики. — 2007. — № 2 (22). — С. 90—95.
2. Porter, M.E. How Smart, Connected Products are Transforming Companies / M.E. Porter, J.E. Heppelmann // Harvard Business Review. — October 2015. — P. 97—114.
3. Murray E.A. Strategik Alliances Gateway to the New Europe / E.A. Murray, J.F. Mahon // Long Range Planning. — 1993. — Vol. 26, № 4. — P. 102—111.
4. Коуз Р.Ф. Фирма, рынок и право [Текст] / Р.Ф. Коуз — М.: Дело, 1993. — 192 с.
5. Nueno P., Oosterveld J. Managing Technology Alliances [Text] / P. Nueno, J. Oosterveld // Long Range Planning. — 1988. — Vol. 21, № 3. — P. 11—17.

6. Sasaki T. What the Japanese have Learned From Strategic Alliances [Text] / T. Sasaki // Long Range Planning. — 1993. — Vol. 26, № 6. — P. 41—53.

7. Пилипенко А.А. Стратегічна інтеграція підприємств: механізм управління та моделювання розвитку / А.А. Пилипенко. — Харків: ВД "Інжек", 2007. — 380 с.

8. Босовська М.В. Інтеграційні процеси в туризмі / М. Босовська. — Київ: КНТЕУ, 2015. — 832 с.

References:

1. Kushh, S.P. and Afanas'iev, A.A. (2004), "Marketing aspects of the development of inter-firm networks: Russian Experience", Rossijskij zhurnal menedzhmenta, vol. № 2, no. 1, pp. 33—52.
2. Porter, M.E. and Heppelmann, J.E. (2015), "How Smart, Connected Products are Transforming Companies", Harvard Business Review, pp. 97—114.
3. Murray, E.A. and Mahon, J.F. (1993), "Strategik Alliances Gateway to the New Europe", Long Range Planning, vol. 26, no. 4, pp. 102—111.
4. Kouz, P.F. (1993), Firma, ryнок i pravo. [The firm, the market and the right], Delo, Moscow, Russia.
5. Nueno, P. and Oosterveld, J. (1988), "Managing Technology Alliances", Long Range Planning, vol. 21, no. 3, pp. 11—17.
6. Sasaki, T. (1993), "What the Japanese have Learned From Strategic Alliances", Long Range Planning, vol. 26, no. 6, pp. 41—53.
7. Pylypenko, A.A. (2007) Stratehichna intehratsiia pidpriemstv: mekhanizm upravlinnia ta modeliuvannia rozvytku [The strategic integration of business: management mechanism and modeling], Publishing House "Injection", Kharkov, Ukraine.
8. Bosovska, M. V. (2015), Integhracijni procesy v turyzmi [Integration processes in tourism], KNTEU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2019 р.

О. С. Бондаренко,

д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів,

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

Н. Г. Савченко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.36

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ ПОТОКАМИ В КОНТЕКСТІ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

O. Bondarenko,

Ph.D., Professor of Department of Finance, Kyiv National Trade and Economic University, Kyiv

N. Savchenko,

Ph.D. in Economics, Associate Professor of Finance Department, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

MANAGEMENT OF FINANCIAL FLOWS IN THE CONTEXT OF EVALUATION OF EFFICIENCY OF SOCIAL INVESTMENTS

У статті досліджено особливості управління фінансовими потоками на вітчизняних підприємствах, обґрунтовано роль у забезпеченні раціональних форм реалізації соціальних інвестицій, визначено складові формування дієвого інструментарію кількісної оцінки ефективності соціальних інвестицій. Визначено, що соціальні інвестиції є важливим чинником забезпечення ефективності функціонування підприємств в умовах розвитку процесів соціалізації та формування конструктивної взаємодії в межах тріади "держава — підприємство — суспільство". Проаналізовано основні підходи до розкриття особливостей реалізації соціальних інвестицій вітчизняними підприємствами та визначено позитивні аспекти практики використання в мікро- та макрологістичних системах. Доведено, що ефективне функціонування підприємств в умовах поширеності процесів логістизації економіки та розширення масштабів діяльності логістичних систем можливе у випадку узгоджених дій щодо оптимізації фінансових потоків та максимізації соціальної цінності логістичних ланцюгів. Аргументовано, що створення соціальної цінності є обов'язковою умовою для забезпечення ефективного функціонування логістичної системи підприємства, а створення цінності логістичних ланцюгів — необхідною умовою фінансової стабільності в перспективі. Обґрунтовано актуальність та перелічено чинники, що визначають необхідність врахування фінансових потоків як важливого інструменту реалізації соціальних інвестицій підприємствами в умовах логістизації економіки. Доведено необхідність розробки відповідного мотиваційного механізму до формування раціональної структури фінансового забезпечення соціальних інвестицій та успішної їх реалізації власниками і найманими працівниками. Проведено аналіз вихідних фінансових потоків, які виникають на підприємствах у процесі реалізації соціальних інвестицій. Систематизовано вихідні фінансові потоки за напрямками спрямування соціальних інвестицій. Розроблено підходи теоретичного та прикладного характеру щодо вдосконалення методів оцінки ефективності соціальних інвестицій на основі врахування поточних та майбутніх фінансових потоків.

In the article the features of management of financial flows at domestic enterprises are investigated, the role in providing rational forms of realization of social investments is substantiated, components of forming of effective tools of quantitative estimation of efficiency of social investments are determined. It is determined that social

investments are an important factor in ensuring the efficiency of functioning of enterprises in the conditions of the development of socialization processes and the formation of constructive interaction within the triad "state — enterprise — society". The main approaches to the disclosure of the peculiarities of the implementation of social investments by domestic enterprises are analyzed and positive aspects of the practice of use in micro and macro-logistic systems are determined. It is proved that effective functioning of enterprises in the conditions of the prevalence of processes of logistics of the economy and expanding the scope of logistics systems is possible in the case of coordinated actions to optimize financial flows and maximize the social value of logistic chains. It is argued that the creation of social value is a prerequisite for ensuring the effective functioning of the logistics system of the enterprise, and the creation of the value of logistic chains is a prerequisite for financial stability in the long run. The urgency and listed factors, which determine the necessity of taking into account financial flows as an important tool for realization of social investments by enterprises in the conditions of logistics of the economy, are substantiated. The necessity of developing the appropriate motivational mechanism for formation of rational structure of financial support of social investments and their successful realization by owners and employees is proved. An analysis of the initial financial flows that arise at enterprises in the process of realization of social investments is carried out. The initial financial flows are streamlined in directions of direction of social investments. Theoretical and applied approaches to improve methods of evaluating the effectiveness of social investments based on taking into account current and future financial flows are developed.

Ключові слова: фінансовий потік, соціальні інвестиції, фінансове управління, логістична система, оцінка, логістизація, суспільство.

Key words: financial flow, social investments, financial management, logistics system, evaluation, logistics, society.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах ефективне функціонування підприємств визначається об'єктивною закономірністю розвитку процесів соціалізації. Це обумовлено тим, що розвиток підприємств та підвищення добробуту власників стає неможливим, якщо фінансові цілі функціонування не відповідають соціальним інтересам суспільства. Згідно з сучасними дослідженнями кожен п'ятий долар, який перебуває під професійним управлінням, інвестується з урахуванням ESG критеріїв, які відображають вплив на навколишнє середовище, соціальну сферу, захист прав інвесторів, споживачів, управління підприємством [1]. Практика функціонування вітчизняних підприємств показує, що лише незначна їх частка провадить інвестиційну діяльність, додержуючись принципів соціальної відповідальності бізнесу.

Соціальні інвестиції є важливим чинником забезпечення ефективності функціонування підприємств та конструктивної взаємодії в межах триади "держава — підприємство — суспільство". За таких умов, кожне підприємство (мікрологістична система) як елемент макрологістичної системи прагне генерувати фінансові потоки шляхом забезпечення працівників сучасними компетенціями, розвитку взаємозв'язків та співпраці з різними учасниками внутрішньої та зовнішньої логістичної інфраструктури. В результаті стає очевидним, що ефективне функціонування підприємств в умовах поширеності процесів логістизації економіки та розширення масштабів діяльності логістичних систем можливе у випадку узгоджених дій щодо оптимізації фінансових потоків та максимізації соціальної цінності логістичних ланцюгів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Науковцями досліджено особливості реалізації соціальних інвестицій та соціального підприємництва. Значний внесок у теоретико-методологічні та прикладні аспекти соціальних інвестицій зроблено такими дослідниками як І. Березяк, В. Вайнер, З. Галушка, М. Гульбекян, А. Зінченко, А. Керр, В. Кузель, Е. Лібанова, О. Панухник, У. Плекан та інші. Науковцями доведено, що соціальні інвестиції вітчизняних підприємств характеризується поступальним рухом, що зумовлено їх прагненням побудувати дієву систему, яка має лише пози-

тивно впливати на фінансові результати функціонування. В сучасних дослідженнях визначено три підходи до існування взаємозв'язку між соціальними інвестиціями та фінансовими результатами: 1) "значні фінансові витрати — фінансування соціальних заходів державою", 2) "неможливість оцінки результативності — складність структури соціальних інвестицій", 3) "отримання майбутніх економічних вигод — забезпечення постійного розвитку". Разом з цим, не розкритими залишаються питання оцінки впливу соціальних інвестицій на можливість формування та генерування поточних і майбутніх фінансових потоків підприємствами в умовах формування ними логістичних систем та виконання вимог логістизації економіки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розкриття особливостей управління фінансовими потоками на вітчизняних підприємствах, обґрунтування ролі у забезпеченні раціональних форм реалізації соціальних інвестицій, визначення складових формування дієвого інструментарію кількісної оцінки ефективності соціальних інвестицій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На сучасному етапі функціонування економіки України активізуються процеси реалізації соціальних інвестицій в господарській діяльності підприємств. Соціальне інвестування є важливою складовою управлінської практики, оскільки зацікавленість працівників у високих результатах роботи формується першочергово на основі усвідомлення про визнання та значимість в бізнес-команді. Теоретиками і практиками доведено, що для забезпечення фінансової стабільності та розвитку підприємств недостатньо високих фінансових результатів. Важливим є постійне мотивування працівників до креативності при виконанні своїх функцій за рахунок виконання завдань соціального розвитку. Масштабність глобальних логістичних систем визначає потребу постійного перегляду підходів, методів та інструментів управління для тих їх учасників, які прагнуть мати конкурентні переваги.

Підприємство XXI ст. — повноправний суб'єкт соціальної політики, для якого питання вдосконалення системи управління, переорієнтації на соціальні аспекти

діяльності є вкрай актуальними [2, с. 39—40]. Проблема соціалізації постає так гостро, що керівники змушені постійно переглядати власні підходи до процесу управління, враховувати передові технології, що відображають взаємозв'язок фінансового управління з іншими функціональними сферами управління господарською діяльністю. При цьому ключовими залишаються питаннями ефективного управління фінансовими ресурсами як базового принципу соціальної відповідальності.

Проведений аналіз свідчить, що в сучасних умовах значна кількість науковців під соціальними інвестиціями розуміє вкладення коштів в об'єкти соціальної сфери з метою покращення добробуту людей на основі формування нових процедур розподілу коштів серед різних верств населення. В цьому випадку основним призначенням соціальних інвестицій є орієнтування учасників інвестиційного процесу на отримання конкретного "корисного ефекту" для суспільства. Зарубіжні дослідники у категорії "соціальні інвестиції" часто вбачають процес соціально відповідального інвестування підприємств. Це є виправданим, оскільки інвестиційний внесок здійснює саме підприємницький сектор, реалізуючи соціальні програми та проекти. Основними характерними рисами соціального інвестування є: соціальний вплив (social impact) — цільова спрямованість на вирішення соціальних проблем; інновації (innovations) — застосування нових підходів в управлінні соціальними процесами; самооплатність і фінансова стійкість (selfreapment and financial stability) — здатність вирішувати соціальні проблеми за рахунок доходів від господарської діяльності; масштабність (scale, range, dimensions) — збільшення масштабів діяльності і поширення досвіду з метою підвищення соціального впливу у суспільстві; підприємницький підхід (entrepreneurial approach) — здатність долати недоліки ринку, знаходити можливості, акумулювати ресурси, розробляти нові рішення, що позитивно впливають на суспільство в цілому [3].

Грегорі Діс виділив п'ять факторів, що визначають особливості реалізації соціального підприємництва:

- прийняття на себе місії створення і підтримки соціальних цінностей (блага);
- виявлення і використання нових можливостей для реалізації обраної місії;
- здійснення безперервного процесу інновацій, адаптації і навчання;
- рішучість дій, яка не обмежена ресурсами;
- висока відповідальність підприємця за результати своєї діяльності — як перед безпосередніми клієнтами, так і перед суспільством [4].

Реалізація процесів соціального інвестування на вітчизняних промислових підприємствах супроводжується тенденціями вкладення коштів у внутрішні програми, тобто у розвиток корпоративної культури та задоволення соціальних вимог працівників. Це "базовий" рівень соціальних інвестицій, лівова частка якого відводиться на сплату медичного страхування, загальнообов'язкового соціального страхування, підвищення кваліфікації працівників та покращення умов праці. Поряд з цим, є інвестиції "розширеного" рівня, спрямовані на покращення умов життя працівників, безпосередньо не пов'язаних з виконанням ними своїх обов'язків. "Вищий" щабель інвестицій передбачає вихід на зовнішній рівень інвестування. Це — вирішення проблем місцевої громади або ж проблем регіонального та державного рівнів [5].

The London Benchmarking Group виділяє декілька способів участі компаній в житті суспільства:

- добродійність — разова допомога у відповідь на прохання і звернення добродійних і громадських організацій;
- інвестиції в суспільство — розуміються цільові довгострокові соціальні програми, спрямовані на рішення однієї або декількох важливих громадських проблем, вибраних компанією як пріоритетні;

— комерційні ініціативи — програми, які можуть принести комерційну вигоду компанії, але, передусім, є важливими для місцевого співтовариства;

— підприємницька діяльність — безпосередня діяльність компаній, що приносить користь суспільству за суттю своєї діяльності через виробництво і продаж товарів і послуг.

Оцінка соціальних інвестицій компаній по моделі The London Benchmarking Group проводиться відповідно до вибраних способів участі в житті суспільства (добродійність, інвестиції в суспільство, комерційні ініціативи). При цьому в основі оцінки знаходиться визначення порівнювання витрат на соціальні програми компаній з їх результатами та довгостроковим впливом на життя суспільства [6].

Детальний аналіз соціальних інвестицій в Україні ускладнюється непрозорістю інформаційної політики вітчизняних підприємств, а саме неповнотою їх звітності щодо фінансових вкладень в реалізацію соціальних програм. Так, для вітчизняних компаній середній рівень розкриття інформації у 2013 р. становив 16,9 %, у 2014 р. — 17,1 %, а у 2015 р. — 21 %. В 2017 році середній рівень розкриття інформації з корпоративної соціальної відповідальності на сайтах українських компаній також залишався низьким — 21,7%. Здебільшого на корпоративних сайтах зустрічається інформація про практику трудових відносин, розвитку і підтримки громад та охорони довкілля. Найменше висвітлюються питання винагороди керівництву, програми впровадження соціальної відповідальності в логістичних ланцюгах [7].

В умовах логістизації економіки важливим напрямом вдосконалення управління фінансовими потоками в логістичних системах виступає розвиток соціального інвестування, яке надає можливості включення в господарську діяльність завдань одержання прибутку та вирішення соціальних проблем. Створення соціальної цінності є обов'язковою умовою для забезпечення ефективного функціонування логістичної системи, а створення цінності логістичних ланцюгів — необхідною умовою для фінансової стабільності.

Мікрологістична система підприємства, як складова багатовекторної та багаторівневої макрологістичної системи, здійснює значний вплив на суспільство. Можливості функціонування ефективних мікрологістичних систем визначаються здоровим суспільством, яке підвищує вимоги до ведення бізнесу. Підприємства, що формують логістичні системи, не можуть забезпечувати високі результати та розвиток без соціального інвестування, що свідчить про необхідність оцінки їх ролі в оптимізації управління фінансовими потоками. У результаті завдання фінансового та соціального управління постійно переплітаються у напрямку забезпечення ефективних інвестицій у розвиток персоналу, представників логістичної інфраструктури, учасників логістичних ланцюгів.

У результаті зростання кількості мікрологістичних систем підприємств та специфіка їх функціонування характеризують процес фінансового управління не як інструмент збагачення, а як засіб забезпечення подальшого розвитку на основі здійснення соціальних інвестицій. Важливими стають систематичний пошук, використання, передача інформації та знань, їх відтворення, накопичення інтелектуального капіталу в інтересах отримання конкурентних переваг, підвищення ефективності господарської діяльності та формування корпоративної пам'яті. Створення корпоративної пам'яті дасть можливість визначати цінні знання з питань управління, структурувати їх за критеріями цінності та сферами застосування, що в кінцевому варіанті сприятиме успішній реалізації соціальних інвестицій.

Процес управління знаннями про напрями реалізації соціальних інвестицій в логістичних системах підприємств та розподіл між ними фінансових потоків має здійснюватися на основі ряду функцій. А саме:

Таблиця 1. Фінансові потоки промислових підприємств за рівнями спрямування соціальних інвестицій

Зовнішні	Внутрішні
- розвиток місцевих громад	- забезпечення гармонійного професійного розвитку персоналу
- реалізація інноваційних екологічних проєктів та соціальних ініціатив	- впровадження принципів «зеленого офісу» та екологічної свідомості персоналу
- інформування суспільства про дотримання принципів соціальної відповідальності бізнесу	- формування корпоративної етики та корпоративної культури
- мінімізація шкідливих викидів завдяки використанню найсучаснішого обладнання	- забезпечення безпечних умов протікання виробничих процесів
- формування комунікацій з бізнес-тренерами та проведення тренінгів	- забезпечення ефективної роботи HR-менеджерів
- фінансування культурно-масового відпочинку	- формування соціального пакету
- медичне обстеження та профілактичне лікування	- створення відповідних умов праці для людей із особливими потребами, формування умов соціальної адаптації та професійного розвитку
- здійснення корпоративного волонтерства та корпоративної благодійності, які сприятимуть підтримці соціально значущих сфер з метою збільшення суспільного блага та створення сприятливої суспільної думки	- формування зацікавленості працівників до участі у благодійних та волонтерських заходах
- реалізація соціально значущих проєктів	- формування соціального тимбилдингу

1. Аналітична. Полягає в здійсненні переходу інформації до знань на основі методів порівняння, взаємодії та взаємозв'язків, включає відбір необхідних знань як із зовнішнього, так і внутрішнього середовища, формування додаткової цінності інформації шляхом її трансформації в аналітичні звіти та перспективної потреби для стратегічного розвитку, пошук додаткових джерел для формування та капіталізації корпоративних знань із застосуванням різних методів та засобів.

2. Розподільча. На її основі знання впорядковуються, проводиться оцінка їх корисності, здійснюється класифікація знань за певними критеріями та знання вносяться до корпоративної пам'яті. Структурування знань за критеріями цінності та сфери застосування сприяє оперативному розповсюдженню необхідних знань серед працівників. Доступність бази знань дає можливість зрозуміти кожному працівнику сутність знань своїх колег та усвідомлення того, що з бази знань кожен може взяти для себе з метою підвищення професійного та загального рівня знань та компетентностей, що інтенсифікують трансфер знань у колективі.

3. Охоронна. Створює бар'єри на шляху витоку інформації та знань щодо виробничих процесів, клієнтської бази, фінансових документів, стратегічних планів, досвіду, інновацій, ноу-хау тощо.

4. Інтеграційна. Формує можливості продажу знань та отримання знань щодо управління фінансовими потоками з корпоративної пам'яті шляхом обміну знаннями між мікрологістичними системами та їх елементами.

5. Створення нових знань. Сприяє переведенню неявних знань у явні, аналізу зворотних зв'язків із суб'єктами середовища інтересів, спостереженню за поведінкою ключових стейкхолдерів.

На процес управління знаннями у сфері спрямування фінансових потоків на соціальні інвестиції суттєво впливають трансформації, що відбуваються в методологічних засадах фінансового менеджменту. Це пов'язано з революційними змінами в технологіях управління фінансами підприємств на основі інтегрування бізнес-процесів, створенням центрів фінансової відповідальності, систем планування фінансових ресурсів на основі поєднання систем управління логістичними ланцюгами з системами управління взаємовідносинами з клієнта-

ми. Такий стан речей зумовлює необхідність нових підходів до знань, вмінь, навичок та компетентностей фахівців-фінансистів на підприємстві. У наборі стандартних функцій фінансиста з'являються консультування, надання аналітичних послуг, управління системами ділового інтелекту, реінжиніринг бізнес-процесів, бенчмаркінг, аутсорсинг, управління на основі цінності, управління фінансовими потоками в логістичних системах. Це вимагає підвищення їх компетенцій, яке можливе у випадку прагнення працівників до самовдосконалення та самоосвіти, чому сприяє мотивація до здійснення соціальних інвестицій або участі у їх реалізації.

Соціальні інвестиції відображають вкладення, рисний ефект від яких поширюється як на суспільство, так і на підприємство. Це ресурси, що спрямовуються на реалізацію стратегії соціальної відповідальності, соціальних програм та суспільно значущих інвестиційних проєктів. На думку сучасних дослідників, основними їх видами є інвестиції в розвиток персоналу, місцевих громад, ресурсозбереження та екологізації виробництва. Їх реалізація свідчить про високий рівень економічного розвитку, прогресивність менеджменту, високу організаційну культуру, надійні перспективи [8, с. 398—399]. Здійснення соціально відповідальних ініціатив поступово стає своєрідним трендом українського сьогодення для великих успішних підприємств [9].

Соціальне інвестування зорієнтоване на соціальних проблемах, поєднує соціальні та бізнес-ідеї для створення одночасно соціальної та економічної цінності. Рациональне фінансове управління визначає умови, напрями, пріоритетність соціальних інвестицій, формує можливості їх здійснення. Поряд з цим, використання соціальних інвестицій є ключем розвитку корпоративної культури, ефективного фінансового управління та сучасного суспільства. На підприємствах соціальні інвестиції за рівнями спрямування формують вихідні внутрішні та зовнішні фінансові потоки (табл. 1).

Їх врахування має бути відображеним при формуванні на підприємствах соціальних бюджетів та фінансових планів. Разом з цим, дієві методичні підходи до оцінки ефективності соціальних інвестицій мають відображати зіставлення вхідних і вихідних фінансових потоків та розрахунок чистого фінансового потоку від їх реалізації.

На вітчизняних підприємствах обсяги фінансових потоків за рівнями спрямування соціальних інвестицій визначаються дієвістю мотиваційних механізмів макрота мікро-рівнів. Це обумовлено тим, що зацікавленість власників до формування обсягів вихідних фінансових потоків для реалізації соціальних інвестицій визначається мотиваційними заходами державної політики у сфері забезпечення безпеки та розвитку підприємств. У свою чергу, покращення структури фінансових потоків, спрямованих на реалізацію соціальних інвестицій, можливо за умови відповідного рівня компетентності персоналу та мотивації до його постійного підвищення. Управління зазначеною мотивацією в умовах динамічних змін, які супроводжуються неможливістю точно спрогнозувати поведінку учасників логістичних ланцюгів та передбачити їх вплив на поведінку власників і працівників, обумовлює необхідність застосування системного підходу. Незважаючи на це, однією з проблем, яка залишається і в умовах формування підприємствами логістичних систем, є створення мотиваційно-логістичного середовища, яке забезпечить дієвість системи на основі відповідного мотиваційного механізму. Його функціонування має забезпечити раціональне управління фінансовими потоками для реалізації соціальних інвестицій та в результаті досягнення завдань соціального та фінансового розвитку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, соціальні інвестиції як об'єкти управління характеризуються специфічними рисами. Вхідні та вихідні фінансові потоки від соціальних інвестицій складно зіставляти через те, що порівняно з іншими видами вкладень, вигоди отримуються значно пізніше. Їм притаманна висока темпоральність, кожна окрема інвестиція має свій часовий проміжок найвищої віддачі вкладення [10, с. 72]. В умовах логістизації економіки промислові підприємства мають бути націлені на реалізацію соціально спрямованої форми ринкової поведінки з орієнтуванням на ефективні методи управління фінансовими потоками. Реалізація соціальних інвестицій має відображати раціональне використання фінансових ресурсів на основі оцінки поточних та майбутніх вхідних і вихідних фінансових потоків. У цьому напрямі подальші наукові дослідження будуть спрямовані на пошук дієвих методів співставлення поточних та майбутніх економічних вигод від реалізації соціальних інвестицій та розробку дієвих моделей прогнозування чистих фінансових потоків.

Література:

1. Global sustainable investment review 2016. Available at: http://www.gsi-alliance.org/wpcontent/uploads/2017/03/GSIR_Review2016 (accessed 20 September 2017).
2. Плекан У.М. Удосконалення механізму управління соціальною відповідальністю діяльності підприємств приладобудування: дис....канд. екон.: 08.00.04 економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. — Тернопіль. — 2018. — 211 с.
3. Fil. Dr. Jan-U. Sandal Institute [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.janusandal.no/en/>
4. Dees, J.G. The meaning of social entrepreneurship. Center for the Advancement of Social Entrepreneurship, Duke University's Fuqua School of Business, 2001 (revised vers.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.caseatduke.org/documents/dees_sedef.pdf
5. Панухник О.В. Соціальні інвестиції як форма суспільної поведінки носіїв соціальної відповідальності / О.В. Панухник, У.М. Плекан // Галицький економічний вісник. — Т.: ТНТУ, 2016. — № 2 (51). — С. 51—61.
6. Орлова Н.С. Концептуальні засади корпоративної соціальної відповідальності в Україні: монографія / Н.С. Орлова, А.О. Харламова. — Донецьк: Видавництво, 2014. — 250 с.

7. Індекс прозорості сайтів українських компаній — 2017 / Укладачі: Зінченко А., Резнік Н., Саприкіна М. — К.: Видавництво "Юстон", 2018. — 28 с.

8. Соціальна відповідальність: навч. посіб. / [А.М. Колот, О.А. Грیشнова та ін.]; за заг. ред. А.М. Колота; ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". — К.: КНЕУ, 2015. — 519 с.

9. Панухник О.В. Фінансові ресурси підприємств у системі факторів здійснення соціально відповідальної діяльності / О.В. Панухник, У.М. Плекан // Вісник Сумського національного аграрного університету. — 2017. — № 11. — С. 139—143.

10. Пархоменко Ю.М. Ринок соціальних інвестицій та його вплив на якість життя населення / Ю.М. Пархоменко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: зб. наук. пр. — Маріуполь: ПГТУ. — 2015. — Вип. 2 (12), Т. 3. — С. 69—77.

11. Мельник С.В. Соціальна відповідальність бізнесу як складова соціальної політики України [Текст] / С.В. Мельник // Економіка та держава. — 2007. — № 5. — С. 72—78.

12. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу: монографія / За загальною редакцією М.П. Буковинської. — К.: ЦП "Компринт", 2015. — 297 с.

References:

1. GSIA (2017), "Global sustainable investment review 2016", available at: http://www.gsi-alliance.org/wpcontent/uploads/2017/03/GSIR_Review2016 (Accessed 20 Jan 2019).
2. Plekan, U.M. (2018), "Improvement of the mechanism of management of socially responsible activity of enterprises of instrument making", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Ternopil's'kyj natsional'nyj tekhnichnyj universytet imeni Ivana Puliuia, Ternopil', Ukraine.
3. Sandal, Jan-U (2019), "Sandal Institute", available at: www.janusandal.no/en/ (Accessed 20 Jan 2019).
4. Dees, J.G. (2001), "The meaning of social entrepreneurship. Center for the Advancement of Social Entrepreneurship, Duke University's Fuqua School of Business", available at: http://www.caseatduke.org/documents/dees_sedef.pdf (Accessed 20 Jan 2019).
5. Panukhnyk O.V. and Plekan, U.M. (2016), "Social investment as a form of social behavior of social responsibility carriers", Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk, vol. 2 (51), pp. 51—61.
6. Orlova, N.S. and Kharlamova, A.O. (2014), Kontseptual'ni zasady korporatyvnoi sotsial'noi vidpovidal'nosti v Ukraini [Conceptual Principles of Corporate Social Responsibility in Ukraine], Donetsk, Ukraine.
7. Zinchenko, A., Reznik, N. and Saprykina, M. (2018), Indeks prozorosti sajtiv ukraïns'kykh kompanij — 2017 [The index of transparency of sites of Ukrainian companies], Vydavnytstvo "Yuston", Kyiv, Ukraine.
8. Kolot, A.M. and Hrishnova, O.A. (2015), Sotsial'na vidpovidal'nist' [Social responsibility], KNEU, Kyiv, Ukraine.
9. Panukhnyk, O.V. and Plekan, U.M. (2017), "Financial resources of enterprises in the system of factors of socially responsible activity", Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarynoho universytetu, vol. 11, pp. 139—143.
10. Parkhomenko, Yu.M. (2015), "The market for social investment and its impact on the quality of life of the population", Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noi vlasnosti, vol. 2 (12), no. 3, pp. 69—77.
11. Mel'nyk, S.V. (2007), "Social responsibility of business as a component of social policy of Ukraine", Ekonomika ta derzhava, vol. 5, pp. 72—78.
12. Bukovyn's'ka, M.P. (2015), Korporatyvna sotsial'na vidpovidal'nist' biznesu [Corporate social responsibility of business], TsP "Komprynt", Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2019 р.

*С. В. Свірко,
д. е. н., професор, Житомирський державний технологічний університет
Т. М. Тростенюк,
аспірант, Житомирський державний технологічний університет*

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.41

ФУНКЦІЇ, ЗАВДАННЯ, ЕЛЕМЕНТИ ТА ПРИНЦИПИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В ДЕРЖАВНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*S. Svirko,
Doctor of Economics, professor,
T. Trosteniuk,
postgraduate student,
Zhytomyr State Technological University (Ukraine, Zhytomyr)*

FUNCTIONS, TASKS, ELEMENTS AND PRINCIPLES OF MANAGERIAL ACCOUNTING AT PUBLIC HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Розглянуто елементи теоретичних засад підсистеми управлінського обліку в державних закладах вищої освіти (ДЗВО). В процесі проведення дослідження були використані методи: опису, аналізу, синтезу, дедукції, індукції, моделювання, порівняння та узагальнення. На підставі опрацювання базових положень управлінського обліку в цілому та бюджетній сфері зокрема, особливостей діяльності державних закладів вищої освіти як суб'єктів господарювання та розпорядників бюджетних коштів визначено склад користувачів інформації підсистеми управлінського обліку державних закладів вищої освіти, їх запити до вищевказаної підсистеми, сформовано склад функцій та завдань управлінського обліку ДЗВО, представлено характеристику складових управлінського обліку, адаптовано принципи управлінського обліку в ДЗВО та репрезентовано критерії інформації управлінського обліку в Україні. Отриманий результат уможлиблює постановку науково-обґрунтованої проблеми щодо формування підсистеми управлінського обліку в ДЗВО і є базисом для розбудови її методологічних, методичних та організаційних положень. Створення науково стійкої підсистеми управлінського обліку в ДЗВО України сприятиме підвищенню ефективності управління цими суб'єктами господарювання, використання бюджетних коштів на вищу освіту і, як кінцевий результат, зміцненню системи державних фінансів України.

The elements of theoretical foundations of the subsystem of managerial accounting in public higher education institutions. The study of scientific literature related to managerial accounting as well as the formation of a system of managerial accounting in public higher education institutions has been conducted. Such methods as

description, analysis, synthesis, deduction, induction, modeling, comparison as well as generalization were used during the research. On the basis of the principles of managerial accounting in general and the budget sphere, in particular as well as the peculiarities of the activities of public higher education institutions as business entities and budget fund managers the composition of users of the information of the subsystem of the managerial accounting of public higher education institutions as well as their requests to the above subsystem were defined, the composition of functions and tasks of managerial accounting of public higher education institutions were determined, the characteristic of components of managerial accounting was presented, the principles of managerial accounting in public higher education institutions and the criteria for information managerial accounting in Ukraine were presented. In the course of the study, visualization of the role of managerial accounting in the context of implementing the management function was implemented. It has been established that users of managerial accounting information are internal and external users of the corresponding functional segment. The obtained result makes it possible to formulate a scientifically substantiated problem regarding the formation of a subsystem of managerial accounting in public higher education institutions and is a basis for developing its methodological, methodical and organizational principles. Formation of a scientifically sustainable subsystem of managerial accounting in the public higher education institutions of Ukraine will increase the management efficiency of these business entities, use of budgetary funds for higher education and, as a result, strengthen the system of public finance in Ukraine.

Ключові слова: державні заклади вищої освіти, управлінський облік, користувачі інформації, функції, завдання, принципи, складові управлінського обліку, критерії інформації управлінського обліку.

Key words: public higher education institutions, managerial accounting, users of information, functions, tasks, principles, components of managerial accounting, criteria of managerial accounting information.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ, ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Функціонування та розвиток сучасної вітчизняної вищої школи відбувається в умовах дії значної кількості детермінант різнополюсового характеру. Їх склад є досить різномірним, при цьому щодо діяльності державних закладів вищої освіти (далі — ДЗВО) останній поповнюється традиційним фактором значного перманентного обмеження фінансового забезпечення вищевказаних суб'єктів господарювання з боку держави як основного замовника і гравця на ринку освітніх послуг. Такий, фактично, рестриктивний режим сфери державних фінансів сегменту вищої школи спричиняє потребу у розбудові високоефективного механізму фінансового управління ДЗВО в умовах жорсткого лімітування їх фінансових ресурсів. На формування такого механізму спрямовано завдання з побудови підсистеми управлінського обліку, яка може стати дієвою і ефективною лише за умов формування стійкого науково-обґрунтованого теоретичного базису.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематикою управлінського обліку у різні часи переймалася значна кількість вітчизняних та зарубіж-

них вчених, зокрема: А. Апчер, П.І. Атамас, М.О. Бахрушина, П. Брюєр, Ф.Ф. Бутинець, М.А. Вахрушина, С.Ф. Голова, Р. Гаррісон, З.В. Гуцайлюк, Т.В. Давидюк, В.М. Добровський, К. Друрі, М.В., О.Д. Каверіна, Т.П. Карпова, М.В. Корягін, В.Е. Керімов, М.І. Кужельний, П.О. Куцик, Б. Нідзл, Л.В. Нападовська, С.А. Ніколаєва, Е. Норін, В.Ф. Палій, Дж. Рис, Б. Райан, Т. Скоун, Я.В. Соколов, В.В. Сопко, В.І. Ткач, М.В. Ткач, Ч. Хорнгрен, М.Г. Чумаченко, А.Д. Шеремет, А. Яругова та інші [1—3; 5—19; 21—25; 27—29]. Праці цих авторів презентують різне теоретичне та практичне бачення механізмів управлінського обліку суб'єктів виробничого сектору економіки. Дослідження питань бюджетного обліку в Україні у різні часи проводили в своїх працях вітчизняні вчені: П.І. Атамас, Л.О. Гуцайлюк, Р.Т. Джога, О.О. Дорошенко, Т.В. Канєва, І.О. Кондратюк, С.О. Левицька, Л.Г. Ловінська, С.В. Свірко, Н.І. Сушко, А.І. Фаріон, І.Д. Фаріон, О.О. Чечуліна, які зробили значний внесок у розбудову сучасного бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління. Постановкою завдання щодо формування системи управлінського обліку в ДЗВО вирізняються дисертаційні роботи вітчизняних науковців: Т. Кондрашової ("Управлінський облік в ДВНЗ" (2007)), Ю. Харчук ("Обліково-аналітичне забезпечення фінансової стійкості вищих навчальних закладів

Рис. 1. Загальний взаємозв'язок управлінського обліку з функціями управління

державної та комунальної власності" (2014)), О. Григорів ("Бюджетування в системі управлінського обліку ДВНЗ: методика і організація" (2014)). Віддаючи належне науковим результатам вказаних вчених слід визнати фрагментарно опрацьованими питання теоретичної площини управлінського обліку ДЗВО, зокрема в частині функцій, завдань та принципів вказаної облікової підсистеми.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є визначення складу функцій, завдань та принципів управлінського обліку ДЗВО з метою набуття теоретичним базисом управлінського обліку комплексного всеохоплюючого характеру.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ідентифікація первинних позицій управлінського обліку ДЗВО, до яких відносять його функції та завдання, пов'язана з визначенням ролі управлінського обліку в економічному житті відповідних суб'єктів, вивченням кола споживачів облікової інформації, їх запитів.

Згідно існуючим загальним підходам до управлінського обліку в бюджетних установах мета управлінського обліку полягає у формуванні та передачі інформаційних даних управлінському персоналу внутрішнього та зовнішнього поля керівництва за для обґрунтування вибору, підготовки та забезпечення прийняття управлінських рішень в сфері контролю, планування, прогнозування економічної ефективності діяльності вказаних суб'єктів господарювання, в частині ціноутворення продуктів діяльності (послуг, робіт, продукції) бюджетних установ та оцінки ефективності прийняття управлінських рішень [20; 26]. Зважаючи на вищевказане визначення, управлінський облік слід вважати відповідним інструментом управління.

Нагадаймо, що у найбільш узагальненому вигляді управління — це діяльність суб'єкта, що проявляється у цілеспрямованому, організуючому впливі на об'єкт управління, з метою приведення останнього у бажаний для суб'єкта стан. Управлінська система — це єдине ціле, що існує і розвивається завдяки взаємодії його компонентів. Один із фундаторів теорії менеджменту А. Файоль (1841—1825) виділяв п'ять функцій: планування, організацію, розпорядництво, координування й контроль. Впродовж наступного сторіччя науковці умотивували визначення шести функцій: планування, організацію, координування, стимулювання, регулювання та контроль. Останні здобутки вчених свідчать про доцільність виділення лише чотирьох функцій: функції координування й регулювання фактично є складовими функції планування, організації, мотивації й контролю). Узагальнюючи вищевказане візуалізуємо роль управлінського обліку в контексті реалізації функцій управління (рис. 1).

Змістовне наповнення зв'язків функціонально-векторного характеру пропонується презентувати у відповідних запитах користувачів.

Питання ідентифікації користувачів інформації управлінського обліку ДЗВО доречно розглядати через призму визначення мети вказаної підсистеми та з урахуванням позиції авторів, викладеної та обґрунтованої

в їх попередніх публікаціях. Відповідно до них можемо констатувати, що користувачами інформації управлінського обліку виступають внутрішні та зовнішні користувачі відповідного сегменту функціонального спрямування, а саме: управлінський персонал. Зауважимо, що в контексті бюджетних механізму та системи, а також класичної моделі управління будь-яким економічним суб'єктом, до складу зовнішніх користувачів ДЗВО необхідно віднести головного розпорядника бюджетних коштів відповідного галузевого спрямування, який в більшості випадків представлений Міністерством освіти та науки України; склад користувачів внутрішнього кола охоплює сукупність управлінського персоналу різних ланок управління.

Акцентуємо, що діяльність головного розпорядника бюджетних коштів регламентується Бюджетним кодексом України, а саме стаття 22 закріплює такі функціональні повноваження останнього [4]:

1) розробка планів діяльності на плановий та наступні за плановим два бюджетні періоди (включаючи заходи щодо реалізації інвестиційних проектів);

2) організація та забезпечення на підставі плану діяльності та індикативних прогнозних показників бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди складання проекту кошторису та бюджетного запиту і подання їх Міністерству фінансів України (місцевому фінансовому органу);

3) отримання бюджетних призначень шляхом їх затвердження у законі про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет); прийняття рішення щодо делегування повноважень на виконання бюджетної програми розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня та/або одержувачами бюджетних коштів, розподіл та доведення до них у встановленому порядку обсягів бюджетних асигнувань;

4) затвердження кошторисів розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня (плани використання бюджетних коштів одержувачів бюджетних коштів), якщо інше не передбачено законодавством;

5) розробка проектів порядку використання коштів державного бюджету за бюджетними програмами, здійснення заходів за якими потребує нормативно-правового визначення механізму використання бюджетних коштів;

6) розробка та затвердження паспортів бюджетних програм і складання звітів про їх виконання, здійснення аналізу показників виконання бюджетних програм (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі), при цьому забезпечуючи: своєчасність затвердження паспортів бюджетних програм, достовірність і повноту інформації, що в них міститься; відповідність змісту паспортів бюджетних програм закону про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет) та/або розпису бюджету (крім випадків внесення змін до паспортів бюджетних програм у разі внесення змін до спеціального фонду кошторису бюджетної установи в частині власних надходжень бюджетних установ), порядкам використання бюджетних коштів і правилам складання паспортів бюджетних програм та звітів про їх виконання; підтвердження результативних показників бюджетних програм офіційною

державною статистичною, фінансовою та іншою звітністю, даними бухгалтерського, статистичного та внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, запровадження форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку для збору такої інформації;

7) здійснення управління бюджетними коштами у межах встановлених йому бюджетних повноважень та оцінки ефективності бюджетних програм, забезпечуючи ефективне, результативне і цільове використання бюджетних коштів, організацію та координацію роботи розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачів бюджетних коштів у бюджетному процесі;

8) здійснення контролю за своєчасним поверненням у повному обсязі до бюджету коштів, наданих за операціями з кредитування бюджету, а також кредитів (позик), отриманих державою (Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою міста), та коштів, наданих під державні (місцеві) гарантії;

9) здійснення внутрішнього контролю за повнотою надходжень, взяттям бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачами бюджетних коштів і витрачанням ними бюджетних коштів;

10) забезпечення організації та ведення бухгалтерського обліку, складання та подання фінансової і бюджетної звітності у порядку, встановленому законодавством;

11) забезпечення доступності інформації про бюджет відповідно до законодавства.

Аналіз представлених позицій свідчить про переважно більшість таких (виділено курсивом), що безпосередньо відносяться до субординаційного механізму розпорядників бюджетних коштів, яким, фактично, і передбачає перший рівень управління бюджетними установами в цілому, а отже, і ДЗВО зокрема. Віднесення до них 6-го пункту пояснюється змістом програмно-цільового методу у бюджетному процесі, до характеристики якого ст. 20 Бюджетного кодексу України відносить зокрема таке [4]: особливими складовими програмно-цільового методу у бюджетному процесі є бюджетні програми, відповідальні виконавці бюджетних програм, паспорти бюджетних програм, результативні показники бюджетних програм; бюджетні програми визначаються головними розпорядниками бюджетних коштів; відповідальний виконавець бюджетних програм визначається головним розпорядником бюджетних коштів за погодженням з Міністерством фінансів України (місцевим фінансовим органом), при цьому відповідальним виконавцем бюджетних програм може бути головний розпорядник бюджетних коштів за бюджетними програмами, виконання яких забезпечується його апаратом, та/або розпорядник бюджетних коштів нижчого рівня, який виконує бюджетні програми у системі головного розпорядника; відповідальний виконавець бюджетних програм у процесі їх виконання забезпечує цільове та ефективне використання бюджетних коштів протягом усього строку реалізації відповідних бюджетних програм у межах визначених бюджетних призначень; на всіх стадіях бюджетного процесу його учасники в межах своїх повноважень здійснюють оцінку ефективності бюджетних програм, що передбачає заходи з моніторингу, аналізу та контролю за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів.

Все вищевказане дозволяє сформулювати такі запити до підсистеми управлінського обліку ДЗВО з боку зовнішнього управління в частині забезпечення:

- дотримання встановлених обсягів асигнувань;
- дотримання показників кошторису як в частині надходжень, так і видатків;
- формування показників бюджетних програм та результативних показників звітності щодо виконання останніх на предмет їх достовірності та повноти;
- проведення оцінки ефективності бюджетних програм в цілому;

— ефективного, результативного і цільового використання бюджетних коштів;

— проведення внутрішнього контролю за повнотою надходжень, взяттям бюджетних зобов'язань, витрачанням бюджетних коштів.

Вивчення особливостей діяльності ДЗВО уможливіє виокремлення запитів управлінської ланки внутрішнього ланцюга управління в такому інформаційно-функціональному складі щодо забезпечення:

— здійснення поточного кошторисного планування, бюджетування, контролю, аналізу та прийняття управлінських рішень;

— здійснення оперативного контролю за видатками, витратами, доходами та оцінку результатів діяльності бюджетних установ в цілому та структурних підрозділів зокрема, у тому числі на предмет ефективності в контексті досягнення соціально-економічної мети їх діяльності;

— зниження рівня суб'єктивності в процесі прийняття рішень управлінським персоналом бюджетних установ;

— мотивування праці персоналу ДЗВО з метою підвищення її ефективності та результативності;

— утворення внутрішніх інформаційних зв'язків комунікаційного характеру між різними рівнями управління та структурними підрозділами одного рівня;

— оптимізації використання ресурсів ДЗВО;

— перспективного (тактичного та стратегічного) планування і координування розвитку ДЗВО у майбутньому на підставі аналізу й оцінки фактичних результатів їх діяльності та діяльності однотипних суб'єктів господарювання.

Представлені запити користувачів фактично відтворюють завдання управлінського обліку, які, за умов відповідного сегментування, можуть бути екстрапольовані у вигляді такої сукупності функцій: інформаційна; бюджетна; контрольна; захисна; комунікативна; аналітична; прогностична.

Функціонально-векторний запит підсистеми управлінського обліку ДЗВО формує її складові, до яких слід віднести [20; 26]:

— планування, що включає кошторисне планування та бюджетування. Зазначена складова передбачає характеристику кошторису ДЗВО, видів, форм, внутрішньої структури (загальний та спеціальний фонди, поточні та капітальні видатки) та етапів підготовки кошторисів, визначення організаційних аспектів та функцій бюджетування та висвітлення методики складання кошторисів в установі. В основі кошторисного планування ДЗВО покладено економічну класифікацію видатків бюджету, яка потребує деталізованої характеристики; основна ланка управлінської системи — центри відповідальності — вивчаються в контексті кошторисного планування з позицій методичного та організаційного підходів. На продовження вказаної позиції опрацювання потребують характеристика бюджетування з позиції особливої функціонального елементу процесу управління ДЗВО, методи бюджетування для формування бюджетів, етапи організації контролю за виконання бюджетів, порядок контролю на основі гнучких кошторисів, а також особливості бюджетування в умовах калькулювання за видами діяльності в ДЗВО;

— система калькулювання витрат, яка передбачає визначення: підходів до калькулювання витрат за видами діяльності в ДЗВО, положень системи функціонально-орієнтованого калькулювання витрат в ДЗВО, методів калькулювання витрат, які вже застосовуються в сучасній практиці або можуть бути застосовані у ДЗВО. Важливими позиціями в межах системи калькулювання витрат виступає калькулювання за поточними і капітальними витратами, система управлінського обліку витрат;

— облік і контроль за центрами відповідальності, в межах якої потребують визначення положення: поняття і класифікації центрів відповідальності в ДЗВО,

принципи обліку і оцінки діяльності центрів відповідальності в ДЗВО, звітність центрів відповідальності ДЗВО, облік і оцінка діяльності центрів витрат у ДЗВО, системи обліку відповідальності в ДЗВО, стратегічний управлінський облік в ДЗВО. Розкриттю підлягають також питання сутності управлінської звітності в ДЗВО, форми і вимог управлінської звітності, показників управлінської звітності в установі, організації управлінської звітності в ДЗВО;

— аналіз, що являє собою структурований процес дослідження економічних явищ на рівні структурних підрозділів та власне ДЗВО і оцінки їх чутливості до змін внутрішніх та зовнішніх факторів та управлінського впливу, який пов'язаний з усіма іншими складовими управлінського обліку. До сфери вивчення аналізу підпадає як основна функціональна діяльність ДЗВО в цілому, так і структурних підрозділів, виражена у обраних відповідно до цілей управлінського обліку економічних показниках. У процесі аналізу визначаються взаємозв'язок та взаємозалежність структурних підрозділів щодо виконання планових завдань, відхилення та причини, що спричинили зміну результатів та ефективності діяльності, за результатами чого приймаються відповідні управлінські рішення;

— ціноутворення продукту діяльності ДЗВО, який може бути представлений у вигляді навчально-освітньої послуги та виконання науково-дослідних робіт. Цей елемент передбачає визначення загальних положень ціноутворення на продукт діяльності ДЗВО, мети, завдань, принципів визначення вартості продукту діяльності ДЗВО, методів ціноутворення (традиційні підходи, порівняльна характеристика, фактори впливу на вибір методу), характеристики інформація про витрати, яка готується в підсистемі управлінського обліку, як основа ціноутворення продукту діяльності ДЗВО;

Опрацювання підходів до визначення принципів управлінського обліку в цілому [1—3; 5—19; 21—25; 27—29] та зокрема в бюджетних установах [20, 26] дозволило здійснити таку їх адаптацію в контексті об'єкта дослідження: принцип організаційно-методичної незалежності (кожний ДЗВО самостійно визначає правила організації та методики управлінського обліку); принцип орієнтації на досягнення стратегічних цілей ДЗВО (прийняття рішень на будь-якому рівні і вибір найоптимальнішого з них підкорено пріоритетам розвитку ДЗВО в цілому); принцип оцінки результатів діяльності структурних підрозділів ДЗВО (передбачає визначення тенденцій і перспектив кожного підрозділу у формуванні фінансових результатів ДЗВО від виробництва до реалізації продукту); принцип результативності (означає, що при здійсненні будь-яких видів діяльності слід постійно співставляти витрати та вигоди, понесені в результаті діяльності, з отриманим результатом, при цьому результат повинен перевищувати затрати); принцип відповідальності (за величину затрат і результатів відповідальність несе конкретна особа, яка здійснює контроль над ними); принцип багатоваріантності (при підготовці інформації необхідно враховувати всі варіанти, при кінцевому виборі найоптимальнішого з них); принцип комплексності (поєднання внутрішньогосподарського обліку з плануванням, нормуванням, контролем та аналізом ДЗВО). Оскільки принципи управлінського обліку безпосередньо впливають на процес продукування інформаційного поля та його кінцевий результат, доречним на заключення уявляється наведення критеріїв інформації управлінського обліку ДЗВО, до яких віднесено такі [1—3; 5—29]:

— доцільність — інформація, що формується в межах управлінського обліку має відповідати адресному запиту користувачів, що формується на підставі мети його діяльності, і не містити зайвих даних;

— корисність — інформація управлінського обліку має привертати увагу користувачів до проблемної сфе-

ри чи напряму діяльності і надавати об'єктивну оцінку діям управлінців відповідних рівнів;

— достовірність — інформація управлінського обліку повинна бути вірогідною та максимально об'єктивною, що забезпечить прийняття найбільш оптимальних управлінських рішень;

— зручність та простота — інформація управлінського обліку має подаватись у зрозумілій максимально спрощеній формі, яка сприяє швидкому сприйняттю та обробці цієї інформації користувачами;

— наочність — інформація управлінського обліку має бути представлена таким чином, щоб демонструвати найважливіші позиції об'єктів вивчення;

— аналітичність — інформація управлінського обліку має бути адекватною цілям та завданням управлінського аналізу, містити дані експрес-аналізу чи біти придатною для проведення послідовного аналізу в найкоротші терміни;

— порівнянність — інформація управлінського обліку у формі звітних даних має забезпечувати можливість співставлення їх за різні періоди часу;

— економічність — витрати на підготовку інформації управлінського обліку не повинні перевищувати економічний ефект від її використання;

— оперативність — інформація управлінського обліку має готуватись та передаватись користувачам у оптимальні терміни для прийняття відповідного управлінського рішення;

— гнучкість — інформація управлінського обліку має забезпечувати варіантність прийняття управлінських рішень в умовах зміни оточуючого середовища та факторів впливу;

— умовна конфіденційність — інформація управлінського обліку не підлягає оприлюдненню і використовується внутрішнім та зовнішнім колом користувачів-управлінців.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Представлені в статті елементи теоретичних основ управлінського обліку державних закладів вищої освіти слугують продовженню формування базових положень вказаної облікової підсистеми з урахуванням сучасних світових підходів та особливостей діяльності та статусності державних закладів вищої освіти. Подальше їх опрацювання дозволить створити сукупність методичних положень усіх складових управлінського обліку державних закладів вищої освіти, а отже, сприятиме його розвитку в цілому.

Література:

1. Апчерч А. Управленческий учет: принципы и практика / Пер. с англ. / Под ред. Я.В. Соколова, И.А. Смирновой. — М. Финансы и статистика. — 2002. — С. 952.
2. Атамас П.И. Управлінський облік: навчальний посібник. — К.: Центр навчальної літератури. — 2006. — С. 440.
3. Бахрушина М.А. Бухгалтерский учет управленческий: уч. пособие: ВЗФЭИ. — М.: ЗАО "Финстатинформ", 2000. — С. 359.
4. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Гаррисон Р., Норин Э., Брюер П. Управленческий учет / Пер. с англ. О.В. Чумаченко. — К.: Companion Group, 2007. — С. 1024.
6. Голов С.Ф. Управлінський облік: підручник. — К.: Лібра, 2003. — С. 704.
7. Добровський В.М., Гнилицька Л.В., Коршикова Р.С. Управлінський облік: навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2005. — С. 278.
8. Друри К. Управленческий и производственный учет: учебник / Пер. с англ. — М: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. — С. 1071.

9. Каверина О.Д. Управленческий учет: системы, методы, процедуры. — М.: Финансы и статистика, 2003. — С. 352.
10. Карпова Т.П. Управленческий учет: учебник. — М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. — С. 350.
11. Керимов В.Э. Управленческий учет: учебник. Изд. 2 изм. и доп. — М.: Изд.-торг. корпорация "Дашков и К", 2003. — С. 416.
12. Корягін М.В., Куцик П.О. Проблеми та перспективи розвитку бухгалтерської звітності: [монографія]. — Львів: ЛКА. — 2016. — С. 276.
13. Лень В.С. Управлінський облік: навч. посібник. — 2-вид., випр. — К.: Знання-Прес, 2006. — С. 317.
14. Нападівська Л.В. Управлінський облік: монографія. — Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. — С. 356.
15. Нападівська Л.В. Управлінський облік: Підручник. — К.: Наука. — 2004. — С. 550.
16. Нидлз Б. и др. Принципы бухгалтерского учета / Пер. с англ. / Под ред. Я. В. Соколова. — М.: Финансы и статистика, 1993. — С. 496.
17. Николаева С.А. Особенности учета затрат в условиях рынка: система "директ-костинг". — М.: Финансы и статистика. — 1993. — С. 125.
18. Радецька Л.П., Овод Л.В. Управлінський облік: навчальний посібник. — К.: Академія, 2007. — С. 352.
19. Райан Боб. Стратегический учет для руководителя / Пер. с англ. — М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. — С. 616.
20. Свірко С.В. Концептуалізація управлінського обліку в бюджетних установах України // Вчені записки. Науковий збірник. Вип. 14. Ч. 2. — К.: КНЕУ, 2012. — С. 167—173.
21. Скоун Т. Управленческий учет / Пер. с англ. / Под ред. Н.Д. Эриашвили. — М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. — С. 170.
22. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет от истоков до наших дней. — М.: ЮНИТИ, 1996. — С. 638.
23. Ткач В.И., Ткач М.В. Управленческий учет: международный опыт. — М.: Финансы и статистика, 1994. — С. 144.
24. Управленческий учет / Под ред. В. Паляя и Р. Вандер Вила. — М.: ИНФРА, 1997. — С. 480.
25. Управленческий учет: Учеб. пособие / Под ред. А.Д. Шеремета. — М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2000. — С. 512.
26. Управлінський облік і аналіз у бюджетних установах [Електронний ресурс]: навч. посіб. / С.В. Свірко, А.П. Заросило; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Київський нац. екон. ун-т імені Вадима Гетьмана. — К.: КНЕУ, 2012. — С. 538.
27. Хендриксен Э.С., Ван Бреда М.Д. Теория бухгалтерского учета / Под ред. Я.В. Соколова. — М.: Финансы и статистика. — 1997.
28. Хорнгрен Ч.Г., Фостер Дж. Бухгалтерский учет: управленческий аспект. — М.: Финансы и статистика, 1995. — С. 416.
29. Яругова А. Управленческий учет: опыт экономически развитых стран / Пер. с пол. — М.: Финансы и статистика, 1991. — С. 237.
6. Holov, S.F. (2003), Upravlins'kyj oblik [Managerial Accounting]. Kyiv, Libra, 2003.
7. Dobrovs'kyj, V.M. Hnylyts'ka, L.V. and Korshykova, R.S. (2005), Upravlins'kyj oblik [Managerial Accounting] Kyiv, KNEU, p. 278.
8. Druri, K. Upravlencheskij i proizvodstvennyj uchets [Managerial and production accounting]. M.: JuNITI-DANA, 2002. p. 1071.
9. Kaverina, O.D. (2003), Upravlencheskij uchets: sistemy, metody, procedury [Managerial accounting: systems, methods, procedures]. M.: Finansy i statistika, p. 352.
10. Karpova, T.P. (1998), Upravlencheskij uchets [Managerial Accounting]. M.: Audit, JuNITI, p. 350.
11. Kerimov, V.Je. (2003), Upravlencheskij uchets [Managerial Accounting]. M.: Izd.-torg. korporacija "Dashkov i K", p. 416.
12. Koriahin, M.V. and Kutsyk, P.O. (2016), Problemy ta perspektyvy rozvytku bukhgalters'koi zvitnosti [Problems and prospects of financial statements]. L'viv: LKA, p. 276.
13. Len', V.S. (2006), Upravlins'kyj oblik [Managerial Accounting]. 2.vyd., vypr. K.: Znannia-Pres, p. 317.
14. Napadovs'ka, L.V. (2000), Upravlins'kyj oblik [Managerial Accounting]. Dnipropetrovs'k: Nauka i osvita, p. 356.
15. Napadovs'ka L.V. (2004), Upravlins'kyj oblik, [Managerial Accounting]. K.: Nauka, p. 550.
16. Nidlz, B. and other (1993), Principy buhgalterskogo ucheta [Accounting Concepts]. M.: Finansy i statistika, p. 496.
17. Nikolaeva, S.A. (1993), Osobennosti ucheta zatrat v uslovijah rynka: sistema "direkt-kosting" [Features of cost accounting in market conditions: the system "direct costing"]. M.: Finansy i statistika, p. 125.
18. Radets'ka, L.P. and Ovod, L.V. (2007), Upravlins'kyj oblik [Managerial Accounting]. K.: Akademia, p. 352.
19. Rajan, Bob (1998), Strategicheskij uchets dlja rukovoditelja [Strategic Accounting for Leaders]. M.: Audit, JuNITI, p. 616.
20. Svirko, S.V. (2012), Konceptualizacija upravlins'skogo obliku v bjudzhetnyh ustanovah Ukrainy [Conceptualization of managerial accounting in budgetary institutions of Ukraine]. Vcheni zapysky. Naukovyj zbirnyk. Vyp.14. ch. 2. K.: KNEU, pp. 167—173.
21. Skoun, T. (1997), Upravlencheskij uchets [Managerial Accounting]. M.: Audit, JuNITI, p. 170.
22. Sokolov, Ja.V. (1996), Buhgalterskij uchets ot istokov do nashih dnei [Accounting from the beginnings to the present day], M.: JuNITI, p.638.
23. Tkach, V.I. and Tkach, M.V. (1994), Upravlencheskij uchets: mezhdunarodnyj opyt [Managerial accounting: international experience]. M.: Finansy i statistika, p. 144.
24. Palij, V. andi Vander Vila R. (1997), Upravlencheskij uchets [Managerial Accounting]. M.: INFRA, p. 480.
25. Sheremet, A.D. (2000), Upravlencheskij uchets [Managerial Accounting]. M.: ID FBK-PRESS, p. 512.
26. Svirko, S.V. and Zarosylo, A.P. (2012), Upravlins'kyj oblik i analiz u bjudzhetnyh ustanovah [Managerial accounting and analysis in budgetary institutions]: navch. posib. /; M-vo osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy, Kyi'vs'kyj nac. ekon. un-t imeni Vadyma Get'mana. K.: KNEU, p. 538.
27. Hendriksen, Je.S. and Van Breda, M.D. (1997), Teorija buhgalterskogo ucheta [Accounting Theory]. M.: Finansy i statistika.
28. Horngren, Ch.G. and Foster, Dzh. (1995), Buhgalterskij uchets: upravlencheskij aspekt [Accounting: management aspect]. M.: Finansy i statistika, p. 416.
29. Jarugova, A. (1991), Upravlencheskij uchets: opyt jekonomicheskii razvityh stran [Managerial accounting: experience of economically developed countries]. M.: Finansy i statistika, p. 237.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2019 р.

А. В. Чужиков,
к. е. н., доцент кафедри європейського бізнесу та економіки,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.47

ІДЕНТИФІКАЦІЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МЕДІЙНИХ ПРОДУКТІВ

A. Chuzhykov,
Ph. D., associate professor of European business and economy department
of Kyiv National economic University named after Vadym Hetman

IDENTIFY THE COMPETITIVENESS OF MEDIA PRODUCTS

Статтю присвячено дослідженню особливостей ідентифікації конкурентоспроможності медійних продуктів у глобальній економіці. Проаналізовано численні західні підходи до ідентифікації складових ринку з позиції медійного маркетингу, медійного підприємництва, медійних платформ, у межах яких обґрунтовані окремі види конкуренції (оперативна, валідна, рейтингова, цінова, кон'юктурна, прайм — таймова, ембалажна).

У межах глобального трансферу інформації, знань, образів і символів обґрунтовані дві аналітичні платформи внутрішньої конкуренції: візуалізовано — звукової та звукової і паперової, що об'єднують інтернет, телебачення, радіо і друковані ЗМІ. Виявлено особливості двостороннього медіа ринку та специфіки конкуренції на ньому. Приділено особливу увагу таксономічності інновацій глобальної інноваційної конкуренції та ролі арт-бізнесових компаній, разом узяті утворюють дифузну конкуренцію медійних систем. Спрогнозована поява вже найближчим часом модерних ЗМІ.

The purpose of the paper is to systematically analyze identification approaches to determine the nature, content and dynamics of the creation, transfer and commercialization of media products, in the face of aggravation of global rivalry between corporations, national companies, small and medium-sized businesses. Identifying the levels and nature of media product competitiveness in the global economy is a complex process of assessing the benefits that directly affect their technological, creative, organizational, business and other models of development and the ability to quickly adapt to the new conditions that determine the main trends of the modern information environment.

A thorough understanding of global media competition can not be interpreted as the only possible one, because in the countries of the world various media business, media marketing, media investments, media platforms, anti-trust regulation of media processes, etc. are differently identified.

A more advanced understanding of the media component of the global information network has allowed the emergence of important media design blocks that include news agencies as the primary stage of market formation, and art business companies that provide commercialization and transfer of symbols, images, formats of processed and adapted media products.

The article is devoted to the study of the features of identification of the competitiveness of media products in the global economy. The numerous Western approaches to identifying market components from the standpoint of media marketing, media business, media platforms, within which the author substantiates certain types of competition (operational, valid, rating, price, conjunctural, prime — time, emblazial), are analyzed.

Within the global transfer of information, knowledge, images and symbols, two analytical platforms of internal competition are grounded: visualized — sound, sound and paper, combining the Internet, television, radio and print media. The author reveals peculiarities of the bilateral media market and the specifics of competition on it.

Special attention is paid to the taxonomy of innovations in global innovation competition and the role of art business companies, which together form a diffuse competition of media systems. It is forecasted that the modern media will appear in the near future.

Ключові слова: глобальна економіка, конкурентоспроможність медіа, медійний продукт, медійні системи, глобальний трансфер, ЗМІ, дифузійна модель.

Key words: global economy, media competitiveness, media product, media systems, global transfer, media, diffuse model.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Швидкий розвиток інформаційних технологій суттєво вплинув на характер, динаміку та особливості руху медійних продуктів, попит на які зростає рік від року, що з одного боку віддзеркалює зростаючі потреби суспільства, проте з другого — посилює вплив окремих політиків та їх партій, котрі прагнуть нав'язати своє бачення майбутньої моделі розвитку суспільства. Водночас відзначається доволі велике технологічне секторальне, креативне та інституціональне розмаїття створених медійних продуктів, яке не може претендувати на системну ідентифікацію, що в умовах загострення глобальної конкуренції є важливою проблемою і водночас викликом переходу медійного підприємництва з емоційно-етичної системи сприйняття різних форматів мас медіа до бізнесово-прагматичної.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Визначення характеру конкурентоспроможності національних економік було присвячено чимало праць відомих західних (М. Портер, С. Сабел, Б. Харрісон) і вітчизняних (Л. Антонюк, С. Соколенко та ін.) науковців, які розуміли її суть як важливий показник успішності (відставання) розвитку виробничої сфери будь-якої з країн. Утім, такий переважно постіндустріальний підхід у добу інтернаціоналізації і віртуалізації медійного підприємництва та створення глобального інформаційного простору виявився недостатнім, адже з'явилася нагальна потреба в секторальній, креативній та технологічній диференціації усього, що створювалося в медіа. З'явилася чимало наукових праць, у межах яких автор, здійснювали спробу чіткої ідентифікації особливостей конкуренції медійних компаній та їхньої діагностики (L. Achtenhagen, D. Khajehheian, M. Hang) визначення рівнів і ступенів конкуренції стратегій медійних фірм (D. Godes, E. Ofen, M. Sarvary), характеру та умов залучення венчурного капіталу (T. Hasenpusch, S. Baumann), а також особливостей платформізації медійних корпорацій (M. Armstrong, S. Anderson, B. Jullien, J.-C. Rochet, J. Tigole). Утім, варто констатувати, що як раніше, так і зараз проблема ідентифікації окремих видів медіа конкуренції в сучасному глобальному інноваційному просторі залишається далекою від вирішення, що й спонукало автора до розроблення конкурентної таксономії глобальних медійних систем.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в системному аналізі ідентифікаційних підходів до визначення характеру, змісту і динаміки створення, трансферу та комерціалізації медійних продуктів, в умовах загострення глобального суперництва між корпораціями, національними компаніями, малим та середнім бізнесом.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розуміння конкуренції глобальних медіа. Швидкі темпи інтернаціоналізації глобального ринку інформації підштовхують багатьох дослідників до необхідності розроблення чіткої ідентифікації рівня конкурен-

тоспроможності тієї чи іншої медійної компанії, в межах котрої можна визначити суттєві переваги / недоліки, як процесів внутрішнього, так і особливості зовнішнього характеру суперництва між окремими структурними підрозділами. З другого боку, в світовій економіці має місце загострення міжнародної конкуренції, натомість створення могутніх виробничих і розподільчих платформ суттєво впливає на процеси звуження доступу на них окремих регіональних компаній, які в силу цілої низки локальних причин не можуть претендувати не лише на наступне лідерство, а й на збереження нинішньої поступово обмеженої успішності. Відтак перед сучасними науковцями постає чимало конкретних питань, що безпосередньо пов'язані з форматизацією конкурентних переваг медійних компаній, глобальних регуляторів їхньої діяльності та створення такого інформаційного середовища, яке б могло захищати права не лише тих, хто продукує медійні продукти, а й тих, хто їх споживає.

Доволі важливим в сучасній системі міжнародних інформаційних взаємин був і залишається підхід до визначення характеру підприємництва у цій сфері і доволі умовний поділ на приватні і державні (регіональні) медіа. При цьому наріжним каменем, зазвичай, виступає характер бізнесових взаємозв'язків, а відтак й рівень прибутковості діяльності цих компаній. Тож не дивно, що окремі сучасні дослідники наполягають на посиленні ролі підприємництва, як це зробив L. Achtenhagen, який обґрунтовує лідерські позиції [1; 2] розвитку підприємницької активності будь-якої медійної компанії, що діє на глобальному ринку. З огляду на це, інший дослідник D. Khajehheian пропонує прийняти за основу концептуальну дефініцію медійного підприємця, від якого у подальшому буде залежати майже все [3]. На інтенсивність процесів корпоративізації у цій сфері звертає особливу увагу M. Hang [4].

В умовах посилення колабораціоністських відносин між окремими компаніями важливу роль відіграють спільні цілі, спільні завдання реалізації узгоджених планів, програм. Ось чому на важливих пріоритетах розвитку медіа наголошують R. Felix, P. Rauschnabel, H. Chris [5] та D. Godes, E. Ofen, M. Sarvary, які дійшли спільної думки про те, що рівень конкуренції, а також характер реалізації стратегій медійних компаній суттєвою мірою залежить від консенсусу між змістом та етапами запровадження [6]. Продовжують тему стратегічного розвитку медіа, що оправда в межах можливого залучення венчурного капіталу в цю сферу T. Hasenpusch, S. Baumann [7]. Не менш важливим, з нашої точки зору, є дослідження впливу конкуренції на малі медійні фірми, які доволі вдало проілюстрували аналітичні переваги в межах масштабного данського проекту S. Labatita, I. Williams, котрі зосередили свою увагу на чотирьох важливих групах показників конкуренції, до яких автори віднесли: виробництво, структуру ринку, фінансові ресурси та регулювання [8]. Також варто зауважити, що чимало сучасних дослідників доволі аргументовано вказують на потребу у підвищенні технологічності медійних компаній, аргументуючи це тим, що ця сфера може на їхню думку, інтерпретуватися як важливий, а у деяких випадках домінуючий сектор конкуренції, який дає

нову якість кінцевої продукції, на що вказують згадуваний вище D. Khajeheian, а також M. Friedrichsen [9]. Натомість, інші науковці, такі як H. van Kranenburg та G. Ziggers [10], намагаються пов'язати інновації, що надходять до медіа з бізнес-моделями, які в глобальній економіці поступово набирають все більшої значущості. При цьому ті ж самі соціальні медіа, як вважають D. Leund, R. Law, H. van Hoof, D. Buhalis, мають виключне значення для розвитку всіх секторів економіки, зокрема туризму та гостинності (hospitality) [11].

Утім, варто чітко усвідомлювати, що "секторизація" глобального ринку, що здійснюється під "відповідний запит суспільства" є важливою, проте далеко незавжди єдиною проблемою сучасних інформаційно-бізнесових відносин, адже будь-яка модель реалізації конкурентної політики держави постійно натикатиметься на монополізовані глобальні підприємницькі, дослідницькі, секторальні платформи і процеси колаборації, яким американська дослідниця N. Justдала доволі влучну назву — платформізації (platformization) [12].

Зазначена вище науковець активно користується новітньою термінологією, що визначає сутність не лише комерційної, а й нецінної конкуренції, яка, на її думку, має охоплювати: якість, інновації та приватність [12, р. 3]. Спробу математичного оцінювання подібного роду мотиваційного ефекту здійснила група норвезьких дослідників, зокрема A. Garcia-Pires, H. Kind, L. Sorgard, які поставили перед собою доволі амбітне завдання — дослідити ефект стратегічних ресурсів новин, що продаються в медіа. Автори розрахували, що за умов запровадження трьох різних режимів застосування газетної монографії значно зміниться поведінка споживачів у т. ч. від отримання ними так званої "поганої інформації" (bad information), вплив якої в умовах управління глобальними потоками суттєво посилюється [12, р. 5]. Корейський дослідник S. Kim [13] доволі аргументовано провів аналіз монополістичної, на його думку, інтернет-медіа платформи з використанням теорії двостороннього ринку (two-sided market), який у подальшому визначатиме певну таксономію конкурентних відносин. Утім, автор виявився не єдиним, кому припала до душі ідея диверсифікації медійних ринків. Зокрема M. Armstrong вивчає вплив конкуренції на двосторонній ринок [14] котрий певним чином охоплює й сферу медіа, натомість у S. Anderson та B. Jullien двостороннім є вже медіа ринок, що базується на рекламно — фінансовій бізнес моделі реалізації [15]. З подібних пропозицій виступають J.-C. Rochet, J. Tirole [16], а також J. Nausar та T. Stuhmeier [17], котрі наблизились до системного розуміння проблеми конкурентоспроможності медіа з позиції антитрастового регулювання.

Таким чином, можна констатувати, що сучасний рівень конкурентоспроможності медійних компаній визначається не лише більшою аудиторією споживачів, зростаючою вартістю 1 хвилини (секунди) рекламного часу, тривалістю прайм-тайму, використанням інших статистичних і математичних індикаторів, а й відповідним позиціонуванням у межах селективних глобальних платформ, представлення на яких визначає існуючий зараз, а також перспективний у подальшому тренд розвитку медійного підприємництва.

Дифузна конкуренція медійних систем. Важливою особливістю сучасної конкуренції медійних компаній є, з нашої точки зору, їхня глобальна дифузія як у межах (взаємопереплетіння та взаємопроникнення) традиційних систем, що віддзеркалюють відповідні рівні запроваджених технологій, так і сформованих протягом останніх років спеціалізацій (інтернет, телебачення, радіо, друковані ЗМІ тощо). Разом з тим, у процесі аналізу розраховувати лише на специфіку створювального медійного продукту, що напряду впливає з традиційного способу його виробництва в сучасних умовах глобалізації було б необачливим, адже конкурентні відносини, що притаманні будь-якій стадії продукування, сут-

тєво впливають на якість та масштаби відтворення. Утім, навіть за цих умов варто зазначити, що таксономічне оцінювання інформаційних переваг відіграє надзвичайно важливу роль, зокрема яких йдеться про диференціацію певних видів конкуренції, в межах існуючого глобального медійного дизайну. Зазначимо, що сам дизайн зазнає постійних змін, адже джерелами його креативізації виступають інформаційні агенції, які надають "необроблені" й зазвичай, невмотивовані свіжі факти, котрі потребують подальшого аналізу, коментарів, висновків. Саме вони значною мірою відбивають приналежність до медіа холдингів, а відтак чітко ідентифікують політичні, бізнесові та інші позиції власника (власників). Іншу складову медійного дизайну представляють арт-бізнесові компанії, котрі забезпечують виробництво і трансфер художніх символів, образів, форматів. Водночас проп'яновані два блоки разом із медійним дизайном забезпечують глобальну інформаційну конкуренцію, вплив якої на економічне середовище буде зростати з кожним роком (рис. 1).

Слід зауважити, що дефініція "конкуренція" в медіа є доволі непростим поняттям, адже містить у собі досить великий перелік різнорівневих складових, що можуть доволі швидко впливати на загальну конкуренцію медійних продуктів, компаній — продуцентів, окремих країн і, навіть країнових коаліцій, якщо йдеться, при цьому, про Європейський Союз, адже регуляторний комплекс у ньому може вважатися як таким, що повною мірою забезпечує вільну конкуренцію медійних продуктів так і таким, що у відповідності до існуючих правил обмежує рух окремих з них.

Як випливає з рисунка 1 наявними у сучасній моделі суспільства є таксономічні види конкуренції, які відносяться до одного з охарактеризованих вище блоків. На нашу думку, вони потребують додаткового пояснення, адже суттєвою мірою впливають не лише на розуміння конкуренції взагалі, а й на окремі деталі, вплив яких в економічній науці вивчений ще недостатньо. Отже, під оперативною конкуренцією (К) розуміється спроможність компанії однією з перших повідомити про відповідну подію. Аналітична (К) передбачає наявність у штаті експертів, прогностичні оцінки яких високо цінуються споживачами, що сприяє посиленню довіри до компанії у цілому.

Рейтингова конкуренція відіграє подвійну роль, адже, з одного боку, визначає цінність створювальних медійних продуктів, з другого — підвищує (знижує) "рекламну довіру" до компанії. Цінова (К) передбачає можливість прийняття того масштаба створювальної вартості, який пропонує певний канал ЗМІ, або ж сайт інтернету. При цьому варто зауважити, що криві попиту /пропозиції під час проведення виборів можуть віддзеркалювати спотворену в межах відповідного часового лагу інформацію про рівноважну ціну на рекламу. Валідна (К) значно більшою мірою розкриває ступінь довіри до джерел, з яких надходять інформація (при цьому агенції Рейтерс, Асошіейтед Прес, журнал "Файншейнел Таймс"). Таке оцінювання споживачами є вирішальним, адже посилення на джерела надходження інформації швидко поширюються в світі і впливають на важливі економічні і політичні рішення, що приймаються в різних країнах.

Наступна група "конкуренції" значною мірою відбиває процес концентрації творчих здібностей фахівців, що працюють в арт-бізнесових компаніях. З-поміж них слід назвати кон'юктурну (К), основою якої слугує вміння прогнозувати зміни на смаки й уподобання споживачів та адаптувати імпортовані медійні формати до відповідних місцевих умов. Художня (К) передбачає суперництво відповідних символів та образів, що створені митцями і відповідають високим естетичними перевагами. Секторальна (К), котра передбачає визначення певної кількості медійних спеціалізацій, в межах яких компанія посідає авангардні позиції, натомість їхнє закріп-

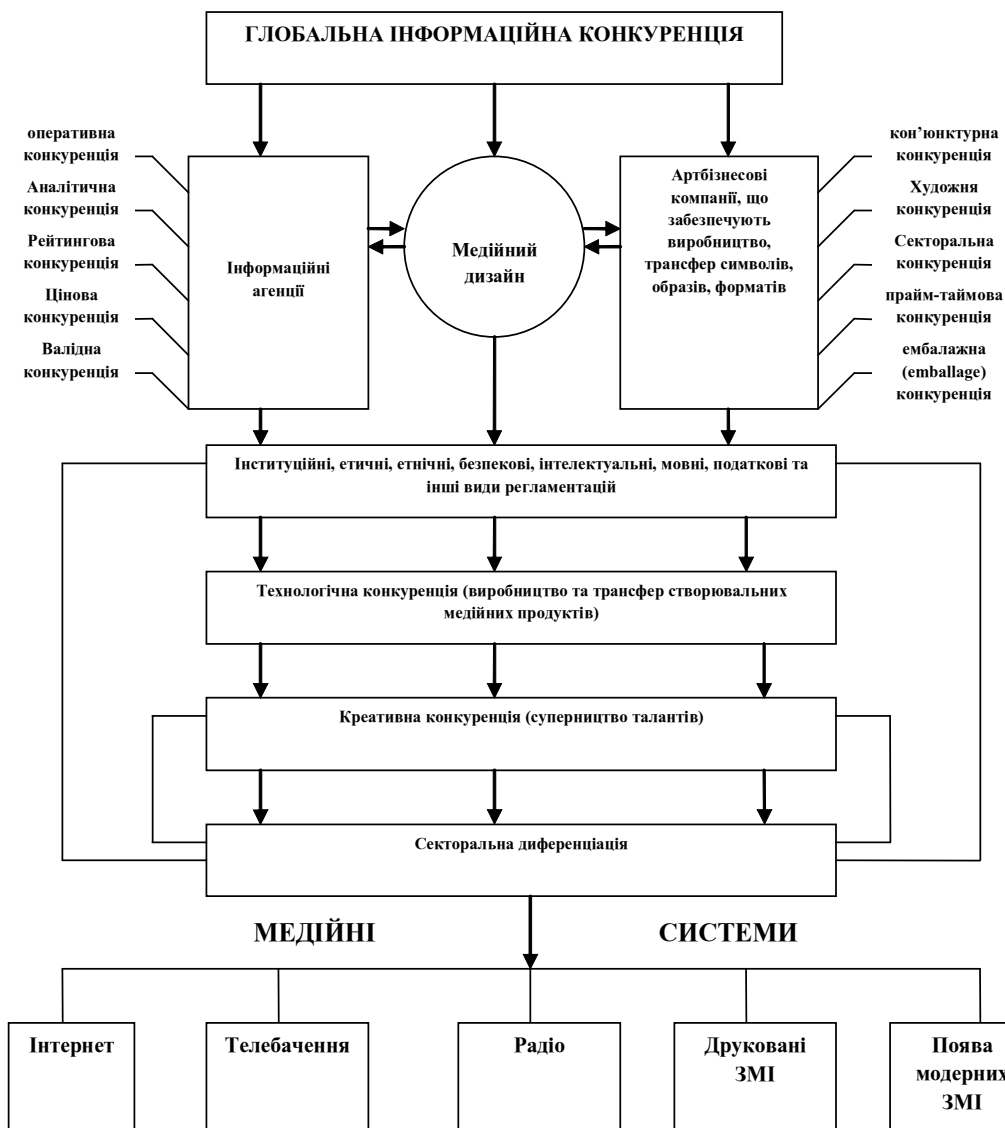

Рис. 1. Конкурентна таксономія глобальних медійних систем

Джерело: складено автором.

лення та можливе зростання має велике значення для розроблення стратегій розвитку. Прайм-таймова (К) передбачає емпіричне з'ясування в структурі теле / радіо мовлення найбільш цінного часу трансляції програм з максимальною аудиторією та найбільшим рекламним ефектом. Ембалажна (К) (embollage) передбачає розроблення пакувальної моделі медійного продукту (так званої оболонки), яка може суттєво посилити його споживчі якості.

Слід зауважити, що численні обмеження (або ж регламентації) також створюють певні конкурентні (неконкурентні) умови для розроблення й просування медійних продуктів. Подібного роду моральні, етичні, естетичні, безпекові, мовні податкові та інші блокування створюють такий автономний медійний простір, який здатний суттєво обмежити присутність неадапованих до цього середовища компаній. З другого боку, потужні транснаціональні медійні корпорації (BBC, CNN та інші) здатні доволі швидко пролобіювати свої інтереси на національних ринках. Природньо, що технологічне оснащення та кращі умови трансферу готових інноваційних продуктів є важливим атрибутом успішного просування медійної компанії. Результатом зазначеного вище може бути зростаюча видовищність телепродукту. Слід зауважити також, що використання численних спецефектів виводить той чи інший канал на передові позиції технологічного менеджменту, важливим доповненням

до якого є креативна конкуренція. Утім, якщо раніше під нею розуміли концентрацію творчих особистостей в межах існуючої організаційної форми локалізації бізнесу, то вже із сучасних позицій така модель є не лише непотрібною, а навпаки, шкідливою, адже суттєво збільшує накладні видатки. Доказом переваг нової делокалізованої моделі є той факт, що вже зараз тисячі копірайдерів спокійно собі працюють у межах аутсорсингових систем, які станом на поч. ХХІ ст. виявили найбільш життєздатними. Слід зауважити, що мікроспеціалізація креативних професій та так зване суперництво талантів суттєво вплинули на характер диференціації секторів глобальних медійних систем, що є досить помітним виходячи з урахування нелінійних зв'язків з блоком інституційних регламентацій.

Розвиток зовнішнього суперництва, між медійними системами та певні елементи кооперації і колаборації між окремими компаніями, котрі до ще недавня вважалися конкурентами одна до одної суттєво змінили творче, технологічне, комерційне розуміння моделі змагання, яку у сучасній літературі нерідко називають платформною, котра об'єднує основних гравців та позиціонує їх участь в ухваленні відповідних рішень, узагальненні досвіду і утворює таким чином блок внутрішньої конкуренції глобального трансферу інформації, знань, образів, символів (рис. 2). Як впливає з рисунку, швидкий розвиток сучасних носіїв інформації, її доступність

та змістовна довершеність суттєво вплинули на характер трансферу знань, технологій та створеної доданої вартості, які разом узяті створюють дві платформи конкуренції: візуально-звукову, наповнювачами якої виступають інтернет і телебачення та звукову і паперову, котрі можна віднести до групи низькотехнологічних, які включають радіо та друковані ЗМІ.

Важливою передумовою першої платформи є постійно зростаюча технологічність, котра призвела до того, що починаючи з 2015 року більша частина рекламного матеріалу почала розміщувалась в глобальній мережі, натомість телебачення втрачало свої домінуючі з 1980-х рр. позиції. Утім ця закономірність далеко не завжди спрацьовувала, адже створений на телебаченні продукт вже після першої демонстрації на певному каналі нерідко з'являвся в інтернеті і за умов того, що авторські та суміжні права було дотримано, хоча й це було далеко не завжди правилом прийнятним для усіх, він стрімко завоював нову аудиторію як за віком, так і за уподобаннями. Тим не менше прогнозування глобального лідерства широкополосного інтернету підтримують більшість сучасних дослідників, як і те, що корпоративізація віртуального простору вже найближчим часом стане основним трендом організації підприємництва. До цього варто додати й технологічні інновації 3D, 4D та інші, які швидко випроваджуються провідними медіа корпораціями.

Зростаюча обмеженість попиту характерна й для звукової та паперової платформи конкуренції, яка, на нашу думку, має стабілізуватися найближчим часом у межах існуючих тиражів газет, журналів, книжок. Зазнає змін радіоаудиторія, адже потреби в технологічності ЗМІ будуть зростати, натомість радіо продукт очікуватиме лише часткова модернізація.

ВИСНОВКИ

Ідентифікація рівнів та характеру конкурентоспроможності медійних продуктів в глобальній економіці являє собою складний процес оцінювання тих переваг, які напряду впливають з їхніх технологічних, креативних, організаційних, бізнесових та інших моделей розвитку та можливостей швидкої адаптації до нових умов, які визначають основні тренди сучасного інформаційного середовища.

Глибоке розуміння конкуренції глобальних медіа не може бути інтерпретоване як єдине можливе, адже в країнах світу по-різному ідентифікується медійне підприємництво, медійний маркетинг, медійні інвестиції, медійні платформи, антитрастове регулювання медійних процесів тощо.

Більш сучасне розуміння медійної складової глобальної інформаційної мережі конкуренції дозволило виявити важливі блоки медійного дизайну, що охоплюють інформаційні агенції як первинний етап формування ринку та арт-бізнесові компанії, що забезпечують комерціалізацію та трансфер символів, образів, форматів

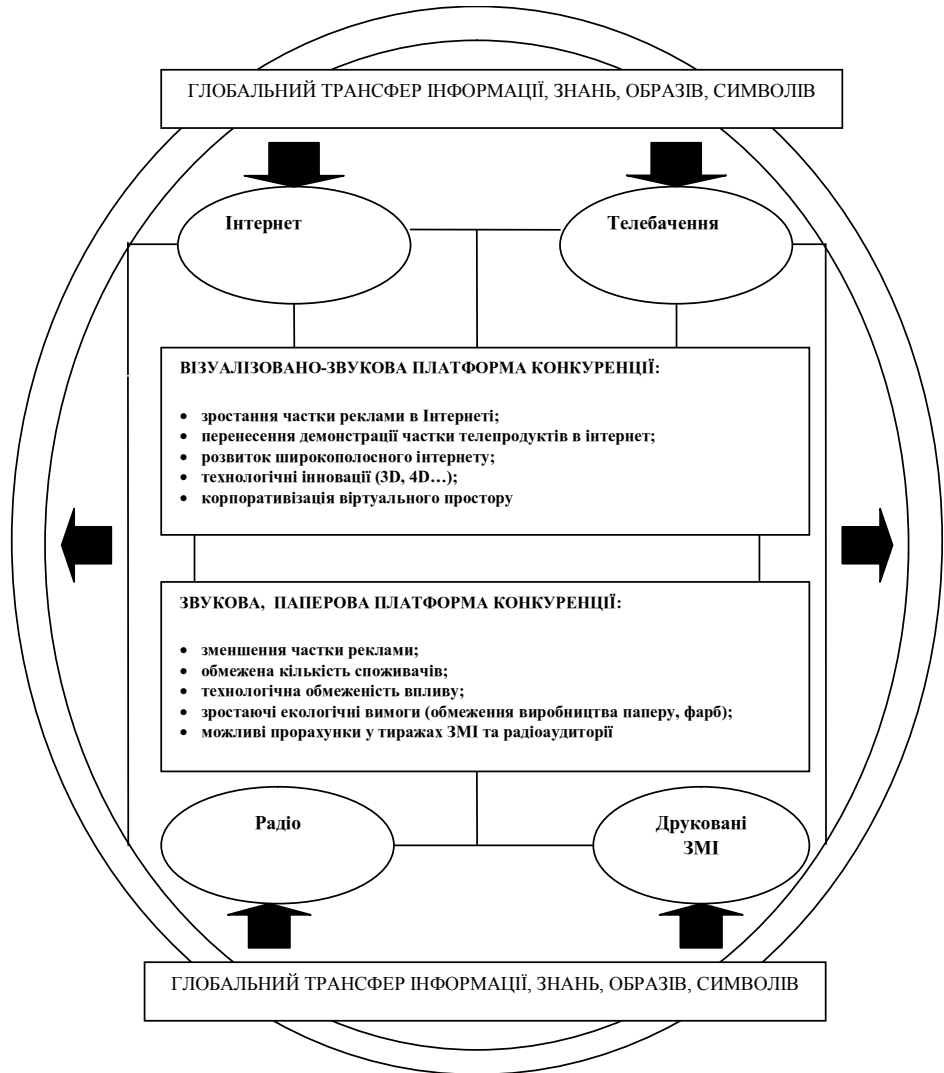

Рис. 2. Внутрішня конкуренція сучасних медіа систем

Джерело: складено автором.

оброблених та адаптованих до відповідного середовища медійних продуктів.

Умовах сьогодення конкуренція в сфері медіа не може вважатися цілісним поняттям, адже умови функціонування відповідного ринку зазнають постійних змін і викликають прискорену диференціацію цієї дефініції, наслідком чого стало виокремлення таких видів конкуренції: оперативної, аналітичної, рейтингової, цінової, валідної, кон'юктурної, художньої, секторальної, прайм-таймової, ембалажної. Проходження конкурентних сигналів через таксономічні етапи країнових регламентацій, різнорівневі технологічні, креативні, секторальні, комунікативні системи глобальної динаміки руху інформації створює моментну модель медійного ринку зі змінюваною часткою інтернета, телебачення, радіо, друкованих ЗМІ та можливою появою нових модерних медіа, роль яких у майбутніх економічних і поведінкових відносинах визначена ще недостатньо.

Поряд з міжнародною, глобальною, віртуальною (ефірною) конкуренцією, яка існує у світі і повною мірою відзеркалює боротьбу ТНК за споживача, слід виокремити дві важливі платформи внутрішньої конкуренції: візуалізовано-звукову (її трендами є зростання питомої ваги реклами в інтернеті, перенесення демонстрації частки телепродуктів в інтернеті, модернізація якого можлива за рахунок розвитку широкополосного виду, а також зростаюча корпоративізація віртуального простору) та звукову і паперову, які наочно ілюструють загасання підприємництва в цих секторах через низьку технологічність, зростаючі екологічні вимоги та можливі прорахунки в тиражах та радіоаудиторіях.

Література:

1. Achtenhagen L. Media entrepreneurship — Takingstock and moving forward / L. Achtenhagen // International Journal of Media Management. — 2017. — № 19 (1). — P. 1—8.
2. Achtenhagen L. Entrepreneurial orientation — An overlooked theoretical concept for studying media firms / L. Achtenhagen // Global Media Journal — Canadian Edition. — 2017. — № 10 (1). — P. 57—63.
3. Khajeheian D. Media entrepreneurship: A consensual definition / D. Khajeheian // AD — minster. — 2017. — № 30. — P. 91—113.
4. Hang M. Media corporate entrepreneurship / M. Hang. — Singapore: Springer, 2016. — 217 p.
5. Felix R., Rauschnabel P.A., Chris H. Elements of strategic social media marketing: A holistic framework / R. Felix, P.A. Rauschnabel, H. Chris // Journal of Business Research. — 2016. — № 7 (2). — P. 85—90.
6. Godes D., Ofen E., Sarvary M. Content vs. Advertising: The Impact of Competition on Media Firm strategy / David Godes, Elie Ofen, Miklos Sarvary // Marketing Science. — 2009. — № 28 (1). — P. 20—35.
7. Hasenpusch T., Baumann S. Strategic media venturing: Corporate venture capital approaches of TIME incumbents / T.S. Hasenpusch, S. Baumann // International Journal on Media Management. — 2017. — № 19 (1). — P. 77—100.
8. Labati S., Williams I. Competitiveness of Small Media Firms / Competitiveness in Emerging Market: Market Dynamics in the Age of Disruptive Technologies / Ed. by Khajeheian D. — Berlin: Springer, 2018. — P. 263—282.
9. Khajeheian D., Friedrichsen M. Innovation inventory as a source of creativity for interactive television / D. Khajeheian, M. Friedrichsen // Digital Transformation in Journalist and News Media, pp. 341—349 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://doi.org/10.1007/978-3-319-27786-8_25
10. Van Kranenburg H., Ziggers G. How media companies should create value: Innovation centered business models and dynamic capabilities / H. van Kranenburg, G. W. Ziggers / In M. Friedrichsen & W. Muhl — Benninghaus (Eds.), Handbook of Social media — management. — Berlin: Springer, 2013. — P. 239—251
11. Leung D., Law R., Hoof van H., Buhalis D. Social media in tourism and hospitality: A Literature review / Daniel Leung, Rob Law, Hubert van Hoof, Dimitrios Buhalis // Journal of Travel & Tourism Marketing. — 2013. — № 3 (22) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/10548408.2013.750919>
12. Just N. Governing online platforms: Competition policy in times of platformization / Natascha Just // Telecommunications Policy. — 2018. — February [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2018.02.006>
13. Kim S. How can we make a socially optimal Large — scale media platform? Analysis of a monopolistic Internet media platform using two — sided market theory / Song — min Kim // Telecommunication Policy. — 2016. — July [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://dx.doi.org/10.1016/j.telpol.2016.07.001>
14. Armstrong M. Competition in two-sided markets / M. Armstrong // The RAND of Journal of Economy. — 2006. — № 37 (3). — P. 668—691.
15. Anderson S., Jullien B. The advertising — financed business model in two — sided media markets / in S.P. Anderson, D. Stromberg, J. Waldfogel (Eds) // Handbook of media economics. — Amsterdam: Elsevier, 2016. — P. 41—90.
16. Rochet J.-C., Tirole J. Platform competition in two-sided markets / J.-C. Rochet, J. Tirole // Journal of the European Economic Association. — 2003. — № 1 (4). — P. 990—1029.
17. Haucap J. & Stohmeier T. Competition and antitrust in internet, markets / In J. M. Bauer, Latzer (Eds). // Handbook on the economics of the internet. — Cheltenham: Edward Elgar, 2016. — P. 183—210.

References:

1. Achtenhagen, L. (2017), "Media entrepreneurship — Takingstock and moving forward", International Journal of Media Management, vol. 19 (1), pp. 1—8.
2. Achtenhagen, L. (2017), "Entrepreneurial orientation — An overlooked theoretical concept for studying media firms", Global Media Journal — Canadian Edition, vol. 10 (1), pp. 57—63.
3. Khajeheian, D. (2017), "Media entrepreneurship: A consensual definition", AD — minster, vol. 30, pp. 91—113.
4. Hang, M. (2016), Media corporate entrepreneurship, Springer, Singapore.
5. Felix, R. Rauschnabel, P. A. and Chris, H. (2016), "Elements of strategic social media marketing: A holistic framework", Journal of Business Research, vol. 7 (2), pp. 85—90.
6. Godes, D. Ofen, E. and Sarvary, M. (2009), "Content vs. Advertising: The Impact of Competition on Media Firm strategy", Marketing Science, vol. 28 (1), pp. 20—35.
7. Hasenpusch, T. Baumann, S. (2017), "Strategic media venturing: Corporate venture capital approaches of TIME in a incumbents", International Journal on Media Management, vol. 19 (1), pp. 77—100.
8. Labati, S. and Williams, I. (2018), "Competitiveness of Small Media Firms", Competitiveness in Emerging Market: Market Dynamics in the Age of Disruptive Technologies, Berlin: Springer, pp. 263—282.
9. Khajeheian, D. and Friedrichsen, M. (2013), "Innovation inventory as a source of creativity for interactive television", Digital Transformation in Journalist and News Media, pp. 341—349.
10. Van Kranenburg, H. and Ziggers, G. (2013), "How media companies should create value: Innovation centered business models and dynamic capabilities" Handbook of Social media — management, Springer, Berlin, pp. 239—251.
11. Leung, D. Law, R. Hoof van, H. and Buhalis, D. (2013), "Social media in tourism and hospitality: A Literature review", Journal of Travel & Tourism Marketing, [Online], vol. 3(22), available at: <https://doi.org/10.1080/10548408.2013.750919> (Accessed 20 Jan 2019).
12. Just, N. (2018), "Governing online platforms: Competition policy in times of platformization", Telecommunications Policy, [Online], available at: <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2018.02.006> (Accessed 20 Jan 2019).
13. Kim, S. (2016), "How can we make a socially optimal Large — scale media platform? Analysis of a monopolistic Internet media platform using two — sided market theory", Telecommunication Policy, [Online], available at: <https://dx.doi.org/10.1016/j.telpol.2016.07.001> (Accessed 20 Jan 2019).
14. Armstrong, M. (2006), "Competition in two-sided markets", The RAND of Journal of Economy, vol. 37 (3), pp. 668—691.
15. Anderson, S. and Jullien, B. (2016), "The advertising — financed business model in two — sided media markets", Handbook of media economics, Amsterdam: Elsevier, pp. 41—90.
16. Rochet, J.-C. and Tirole, J. (2003), "Platform competition in two-sided markets", Journal of the European Economic Association, vol. 1 (4), pp. 990—1029.
17. Haucap, J. and Stohmeier, T. (2016), "Competition and antitrust in internet, markets", Handbook on the economics of the internet, Edward Elgar, Cheltenham, pp. 183—210.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2019 р.

УДК 65.012.7(045)

Р. О. Савченко,

к. е. н., доцент, головний бухгалтер,

Житомирський національний агроекологічний університет

Н. М. Савченко,

к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту,

Житомирський національний агроекологічний університет

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.53

УПРАВЛІНСЬКИЙ КОНТРОЛЬ У НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

R. Savchenko,

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Chief Accountant of Zhytomyr National Agroecological University

N. Savchenko,

Ph.D. in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting,

Taxation and Audit, Zhytomyr National Agroecological University

MANAGEMENT CONTROL IN NON-PROFIT ORGANIZATIONS

У статті проведено узагальнення теоретичних аспектів організації управлінського контролю в неприбуткових організаціях. Доведено, що мета неприбуткової організації полягає не в досягненні прибутковості, а в обслуговуванні суспільства та окремих його груп. Визначено шляхи вирішення проблемних питань, що виникають при функціонуванні системи управлінського контролю в неприбуткових організаціях. Встановлено, що загальною метою управлінського контролю в неприбуткових організаціях є виконання її керівництвом фідучіарних обов'язків та обслуговування суспільства або ж окремих його груп. Адміністративний персонал неприбуткової організації повинен роз'яснювати своїм членам та працівникам цілі та здійснювати управлінський контроль у відповідно до стратегічного планування, професійних можливостей, а також ступеня зв'язку між кожним проектом та організаційними цілями.

The article summarizes the theoretical aspects of the organization of management control in non-profit organizations. It is proved that the goal of a non-profit organization is not to achieve profitability, but to serve the society and its individual groups. During research the next methods were used: dialectical methods of cognition of processes and phenomena were used, monographic method (analysis of the evolution of scientific achievements of Ukrainian and foreign scientists regarding the problems of management control in non-profit organizations), the empirical method (regarding the complex assessment of the current state of organization of management control), method of a comparative analysis (problems and goals of the organization of the system of managerial control in domestic non-profit organizations were identified), abstract-logical method (theoretical generalizations and formulation of conclusions).

In the process of studying the theoretical aspects of the organization of managerial control in non-profit organizations, an assessment of the requirements to maintain non-profit status was made, and the impact of the peculiarities of non-profit organizations on the system of managerial control was characterized. Administrative staff of a non-profit organization should explain goals to their members and employees, as well as it should carry out the managerial control in accordance with strategic planning, professional capabilities, and the degree of connection between each project and organization goals.

The ways of solving the problem issues that arise in the functioning of the system of management control in non-profit organizations were determined. The theoretical positions regarding the organization of managerial control in non-profit organizations have been further developed. It was established that the general objective of managerial control in non-profit organizations is to fulfill its fiduciary duties and service to the society or its individual groups. Despite the prospect of using the system of managerial control in non-profit organizations, the problem aspects of its implementation were established. Proposals for solving problem issues during the operation of the system of management control in non-profit organizations were made.

Ключові слова: управлінський контроль, неприбуткові організації, оцінка, управлінське рішення, результативність, працівники, організація.

Key words: managerial control, non-profit organizations, evaluation, management decision, effectiveness, employees, organization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Як важлива частина сучасної економіки, неприбуткові організації відіграють важливу роль у функціонуванні нашої держави. Роботи та послуги, що виконуються неприбутковими організаціями (НО), мають важливе значення на довгострокову перспективу завдяки підвищенню фінансової незалежності та стабільного функціонування суспільства в цілому. У багатьох розвинутих країнах неприбуткові організації займають значну питому вагу серед функціонуючих суб'єктів гос-

подарювання. Неприбуткові організації України, навпаки, перебувають на ранніх стадіях розвитку, займають невелику питому вагу в структурі суб'єктів господарювання і мають обмежений вплив на суспільне життя та розвиток економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розгляду особливостей функціонування неприбуткових організацій, обліку та контролю в них присвятили свої праці ряд вітчизняних та зарубіжних вчених, се-

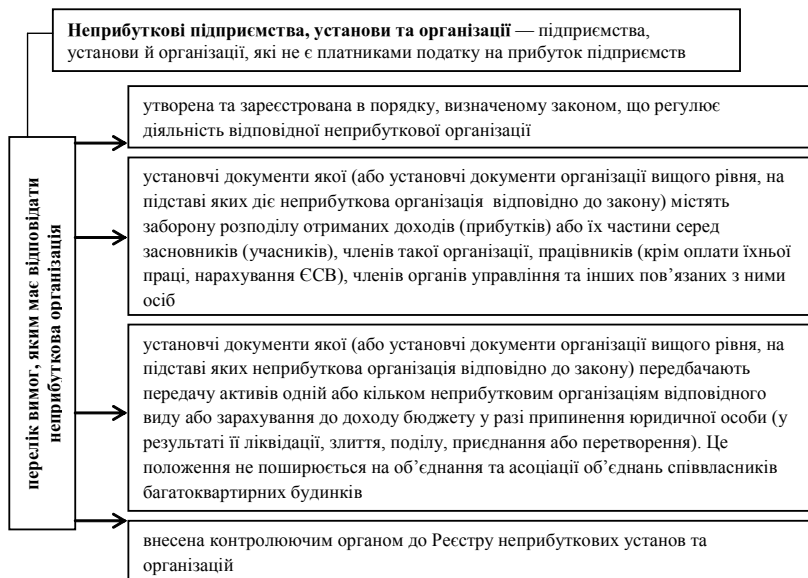

Рис. 1. Економічний зміст категорії "неприбуткові організації" та основні вимоги до їх створення відповідно до ПКУ

Джерело: узагальнено автором на основі положень ПКУ [8].

ред яких: М.В. Батуріна [1], В.М. Бодяко [2], Ю.Н. Гольська [3], Л.В. Єгорова [5], Ю.А. Котлова [6], Д.А. Кут'єва В.А. Макарова, Я.В. Олійник [9—10], Ю.Б. Слободяник та ін. Проте в їх роботах не приділено належної уваги особливостям організації та можливостям використання методологічного інструментарію управлінського контролю неприбутковими організаціями.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення теоретичних аспектів організації управлінського контролю в неприбуткових організаціях. Відповідно до вказаної мети поставлено такі завдання: провести оцінку вимог, яким має відповідати неприбуткова організація, вивчити вплив особливостей діяльності неприбуткових організацій на систему управлінського контролю, визначити шляхи вирішення проблемних питань, що виникають при функціонуванні системи управлінського контролю в неприбуткових організаціях.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

На законодавчому рівні визначення економічного змісту категорії "неприбуткові організації" наведено в пп.14.1.121 ПКУ [8]. Також ПКУ встановлює перелік вимог, яким мають відповідати неприбуткові організації (рис. 1).

Таким чином, неприбутковою організацією може виступати юридична особа, метою створення якої є забезпечення функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, реалізації прав і свобод громадян, розвитку суспільства на неприбутковій основі.

З нашої точки зору, перелік вимог можна доповнити наступними положеннями (рис. 2).

Повний перелік суб'єктів, які можна віднести до складу неприбуткових організацій наведено в пп. 133.4.6

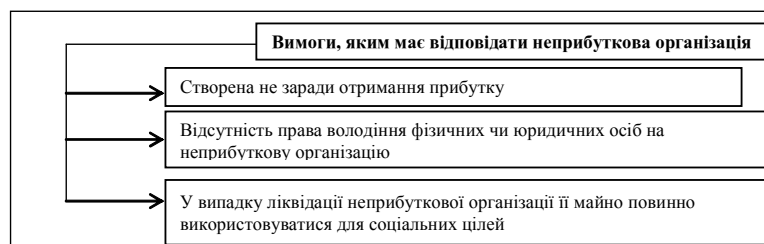

Рис. 2. Вимоги, яким має відповідати неприбуткова організація

Джерело: власна розробка автора.

ПКУ. До них відносяться: бюджетні установи; громадські об'єднання, політичні партії, творчі спілки, релігійні організації, благодійні організації, пенсійні фонди; спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб; житлово-будівельні кооперативи (з першого числа місяця, наступного за місяцем, в якому відповідно до закону здійснено прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом житлового будинку і такий житловий будинок споруджувався або придбався житлово-будівельним (житловим) кооперативом), дачні (дачно-будівельні), садівничі та гаражні (гаражно-будівельні) кооперативи (товариства); ОСББ, асоціації власників жилих будинків; професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок, а також організації роботодавців та їх об'єднання; сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, кооперативи об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та інші юридичні особи.

Також неприбуткові організації можуть бути класифіковані за іншими критеріями. Так, існує класифікаційна система запропонована Університетом Дж. Хопкінса і яка використовується у всьому світі. Ця класифікація отримала назву Міжнародної класифікації недержавного та неприбуткового сектора, і є надзвичайно складною системою, котра поділяє громадські організації на десять основних категорій з цілою низкою другорядних організацій [4, с. 17]. До десяти головних категорій відносяться: 1) культура й відпочинок; 2) освіта і наукові дослідження; 3) охорона здоров'я; 4) соціальні служби; 5) навколишнє середовище; 6) розвиток і житлово-комунальне господарство; 7) адвокатура і політика; 8) фінантропічні посередники і підтримка; 9) міжнародна діяльність; 10) бізнес, професії і спілки.

Неприбуткові організації мають великий потенціал за для забезпечення подальшого реформування економіки України. Проте розвиток управлінського контролю у вітчизняних неприбуткових організаціях перебуває на початковому етапі. Дослідження у сфері управлінського контролю в Україні було сфокусоване на можливості його запровадження в комерційних організаціях. Той факт, що теорія відстає від практики, стала причиною повільного розвитку неприбуткових організацій у нашій країні. Дослідження становлення та розвитку неприбуткових організацій в Україні не було систематичним та повним, на що є ряд причин.

У неприбуткових організаціях існує дві групи працівників: перша — безпосередні виконавці робіт, друга — управлінський персонал. Безпосередні виконавці — працівники, які мають знання або навички, що відповідають цілям організації та є основними виконавцями робіт. До управлінського персоналу відноситься категорія працівників, що мають досвід управлінської роботи та які несуть відповідальність за виконання необхідних робіт. Вони забезпечують реалізацію стратегії організації. Як правило, погляди на управління діяльністю цих двох категорій працівників неприбуткової організації не збігаються. Виконавці думають, що головна мета організації полягає у забезпеченні надання широкого спектру професійних послуг, досягненню яких управлінський контроль не тільки не допомагає, а й заважає. Управлінський персонал же враховує, що досягти цілей необхідно за умов обмеженості ресурсів. У зв'язку з цим управлінський контроль виступає дієвим інструментом досягнення стратегічних цілей неприбутковими організаціями. Таким чином, відмічаються відмінності в рівні професійних знань та відповідальності різних категорій працівників, різне ставлення до управлінського контролю, що ускладнює порядок ре-

алізації цілей неприбутковою організацією.

Окрім штатних працівників, у неприбуткових організаціях, зокрема в громадських організаціях, є велика частина добровольців, які виконують свою роботу на безоплатній основі. Діяльність таких працівників направлена не на одержання прибутку або якоїсь іншої економічної вигоди. Тому дуже важко керувати та контролювати цих людей через відсутність матеріальних стимулів.

Управлінські рішення в неприбутковій організації, як правило приймаються колегіально. Колегія в основному складається із представників управлінського персоналу. Виконавці також мають право голосу, але все ж таки не відіграють домінуючої ролі. Водночас некомерційна ціль організації безпосередньо впливає на модель рішення. Нині в неприбуткових організаціях цілі носять переважно соціальний характер, у процесі прийняття рішень виконавці робіт в основному приймають рішення щодо максимізації соціального добробуту.

Вплив зовнішніх факторів, на виконання рішень у неприбуткових організаціях прямо залежить від системи управління. У порівнянні з іншими підприємствами, неприбуткові організації, як правило, підпорядковуються не тільки положенням багатьох чисельних нормативно-правових актів, але й іншим нормам. Вплив цих норм або ж так званих квазі-юридичних вимог головним чином відчувається по двох напрямках: зовнішньому — закони, положення, інструкції, а також внутрішньому — через статутні вимоги, угоди, договори. Ці квазі-юридичні вимоги певним чином обмежують сферу діяльності таких організацій, за для підтримки їх неприбуткового статусу і при цьому вони виступають головними принципами ведення некомерційної діяльності. Тільки дотримуючись їх, неприбуткові організації можуть досягти головної мети за ради якої вона була створена своїми засновниками, забезпечити інтереси громадськості та окремих соціальних груп населення. Слід зазначити, що професійні об'єднання фізичних та юридичних осіб також займають значну частку в складі неприбуткових організацій, які створюються з метою надання різноманітних професійних послуг один одному. Ці професійні об'єднання можуть бути пов'язані функціонуванням в одній або декількох взаємопов'язаних сферах. Для таких гільдій окремі нормативні акти, наприклад, такі, що стосуються професійної етики мають велике значення, відповідно до яких вони зобов'язані надавати послуги в межах сформованих професійних правил. Отже, дотримання правил та норм є вкрай важливим для належного функціонування неприбуткових організацій.

Через специфічність діяльності окремих видів неприбуткових організацій, основним джерелом фінансування яких можуть бути, наприклад, членські внески або ж благодійна допомога, відмічається відсутність належної системи контролю як внутрішнього, так і зовнішнього. Адже після здійснення такого фінансування, суб'єкти втрачають можливість вилучення коштів, навіть за умов припинення діяльності неприбуткової організації. Хоча заінтересовані сторони можуть обмежувати використання внесених коштів, проте не користуються правом власності. З цієї точки зору, ніхто фактично не володіє неприбутковою організацією, а отже, відсутні

Таблиця 1. Цілі управлінського контролю в неприбуткових організаціях

№	Цілі	Характеристика цілі
1	Забезпечення збереження та безпека активів	Безпека активів – це стан, який гарантує здійснення діяльності НО в штатному режимі. Оскільки метою НО не є отримання прибутку, то він не може бути об'єктом контролю, а заінтересовані сторони, які здійснюють внески не чекають на отримання доданої вартості. Проте наявність активів є необхідною для будь-якої організації. Якщо не забезпечується належний рівень ефективності та раціональності використання активів, то в кінцевому підсумку вони будуть вичерпані. А без достатнього рівня активів жодна організація не зможе забезпечити виконання місії свого існування. Отже, якщо безпека активів не буде забезпечена, мета функціонування НО не буде досягнута
2	Забезпечення релевантності та оперативності надходження інформації до системи управління	Оскільки НО спеціалізуються на наданні професійних послуг, співробітники, які мають ці знання займають важливе місце в організації. На відміну від них керівництво може не володіти таким рівнем знань або ж зовсім не володіти ним. Проте для реалізації цілей організації професійні знання є пріоритетними в прийнятті управлінських рішень. Тому інформація має бути подана підлеглим в доступній формі, з належним рівнем оперативності даних за для унеможливлення затримки здійснення управлінської діяльності
3	Зведення до мінімальних розмірів непродуктивних витрат	Управлінський персонал повинен зосередити свою увагу на можливостях досягнення організаційних цілей в ході розподілу ресурсів та на забезпеченні задоволення інтересів конкретних груп користувачів послуг з наявною кількістю доступних активів. Зменшення витрат буде сприяти забезпеченню збереження активів організації при відсутності формування додаткового капіталу та підвищить здатність продовжувати діяльність НО
4	Дотримання принципів функціонування НО та забезпечення виконання нею місії	Принципи відображають намір заінтересованих сторін, вони є основою та довідником НО, особливо при відсутності системи показників оцінки ефективності діяльності. Управлінський контроль проводять відповідно до цілей неприбуткової організації
5	Забезпечення адекватності та надійності облікової інформації	Через агентські відносини користувачі послуг НО можуть обмежувати обсяг операцій лише після здійснення внесків, а не контролювати конкретну діяльність. Тому лише за умови володіння необхідною інформацією щодо ефекту та ефективності діяльності, вони дійсно можуть втрутитись у тому, що НО функціонує відповідно до встановлених організаційних цілей у заданому обсязі

Джерело: власна розробка автора.

мотиви стосовно проведення контрольних заходів в середині неї. Також відсутній сильний механізм зовнішнього нагляду. На відміну від інших підприємств, споживач послуг неприбуткової організації не може переходити з однієї в іншу неприбуткову організацію, що призведе до зміни в структурі ресурсів або ж грошових потоків такого суб'єкта. В зв'язку з цим жорсткий ме-

Таблиця 2. Об'єкти управлінського контролю

Об'єкт	Характеристика
Співробітники	Значну частку персоналу НО складають працівники, що виконують послуги відповідно до організаційних цілей. Проте в таких суб'єктах господарювання можуть працювати особи на добровільних засадах – волонтери. Волонтери не отримують заробітної плати, діяльність їх характеризується високим ступенем мобільності. Оскільки в НО відсутній будь-який економічний засіб регулювання діяльності волонтерів, керівники організації приділяють велику увагу саме контролю поведінки таких працівників, з метою приведення її у відповідність до цілей організації
Заходи	Зв'язок між діяльністю та об'єктом управлінського контролю є тісним та прямим. Якщо провести порівняння між підприємствами та НО, то останні частіше отримують відгуки про свою діяльність саме від споживачів своїх послуг. Рішення, що приймаються в системі управлінського контролю, будуть орієнтуватися переважно на ступінь досягнення організаційних цілей НО без обґрунтування фінансової доцільності проведення такої діяльності. При виконанні цих рішень керівникам необхідно повністю використовувати різні ресурси, розглянути всі види суперечностей та труднощів, з якими можуть зіткнутися, і сформулювати відповідні рішення. Менеджери можуть їх модифікувати, за потреби, в умовах незмінності цілей, але за для забезпечення плавної реалізації рішень

Джерело: власна розробка автора.

Таблиця 3. Шляхи вирішення проблемних питань у ході функціонування системи управлінського контролю в неприбуткових організаціях

№	Проблема	Зміст
1	Можливість та доцільність застосування ідеї комерційних організацій до управлінського контролю	Управлінський контроль - це засіб перетворення цілей організації на конкретні дії. Метою управлінського контролю є досягнення цілей організації та забезпечення використання всіх видів ресурсів в ключових проєктах. Ця мета об'єднує всі НО. При цьому адміністративний персонал НО повинен роз'яснювати своїм членам та працівникам цілі та здійснювати управлінський контроль у відповідності до стратегічного планування, професійних можливостей, а також ступеня зв'язку між кожним проєктом та організаційними цілями
2	Пріоритетність в складанні видів бюджету	Необхідною є фіксація положення, що основним видом бюджету є бюджет грошових коштів. НО не створені за ради одержання прибутку, але вони повинні мати достатню кількість грошової маси за для забезпечення безперервності своєї ділової активності. Мають бути збалансовані в часі вхідні та вихідні грошові потоки. Велика частина грошових коштів у НО надходить у вигляді членських внесків, пожертвувань, які в більшості випадків обмежені напрямом свого використання. Цей напрям обов'язково потрібно враховувати при формуванні вихідного грошового потоку
3	Метод бюджетування	Відомо, що у підприємства, створеного за ради отримання прибутку бюджет контролює доходи і витрати в розрізі центрів відповідальності. Оцінка діяльності таких центрів здійснюється за допомогою показників прибутку та рентабельності, що не є можливим для НО. Останні можуть використовувати план в якості предмету управлінського контролю. План буде виступати основним орієнтиром при досягненні організацією своїх цілей та слугувати способом оцінки ефективності роботи співробітників та організації в цілому
4	Визначення бюджетної тенденції	У різних керівників бачення, щодо розвитку НО може різнитися. Тому різні зміни керівництва планові показники, що стосуються розвитку організації можуть бути змінені. Коли план складається вперше, керівники формують його з нуля, без врахування історичних (фактичних) показників минулих періодів. Враховуючи умови зовнішнього середовища, в плановому документі необхідно відображувати вплив специфічних чинників, що мають пряму дію на процес прийняття управлінських рішень. Наприклад, напрями використання грошових коштів, джерела та шляхи їх одержання та ін. В наступні звітні періоди, якщо склад управлінського персоналу залишився незмінним, планові показники можна корегувати, ґрунтуючись на даних попереднього періоду. Обсяг послуг, що буде закладено в бюджет майбутніх звітних періодів має визначитися шляхом прогнозування. Прогнозування має базуватися на лінійній регресії побудованій на основі показників минулих періодів. Важливо зазначити, що дія непередбачуваних факторів повинна бути врахована прогнозними показниками, з метою врахування майбутніх змін в структурі НО. Зміна грошових потоків буде стосуватися доступу до грошових коштів
5	Гнучкість управлінського контролю	В окремих випадках НО відіграють важливу роль при виникненні надзвичайних ситуацій. Так, наприклад, благодійні фонди починають активну діяльність при порятунку в надзвичайних ситуаціях. Така діяльність НО безпосередньо впливає на досягнення цілей, передбачає виникнення додаткових витрат. Для покриття таких витрат, необхідним є передбачення їх структурі бюджету. Але непередбачуваність виникнення надзвичайних ситуацій ускладнює можливість детального опису необхідних витрат, тому бюджету має бути притаманна певна еластичність. Це не означає послаблення впливу бюджетних показників та можливостей досягнення цілей НО. Коли трапляються надзвичайні ситуації, неприбуткові організації здатні швидко реагувати

Джерело: власна розробка автора.

ханізм контролю за діяльністю неприбуткової організації не формується за її межами.

Більшість неприбуткових організацій спеціалізуються на наданні послуг, тобто носять так званий обслуговуючий характер. Управлінському контролю в обслуговуючих організаціях притаманні дві риси:

1. Відсутність запасів, як буферу. Основним продуктом, що створюється неприбутковими організаціями є сервіс, що може генеруватися у звітному періоді, але не може зберігатися у вигляді запасу. У випадку зміни факторів зовнішнього середовища підприємства можуть використовувати запаси, як буфери, за для зменшення впливу коливань продажу. Неприбуткові ж організації такої можливості не мають. Тому завжди послуга, що надається неприбутковою організацією має бути затребуваною, тобто відповідати попиту споживачів. В іншому випадку організаційні цілі не можуть бути виконані і ресурси витрачаються даремно.

2. Якість і кількість послуг, що надаються неприбутковими організаціями складно виміряти. Послуги не існують, до тих пір поки вони не надані. В зв'язку з цим

стає неможливим планування якісної перевірки заздалегідь. Якість послуги нематеріальна, тому важливо проводити аналітичні дослідження. Вимір можливий лише за умови використання суб'єктивних показників.

Загальна мета управлінського контролю в неприбуткових організаціях полягає у виконанні її керівництвом фідучіарних обов'язків та обслуговування суспільства або ж окремих його груп. Незважаючи на те, що ця мета визначає напрям управлінського контролю, вона є недостатньо конкретизованою, щоб керуватися нею в практичній діяльності. В зв'язку цим доцільним є виокремлення конкретизованих цілей (табл. 1).

Хоча члени неприбуткової організації можуть приймати участь у формуванні положень статуту на загальних зборах, все ж таки вони залишаються поза межами організації та не можуть брати безпосередньої участі в управлінні та виконанні конкретної операції. Вони можуть мати перевагу в кількості, але тісно не пов'язані із неприбутковою організацією. Тому керівник та спеціалісти є найпотужнішою силою та найбільше сприяють її розвитку. Спеціалісти зосереджують свою увагу на виконанні своїх професійних обов'язків. Проте вони мало уваги приділяють ефективності діяльності і, навіть, вважають апарат управління фактором, що перешкоджає досягненню поставлених цілей. З точки зору керівництва, неприбуткові організації призначені для розподілу ресурсів з метою досягнення конкретних цілей. Різниця в тому, що мета неприбуткової організації полягає не в досягненні прибутковості, а в обслуговуванні суспільства та окремих його груп. Тому менеджери зосереджують увагу на ефективності діяльності організації, намагаючись оптимізувати розподіл ресурсів. Однак вони іноді можуть ігнорувати місію.

Положення буде оптимальним, якщо управлінський персонал та спеціалісти неприбуткової організації зможуть доповнювати один одного. Проте різниця у можливостях, знаннях та цілях ускладнює досягнення компромісу між ними. В якості суб'єктів управлінського контролю більше підходить управлінський персонал, тому що вони прагнуть до ефективності та можуть повною мірою використовувати наявні ресурси в порівнянні з професійними працівниками. Незважаючи на те, що управлінська поведінка керівників іноді відхиляється від мети організації, її можна виправити шляхом більш повного опису мети створення неприбуткової організації та деталізації робочого процесу. Спеціалісти, в ході виконання своїх професійних обов'язків можуть зосередитися на досягненні організаційних цілей неприбуткової організації, при ігноруванні її ефективності. Тому суб'єктом управлінського контролю має бути саме управлінець неприбуткової організації.

Об'єктами управлінського контролю в неприбуткових організаціях виступають (табл. 2).

Визначення організаційних цілей неприбутковою організацією полягає у перетворенні місії організації від абстрактного поняття до детального опису. Треба вра-

ховувати три фактори, щоб підтвердити мету створення та існування неприбуткової організації: можливості, якими може скористатися організація, її сильні сторони та прихильність членів. Управлінський контроль має вирішальне значення в ході управління неприбутковою організацією. Нині існують дві проблеми управління в межах управлінського контролю:

— ідея управління — управління неприбутковою організацією не базується на бізнес-плануванні та оцінці діяльності. Бюджет не є основою та є незалежним стосовно інших методів управління. Відсутні спільні стандарти управлінського контролю в неприбуткових організаціях при відсутності чіткої відповідальності за бюджет. Внутрішнє ставлення до управлінського контролю не є однорідним, з урахуванням того, що управлінський контроль заважатиме досягненню мети неприбутковою організацією.

— у процесі бюджетування визначення напрямів розвитку неприбуткової організації є ключовим питанням. Визначення напрямку є передумовою складання бюджету і основою для здійснення, в подальшому, управлінського контролю.

У неприбуткових організаціях, які чітко не можуть окреслити напрям свого розвитку, можуть виникати непередбачувані ситуації, що ускладнює прогнозування тенденцій (табл. 3).

Отже, система управлінського контролю в неприбутковій організації буде включати в себе оцінки: вхідних та вихідних грошових потоків, системи управління, якості роботи, технічної складової, а також оцінку ефективності виконання поставлених завдань.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розвиток неприбуткових організацій в Україні, як і розвиток системи управлінського контролю в їх межах зокрема, знаходиться на початковому етапі. Причиною такого становища, з нашої точки зору є: невідповідність розвитку теоретичної та практичної складових: різне ставлення співробітників неприбуткових організацій до доцільності функціонування системи управлінського контролю, необхідність постійного підтримання неприбуткового статусу, відсутність внутрішньої мотивації, щодо проведення контрольних заходів та сильного механізму зовнішнього нагляду. Лише за наявності високих професійних якостей співробітників, дотримання концептуальних основ єдності функціонування неприбуткових організацій та управлінського контролю стане можливим забезпечення соціальних запитів споживачів послуг неприбуткових організацій.

Література:

1. Батурина М.В. Учет и аудит негосударственных некоммерческих организаций: автореф. дис. ... к.э.н.: спец. 08.00.12 / М.В. Батурина. — Санкт-Петербург, 2007. — 24 с.
2. Бодяко В.М. Аудит некоммерческих организаций (ассоциаций, союзов): дис. ... к.э.н.: спец. 08.00.12 / В.М. Бодяко. — Москва, 2007. — 240 с.
3. Гольская Ю.Н. Система внутреннего контроля в некоммерческих организациях / Ю.Н. Гольская // Вестник Алтайской академии экономики и права. — 2016. — № 2 (44). — С. 104—107.
4. Громадський рух як рушійна сила формування громадянського суспільства (третій сектор в Україні. Теоретично-правові та практичні аспекти розвитку). — К.: ЛОГОС, 2000. — 48 с.
5. Егорова Л.В. Контроль и аудит в некоммерческих организациях / Л.В. Егорова // Вестник профессиональных бухгалтеров. — 2016. — № 4. — С. 13—20.
6. Котлова Ю.А. К вопросу о системе внутреннего контроля в некоммерческих организациях общественного сектора / Ю.А. Котлова // Новое слово в науке: перспективы развития. — 2014. — № 2 (2). — С. 257—259.

7. Кутьева Д.А., Макарова В.А. Сходства и отличия некоммерческих организаций от коммерческих организаций / Д.А. Кутьева, В.А. Макарова // Проблемы и перспективы развития экономики и управления: мат-лы Междунар. заочн. науч.-практ. конф.-ции (г. Новосибирск, 22 мая 2013 г.). — Новосибирск: Изд. "СибАК", 2013. — С. 123—129.

8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. База даних "Законодавство України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

9. Слободяник Ю.Б. Державний аудит неприбуткових установ організації / Ю.Б. Слободяник // Науковий вісник Ужгородського національного університету. — 2016. — № 6 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6161/1/sl40.pdf>

10. Олійник Я.В. Проблемні аспекти інституціонального забезпечення діяльності неприбуткових організацій в Україні / Я.В. Олійник // Фінансові механізми забезпечення розвитку економіки України в сучасних умовах: зб. наук. мат-лів Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 15 квітня 2016 р.). — К.: ДВНЗ "Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана", 2016. — С. 198—200.

References:

1. Baturina, M.V. (2007), "Accounting and audit of non-governmental non-profit organizations", Ph.D. Thesis, Economy, Sankt-Peterburg, Russia
2. Bodyako, V.M. (2007), "Audit of non-commercial organizations (associations, unions)", Ph.D. Thesis, Economy, Moscow, Russia.
3. Golskaya, Yu.N. (2016), "The system of internal control in non-profit organizations", Vestnik Altayskoy akademii ekonomiki i prava, vol. 2 (44), pp. 104—107. Russia
4. Gromadskiy ruh yak rushiyana sila formuvannya gromadyanskogo suspilstva (tretiy sektor v Ukraini. Teoretichno-pravovi ta praktichni aspekti rozvitku). (2000) [Public movement as a driving force in the formation of civil society (the third sector in Ukraine: Theoretical-legal and practical aspects of development)]. Ukrainian
5. Egorova, L.V. (2016), "Control and audit in non-profit organizations", Vestnik professionalnykh buhgalterov, vol. 4, pp. 13—20. Russia
6. Kotlova, Yu.A. (2014), "On the question of the system of internal control in non-profit organizations of the public sector", Novoe slovo v nauke: perspektivy razvitiya, vol. 2 (2), pp. 257—259.
7. Kuteva, D.A. and Makarova, V.A. (2013), "Similarities and differences of non-profit organizations from commercial organizations", Problemy i perspektivy razvitiya ekonomiki i upravleniya: materialy Mezhdunar. zaochn. nauch.-prakt. konferentsii [Problems and prospects of development of economics and management: materials of the Intern. correspondence scientific-practical confitions], SibAK, Novosibirsk, Russia, 22 may, pp. 123—129.
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 20 Jan 2019).
9. Slobodyanik, Yu. B. (2016), "State audit of non-profit institutions and organizations", Naukoviy visnik Uzhgorodskogo natsionalnogo universitetu, vol.6, available at: <http://www.dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6161/1/sl40.pdf>. (Accessed 20 Jan 2019).
10. Oliynik, Ya.V. (2016), "Problematic aspects of institutional provision of non-profit organizations in Ukraine", Finansovi mehanizmi zabezpechennya rozvitku ekonomiki Ukrayini v suchasniy umovah: zb. nauk. mat-liv Vseukr. nauk.-prakt. conf. [Financial mechanisms for ensuring the development of the Ukrainian economy in modern conditions: sciences Mat-lev Allukr. sci. pract. conf.], Kiyivskiy natsionalniy ekonomichniy universitet im. Vadima Getmana, Kyiv, Ukraine, 15 april, pp. 198—200.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2019 р.

Ю. М. Марчук,

к. с-г. н., завідувач кафедри ботаніки, дендрології та лісової селекції,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

В. І. Уварова,

начальник відділу праці, заробітної плати та економічного розвитку, Державне агентство лісових ресурсів України

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.58

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЛІСОГОСПОДАРЮВАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ

Yu. Marchuk,

Candidate of agricultural Sciences, head of the Department of botany, dendrology and forest selection, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

V. Uvarova,

head of the Department of labor, salary and economic development, State forest resources agency of Ukraine

FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISM OF FORESTRY: FEATURES AND INSTITUTIONAL PRECONDITIONS OF FORMATION

Обґрунтовано, що фінансово-економічний механізм лісогосподарювання являє собою комплекс методів, інструментів та важелів формування і розподілу фінансових фондів відновлення, відтворення та охорони лісоресурсного потенціалу і модернізації, реконструкції та технічного переоснащення об'єктів лісогосподарської та лісоохоронної інфраструктури, адміністрування, акумуляції та перерозподілу різноманітних форм лісоресурсної ренти, вилучення частини доданої вартості та прибуткових надходжень суб'єктів лісогосподарської підприємництва, залучення, накопичення та освоєння капітальних та портфельних інвестицій в основний та оборотний капітал лісогосподарського виробництва та інші складові лісопродуктових ланцюгів, а також грошово-кредитного забезпечення, компенсації та страхування втрат, фінансування на основі угод публічно-приватного партнерства проектів розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу та розбудови індустрії лісовирощування, лісорозведення, лісозаготівель та деревообробки. Встановлено, що основними складовими фінансово-економічного механізму лісогосподарювання виступають бюджетно-податкова, грошово-кредитна та фінансово-інвестиційна складові. Обґрунтовано, що одним з ключових питань формування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання в умовах поглиблення процесів децентралізації, обмеженості бюджетного фінансування здійснення лісогосподарських заходів, особливо для областей Півдня України, є створення Фонду розвитку лісового господарства, який дозволить забезпечувати безперебійне фінансування процесів лісовідновлення та лісозбереження. Доведено, що у короткостроковій перспективі для підвищення результативності функціонування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання необхідно забезпечити диверсифікацію джерел інвестиційного забезпечення проектів відтворення, відновлення і охорони лісоресурсного потенціалу та модернізації об'єктів лісогосподарської та лісоохоронної інфраструктури. Встановлено, що потрібно розширити повноваження менеджменту державних лісогосподарських підприємств щодо можливостей отримання кредитних ресурсів банківських та інших фінансово-кредитних установ, укладання угод публічно-приватного партнерства, впровадження нових форм співпраці з підприємницькими структурами-нерезидентами та зарубіжними фінансовими фондами. Обґрунтовано, що лісогосподарські підприємства мають активніше працювати на ринку позикового капіталу, залучаючи ресурси екологічних фондів, комерційних банків та Світового банку під гарантії Уряду, як це роблять лісгоспи Білорусі.

It is proved that the financial and economic mechanism of forest management is a set of methods, tools and levers of formation and distribution of financial funds for restoration, reproduction and protection of forest resource potential and modernization, reconstruction and technical re-equipment of objects of forest economic and forest security infrastructure, administration, accumulation and redistribution of various forms of forest resource rent, the removal of value added and income of forest business entities, attraction of forest resources, accumulation and development of capital and portfolio investments in fixed and working capital of forest production and other components of forest product chains, as well as monetary support, compensation and insurance of losses, financing on the basis of public and private partnership agreements of projects of expanded reproduction of forest resource potential and development of the industry of forest cultivation, forest cultivation, logging and woodworking. It is established that the main components of the financial and economic mechanism of forestry are the fiscal, monetary, financial and investment components. It is proved that one of the key issues of formation of financial and economic mechanism of forest management in the conditions of deepening the processes of decentralization, limitation of budget financing the implementation of forest economic activities, especially for areas of the South of Ukraine, is the establishment of a Fund for forest development, which will provide continued funding processes, forest restoration and forest conservation. It is proved that in the short term to improve the performance of the financial and economic mechanism of forest

management it is necessary to diversify the sources of investment support for projects of reproduction, restoration and protection of forest resource potential and modernization of forest economic and forest security infrastructure. It is established that it is necessary to expand powers of management of the state forest economic enterprises concerning opportunities of receiving credit resources of bank and other financial and credit institutions, the conclusion of agreements of public and private partnership, introduction of new forms of cooperation with business structures-nonresidents and foreign financial funds. It is proved that forestry enterprises should be more active in the debt capital market, attracting the resources of environmental funds, commercial banks and the World Bank under the guarantees of the Government, as the forestry enterprises of Belarus do.

Ключові слова: фінансово-економічний механізм, лісогосподарювання, рентна плата, земельний податок, кредитування, капітальні інвестиції.

Key words: financial and economic mechanism, forest management, rent, land tax, lending, capital investments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розширене відтворення лісоресурсного потенціалу України напряму пов'язане з наявністю широкого спектра джерел фінансового забезпечення здійснення лісогосподарських заходів, модернізації лісогосподарської інфраструктури, оновлення парку лісозаготівельного та деревообробного обладнання, створення сучасної індустрії лісорозведення та лісовирощування. Водночас методи, інструменти та важелі фінансово-кредитного та фіскального регулювання лісовідновлення та залучення лісової складової національного багатства у господарський обіг повинні бути компліментарними та взаємоузгодженими. Тобто вони мають бути умонтовані в цілісну систему у формі фінансово-економічного механізму лісогосподарювання, який оперуватиме регуляторними підоймами, спрямованими на формування та упорядкування фіскальних, кредитно-інвестиційних та компенсаційних потоків у всіх фазах лісопродуктових ланцюгів. Актуальність формування сучасного фінансово-економічного механізму лісогосподарювання ринкового типу також пов'язана з необхідністю імплементації передових іноземних практик ведення лісового господарства та трансформації існуючої системи управління лісовими ресурсами, щоб сформувати надійні джерела інвестиційного забезпечення реалізації лісогосподарських та лісоохоронних проектів, а також забезпечити стимулюючу спрямованість системи фіскального та грошово-кредитного регулювання господарського використання та відтворення лісоресурсного потенціалу.

Найбільш ускладненим в останні періоди є формування збалансованої системи фіскального регулювання лісокористування як магістрального елемента фінансово-економічного механізму лісогосподарювання, що потребує поглибленого вивчення існуючих підходів та удосконалення практичних рекомендацій щодо забезпечення належних стимулів для реінвестування прибуткових надходжень у лісовідновлення і модернізацію лісогосподарської інфраструктури та недопущення надмірного податкового тягаря на постійних лісокористувачів. Не достатньо опрацьованими в науковому плані є також підходи щодо формування на різних таксономічних рівнях Фондів розвитку лісового господарства та визначення джерел їх наповнення, щоб унеможливити прецеденти тотального фінансового дефіциту на кшталт того, що виник в останні роки в областях Півдня України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У працях вітчизняних вчених І. Антоненко, М. Бець, Я. Бойко, Г. Ільницької-Гикавчук, М. Кизима, А. Торосова, О. Яремка та інших [1—3; 5; 6; 8; 9; 11; 12] вже тривалий період розглядаються різноманітні підходи стосовно формування сучасної конструкції фінансово-еко-

номічного механізму лісогосподарювання як складової інституціональних перетворень у лісовому секторі та як необхідної умови зміцнення фінансової стійкості постійних лісокористувачів. Прикметною рисою більшості підходів виступають пропозиції щодо трансформації окремих складових фінансово-економічного механізму лісогосподарювання, зокрема бюджетно-податкової, грошово-кредитної та фінансово-інвестиційної.

М. Кизим та І. Ярошенко удосконалення фінансово-економічного механізму ведення лісового господарства (включаючи оподаткування) розглядають як важливу складову впровадження інституційної реформи лісових відносин у цілому. Вони виділяють такі інструменти фінансування лісового господарства як державні і місцеві бюджети, бюджетні інвестиції, трансферти, дотації і компенсації підприємствам лісової галузі, інвестиції, кредити на ведення лісового господарства, пільгові кредити, фонд на відновлення, охорону та захист лісових систем, рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів, альтернативні режими оподаткування, розстрочення і відстрочення податкових платежів [9].

А. Ткач, А. Торосов та О. Бондар акцентують увагу на тому, що передбачається впровадження такого фінансово-економічного механізму лісогосподарювання, який забезпечить прибутковість лісового господарства, дозволить дотримати баланс інтересів власників лісів, суб'єктів управління і господарювання. Розвиток фінансово-економічної системи ведення лісового господарства передбачає вдосконалення заходів державного регулювання та застосування ринкового інструментарію. При цьому, враховуючи виключно важливу природоохоронну роль українських лісів, необхідно забезпечити державну фінансову підтримку лісового господарства в необхідному обсязі. Тим самим держава, як власник, буде виконувати свої зобов'язання щодо збереження та посилення еколого-захисних функцій лісів [11].

На необхідності формування сучасного фінансово-економічного механізму лісогосподарювання наголошують В. Голян та О. Голуб. На їх думку, для забезпечення збалансованого та невиснажливого ведення лісового господарства необхідним є формування сучасної системи фінансового забезпечення лісовідновлення та переробки деревини. Доцільність створення Фондів лісового господарства на місцевому рівні вони пояснюють тим, що у переважній більшості територіальних громад немає практичних можливостей (в контексті наявних соціально-економічних умов на місцевому рівні) для створення необхідних умов фінансового забезпечення лісогосподарського комплексу, в тому числі і шляхом залучення необхідних коштів для реалізації перспективних проектів у згаданій сфері діяльності [5].

Одним з ключових питань формування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання в умовах поглиблення процесів децентралізації, обмеженості

бюджетного фінансування здійснення лісогосподарських заходів, особливо для областей Півдня України, є створення Фонду розвитку лісового господарства, який дозволить забезпечувати безперебійне фінансування процесів лісовідновлення та лісозбереження. Ще з кінця 90-х років минулого століття ведеться полеміка стосовно диверсифікації джерел та методів формування такого Фонду, а також щодо принципів використання акумульованих у ньому коштів. На думку І. Антоненко, Фонд розвитку лісового господарства повинен формуватися на підставі частки рентного доходу від плати за деревину незалежно від виду рубок, частки доходу від лісогосподарської діяльності, надання послуг, частки плати за використання лісів природоохоронного призначення, частки зборів за нанесення шкоди лісам, коштів бюджету на розширене відтворення лісових ресурсів, спонсорських внесків та інших джерел фінансування. На основі Фонду розвитку лісового господарства забезпечуватиметься відтворення (просте і розширене) лісових ресурсів, будівництво лісогосподарського призначення споруд і доріг, інтенсифікація лісовирощування, вдосконалення методів ведення лісового господарства [1].

Г. Ільницька-Гикавчук розглядає необхідність створення Фонду лісових ресурсів одним з джерел інвестування лісового господарства, який доцільно створити на державному та обласному рівнях. Вона виділяє такі основні джерела формування коштів даного фонду: трансферти з бюджету та фондів охорони навколишнього природного середовища, штрафи і санкції за порушення лісового законодавства, плата за спеціальне використання лісових ресурсів та інше [8].

В умовах нестабільної економіки, нестійкого фінансового стану підприємств лісового господарства та екологічної кризи М. Бець обґрунтовується доцільність створення спеціального фонду бюджетування лісового господарства за рахунок коштів від зборів за спеціальне використання лісових ресурсів, які повинні покривати всі видатки лісового господарства [2].

Більш системно до проблеми акумулювання та використання коштів на розвиток лісового господарства підходить Я. Бойко, стверджуючи, що для збільшення поступлення власних коштів механізми управління повинні бути переорієнтовані на економічні методи господарювання. Для цього необхідно вивчити та визначити можливі джерела поступлення власних коштів та їх роль у фінансуванні лісового господарства. Стабілізація поступлення власних та бюджетних коштів і їх раціональне використання можливе лише тоді, коли в лісах України буде один державний господар всіх лісів [3].

Необхідною умовою формування сучасного фінансово-економічного механізму лісогосподарювання є розробка ефективної системи фіскального регулювання лісокористування, яка оперуватиме такими податковими інструментами, які, з однієї сторони, стимулюватимуть процеси розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу, а з іншої — сприятимуть формуванню фондів фінансування лісового господарства. Свого роду інституціональною пасткою у фіскальному регулюванні розвитку лісового господарства стало прийняття "фермерського" закону, який передбачав надміру високі ставки земельного податку на лісові землі, що в разі його введення могло призвести до масового банкрутства лісогосподарських підприємств та культивувало б процеси виснажливого та розбалансованого лісокористування.

У зв'язку з необхідністю модернізації та реконструкції виробничо-технічної бази лісогосподарського виробництва пропонуються напрями диверсифікації джерел фінансового забезпечення діяльності лісогосподарських підприємств через інституціоналізацію банківського та небанківського кредитування лісогосподарських проектів та укладання угод державно-приватного партнерства. На переконання Р. Дубаса, фінансовий механізм забезпечення розвитку лісоресурсної сфе-

ри може бути розширений за рахунок альтернативних джерел фінансування, які в Україні майже не задіяні — банківського кредитування (екологічні банки), приватних інвестицій, страхових фондів, лізингу, міжнародних грантів тощо [6]. В ряді країн інституціональною основою фінансування розширеного відтворення лісових ресурсів, на думку О. Яремка, є інститути державно-приватного партнерства, що дозволяють акумулювати фінансові ресурси з різних джерел і значно підвищити роль позабюджетних ресурсів у фінансуванні лісовідновлювальних заходів. До основних напрямів державно-приватного партнерства в сучасних умовах варто віднести переважно екологічне підприємництво, рекреаційну діяльність та інфраструктурне обслуговування лісозаготівельної діяльності [12].

Виходячи з наведених вище підходів вітчизняних вчених щодо пріоритетних напрямів формування сучасного фінансово-економічного механізму лісогосподарювання та враховуючи існуючі виклики стосовно покращення інвестиційного забезпечення лісового господарства, напрошується висновок про необхідність обґрунтування системного підходу до диверсифікації методів, інструментів та важелів бюджетно-податкового, грошово-кредитного та фінансово-інвестиційного забезпечення процесів лісовідновлення та модернізації лісогосподарської інфраструктури, а також критичного аналізу прецедентів надмірного фіскального тиску на постійних лісокористувачів.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є розкриття змісту інституціональних передумов та особливостей формування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання, виокремлення його основних складових та конкретизація пріоритетів фіскального регулювання діяльності постійних лісокористувачів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання відзначається комплексом особливостей, які пов'язані з інституціональними засадами господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, що передбачають домінування державної форми власності на ліси та лісовкриті землі, збереження спеціалізованих підрозділів державних та комунальних лісогосподарських підприємств, науково-дослідних та проектно-вишуквальних установ лісівничого спрямування. Процеси природної ренатуралізації, які мають місце на покинутих та облогових сільськогосподарських угіддях, сформували відповідні інституціональні та природно-ресурсні передумови для формування приватного сектору у лісокористуванні.

Виходячи зі змісту Угоди про асоціацію між Україною та ЄС імплементується комплекс природоохоронних директив та директив, які передбачають перехід до нових стандартів та регламентів ведення лісового господарства та виробництва лісоматеріалів, відбувається переорієнтація діяльності як центрального органу виконавчої влади, на якого покладені функції реалізації державної політики у сфері ведення лісового господарства, так і постійних лісокористувачів, що вимагає диверсифікації форм, методів та інструментів фінансово-економічного забезпечення відтворення лісоресурсного потенціалу та модернізації основного капіталу лісогосподарського та деревообробного виробництва.

Різке скорочення обсягів бюджетного фінансування процесів лісовідновлення підвищило вагомість кінцевих результатів госпрозрахункової діяльності постійних лісокористувачів для забезпечення належного фінансування процесів лісорозведення, лісовирощування та охорони лісових біогеоценозів. За таких умов визріла необхідність для формування принципово нової конструкції фінансово-економічного механізму лісогоспода-

рювання, функціонування котрого буде результативніше забезпечувати акумуляцію фінансових ресурсів для повноцінного фінансування процесів лісовідновлення та оперуватиме комплексом економічно обґрунтованих фіскальних інструментів.

Фінансово-економічний механізм лісогосподарювання являє собою комплекс форм, методів, способів, інструментів та важелів формування і розподілу фінансових фондів відновлення, відтворення та охорони лісоресурсного потенціалу і модернізації, реконструкції та технічного переоснащення об'єктів лісогосподарської та лісоохоронної інфраструктури; адміністрування, акумуляції та перерозподілу різноманітних форм лісоресурсної ренти, вилучення частини доданої вартості та прибуткових надходжень суб'єктів лісогосподарської підприємництва; залучення, накопичення та освоєння капітальних та портфельних інвестицій в основний та оборотний капітал лісогосподарського виробництва та інші складові лісопродуктових ланцюгів; грошово-кредитного забезпечення, компенсації та страхування втрат, фінансування на основі угод публічно-приватного партнерства проєктів розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу та розбудови індустрії лісовирощування, лісорозведення, лісозаготівель та деревообробки.

Виходячи з інституціональних передумов та призначення лісів в різних природнокліматичних зонах України бюджетне фінансування потреб лісового господарства залишається магістральним елементом фінансово-економічного механізму лісогосподарювання. Внаслідок відсутності в останні роки належної бюджетної підтримки, лісове господарство, особливо лісогосподарські підприємства Півдня та Сходу, зазнало значних втрат, що негативним чином відобразилося на ефективності проведення лісогосподарських заходів та на темпах оновлення виробничого устаткування постійних лісокористувачів. Тому позитивним моментом у функціонуванні фінансово-економічного механізму лісогосподарювання слід вважати суттєві зрушення у фінансовій підтримці лісової галузі. У держбюджеті 2019 року на охорону й відтворення лісів виділено 365 млн грн. Крім того, було внесено відповідні зміни до Бюджетного кодексу, якими передбачено для цих потреб спеціальний фонд у складі державного бюджету. 26% ренти за спеціальне використання лісових ресурсів (у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування) зараховуватимуть до спеціального фонду державного бюджету. Ці кошти (близько 300 млн грн 2019 року) спрямують на ведення лісового й мисливського господарства, охорону і захист лісів [4].

Першочергового значення в нинішніх умовах набуває диверсифікація джерел фінансування процесів лісовідновлення. Поряд з коштами державного та місцевих бюджетів та коштами, отриманими внаслідок здійснення госпрозрахункової діяльності, мають бути інституціоналізовані нові сучасні форми фінансування потреб лісового господарства, які є апробовані передовою іноземною практикою. Для цього лісогосподарські підприємства мають більш активніше працювати на ринку позикового капіталу, залучаючи ресурси екологічних фондів, комерційних банків та Світового банку під гарантії Уряду, як це роблять лісгоспи Білорусі.

Ключовим елементом фінансово-економічного регулювання розвитку лісового господарства є рентне регулювання лісокористування. Основним фіскальним інструментом такого регулювання виступає рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів, яка передбачає оподаткування лісових ресурсів загальнодержавного та місцевого значення. Тривалий період даний платіж повністю надходив до загальних фондів державного та місцевих бюджетів, що не давало можливостей забезпечувати цільове його використання. Свого роду інституціональною пасткою в рентному регулюванні лісокористування стала поправка до Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України

та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств", яка передбачає введення земельного податку на всі лісові землі України [7]. У відповідності із цим законодавчим актом, ставки земельного податку за лісові землі мали коливатися в інтервалі 0,1—5% від нормативної грошової оцінки даної категорії земель. Враховуючи те, що нормативну грошову оцінку лісових земель не проведено за базу нарахування даного фіскального платежу береться нормативна грошова оцінка 1 га ріллі у відповідній області і ставки оподаткування визначаються рішенням територіальних громад. Введення названого податку на порядок збільшує фіскальне навантаження на постійних лісокористувачів, оскільки вони вже сплачують рентну плату за спеціальне використання лісових ресурсів і весь набір прямих та непрямих податків й інших обов'язкових платежів. Фактично це передбачає подвійне оподаткування, оскільки за діючою системою оподаткування на сьогодні вже справляється податок за лісові землі як складова рентної плати.

Сама інституціоналізація земельного податку на лісові землі навіть за мінімальними ставками несе численні ризики для ефективної роботи лісогосподарських підприємств, оскільки фактично вводиться фіскальне навантаження на: землі, які знаходяться в стадії створення деревостанів (незімкнуті лісові культури, зруби, прогалини) або на яких зростають насадження до 40-річного віку і в яких неможливо отримати деревину, придатну для реалізації (вігідніше вирощувати сільськогосподарські культури, аніж ліс); захисні ліси південних і східних областей Степової та Лісостепової зон, які вже й так останні три роки знаходяться без бюджетної підтримки, де звільнилося 50% працюючих, а площа лісових пожеж з кожним роком збільшується; ліси з обмеженим лісокористуванням — в заказниках регіонального і місцевого значення інших об'єктах природно-заповідного фонду [10].

У Державному агентстві лісових ресурсів України було проведено попередні розрахунки щодо прогнозних сум земельного податку, який буде акумульовано в Зведеному бюджеті України, та очікуваного чистого фінансового результату державних лісогосподарських підприємств без збільшення доходу від реалізації продукції при ставці земельного податку на лісові землі від 0,1 до 5%. Інституціоналізація земельного податку за ставкою 0,1% означатиме механічне збільшення надходжень цього платежу до місцевих бюджетів, зокрема бюджетів територіальних громад базового рівня (рис. 1). Найбільший приріст надходжень земельних платежів за рахунок введення земельного податку на лісові землі об'єктивно буде отримано у найбільш заліснених областях (Волинська, Житомирська, Рівненська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Львівська), а також в Одеській області, де проведено нормативну грошову оцінку лісових земель.

Додаткові надходження земельного податку до місцевих бюджетів у названих регіонах будуть коливатися в інтервалі 9,67—17,47 млн грн. В інших регіонах також буде спостерігатися зростання сум надходжень земельного податку, але не в таких обсягах як у багатолісних областях. Натомість позитивний очікуваний чистий результат без збільшення доходу від реалізації продукції при ставці земельного податку на лісові землі 0,1% ще буде забезпечуватися у лісозабезпечених регіонах, а в зоні Степу та в окремих областях Лісостепу державні лісогосподарські підприємства вже нестимуть збитки. Зокрема підприємства Дніпропетровського ОУАМГ отримують збитки на суму 2,24 млн грн, Луганського ОУАМГ — 6,05 млн грн, Херсонського ОУАМГ — 7,17 млн грн, а також Тернопільського ОУАМГ — 0,45 млн грн. При інституціоналізації ставки земельного податку на лісові землі в 1% хоча і відбудеться збільшення надходжень сум земельного податку в 10 разів, але вже державні лісогосподарські підприємства в усіх областях України нестимуть колосальні збитки (рис. 2).

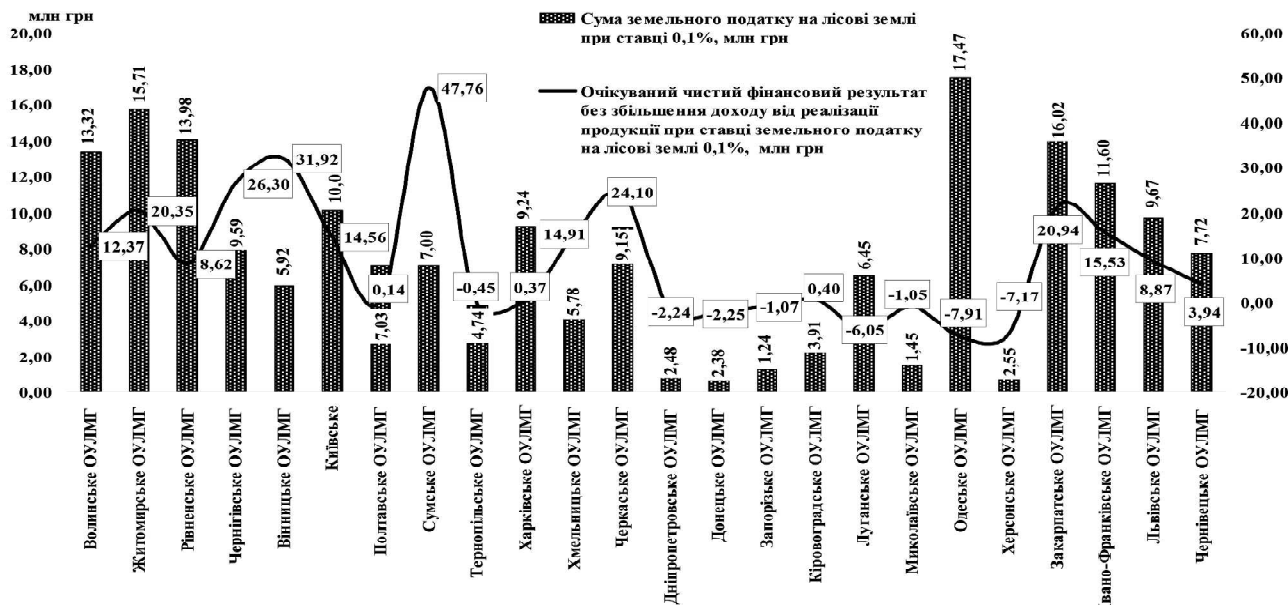

Рис. 1. Прогнозна сума надходжень земельного податку до Зведеного бюджету України та очікуваний чистий фінансовий результат без збільшення доходу від реалізації продукції при ставці податку на лісові землі 0,1%

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

Найбільші суми збитків отримають державні лісгосподарські підприємства Рівненської, Закарпатської, Житомирської та Волинської областей — більше 100 млн грн. За таких умов суб'єкти лісгосподарського підприємництва будуть змушені масово звільняти працівників, що на порядок зменшить суми перерахунку ними ПДФО до місцевих бюджетів.

Також введення ставки земельного податку унеможливить сплату податку на прибуток та сплату дивідендів до Державного бюджету України. Якби територіальним громадам законодавчо закріпили б можливість встановлення ставок земельного податку на лісові землі від 2 до 5%, то розмір збитків призвів би до масового банкрутства лісгосподарських підприємств.

Водночас надмірне фіскальне навантаження на постійних лісокористувачів за ставками оподаткування лісових земель більше 0,1% призведе до подорожчання щонайменше у 1,5—2 рази деревини, що реалізовується на ринку. Через високу вартість деревини більшість підприємств деревообробної промисловості будуть зупинені, а тому припинять роботу й лісгосподарські підприємства.

Збільшиться інтенсивність рубок, що може негативно вплинути на підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів і збереження біорізноманіття в лісах. Також значно виросте вартість утримання мисливських господарств [10]. Тому проривним досягненням слід вважати те, що були внесені законодавчі зміни до Податкового і Бюджетного кодексів України на 2019 рік, і зменшено податкове навантаження в частині стягнення земельного податку на ліси до 0,1% [4].

Для підвищення результативності функціонування фінансово-економічного механізму лісгосподарювання у короткостроковій перспективі необхідно сформулювати інституціональні передумови для розширення повноважень менеджменту державних лісгосподарських підприємств щодо можливостей отримання кредитних ресурсів банківських та інших фінансово-кредитних установ, укладання угод публічно-приватного партнерства з суб'єктами аграрного підприємництва та органами місцевого самоврядування для упорядкування самозаліснених та малопродуктивних сільськогосподарських угідь, впровадження нових форм співпраці з підприємницькими структурами-нерезидентами та зарубіжними фінансовими фондами в частині залучення кредитних та грантових ресурсів для реалізації проектів відтворення та охорони лісоресурсного потенціалу.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Однією з основних передумов підвищення ефективності розвитку державних лісгосподарських підприємств є формування сучасного фінансово-економічного механізму лісгосподарювання, який охоплюватиме комплекс фіскальних і фінансово-кредитних важелів та інструментів, що дозволить акумулювати частину лісоресурсної ренти у спеціальній фонди для фінансування проектів розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу та закладе необхідні стимули для інвестування внутрішніх, позикових та залучених фінансових ресурсів у модернізацію та реконструкцію об'єктів лісгосподарської інфраструктури.

Існуюча система фіскального регулювання лісокористування як магістральна ланка фінансово-економічного механізму лісгосподарювання має враховувати класичні принципи встановлення ставок оподаткування, в першу чергу рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів та земельного податку на лісові землі, щоб постійні лісокористувачі могли максимально мірою накопичувати фінансові ресурси для відтворення та охорони лісів та для оновлення виробничо-технічної бази лісорозведення, лісовирощування, лісозаготівель та деревообробки.

В інституціональне середовище лісгосподарювання мають бути внесені зміни щодо диверсифікації джерел фінансування лісгосподарських та лісоохоронних процесів за рахунок вітчизняного та іноземного приватного капіталу, що поряд з бюджетним фінансуванням процесів лісовідновлення дозволить сформувати надійну фінансову основу для розширеного відтворення лісової складової природного багатства та впровадження сучасних технологій у лісове господарство та інші фази лісопродуктових ланцюгів.

Література:

1. Антоненко І.Я. Формування ринковоорієнтованого фінансово-економічного механізму розвитку лісоресурсної сфери України. Агросвіт. — 2011. — № 13—14. С. 7—12.
2. Бець М.Т. Фінансове забезпечення лісового господарства України в умовах ринку. Науковий вісник НАТУ України: Збірник науково-технічних праць. — 2006. — № 16.5. — С. 138—143.
3. Бойко Я.М. Фінансово-економічний механізм розвитку лісового господарства регіону. Науковий вісник

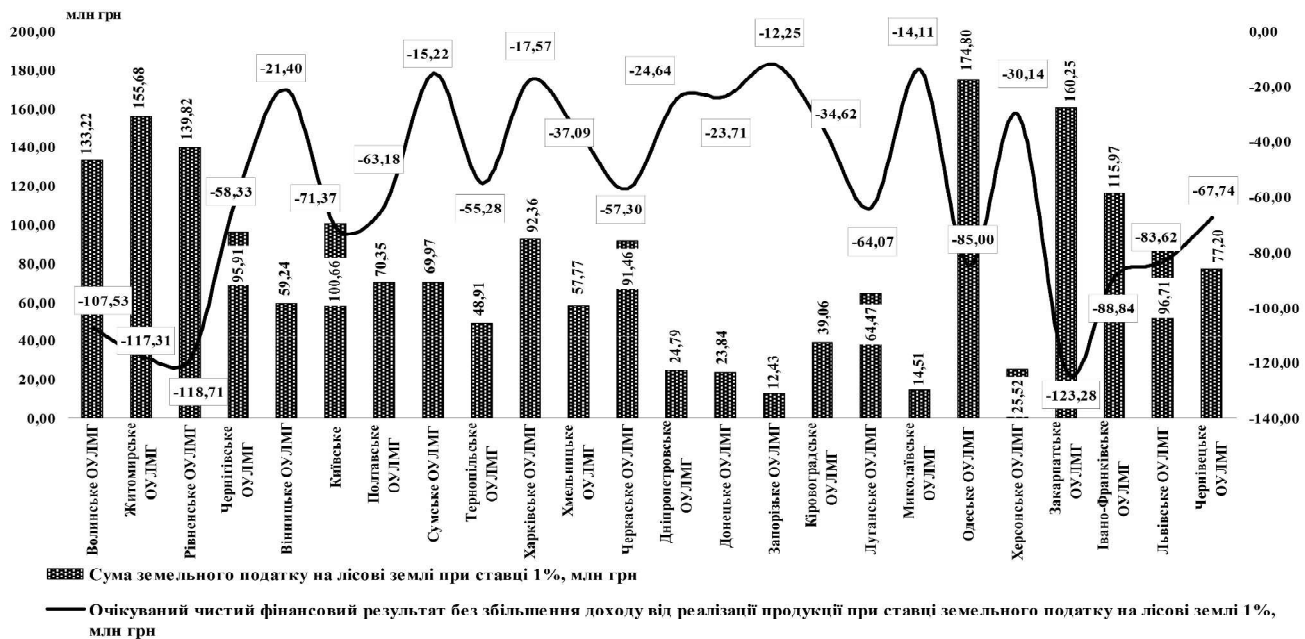

Рис. 2. Прогнозна сума надходжень земельного податку до Зведеного бюджету України та очікуваний чистий фінансовий результат без збільшення доходу від реалізації продукції при ставці податку на лісові землі 1%

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

Ужгородського університету. Серія Економіка. — 2011. — № 33. — Ч 3. — С. 16—19.

4. Володимир Бондар: Україна має шанс створити принципово новий лісовий сектор. Дзеркало тижня. 2019. № 1228. 26 січня — 1 лютого. URL: https://dt.ua/business/volodimir-bondar-ukrayina-maye-shans-stvoriti-principovo-noviy-lisoviy-sektor-300700_.html.

5. Голян В.А., Голуб О.А. Фінансове забезпечення пріоритетів розвитку лісогосподарського комплексу: диверсифікація форм і засобів. Проблеми економіки. — 2016. — № 3. — С. 31—39.

6. Дубас Р.Г. Передумови переходу лісоресурсної сфери на засади сталого розвитку. Університетські наукові записки. — 2017. — № 61. — С. 101—107.

7. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств" № 2497 від 10.07.2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19>

8. Ільницька-Гикавчук Г.Я. Фінансовий механізм екологічно збалансованого лісокористування: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.06 / Г.Я. Ільницька-Гикавчук; Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. — Рівне, 2009. — 20 с.

9. Кизим М.О., Ярошенко І.В. Інструменти лісової політики України. Проблеми економіки. — 2018. — № 2 (36). — С. 66—70.

10. Колективне звернення громадських організацій лісового, лісопромислового та мисливського спрямування. Економіст. — 2018. — № 8. — С. 9—10.

11. Ткач А.І., Торосов А.С., Бондар О.Б. Особливості лісоуправління в Україні. Вісник ХНАУ. — 2013. — № 2. — С. 182—185.

12. Яремко О. Напрями підвищення ефективності функціонування організаційно-економічного механізму екологічно збалансованого лісоуправління. Економічний дискурс. Міжнародний науковий журнал. — 2017. — № 2. — С. 192—199.

References:

1. Antonenko, I.Ya. (2011), "Formation of market-oriented financial and economic mechanism for the development of forest resources in Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 13—14, pp. 7—12.

2. Bets', M.T. (2006), "Financial support of forestry in Ukraine in market conditions", *Naukovyi visnyk LNTU*

Ukrayna: Zbirnyk naukovo-technichnykh prats', vol. 16.5, pp. 138—143.

3. Boyko, Ya.M. (2011), "Financial and economic mechanism of forestry development in the region", *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu Seriya ekonomika*, vol. 33, p. 3, pp. 16—19.

4. Bondar, V. (2019), "Ukraine has a chance to create a fundamentally new forest sector", *Dzerkalo tyzhnya*, vol.1228, available at: https://dt.ua/business/volodimir-bondar-ukrayina-maye-shans-stvoriti-principovo-noviy-lisoviy-sektor-300700_.html (Accessed 20 Jan 2019).

5. Holyan, V.A. and Holub, O.A. (2016), "Financial support of forest sector development priorities: diversification of forms and means", *Problemy ekonomiky*, vol. 3, pp. 31—39.

6. Dubas, R.H. (2017), "Preconditions of transition of the forest resource sphere to the basis of sustainable development", *Universytets'ki naukovi zapysky*, vol. 61, pp. 101—107.

7. The law of Ukraine "On amendments to the Tax code of Ukraine and some laws of Ukraine on stimulation of creation and activity of family farms", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19> (Accessed 20 Jan 2019).

8. Il'nytska-Hykvachuk, H.Ya. (2009), "Financial mechanism of ecologically balanced forest management", Ph.D. Thesis, Economy, *Natsionalnyi universytet vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannya*. Rivne, Ukraine.

9. Kyzym, M.O. and Yaroshenko, I.V. (2018), "Instruments of forest policy of Ukraine", *Problemy ekonomiky*, vol. 2 (36), pp. 66—70.

10. Ekonomist (2018), "Collective appeal of public organizations of forest, forestry and hunting areas", *Ekonomist*, vol. 8, pp. 9—10.

11. Tkach, L.I. Torosov, A.S. and Bondar, O.B. (2013), "Features of forest management in Ukraine", *Visnyk KHNAU*, vol. 2, pp. 182—185.

12. Yaremko, O. (2017), "Directions of increase of efficiency of functioning of the organizational and economic mechanism of ecologically balanced forest management", *Ekonomichnyy dyskurs. Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal*, vol. 2, pp. 192—199.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2019 р.

Ю. В. Касперович,
к. е. н., головний консультант відділу фінансової політики,
Національний інститут стратегічних досліджень, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.64

ФІСКАЛЬНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Yu. Kasperovich,
PhD in Economics, Chief Consultant of the Financial Policy Department, The National Institute for Strategic Studies

FISCAL SECURITY OF THE STATE IN A HYBRID WAR

Гібридна війна стала ключовим викликом державності, що генерує виклики, ризики та загрози всім складовим національної безпеки. У статті розроблено методіку оцінки фінансової безпеки держави в умовах гібридної війни РФ проти України. Методика складається з п'яти етапів. Запропоновано здійснювати розрахунок інтегрального індексу фінансової безпеки держави на основі оцінки 15 згрупованих індикаторів, які базуються на статистичних даних. Із розгортанням гібридної війни РФ проти України інтегральний індекс фінансової безпеки істотно погіршився вдвічі впродовж 2014—2015 рр. Відновлювальна динаміка індексу триває з 2016 р. Разом з тим за п'ять років у стані гібридної війни 2014—2018 рр. показник не досяг довоєнного рівня 2013 р. Поліпшення економічної динаміки на основі відновлення миру в Україні має підвищити значення фінансової на національній безпеки держави в цілому до оптимального рівня.

The hybrid war has become a key challenge for statehood, generating challenges, risks and threats to all the components of national security. A hybrid war causes serious property and non-material losses. All Ukrainian citizens, without exception, suffered losses due to a hybrid war.

The aim of the research is to develop a methodology for assessing the fiscal security of the state in the conditions of the hybrid war by the Russian Federation against Ukraine. Formalizing of the existing estimates of losses of fiscal security of the state in a hybrid war with the help of economic and mathematical tools through constructing an integral index will allow managing the security parameters in different scenarios for the continuation of the hybrid war.

The main burden on overcoming the consequences of the hybrid war falls on public finances. However, the existing Methodology for assessing the integral index of economic security does not reveal this specificity. Obviously, the hybrid war will create a load in the coming years, even in the optimistic scenario of the finishing its active phase. De-occupation and reintegration of the damaged regions will also require significant additional sources of public financial resources from Ukraine. Therefore, it is relevant to develop a methodology for assessing the fiscal security of the state in a hybrid war.

The developed methodology of the integrated assessment of fiscal security of the state in the conditions of hybrid war consists of five stages. The calculation of the integral index of fiscal security of the state is proposed to make on the assessment of 15 grouped indicators based on statistical data. With the deployment of the hybrid war by the Russian Federation against Ukraine, the integral index of fiscal security significantly deteriorated twice during 2014—2015. The recovery dynamics of the index continues from 2016. However, over the five years in the state of the hybrid war of 2014—2018, the indicator has not reached the pre-war level 2013.

The improvement of economic dynamics, based on the restoration of peace in Ukraine, should strengthen fiscal and national security of the state as a whole to an optimal level. The methodology will be especially useful during the future de-occupation and reintegration of temporarily uncontrolled territories, restoration of territorial integrity and sovereignty of Ukraine.

Ключові слова: економічна безпека, фінансова безпека, фінансова безпека, гібридна війна, методика оцінки, інтегральний індекс, внутрішньо переміщені особи, військовослужбовці, учасники бойових дій, деокупація, реінтеграція.

Key words: economic security, financial security, fiscal security, hybrid war, evaluation methodology, integral index, internally displaced persons, military personnel, combatants, de-occupation, reintegration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна навчилася жити у стані збройної військової агресії Російської Федерації, яка шостий рік поспіль щоденно лягає найтяжчими сторінками новітньої історії.

Гібридна війна стала ключовим викликом державності, що генерує виклики, ризики та загрози всім складовим національної безпеки. Їх суть не лише традиційно військова та геополітична, а торговельна та енергетична, інформаційна.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основне навантаження з подолання наслідків гібридної війни країни-агресора Російської Федерації проти України припадає на публічні фінанси. З огляду на масштаби завданого лиха, його подолання спроможне здійснювати тільки держава коштами державного та місцевих бюджетів. У мирний час ресурси можна було б альтернативно використати на стимулювання соціально-економічного розвитку. Але натомість їх доводиться витратити на поновлення колись раніше вже існуючого, а нині зруйнованого або пошкодженого. Необхідність значних коштів для відновлення добробуту постраждалих громадян та регіону з 2014 р. перебуває серед головних проблемних завдань порядку денного вітчизняної бюджетно-податкової політики.

Так Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року [9] у джерелах фінансування заходів із реалізації в першу чергу спирається на кошти державного та місцевих бюджетів і кошти з інших джерел, не заборонених законодавством. Фінансове забезпечення реалізації Стратегії здійснюватиметься також із застосуванням можливостей фінансової та технічної допомоги, яку надають Україні міжнародні установи та інземні країни.

Аналогічно, фінансове забезпечення реалізації Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України [10] здійснюється за рахунок коштів, що передбачаються у державному бюджеті на відповідний рік, коштів місцевих бюджетів, а також за рахунок міжнародної фінансової і технічної допомоги та інших джерел, не заборонених законодавством.

Значний обсяг бюджетних видатків потребує реалізація Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України [11], Стратегії інформаційної реінтеграції Донецької та Луганської областей, повноцінне виконання норм Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", представництво інтересів України у закордонних юрисдикційних органах (передусім, Європейському суді з прав людини) та виконання їх рішень.

Станом на лютий 2018 р. ЄСПЛ отримав більше чотирьох тисяч скарг. З них приблизно 2800 були проти України, 240 — проти Росії і решта — проти обох держав [12]. Питання стосуються Криму і Донбасу разом, але щодо Донбасу скарг набагато більше. Більшість таких скарг стосуються питань майна та неможливості отримання соціальних виплат. Суду буде простіше розглянути індивідуальні скарги після рішень у міждержавних скаргах "Україна проти Росії", але за таким підходом процес затягується у часі.

Проект Закону України "Про надання житлової допомоги громадянам України, житло яких було зруйноване (знищене) або пошкоджене внаслідок збройної агресії держави-агресора" № 6472 від 18.05.2017 р. очікує розгляду у Верховній Раді України. Він передбачає можливість регресного стягнення державою Україна та особами коштів наданої житлової допомоги з держави-агресора в повному обсязі.

Потребують державної підтримки учасники бойових дій, чисельність яких зростає щодня. За інформацією Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, станом на 31.01.2019 р., статус учасника бойових дій надано 358 576 особам. Раніше у Єдиному реєстрі учасників антитерористичної операції за підсумками 2016 р. обліковувалося 283 895 осіб, у 2017 р. їх кількість зросла до 326 060 осіб (+14,9%) [13]. Підтримки також потребують сімей загиблих, зниклих безвісти та утримуваних у полоні військовослужбовців та цивільних громадян.

За діючого політичного режиму РФ гібридна війна проти України скоріш за все, буде продовжуватися та

Гібридна війна завдає тяжких майнових і немайнових втрат. Втрати людського капіталу важко переоцінити. Майнові втрати можна покрити фінансовими ресурсами, але їх обмеженість призводить до загострення дисбалансів у економіці. Єдина консолідована оцінка цих втрат на міжвідомчому рівні дотепер не здійснена, що гальмує юридичні механізми відновлення прав і свобод українців через судові позови репарацій до країни-агресора РФ. Зрештою нематеріальні втрати, такі як життя та здоров'я громадян, також потребують фінансових витрат держави для підтримки постраждалих та/або їх сімей.

Втрат внаслідок гібридної війни зазнали всі без виключення громадяни України. І навіть ті, кого війна, на щастя, не торкнулася безпосередньо (а таких залишилося небагато). Так через втрати економічного та, як наслідок, фіскального потенціалу держави кожен громадянин недоотримав більш якісних публічних освітніх, медичних та соціальних послуг. Отже, у продовження побудованої моделі оцінки фіскальних втрат в абсолютних показниках [1] нагальною постає розробка методики оцінки фіскальної безпеки у відносних показниках для управління безпековими параметрами за різних сценаріїв продовження гібридної війни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Найбільший науковий внесок у дослідження проблематики гібридної війни РФ проти України здійснює наукова школа Національного інституту стратегічних досліджень. Гібридну війну у загальному вигляді вона визначає як воєнні дії, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей. Специфіка такого поєднання полягає в тому, що кожний із військових і невійськових способів ведення гібридного конфлікту застосовується у воєнних цілях та використовується як зброя [2, с. 19].

Виклики, ризики та загрози національній безпеці внаслідок гібридної війни аналізувалися під керівництвом Горбуліна В.П. та Власюка О.С. Зокрема проблематиці економічної безпеки найбільш ґрунтовані наукові праці присвячували Базилюк Я.Б., Венцовський Д.Ю., Давиденко С.В. [3] та Шевченко О.В.; проблематиці фінансової безпеки — Шемаєва Л.Г., Юрків Н.Я., Гладких Д.М., Лондар Л.П. [1; 4—5]; проблематиці безпеки реального сектору — Собкевич О.В., Русан В.М., Шевченко А.В., Белашов Є.В., Жураковська Л.А. та Михайличенко К.М. [6]. Їх напрацювання систематизовані в двох монографіях комплексних "Донбас і Крим: ціна повернення" (2015) [7] та "Світова гібридна війна: український фронт" (2017) [2].

Щороку нові результати досліджень НІСД широко представляються громадськості в Аналітичних доповідях до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України" [8]. Аналітичні доповіді та записки інституту регулярно надсилаються органам державної та місцевої влади. У переважній більшості матеріали представлені у відкритому доступі на сайті НІСД.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розробка методики оцінки фіскальної безпеки держави в умовах гібридної війни РФ проти України. Формалізація існуючих оцінок втрат фіскальної безпеки держави в умовах гібридної війни за допомогою економіко-математичного інструментарію шляхом побудови інтегрального індексу дозволить управляти безпековими параметрами за різних сценаріїв продовження гібридної війни. Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проектом Ф75/28655 Державного фонду фундаментальних досліджень.

Таблиця 1. Динаміка інтегрального індексу економічної безпеки України в 2010–2016 рр., %

Субіндекси економічної безпеки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Виробнича безпека	50	55	49	48	50	47	56
Демографічна безпека	47	56	45	46	45	43	46
Енергетична безпека	35	32	34	39	47	45	58
Зовнішньоекономічна безпека	41	36	29	35	35	37	40
Інвестиційно-інноваційна безпека	35	36	37	35	30	35	30
Макроекономічна безпека	38	48	38	39	33	31	36
Продовольча безпека	90	92	93	86	94	92	92
Соціальна безпека	57	59	64	62	57	55	56
Фінансова безпека	44	47	46	50	36	35	38
Інтегральний показник рівня економічної безпеки	47	50	47	48	45	44	48

Джерело: побудовано за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. — Режим доступу: <https://dostup.pravda.com.ua/request/38406/response/84230/attach/2/.PDF.pdf>.

визмінюватися різними формами ще впродовж тривалого часу. Як наслідок, додаткове вимушене фіскальне навантаження в Україні зберігатиметься у майбутньому. І залежатиме воно від сценаріїв подальшого ведення гібридної війни, способів деокупації та реінтеграції невідконтрольних територій АР Крим, частин Донецької та Луганської областей. Бюджетно-податкові ресурси України є значно меншими від РФ та вкрай обмеженими. Відтак актуальним постає науковий підхід до управління фіскальної безпекою держави в умовах гібридної війни.

Безпековий вимір фіскальної політики

Гібридна війна негативно вплинула на всі складові національної безпеки. В умовах гібридної війни безпековий підхід (тобто заснований на визначенні ризиків та загроз національній безпеці для розроблення заходів щодо їх нейтралізації) до формування та реалізації державної політики стає найбільш затребуваним. Під фіскальною безпекою держави розуміється стан забезпечення платоспроможності та стійкості системи публічних фінансів, який досягається шляхом управління параметрами видатків, оподаткування та фінансування дисбалансів бюджетів, міжбюджетних відносин, організаційно-правовими та інституційними засадами бюджетного процесу для реалізації національних інтересів держави в умовах обмежених ресурсних можливостей.

Методика оцінки економічної безпеки

Оцінка рівня економічної безпеки в Україні здійснюється Міністерством економічного розвитку і торгівлі України згідно оновлених у жовтні 2013 р. Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [14] (раніше — Методики розрахунку рівня економічної безпеки України від 2007 р.). Методичні рекомендації розроблені з метою визначення рівня економічної безпеки України як однієї з основних складових національної безпеки держави. Вони визначають перелік основних індикаторів стану економічної безпеки України, їхні порогові значення, а також алгоритм розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки.

Інтегральний індекс економічної безпеки складається з 9 середньозважених субіндексів — складових економічної безпеки. З початком гібридної війни погіршилися макроекономічна, виробнича, інвестиційно-інноваційна, демографічна та соціальна безпека (яка погіршувалася з 2013 р.). Енергетична безпека припинила свій трирічний тренд зростання у 2015 р. Меншою мірою постраждали продовольча та зовнішньоекономічна безпеки. Найвищий серед субіндексів показник має продовольча безпека, яка погіршилася у 2013 р. і надалі відновилася. Зовнішньоекономічна безпека досягла найнижчого значення у 2012 р., зміцнилася на однаковому значенні 35% в 2013—2014 рр. і надалі зростала. Однак найбільш стрімко погіршилася фінансова безпека з 50% у 2013 р. до 36% та 35% у 2014—2015 рр. відповідно. Як наслідок, інтегральний показник економічної безпеки

погіршився у 2014 р. і досяг "дна" свого значення у 2015 р. із поліпшенням у 2016 р. Однак таке поліпшення відбулося лише до рівня довоєнного 2013 р. і не досягло рівня 2011 р. (табл. 1).

Фінансова безпека, у свою чергу, містить такі складові: банківська безпека; безпека небанківського фінансового ринку; боргова безпека; бюджетна безпека; валютна безпека; грошово-кредитна безпека. Із початком гібридної війни РФ проти України погіршення зазнали всі компоненти.

Найбільше навантаження подолання наслідків гібридної війни припало на податкову, бюджетну та боргову безпеки. Однак, існуюча Методика оцінки інтегрального індексу економічної безпеки не розкриває цієї специфіки. Очевидно, гібридна війна буде створювати навантаження у найближчі роки навіть за оптимістичних сценаріїв завершення її активної стадії. Деокупація та реінтеграція постраждалих регіонів також потребуватиме від України значних додаткових джерел публічних фінансових ресурсів. Відтак актуальним є напрацювання методики оцінки фіскальної безпеки держави в умовах гібридної війни.

Методика оцінки фіскальної безпеки

Розроблена Методика інтегральної оцінки фіскальної безпеки держави в умовах гібридної війни складається з наступних п'яти етапів:

I етап. Формування множини (переліку) індикаторів. Інтегральний індекс фіскальної безпеки в умовах гібридної війни включає чотири групи субіндексів:

- "Макропоказники", що в свою чергу включає 4 індикатори ключових макроекономічних показників;
- "Фіскальні показники" — 5 індикаторів бюджетно-податкових показників;
- "Пенсійні показники" — 2 індикатори пенсійних показників;
- "Воєнні показники та показники кількості постраждалих людей" — 4 індикатори воєнних показників. Включення до переліку індикаторів кількості ВПО та учасників АТО/ООС зумовлене необхідністю їх державної соціальної підтримки за рахунок коштів бюджетів всіх рівнів.

II етап. Визначення характеристичних значень індикаторів. Розрахунок інтегрального індексу фіскальної безпеки держави пропонується здійснювати на основі оцінки 15 згрупованих індикаторів, які базуються на статистичних даних. Вихідні дані для розрахунку регулярно збирають, обробляють та публікують у відкритому доступі органи державної влади (табл. 2):

— Державна служба статистики України: обсяги номінального ВВП у фактичних цінах, індекс споживчих цін, рентабельність операційної діяльності підприємств;

— Державна казначейська служба України: місячну, квартальну, річну звітність про виконання зведеного, в т.ч. державного та місцевих бюджетів, що дозволяє розрахувати питому вагу доходів місцевих бюджетів

Таблиця 2. Вихідні дані для розрахунку індикаторів та субіндексів інтегрального індексу фіскальної безпеки України у 2007–2018 рр. в умовах гібридної війни РФ (2014–2018 рр.)

Групи	Найменування індикаторів	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018*
Субіндекс «Макропоказники»	ВВП за паритетом купівельної спроможності, млрд дол. США	148,7	188,2	121,6	136,0	163,2	175,7	179,6	132,3	90,9	93,3	112,1	126,4
	Інфляція споживчих цін (до грудня попереднього року), %	-16,6	-22,3	-12,3	-9,1	-4,6	0,2	-0,5	-24,9	-43,3	-12,4	-13,7	-9,8
	Валютний курс, дол. США/грн	0,198	0,190	0,128	0,126	0,126	0,125	0,125	0,084	0,046	0,039	0,038	0,037
	Рентабельність операційної діяльності підприємств, %	6,8	3,9	3,3	4,0	5,9	5,0	3,9	-4,1	1,0	7,4	8,9	9,1
Субіндекс «Фіскальні показники»	Доходи сектору загального державного управління (СЗДУ), % ВВП	40,2	42,4	40,8	43,4	42,9	44,7	43,3	40,3	41,9	38,3	39,3	40,5
	Дефіцит СЗДУ, % ВВП	-1,9	-3,0	-6,0	-5,8	-2,8	-4,3	-4,8	-4,5	-1,2	-2,2	-2,2	-2,5
	Валовий борг СЗДУ, % ВВП	-11,8	-19,7	-34,1	-40,6	-36,9	-37,5	-40,5	-70,3	-79,3	-81,2	-71,0	-70,5
	Питома вага доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету, %	26,5	24,8	26,0	25,6	21,7	22,6	23,8	22,2	18,5	21,8	22,6	22,2
Субіндекс «Пенсійні показники»	Питома вага прямих податків у податкових надходженнях зведеного бюджету, %	49,8	47,9	45,2	46,9	47,5	47,2	49,6	46,5	43,0	45,0	44,5	45,8
	Частка власних надходжень у доходах Пенсійного фонду України, %	72,4	66,3	59,0	61,6	65,6	67,0	66,0	67,7	63,7	41,9	54,2	57,7
Субіндекс «Воєнні показники та показники кількості постраждалих людей»	Кількість пенсіонерів (станом на кінець року), млн ос.	-13,8	-13,7	-13,7	-13,7	-13,8	-13,6	-13,5	-12,1	-12,3	-12,0	-11,7	-11,5
	Видатки зведеного бюджету на оборону, % ВВП	1,31	1,24	1,06	1,05	1,02	1,03	1,02	1,72	2,62	2,49	2,49	2,74
	Кількість ВПО за Реєстром ВПО (найбільша за рік), тис. ос.							0,0	-901,3	-1673,1	-1790,3	-1652,5	-1522,7
	Кількість нових учасників бойових дій (УБД), тис. ос.							0,0	-4,6	-93,8	-88,0	-11,8	-8,8
	Кількість загиблих та травмованих військовослужбовців Збройних сил України та Національної гвардії України (ЗГВ), тис. ос.						0,0	-5,6	-5,4	-2,1	-1,8	-1,2	

Примітка: * — тут і далі дані з 2014 р. наведені без АР Крим та зони проведення АТО/ООС. Зірочкою позначено прогнозні дані на 2018 р. Курсивом виділено показники, які мають обернений вплив і при розрахунку враховані із від'ємним значенням. Кольором підсвічено мінімальні та максимальні значення часового ряду для розрахунків.

Джерело: тут і далі побудовано за даними Державної служби статистики України, Національного банку України, Державної казначейської служби України, Пенсійного фонду України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, прогнозні показники за експертною оцінкою автора.

у доходах зведеного бюджету та прямих податків у податкових надходженнях зведеного бюджету. За даними двох вищезазначених органів розраховуються чотири показники відносно обсягу номінального ВВП у фактичних цінах: доходи, дефіцит та валовий борг сектору загального державного управління (СЗДУ);

— Національний банк України: офіційний курс гривні щодо іноземних валют;

— Пенсійний фонд України: звіти про виконання бюджету Пенсійного фонду, що дозволяє розрахувати частку власних надходжень у доходах Пенсійного фонду та кількість пенсіонерів;

— Міністерство соціальної політики України, яке є адміністратором Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, про кількість ВПО за Реєстром ВПО;

— Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції (з 2019 р. — Міністерство у справах ветеранів України), яка є держателем Єдиного реєстру учасників антитерористичної операції, про кількість учасників бойових дій;

— Міністерство оборони України та Міністерство внутрішніх справ України: кількість загиблих/травмованих військовослужбовців Збройних сил України та Національної гвардії України відповідно.

III етап. Нормування значень індикаторів за формулою (табл. 3): $y(x) = (X - X_{\min}) / (X_{\max} - X_{\min})$, де X_{\max}

— максимальне значення часового ряду; X_{\min} — мінімальне значення часового ряду.

IV етап. Визначення вагових коефіцієнтів груп та індикаторів експертним методом. Питома вага індикатора дорівнює питомій вазі групи, помноженій на питому вагу індикатора у групі. За результатами контрольної перевірки сума питомих ваг субіндексів дорівнює одиниці або 100%. І так само одиницю або 100% становить сума питомих ваг індикаторів (табл. 4).

V етап. Розрахунок інтегрального індексу фіскальної безпеки держави. шляхом множення нормованих значень індикатора на його питому вагу. Отримані значення індикаторів додаються в межах кожного з п'яти субіндексів, а потім значення всіх субіндексів додаються між собою (табл. 3). Отримані значення інтегрального індексу представлено на рисунку 1.

Кожному індикатору складових стану фіскальної безпеки держави притаманні характеристичні значення, які визначають рівень її фіскальної безпеки. Діапазон характеристичних значень кожного показника (індикатора) вимірюється від 0 до 1 (або від 0 до 100 відсотків) та ділиться на п'ять інтервалів: $[y_0, y_{\text{крит}})$, $[y_{\text{небезп}}', y_{\text{небезп}})$, $[y_{\text{небезп}}', y_{\text{незав}})$, $[y_{\text{незав}}', y_{\text{зав}})$, $[y_{\text{зав}}, y_{\text{опт}}]$, де y_0 — значення індикатора, яке характеризується як мінімальний або абсолютно небезпечний рівень фіскальної безпеки та за якого він дорівнює 0;

$y_{\text{крит}}$ — критичний рівень 0,2, або 20% оптимального значення;

Таблиця 3. Нормовані та зважені показники для розрахунку інтегрального індексу фіскальної безпеки України у 2007–2018 рр. в умовах гібридної війни РФ (2014–2018 рр.)

Нормовані показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018*
ВВП	0,59	1,00	0,31	0,46	0,74	0,87	0,91	0,43	0,00	0,02	0,22	0,36
Інфляція	0,61	0,48	0,71	0,79	0,89	1,00	0,98	0,42	0,00	0,71	0,68	0,77
Валютний курс	1,00	0,95	0,57	0,55	0,55	0,55	0,55	0,29	0,06	0,01	0,01	0,00
Рентабельність	0,83	0,61	0,56	0,61	0,76	0,69	0,61	0,00	0,39	0,87	0,98	1,00
Доходи СЗДУ	0,29	0,64	0,39	0,80	0,73	1,00	0,79	0,31	0,56	0,00	0,15	0,34
Дефіцит СЗДУ	0,85	0,62	0,00	0,06	0,67	0,36	0,26	0,32	1,00	0,78	0,79	0,73
Валовий борг СЗДУ	1,00	0,89	0,68	0,58	0,64	0,63	0,59	0,16	0,03	0,00	0,15	0,15
Питома вага доходів місцевих бюджетів	1,00	0,78	0,94	0,88	0,41	0,52	0,66	0,46	0,00	0,41	0,51	0,47
Питома вага прямих податків	1,00	0,73	0,33	0,58	0,66	0,62	0,98	0,51	0,00	0,31	0,22	0,42
Частка власних находжень ПФУ	1,00	0,80	0,56	0,65	0,77	0,82	0,79	0,84	0,71	0,00	0,40	0,52
Кількість пенсіонерів	0,00	0,03	0,04	0,04	0,00	0,08	0,12	0,71	0,65	0,79	0,89	1,00
Видатки на оборону	0,17	0,13	0,02	0,02	0,00	0,01	0,00	0,41	0,93	0,85	0,86	1,00
Кількість ВПО	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,50	0,07	0,00	0,08	0,15
Кількість УБД	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,95	0,00	0,06	0,87	0,91
Кількість ЗТВ	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,00	0,03	0,63	0,67	0,78
Зважені показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018*
ВВП	0,04	0,06	0,02	0,03	0,05	0,05	0,06	0,03	0,00	0,00	0,01	0,02
Інфляція	0,04	0,03	0,04	0,05	0,06	0,06	0,06	0,03	0,00	0,04	0,04	0,05
Валютний курс	0,06	0,06	0,04	0,03	0,03	0,03	0,03	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00
Рентабельність	0,05	0,04	0,04	0,04	0,05	0,04	0,04	0,00	0,02	0,05	0,06	0,06
Доходи СЗДУ	0,01	0,03	0,02	0,04	0,04	0,05	0,04	0,02	0,03	0,00	0,01	0,02
Дефіцит СЗДУ	0,04	0,03	0,00	0,00	0,03	0,02	0,01	0,02	0,05	0,04	0,04	0,04
Валовий борг СЗДУ	0,05	0,04	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03	0,01	0,00	0,00	0,01	0,01
Питома вага доходів місцевих бюджетів	0,05	0,04	0,05	0,04	0,02	0,03	0,03	0,02	0,00	0,02	0,03	0,02
Питома вага прямих податків	0,05	0,04	0,02	0,03	0,03	0,03	0,05	0,03	0,00	0,02	0,01	0,02
Частка власних находжень ПФУ	0,08	0,06	0,04	0,05	0,06	0,06	0,06	0,06	0,05	0,00	0,03	0,04
Кількість пенсіонерів	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,05	0,05	0,06	0,07	0,08
Видатки на оборону	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,04	0,08	0,07	0,07	0,09
Кількість ВПО	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09	0,04	0,01	0,00	0,01	0,01
Кількість УБД	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09	0,08	0,00	0,01	0,08	0,08
Кількість ЗТВ	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09	0,00	0,00	0,06	0,06	0,07
ІНТЕГРАЛЬНИЙ ІНДЕКС ФБГВ	0,75	0,71	0,56	0,61	0,66	0,68	0,68	0,44	0,30	0,37	0,52	0,60

$u_{\text{небезп}}$ — небезпечний рівень 0,4, або 40% оптимального значення;

$u_{\text{незав}}$ — незадовільний рівень 0,6, або 60% оптимального значення;

$u_{\text{зав}}$ — задовільний рівень 0,8, або 80% оптимального значення;

$u_{\text{опт}}$ — оптимальний рівень дорівнює 1, тобто оптимальному значенню.

Як свідчать розраховані значення, найвище значення інтегральний індекс фіскальної безпеки держави мав у 2007 р. на задовільному рівні 0,75 або 75%. Індекс зазнав зниження під час глобальної фінансової кризи 2009 р. і надалі по 2012–2013 рр. включно відновлювався.

Із розгортанням гібридної війни РФ проти України інтегральний індекс фіскальної безпеки істотно погіршився вдвічі впродовж 2014–2015 рр. У 2015 р.

Таблиця 4. Вагові коефіцієнти субіндексів та індикаторів фіскальної безпеки держави в умовах гібридної війни

Субіндекси	Найменування індикаторів	Ваги субіндексів*	Ваги індикаторів*
Субіндекс «Макропоказники»	ВВП за паритетом купівельної спроможності, млрд дол.	0,25	0,0625
	Інфляція споживчих цін (до грудня попереднього року), %		0,0625
	Валютний курс, дол. США/грн		0,0625
	Рентабельність операційної діяльності підприємств, %		0,0625
Субіндекс «Фіскальні показники»	Доходи сектору загального державного управління, % ВВП	0,25	0,0500
	Дефіцит сектору державного управління, % ВВП		0,0500
	Валовий борг сектору державного управління, % ВВП		0,0500
	Питома вага доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету, %		0,0500
	Питома вага прямих податків у податкових надходженнях зведеного бюджету, %		0,0500
Субіндекс «Пенсійні показники»	Частка власних находжень у доходах Пенсійного фонду, %	0,15	0,0750
	Кількість пенсіонерів, млн ос.		0,0750
Субіндекс «Воєнні показники та показники кількості постраждалих людей»	Видатки зведеного бюджету на оборону, % ВВП	0,35	0,0875
	Кількість ВПО за Реєстром ВПО, тис. ос.		0,0875
	Кількість нових учасників бойових бій, тис. ос.		0,0875
	Кількість загиблих/травмованих військовослужбовців Збройних сил та Національної гвардії України, тис. ос.		0,0875
	РАЗОМ	1,00	1,0000

Примітка: * — визначаються експертно. Курсивом виділено показники оберненого впливу.

він досяг найнижчого за досліджувані період небезпечного рівня 0,30 або 30% від оптимального значення, що понад як вдвічі гірше аналогічних показників попередніх 2010—2013 рр.

Основне падіння 2014—2015 рр. припало на субіндекс "Воєнні показники та показники кількості постраждалих людей" зокрема через появу нової чисельної категорії внутрішньо переміщених громадян (ВПО) з анексованого Криму та окупованої частини Донбасу, зростання кількості учасників бойових дій і, відповідно, загиблих/травмованих військовослужбовців. Так, пікова кількість ВПО була зареєстрована станом на 04.07.2016 р., коли за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, було взято на облік 1,79 млн переселенців або 1,45 млн сімей з Донбасу і Криму. Станом на кінець 2018 р. загинуло та травмовано понад 16 тис. військовослужбовців Збройних Сил України та Національної гвардії України [15—16].

Не менш значне падіння припало на субіндекс "Макропоказники" внаслідок скорочення обсягів ВВП на -6,6% у 2014 р. та на -9,8% у 2015 р. відносно попереднього року. Як наслідок погіршення зовнішньоторговельного сальдо та скорочення золотовалютних резервів, національна валюта девальвувала в 2,7 рази — з 8,0 грн/дол. США у 2011—2013 рр. до 11,9 грн/дол. у 2014 р. та 21,8 грн/дол. у 2015 р. У відповідь споживчі ціни зросли на +24,9% у 2014 р. та ще на +43,3% у 2015 р. до грудня попереднього року.

Відновлювальна динаміка інтегрального індексу фіскальної безпеки триває з 2016 р. Разом з тим за п'ять років у стані гібридної війни 2014—2018 рр. показник не досяг довоєнного рівня 2013 р. Подішення економічної динаміки на основі відновлення миру в Україні має зміцнити фіскальну на національну безпеку держави в цілому до оптимального рівня.

ВИСНОВКИ

Розроблена Методика оцінки фіскальної безпеки держави в умовах гібридної війни в цілому розкриває та доповнює методику оцінки економічної безпеки держави, яка використовується Міністерством економічного розвитку і торгівлі України. Вона також може бути використана Молдовою та Грузією як раніше постраждалими країнами від збройної військової агресії РФ. Моніторинг інтегрального індексу може застосовуватися Міністерством фінансів України та Міністерством з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України для управління фіскальною безпекою держави в процесі розробки заходів підтримки постраждалих громадян та регіону. Методика стане особливо корисною для забезпечення під час майбутньої деокупації та реінтеграції тимчасово непідконтрольних територій, відновлення територіальної цілісності та суверенітету України.

Література:

1. Касперович Ю.В. Методичні підходи до оцінки фіскальних втрат України внаслідок гібридної війни РФ / Ю.В. Касперович // Економіка та держава. — 2018. — № 12. — С. 8—15 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4203&i=1>; http://www.economy.in.ua/pdf/12_2018/4.pdf

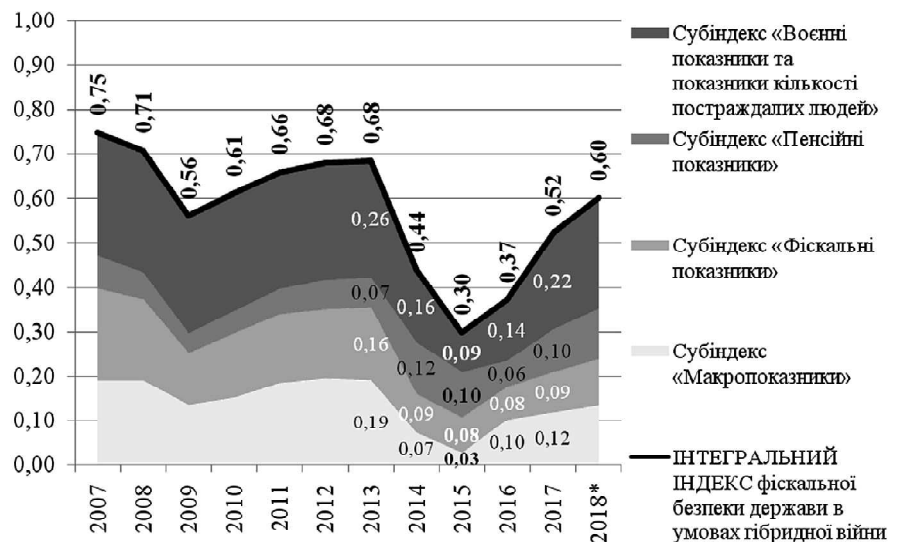

Рис. 1. Динаміка інтегрального індексу фіскальної безпеки України у 2007—2018 рр. в умовах гібридної війни РФ (2014—2018 рр.)

Примітка: за 2018 р. розраховано на основі прогнозних даних.

2. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / За заг. ред. В.П. Горбуліна. — К.: НІСД, 2017. — 496 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2431/>; http://www.niss.gov.ua/public/File/book_2017/HW_druk_fin+site_changed.rar

3. Економічна безпека України в умовах гібридної агресії: аналіт. доп. / Я.Б. Базиліук, С.В. Давиденко, Д.Ю. Венцовський та ін. — К.: НІСД, 2017. — 84 с. — (Сер. "Економіка", вип. 25) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2540/>; http://www.niss.gov.ua/public/File/book_2017/Ekon-bezpeka_vstup.pdf

4. Фіскальна безпека України в умовах гібридної війни: виклики, ризики, загрози та напрями реагування: аналіт. доп. / О.С. Власюк (ред.), А.Г. Шемаєва, Ю.В. Касперович та ін. — К.: НІСД, 2016. — 71 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2480/>; http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/fisk_bezpeka-a7841.pdf

5. Безпековий вимір фінансової політики забезпечення економічного зростання в Україні: аналіт. доп. / Я.А. Жаліло (ред.), А.Г. Шемаєва, Н.Я. Юрків, Д.М. Гладких, А.П. Лондар, Ю.В. Касперович. — К.: НІСД, 2018. — 132 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/3266/>; http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/111A_n-dopov_d_v_dd_l-f_npol_tiki_ppravka_0712_f_nal_14_shrift-719f9.pdf

6. Реальний сектор економіки України: пріоритети розвитку в умовах зміни вектора економічної політики: аналіт. доп. / О.В. Собкевич, А.В. Шевченко, К.М. Михайличенко, В.М. Русан, Є.В. Белашов та ін. — К.: НІСД, 2017. — 40 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2797/>; http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/AD_Realni-sektor_206x-301_druk-7704e.pdf

7. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / За заг. ред. В.П. Горбуліна, О.С. Власюка, Е.М. Лібанової, О.М. Ляшенко. — К.: НІСД, 2015. — 474 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2065/>; http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Razom_kRym_donbas-4ab2b.pdf

8. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році". — К.: НІСД, 2018. — 688 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/3143/>; http://www.niss.gov.ua/public/File/Analit_Dopovid_Poslannia_2018.pdf

9. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року" від 15 листопада 2017 р. № 909-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-%D1%80>

10. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України" від 13.12.2017 р. № 1071 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1071-2017-%D0%BF>

11. Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року "Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України" від 14.03.2016 р. № 92/2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>

12. Юдківська Г. Ключове питання, на яке відповідь ЄСПЛ — чи контролювала Росія Крим ще до анексії / Європейська правда. — 31.10.2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2018/10/31/7088697/>

13. Інформація про діяльність Служби: Звіт Служби за 2016 рік, Звіт Служби за 2017 рік / Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників анти-терористичної операції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dsvv.gov.ua/pro-derzhavnu-sluzhbu/orhanizatsijno-planova-robota/zvitnist.html>

14. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України" від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>

15. Запит до Міністерства оборони України АТО 2014-2018 ЗСУ №9 [Електронний ресурс] / Доступ до правди. — 22.12.2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://dostup.pravda.com.ua/request/ato_2014_2018_zsu_no9#incoming-98465

16. Запит до Міністерства внутрішніх справ України НГУ АТО 2014-2017 №4 [Електронний ресурс] / Доступ до правди. — 20.05.2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://dostup.pravda.com.ua/request/ngu_ato_2014_2017_no4#incoming-76603

References:

1. Kasperovych, Yu.V (2018), "Methodical approaches to estimation of fiscal losses of Ukraine as a result of hybrid war of the Russian Federation", *Ekonomika ta derzhava*, vol.12, pp. 8-15, available at: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2018/4.pdf (Accessed 04 February 2019).

2. Horbulin, V.P. (ed.) (2017), "Svitova hibrydna vijna: ukrains'kyj front" [The World Hybrid War: The Ukrainian Front], NISD, Kyiv, Ukraine, available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/2431/> (Accessed 04 February 2019).

3. Bazyliuk, Ya.B. Davydenko, S.V. Ventskovs'kyj, D.Yu. and oth. (2017), "Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovakh hibrydnoi ahresii" [Economic security of Ukraine in conditions of hybrid aggression], NISD, Kyiv, Ukraine, available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/2540/> (Accessed 04 February 2019).

4. Vlasiuk, O.S. (ed.), Shemaieva, L.H. Kasperovych, Yu.V. and oth. (2016), "Fiskal'na bezpeka Ukrainy v umovakh hibrydnoi vijny: vyklyky, ryzyky, zahrozy ta napriamy reahuvannia" [Fiscal Security of Ukraine in Hybrid War Conditions: Challenges, Risks, Threats and Response Teams], NISD, Kyiv, Ukraine, available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/2480/> (Accessed 04 February 2019).

5. Zhailo, Ya.A. (ed.), Shemaieva, L.H., Yurkiv, N.Ya., Hladkykh, D.M., Londar, L.P. and Kasperovych, Yu.V. (2018), "Bezpekovyj vymir finansovoi polityky zabez-

pechennia ekonomichnoho zrostantia v Ukraini" [The security dimension of the financial policy of ensuring economic growth in Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine, available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/3266/> (Accessed 04 February 2019).

6. Sobkevych, O.V. Shevchenko, A.V. Mykhajlychenko, K.M. Rusan, V.M. Bielashov, Ye.V. and oth. (2017), "Real'nyj sektor ekonomiky Ukrainy: priorityty rozvytku v umovakh zminy vektora ekonomichnoi polityky", [Real economy of Ukraine: priorities of development in the conditions of changing the vector of economic policy], NISD, Kyiv, Ukraine, available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/2797/> (Accessed 04 February 2019).

7. Horbulin, V.P., Vlasiuk, O.S., Libanova, E.M. and Liashenko, O.M. (eds.) (2015), "Donbas i Krym: tsina povernennia", [Donbass and Crimea: the price of return], NISD, Kyiv, Ukraine, available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/2065/> (Accessed 04 February 2019).

8. NISD (2018), "Analychna dopovid' do Schorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy "Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovysche Ukrainy v 2018 rotsi", [Analytical report to the Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Internal and External Situation of Ukraine in 2018"], NISD, Kyiv, Ukraine, available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/3143/> (Accessed 04 February 2019).

9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Strategy for the Integration of Internally Displaced Persons and Implementation of Long-Term Decisions on Internal Movement for the Period until 2020", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-%D1%80> (Accessed 04 February 2019).

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the State Target Program for the Restoration and Development of Peace in the Eastern Regions of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1071-2017-%D0%BF> (Accessed 04 February 2019).

11. President of Ukraine (2016), "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 4, 2016 "On the Concept of Development of the Security and Defense Sector of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016> (Accessed 04 February 2019).

12. Yevropejs'ka pravda (2018), "Yudkivska G.: "The key question to which the ECHR will answer — whether Russia controlled Crimea before annexation", available at: <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2018/10/31/7088697/> (Accessed 04 February 2019).

13. State Service of Ukraine on Veterans of War and Participants of Anti-terrorist operation (2018) "Information about the Service: Service Report for 2016, Service Report for 2017", available at: <http://dsvv.gov.ua/pro-derzhavnu-sluzhbu/orhanizatsijno-planova-robota/zvitnist.html> (Accessed 04 February 2019).

14. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine "On Approval of Methodological Recommendations for Calculation of the Level of Economic Security of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (Accessed 04 February 2019).

15. Dostup do pravdy (2018), Request to the Ministry of Defense of Ukraine АТО 2014—2018 of the Armed Forces of Ukraine # 9, available at: https://dostup.pravda.com.ua/request/ato_2014_2018_zsu_no9#incoming-98465 (Accessed 04 February 2019).

16. Dostup do pravdy (2018), Request to the Ministry of Internal Affairs of Ukraine NSU АТО 2014-2017 # 4, available at: https://dostup.pravda.com.ua/request/ngu_ato_2014_2017_no4#incoming-76603 (Accessed 04 February 2019).

Стаття надійшла до редакції 04.02.2019 р.

С. В. Качула,

к. е. н., доцент, доцент кафедри державних, місцевих та корпоративних фінансів,
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро, Україна

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.71

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

S. Kachula,

PhD (Economics), Associate Professor of the Department State, Local and Corporate Finance,
University of Customs and Finance, Dnipro

STATE FINANCIAL POLICY OF SOCIAL DEVELOPMENT IN UKRAINE REALIZATION MECHANISM TRANSFORMATION

Узагальнено теоретичні засади механізму реалізації державної фінансової політики соціального розвитку. Окреслено напрями трансформації цього механізму для підвищення якості життя населення. Показано, що вагомим напрямом розвитку інструментального впливу державної фінансової політики на соціальні процеси є подолання надмірної нерівності через зростання якісних характеристик механізму її реалізації: справедливе оподаткування, перехід від фінансування установ до фінансування соціальних послуг, переорієнтації фінансових інструментів у напрямі розповсюдження адресності соціальної підтримки населення. Трансформація фінансових механізмів має бути переорієнтована на найбільш незахищені верстви суспільства, які об'єктивно не в змозі забезпечити себе самостійно, для інших членів суспільства мають діяти чіткі та зрозумілі правила щодо реалізації можливості самозабезпечення.

Introduction. In the conditions of dynamic changes in the world and Ukraine economies, the adaptation of financial mechanisms and certain instruments of state financial policy to requirements of the population life quality raising needs further research.

Purpose. The purpose of the article is to generalize the theoretical foundations of the state financial policy of social development realization mechanism and outline its transformation directions to improve the population life quality.

Results. The authors identified methods of state financial policy that can contribute to eliminating social imbalances in society in today's conditions, and the corresponding tools and levers. It is important to use methods and tools of state financial policy as an interconnected adaptive-dynamic system, which will promote: public financial resources structure optimization, solving a complex of macroeconomic tasks, economic growth on an innovative basis and social development.

The process of state financial social development policy mechanism transformation should be carried out with the following requirements: transparency, adequacy and timeliness; ensuring quantitative and qualitative estimation of expenses for changes; taking into account the influence of internal and external factors, social risks.

Conclusions. The strategic task of state financial policy is to achieve high population life quality. An important direction in the development of the instrumental influence of public finance policy on social processes is overcoming the excessive inequality due to the growth of qualitative characteristics of the mechanism for its implementation: fair taxation, the transition from financing of institutions to financing social services, financial instruments reorientation into the population targeted social support distribution. The last is directly connected with the improvement of the system of accounting for all household incomes for determining the right to such

support. However, it should be borne in mind that this could result in significant transaction costs. State support should relate only to those who are not able to provide themselves, other members of society should have clear and understandable rules for self-sufficiency. An important place in overcoming the social barriers in modernizing the Ukrainian economy belongs to the state stimulation of social innovation in business and indirect regulation of activation/dissemination of public-private partnership (PPP) practices in the system of social responsibility of business, in particular by developing clear organizational conditions and rules for the implementation of financial mechanisms.

Ключові слова: державна фінансова політика, фінансовий механізм, фінансове регулювання, фінансове забезпечення, соціальний розвиток, якість життя.

Key words: state financial policy, financial mechanism, financial regulation, financial support, social development, quality of life.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Соціально-економічні перетворення в Україні є важливою складовою глибокого реформування усіх сфер українського суспільства відповідно до загальносвітового вектору прогресивного розвитку. Світова фінансово-економічна криза, що охопила й Україну, для кожної країни мала руйнівні наслідки різної сили. В Україні криза переросла в глибоку рецесію економіки, суттєво позначилася на якості життя населення. Пожвавлення економіки України в 2016—2018 рр. відбувалося занадто повільно, тому не досягло навіть докризового рівня та не сприяло реалізації соціально орієнтованих цілей державної фінансової політики. Аналіз окремих інструментів механізму реалізації державної фінансової політики в Україні свідчить про необхідність їх удосконалення у контексті узгодження існуючих потреб, національних пріоритетів та стратегічних векторів суспільного розвитку. За таких обставин виникає необхідність трансформації механізму державної фінансової політики у напрямі підвищення його дієвості та адаптивності для нейтралізації негативних соціальних явищ і процесів, соціальних ризиків, створення належних умов сталого соціального розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню теоретичних засад фінансових механізмів та їх практичного застосування для реалізації цілей і завдань різних складових державної фінансової політики присвятили свої праці зарубіжні та вітчизняні дослідники А. Кульман, І. Чугунов, І. Запатріна, О. Ковалюк, М. Крупка, В. Лагутін, А. Лисяк та інші. Загальну теорію механізмів розробляв А. Кульман [6], фінансовий механізм організації економіки — О. Ковалюк [4], грошово-кредитний механізм інноваційного розвитку — Крупка М.І. [5], бюджетну архітектуру та бюджетний механізм регулювання економічного розвитку досліджували І. Чугунов [2; 15], І. Запатріна [3], А. Лисяк [8]; інструменти монетарної політики зарубіжних країн в умовах нестабільності — П. Де Грауве (P. De Grauwe) [16], механізм взаємоузгодження бюджетної та монетарної політики — В. Лагутін [7]. В умовах динамічних змін в економіці країн світу та в Україні подальшого дослідження потребують питання адаптації фінансових механізмів та окремих інструментів державної фінансової політики до потреб підвищення якості життя населення та водночас забезпечення стійкості бюджетної та грошово-кредитної системи.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є узагальнення теоретичних засад механізму реалізації державної фінансової політики соціального розвитку та окреслення напрямів його подальшої трансформації для підвищення якості життя населення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загально визнано, що необхідність участі держави у регулюванні соціального розвитку зумовлена недосконалістю ринкового механізму перерозподілу створеного суспільного продукту. Держава, відповідно до закріплених за нею у суспільстві функцій і завдань, покликана забезпечувати справедливий соціально орієнтований розподіл/перерозподіл створеного валового внутрішнього продукту (ВВП) та сприяти підвищенню якості життя населення. Вчені доводять, що "за будь-якого типу економічної системи основним призначенням держави є забезпечення фінансовими ресурсами тих потреб, які не можуть бути задоволені через ринковий механізм" [2, с. 10]. Серед інших, до таких потреб відносяться соціальні потреби: захист навколишнього середовища, соціальна підтримка мало захищених верств населення, проведення фундаментальних наукових досліджень, охорона здоров'я та інші.

Підґрунтям підвищення якості життя всіх членів суспільства є соціально-економічний розвиток. О. Тулай характеризує його як динамічний процес, спрямований на досягнення якісних змін щодо умов життя населення [14, с. 15]. Формування належних умов життя населення є необхідною, але недостатньою умовою сталого соціального розвитку суспільства. В умовах фінансової глобалізації, збільшення переліку країн, відкритих для трудових мігрантів і відповідно стрімке зростання міграційних потоків внаслідок низки внутрішньо-національних соціально-економічних проблем, зростає важливість забезпечення кількісних і якісних показників соціального розвитку.

Реалізація функцій соціально орієнтованої держави, що втілюється у проведенні соціальної політики, здійснюється шляхом формування ефективної та дієвої державної фінансової політики, як складової соціально-економічного розвитку. Фінансова політика держави, як сукупність цілеспрямованих державних дій і заходів розподільного і перерозподільного характеру, що реалізуються через фінансову систему (а у її складі —

бюджетну, податкову, грошово-кредитну та ін.) завдяки належній організації фінансових відносин та використанню фінансових ресурсів відповідно до засад соціально-економічного розвитку суспільства, має сприяти забезпеченню двоєдиного завдання — зростання ВВП країни, справедливого його перерозподілу та підвищення якості життя населення.

Фінансова політика реалізується за допомогою фінансового механізму, як складової господарського механізму національної економіки. М. Крупка вважав, що доцільно використовувати поняття "фінансово-кредитний механізм", адже фінанси і кредит є його рівноправними складовими, а потоки фінансових і кредитних ресурсів практично нерозривні [5, с. 58]. О. Ковалюк, структуруючи компоненти фінансового механізму організації економіки, виділяє у ньому такі основні елементи: фінансові методи, фінансові важелі, правове, нормативне та інформаційне забезпечення, фінансову політику [4, с. 38]. За визначенням вченого, фінансова політика є сукупністю "заходів держави з організації та використання фінансів для забезпечення її економічного і соціального розвитку" [4, с. 53]. Конкретизуючи розглянутий загальнотеоретичний підхід, зауважимо, що включення фінансової політики до переліку складових фінансового механізму є недостатньо обґрунтованим.

Таким чином, одні вчені тлумачать фінансовий механізм як втілення фінансової політики у загальнотеоретичному розумінні, що охоплює сукупність форм, методів, інструментів та важелів використання фінансових ресурсів і їх впливу на соціальний і економічний розвиток. Інші — як практичне використання державою фінансових ресурсів для здійснення фінансової політики у системі державного регулювання соціальних і економічних процесів. На наш погляд, гармонійне поєднання розглянутих підходів надасть можливість науково обґрунтувати вибір методів, інструментів і важелів, здатних ефективно впливати на соціальні процеси у суспільстві з урахуванням стану економіки і соціальної сфери.

Основними складовими державної фінансової політики є бюджетна (бюджетно-податкова) та монетарна (грошово-кредитна та валютна) політики. Механізми їх реалізації формують системний вплив державної фінансової політики на суспільний розвиток, встановлюючи певний порядок у фінансових відносинах і фінансовій діяльності. Кожна з названих складових є цілісним системним поняттям, що у загальному розумінні може використовуватися як інструмент державної фінансової політики та водночас має власні механізми, інструменти, важелі, що застосовуються для реалізації/вирішення конкретних проблем, досягнення цілей і виконання завдань у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства. Вплив державної фінансової політики на рух фінансових ресурсів, фінансові відносини та фінансову систему здійснюється за допомогою фіскального і монетарного трансмісійних механізмів, що у певному співвідношенні та водночас у тісному взаємозв'язку/єдності дозволяє вирішити завдання задоволення суспільних потреб, нейтралізації соціальних ризиків, розвитку соціальної сфери та сприяння суспільному розвитку.

Державна фінансова політика у розрізі своїх основних складових/напрямів виконує своє призначення у суспільстві з використанням механізму фінансового забезпечення та механізму фінансового регулювання. Фінансове забезпечення та фінансове регулювання проявляються у цільовому спрямуванні державних фінансових ресурсів, регулюванні доходів та видатків, формуванні та використанні державного бюджету, податковому регулюванні, управлінні грошовим оборотом, впливі на курс національної валюти [7; 8], а також у впливі на якість життя населення.

Бюджетний механізм, що виступає інструментом приведення бюджетної системи у відповідність із зміна-

ми зовнішнього середовища шляхом застосування певних форм і методів бюджетного регулювання. Спираючись на прийняту бюджетну політику та норми фінансового (бюджетно-податкового) права, бюджетний механізм забезпечує реалізацію стратегії соціально-економічного розвитку країни. Бюджетна політика, передбачаючи визначення цілей і завдань в галузі фінансів, розробку механізму мобілізації бюджетних коштів, вибір напрямів їх використання, управління фінансами у бюджетній сфері, регулювання економічних і соціальних процесів за допомогою фінансово-бюджетних інструментів, формує такий механізм бюджетного регулювання, який би у найбільшій мірі сприяв досягненню зазначених цілей [8, с. 178]. Цілком справедливо, що "на кожному етапі економічного розвитку є необхідність розробки такого механізму реалізації бюджетної політики, який забезпечив би втілення поставлених цілей і завдань стратегічного і тактичного характеру" [8, с. 196]. У зв'язку з цим формування і реалізація дієвої, ефективною бюджетної політики потребує пошуку шляхів постійного вдосконалення бюджетного механізму.

Основа бюджетного механізму складає бюджет, який використовується як найвагоміший інструмент державного регулювання соціального розвитку. Формування доходів бюджету передбачає використання такого інструментарію, як податки, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, міжбюджетні трансферти, кредити, відповідні важелі у залежності від потреби у бюджетних коштах. При цьому важливим завданням є врахування фіскальних та соціальних функцій цих інструментів, можливостей балансування між необхідністю наповнення державного та місцевих бюджетів та реалізацією політики зниження податкового навантаження на суб'єктів економіки.

Видатки бюджету є інструментами впливу на соціальний захист та соціальне забезпечення, розвиток освіти, науки, культури, охорони здоров'я та інші соціальні напрями. Посилення ефективності видатків бюджету як інструменту бюджетної політики, передбачає оптимізацію їх структури у середньостроковому періоді з урахуванням встановлених граничних значень бюджетних видатків. Важливим є узгодження бюджетних видатків з цілями соціальної політики, з механізмами реформування системи соціального забезпечення, забезпечення реалізації принципу наукової обґрунтованості державних соціальних стандартів. Вагомими інструментами реалізації бюджетної політики і водночас механізмами впливу на соціальні процеси виступають цільові програми, які вирішують завдання управління видатками бюджету завдяки поєднанню цілей і витрат в умовах обмежених бюджетних коштів.

Необхідність забезпечення фінансової стабільності як важливого чинника соціального і економічного розвитку, особливо в умовах динамічних змін макроекономічного середовища та зростання соціальних ризиків, потребує використання ефективних інструментів монетарної (зокрема, грошово-кредитної) політики. У цьому аспекті вагомого значення в останні роки набуває макропруденційне регулювання, визначення його режимів у залежності від циклічності економічного розвитку, зокрема, використання у системі заходів контрциклічного потенціалу монетарної політики, що особливо актуально в умовах кризи [16]. В Україні, як країні з малою відкритою економікою, чутливою до нестабільності на міжнародних фінансових ринках, використання інструментарію макропруденційного регулювання є необхідною умовою підвищення стійкості фінансової системи в цілому та за секторами [13]. Вагомим чинником зростання реальних доходів населення є використання інструментарію грошово-кредитної політики для зниження інфляції. Тенденції змін у системі монетарного регулювання та застосування тих чи інших інструментів впливають на інтереси населення та відповідно

їх поведінку. Неврахування цих інтересів, прогнозованої поведінки та здатності до рефлексії (здатності економічних агентів передбачати реакцію інших агентів на свої дії), дієвість інструментів монетарної політики може значно послаблюватися чи взагалі нівелюватися, отже не привести до очікуваних результатів.

В. Лагутін зазначає, що характер механізмів та інструментів, які використовуються при проведенні монетарної та бюджетної політики, дозволяють розглядати їх як взаємодоповнюючі засоби державного фінансового регулювання економіки [7]. У свою чергу, ефективність механізму фінансового регулювання соціального розвитку буде залежати від рівня взаємоузгодженості та координації бюджетної та монетарної політики, що потребує розвитку інституційно-функціональної моделі загальнодержавного управління та врахування часових лагів між часом застосування обраних інструментів та очікуваним результатом.

Трансформація механізму реалізації державної фінансової політики соціального розвитку відбувалася в Україні впродовж усіх років незалежності з різною інтенсивністю у відповідності до розроблених стратегічних документів розвитку суспільства. На різних етапах суспільного розвитку основні складові державної фінансової політики — бюджетна та грошово-кредитна — відігравали більшу чи меншу роль у регулюванні соціальних та економічних процесів, набір їх інструментів і важелів змінювався у залежності від фази економічного циклу, рівня розвитку економіки, стану соціальної сфери, необхідності вирішення виникаючих соціальних проблем.

Наразі важливим документом, який визначає стратегічні напрями та пріоритети розвитку України є "Стратегія сталого розвитку "Україна-2020" [12] (далі — Стратегія). У Стратегії окреслюється чотири вектори руху українського суспільства: сталий розвиток країни; безпека держави, бізнесу та громадян; відповідальність і соціальна справедливість; гордість за Україну в Європі та світі. Відповідно до цих векторів до 2020 р. мають реалізуватися 62 реформи, метою яких визначено досягнення європейських стандартів життя, гідного місця України в світі. Серед першочергових визначено реформи: дерегуляція та розвиток підприємництва, реформа системи охорони здоров'я, податкова реформа. Серед пріоритетів Стратегії — реалізація такого вектора руху, як "Відповідальність і соціальна справедливість", що передбачає втілення чотирнадцяти реформ та програм. У Стратегії пояснюється зміст вектора відповідальності — це забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг у державному та приватному секторах. Територіальні громади самостійно вирішуватимуть питання місцевого значення, свого добробуту і нестимуть відповідальність за розвиток всієї країни.

Вважаємо, що найбільш суттєво просувають суспільство у напрямі розвитку, підвищення рівня життя наступні позиції: децентралізація та реформа місцевого самоврядування; реформа регіональної політики; реформа системи соціального захисту; пенсійна реформа; реформа системи охорони здоров'я; реформа якості та безпеки харчової продукції; програма популяризації фізкультури та спорту; програма здорового способу життя та довголіття (серед важливих завдань Стратегії — підвищення середньої тривалості життя в країні на три роки); реформа освіти; програма розвитку для дітей та юнацтва. На нашу думку, доцільно упорядкувати такі програми, як програма популяризації фізкультури та спорту та програма здорового способу життя та довголіття, наприклад, шляхом об'єднання в одну, адже здоровий спосіб життя без фізичної культури неможливий.

Реалізація окреслених стратегічних цілей і завдань потребує подальшої трансформації механізму реалізації державної фінансової політики у аспекті адаптації її методів, інструментів і важелів як до викликів глобалізованого світового суспільства, так і до необхідності вирішення внутрішніх завдань задля забезпечення і підтримання належної якості життя населення. Важливим є узгодження стратегічних орієнтирів і бюджетних програм.

На сьогоднішній день можливо використовувати такі методи державної фінансової політики, які здатні сприяти усуненню соціальних диспропорцій в суспільстві та необхідні для цього інструменти і важелі:

- податкове регулювання доходів фізичних осіб (податкові пільги для певних категорій громадян і різних податкових відрахувань за певних умов, введення помірно прогресивної шкали оподаткування);

- фінансування грошових виплат громадянам, які гарантовані державою (допомога, стипендії, пенсії, матеріальна допомога та ін.);

- фінансування пільг при оплаті або отриманні товарів і послуг (включаючи комунальні) таким категоріям громадян, як особи з інвалідністю; сім'ї, що мають дітей з інвалідністю; багатодітні сім'ї; сім'ї, що втратили годувальника, малозабезпеченим пенсіонерам та ін.;

- фінансове регулювання ринку житла з боку держави (надання органами влади державних гарантій за банківськими іпотечними кредитами, будівництво соціального житла на засадах державно-приватного партнерства та ін.);

- фінансове стимулювання підприємств/організацій до соціального партнерства, створення нових робочих місць з метою зниження рівня безробіття;

- бюджетне фінансування цільових програм соціального спрямування, зокрема у сфері освіти, охорони здоров'я, культури та ін.;

- фінансове стимулювання відтворення населення;

- фінансове забезпечення та регулювання державних соціальних гарантій (мінімального розміру оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги та ін.);

- адресне надання соціальних послуг.

Реалізація цих методів потребує задіяння узгоджених складових механізму бюджетного регулювання соціального розвитку у сферах: доходів бюджету, видатків бюджету, міжбюджетних трансфертів, кредитування та механізму грошово-кредитного регулювання. Інструменти бюджетної політики, як фінансові інструменти, впливають на процес мобілізації коштів до бюджету та напрями і форми бюджетних видатків, які або створюються з метою регулювання певних процесів, або містять у собі відповідну регулюючу дію.

Донедавна недосконалість системи міжбюджетних трансфертів та субвенцій в країні зумовлювала втрату мотивації місцевих органів влади до оптимізації видатків на соціальні програми, економії відповідних коштів та підвищення ефективності їх використання. В умовах поглиблення бюджетної децентралізації ці проблеми поступово вирішуються завдяки удосконаленню механізму надання трансфертів від державного до місцевих бюджетів, зміцнення фінансової бази місцевих бюджетів. Це, на нашу думку, стане підґрунтям подолання/перегляду механізму бюджетних компенсацій вартості пільгових послуг, який на сьогодні, за дослідженням І. Пріхно, є найбільш корумпованим [11].

Про результативність бюджетної складової механізму реалізації державної фінансової політики за останнє десятиліття певною мірою свідчить динаміка ряду фінансових показників (табл. 1).

Як свідчать дані таблиці, декілька хвиль кризи в Україні спричинили до значного падіння ВВП у 2009 р. та впродовж 2012—2015 рр. Темп зростання ВВП в останні два роки позитивний, однак не набагато перевищує значення 2008 р. На жаль, витоками цього пошквалювання не

Таблиця 1. Динаміка зміни окремих показників/інструментів бюджетної складової державної фінансової політики України у 2007–2017 рр.

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Темп зростання (зниження) ВВП, %	7,9	2,3	-14,8	4,1	5,5	0,2	0,0	-6,6	-9,8	2,4	2,5
Доходи зведеного бюджету, % до ВВП	30,0	30,7	30,7	28,1	29,5	30,5	29,1	28,7	32,8	32,8	34,1
Видатки зведеного бюджету, % до ВВП	31,4	32,6	33,6	33,7	31,7	33,8	33,2	33,0	34,2	35,0	35,4
Дефіцит зведеного бюджету, % до ВВП	-1,1	-1,5	-2,4	-5,8	-1,8	-3,5	-4,2	-4,5	-1,6	-2,3	-1,4
Державний борг, % до ВВП	12,3	20,0	34,7	38,6	36,0	35,3	38,4	69,4	79,1	80,9	71,8
Частка податкових надходжень в доходах зведеного бюджету, %	73,3	76,3	72,1	74,6	84,0	80,9	79,9	80,6	77,9	83,1	81,4

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua

є ні поліпшення структури економіки, ні активізація інноваційних процесів. Частка доходів зведеного бюджету у ВВП за останні два роки є найвищою впродовж аналізованого періоду і складає 32,8% ВВП у 2016 р. та 34,1% ВВП у 2017 р., що свідчить про зростання податкового навантаження на економічних агентів. Частка податкових надходжень у доходах зведеного бюджету коливається у межах 72,1% (мінімальне значення за аналізований період, 2009 р.) — 84,0% (максимальне значення, 2011 р.). Видатки зведеного бюджету перевищили останні два роки відмітку в 35%, отже, відбувається посилення державного втручання у перерозподільчі процеси та збереження пріоритетності фінансування соціальних видатків. В умовах нестабільності це може бути виправданим, водночас повинно супроводжуватися дієвим реформуванням, поліпшенням структури економіки, пошуканням інвестиційних та інноваційних процесів, зростанням економічної активності, зниженням інфляції та безробіття, створенням умов та розширення можливостей для населення забезпечувати власними силами свої потреби. Також слід зазначити, що стрімке зростання державного боргу в 2017 р. уповільнилось, однак залишається загрозливим, його частка у ВВП виходить за допустиму межу.

Важливим є провадження відповідних єдиних правил, норм, стандартів у галузь фінансів, в організацію фінансових взаємозв'язків у суспільстві, адже це — необхідна умова проведення ефективної та відповідальної державної фінансової політики, злагодженого функціонування її фінансового механізму. Дотримання встановлених правил суб'єктами економіки втілюється у фінансовій дисципліні та дозволяє проводити єдину політику у сфері фінансів, нейтралізувати чи пом'якшити соціальні ризики, захистити інтереси тих членів суспільства, які найбільшою мірою цього потребують.

Реалізація ефективної державної фінансової політики соціального розвитку залежить від налагодженості фінансових відносин, цілеспрямованості фінансового механізму, від його дієвості, адаптивності, функціональності, адекватності часу, місця та стану соціальних і економічних процесів. З цих позицій методи, інструменти і важелі державної фінансової політики важливо застосовувати як взаємопов'язану адаптивно-динамічну систему, що сприятиме: оптимізації структури державних фінансових ресурсів, вирішенню комплексу макро-

економічних завдань, економічному зростанню на інноваційній основі та соціальному розвитку.

Сьогоднішні умови вимагають адекватних механізмів реагування на динамічні зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, створення механізмів превентивної дії на виникнення соціальних ризиків. Процес трансформації механізму реалізації державної фінансової політики соціального розвитку має здійснюватися з дотриманням таких вимог: прозорості, адекватності та своєчасності; забезпечення кількісного та якісного оцінювання витрат на зміни; урахування впливу внутрішніх та зовнішніх чинників, соціальних ризиків. З огляду на зарубіжний досвід, все більш вагомим місцем у механізмі реалізації державної фінансової політики має займати механізм фінансування соціальних інновацій.

Враховуючи особливості менталітету і психології громадян, які звикли до патерналістської поведінки держави, в умовах високого рівня недовіри до дій органів державної влади і місцевого самоврядування важливо не лише вдосконалювати методи фінансового регулювання соціальних процесів, а також формувати умови щодо підвищення відповідальності населення за фінансове забезпечення власних потреб. Роль держави полягає у створенні умов та механізмів реалізації прагнень населення до самозабезпечення, зокрема формування сприятливого інституційного середовища, розвиток інституту підприємництва, інституту права, інституту захисту власності, ефективного використання ресурсів. Ефективне забезпечення функціонування фінансового механізму та його складових також передбачає належну організацію системи фінансового планування, прогнозування та контролю.

ВИСНОВКИ

Фінансово-економічна криза та її наслідки стали вагомими причинами переосмислення місця і ролі бюджетних та грошово-кредитних інструментів державної фінансової політики у соціальному та економічному розвитку суспільства.

Стратегічними завданнями державної фінансової політики є досягнення високої якості життя населення. Важливо використовувати адекватні економічним і соціальним завданням інструменти державної фінансової політики у системі державного регулювання, виходячи із оцінки їх ролі в економічному і соціальному розвит-

ку. Вагомим напрямом розвитку інструментального впливу державної фінансової політики на соціальні процеси є подолання надмірної нерівності через зростання якісних характеристик механізму її реалізації, що передбачає: справедливе оподаткування, перехід від фінансування установ до фінансування соціальних послуг, переорієнтацію фінансових інструментів у напрямі розповсюдження адресності соціальної підтримки населення. Останнє безпосередньо пов'язане із вдосконаленням системи врахування всіх доходів домогосподарств для визначення права на таку підтримку. Однак у зв'язку з цим слід враховувати ймовірність виникнення значних трансакційних витрат.

Державна підтримка має стосуватися лише тих, хто не в змозі себе забезпечити самостійно, для інших членів суспільства мають діяти чіткі та зрозумілі правила щодо реалізації можливості самозабезпечення.

Важливе місце у подоланні соціальних проблем на основі модернізації економіки України належить державному стимулюванню здійснення суб'єктами економіки соціальних інновацій та непрямого регулюванню активізації/розповсюдження практики публічно-приватного партнерства (ППП) у системі соціальної відповідальності бізнесу, зокрема шляхом вироблення чітких організаційних умов, правил реалізації та ефективних фінансових механізмів.

Література:

1. Василик О.Д. Теорія фінансів: підручник. — Київ: НІОС, 2001. — 416 с.
2. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канева та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. — Київ: Київ. нац. торг-екон. ун-т, 2015. — 376 с.
3. Запатріна І.В. Формування фінансової політики держави: євроінтеграційний вимір. Вісник КНТЕУ. — 2012. — № 2. — С. 59—73.
4. Ковалюк О.М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики): монографія. — Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. — 396 с.
5. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України: монографія. — Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка. — 2001. — 608 с.
6. Кульман А. Экономические механизмы / А. Кульман; пер. с фр. Е. П. Островская; ред. Н.И. Хрусталева. — Москва: Прогресс Универс, 1993. — 192 с.
7. Лагутін В.Д. Бюджетна та монетарна політика: координація в трансформаційній економіці. — Київ: КНТЕУ, 2007. — 248 с.
8. Лисяк А.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія. — Київ: ДННУ АФУ, 2009. — 600 с.
9. Лисяк А.В., Журавель М.О. Бюджетна політика як інструмент забезпечення фінансової безпеки України. Модерн економік. — 2018. — №9. — С. 53-59. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V9\(2018\)-06](https://doi.org/10.31521/modecon.V9(2018)-06).
10. Лютий І.О. Концептуальні засади та суперечності реалізації фінансової політики держави. Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2005. — Вип. 79. — С. 4—6.
11. Пріхно І.М. Механізми фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2017. — Вип. 23. — Ч. 1. — С. 105—108.
12. Про Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020": Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
13. Стратегія макропруденційної політики. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83019081>

14. Тулай О.І. Державні фінанси і сталий людський розвиток: концептуальні доміанти та діалектична єдність: монографія. — Тернопіль: ТНЕУ, 2016. — 416 с.

15. Чугунов І.Я. Інституційна архітектура бюджетної системи. Фінанси України. — 2008. — № 11. — С. 3—10.

16. De Grauwe P. The risks of being chairman in the age of turbulence. International Finance. 2008. 11: 1. — P. 109—115.

References:

1. Vasylyk, O.D. (2001), *Teoriia finansiv* [The theory of finance], NIOS, Kyiv, Ukraine.
2. Chuhunov, I.Ya. Pavelko, A.V. and Kanieva T.V. (2015), *Derzhavne finansove rehuliuвання ekonomichnykh peretvoren' (2015)* [State financial regulation of economic transformations], Kyiv.nats. torh-ekon. un-t., Kyiv, Ukraine.
3. Zapatrina, I.V. (2012), "Formation of the financial policy of the state: the eurointegration dimension", *Visnyk KNTEU*, vol. 2, pp. 59—73.
4. Kovaliuk, O.M. (2002), *Finansovyy mekhanizm orhanizatsii ekonomiky Ukrainy (problemy teorii i praktyky)* [Financial mechanism of organization of economy of Ukraine (problems of theory and practice)], *Vydavnychyj tsentr L'vivs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka*, L'viv, Ukraine.
5. Krupka, M.I. (2001), *Finansovo-kredytnyj mekhanizm innovatsijnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Financial and credit mechanism of innovative development of the Ukrainian economy], *Vydavnychyj tsentr L'vivs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka*, L'viv, Ukraine.
6. Kul'man, A. (1999), *Ekonomicheskiye mekhanizmy* [Economic mechanisms], Prohress Unyvers, Moscow, Russia.
7. Lahutin, V.D. (2007), *Biudzhetna ta monetarna polityka: koordynatsiia v transformatsijnij ekonomitsi* [Budgetary and Monetary Policy: Coordination in the Transformation Economy], KNTEU, Kyiv, Ukraine.
8. Lysiak, L.V. (2009), *Biudzhetna polityka u systemi derzhavnoho rehuliuвання sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Budget policy in the system of state regulation of socio-economic development of Ukraine], DNNU AFU, Kyiv, Ukraine.
9. Lysiak, L.V. and Zhuravel', M.O. (2018), "Budget policy as an instrument of financial security of Ukraine", *Modern ekonomik*, vol. 9, pp. 53—59.
10. Liutyj, I.O. (2005), "Conceptual principles and contradictions in the implementation of the state's financial policy", *Visnyk Kyivs'koho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, vol. 79, pp. 4—6.
11. Prikhno, I.M. (2017), "Mechanisms of financial provision of social sphere in Ukraine", *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 23/1, pp. 105—108.
12. President of Ukraine (2015), Decree "For Strategic Development of Ukraine — 2020", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (accessed 05 Jan 2019).
13. National Bank of Ukraine (2018), "Strategy of macroprudential policy. National Bank of Ukraine", <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83019081> (accessed 05 Jan 2019).
14. Tulaj, O.I. (2016), *Derzhavni finansy i stalij liudskij rozvytok: kontseptual'ni dominanty ta dialektychna iednist'* [Public finances and sustainable human development: conceptual dominant and dialectical unity], TNEU, Ternopil', Ukraine.
15. Chuhunov, I.Ya. (2008), "Institutional Architecture of the Budget System", *Finansy Ukrainy*, vol. 11, pp. 3—10.
16. De Grauwe, P. (2008), "The risks of being chairman in the age of turbulence", *International Finance*, vol. 11: 1, pp. 109—115.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2019 р.

УДК 338.1

О. О. Кизенко,
к. е. н., доцент, докторант кафедри стратегії бізнесу,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.77

РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ КОНТРОЛІНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВІ: ВІД АНАЛІТИЧНОГО ОБЛІКУ ДО СТРАТЕГІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

О. Kyzenko,
PhD, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

DEVELOPMENT CONTROLLING ENTERPRISE ACTIVITY CONCEPT: FROM ANALYTICAL ACCOUNTING TO STRATEGIC TRANSFORMATION

Метою статті є аналіз теоретико-методологічних проблем формування концепцій контролінгової діяльності на підприємстві та виявлення ключових факторів, які надають імпульс для розвитку наукових підходів щодо трактування контролінгу у контексті вирішення актуальних управлінських завдань і формування відповідних управлінських технологій. Розроблено структурований контекст розвитку концепцій контролінгу на підприємстві, який складається з ключових динамічних характеристик середовища функціонування підприємств, управлінських завдань та управлінських технологій. Прикладні аспекти вирішення цього завдання дозволять керівникам і власникам бізнесу швидко і чітко формулювати цільові настанови щодо трансформації контролінгової діяльності компанії в цифровій економіці. Виявлено загальну спрямованість розвитку концепції контролінгу на вирішення завдань стратегічного управління. Запропоновано та схематично описано концепція контролінгу як стратегічної трансформації. Подальших досліджень потребують питання конфігурації контролінгової діяльності підприємств під впливом конвергентних технологій.

The purpose of the article is an analysis theoretical and methodological problem to forming the enterprise controlling activity concepts, to identify the key factors for the development of scientific approaches to the interpretation of controlling in the context of solving actual managerial tasks and the creation of management technologies. The research is based on the analysis of publications of theoretical and empirical studies. Scientific results. The key factors that break well-defined interpretations of the essence of controlling and promote changes of understanding this concept during practical introduction at the enterprise are revealed. A structured context for the development of controlling concepts at the enterprise is work out. It consists of key dynamic characteristics of the business environment, management tasks and management technologies. The modern directions of the controlling concept development are generalized on the controller basis managerial tasks circle. The general direction of the company controlling concept development to decision of strategic management tasks is revealed. The results of studies of literary sources are grouped and analyzed according to the basic controlling function criterion. The following directions of controlling concepts development are singled out: 1) system coordination of management, 2) management provision, 3) internal management consulting. The concept of controlling as strategic transformation in the framework of controlling as the company's internal management consulting is proposed and schematically described. The context of the controlling concepts development deepens the understanding of causation relationships that generate the interaction of the target task and management technologies with the information in the management system. Applied aspects of solving these problems will allow executives and business owners to quickly and accurately formulate targeted tasks for the transformation of the company's controlling system in the digital economy. The questions of the company's controlling activity context requires further researches into account the specifics of their external environment of management and further development and the influence of convergent technologies on them.

Ключові слова: стратегічний контролінг, контролінг, інформаційний ресурс, бізнес-модель, технології управління, стратегічна навігація.

Key words: strategic controlling, controlling, information resource, business model, management technologies, strategic navigation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За умов цифровізації економічних процесів керівники підприємств змушені визнати наявність двох протилежних тенденцій в трансформації бізнес-моделей

компаній: операційні бізнес-процеси відстають від найсучасніших технологій, проте й окремі технологічні удосконалення вже не дають бажаного зростання ефективності. За результатами дослідження консалтингової

компанії Deloitte, СХО вже націлені на значні комплексні зміни в таких сферах, як фінанси та мережі поставок [1, с. 32], що безсумнівно, свідчить про посилення ролі контролінгу в сучасних реаліях бізнесу. Проте концепція контролінгової діяльності на підприємстві досі не має однозначного трактування серед науковців і продовжує еволюціонувати. Також різним є розуміння суті та досвід практичної реалізації контролінгової діяльності на сучасних підприємствах. С.Г. Фалько, один з найбільш знаних та цитованих фахівців у сфері контролінгу у Східній Європі, зауважує, що перспектива розвитку концепції контролінгу визначається економічною парадигмою, тенденціями розвитку методів управління та корпоративною культурою [2, с. 149]. Відповідно, констатуючи ступінчастий перехід від неокласичної до неoinституціональної парадигми розуміння суті процесів та причинно-наслідкових зв'язків в економіці, виявляємо на практиці зміщення акцентів контролінгової діяльності з обліково-аналітичних процесів на стратегічні. На підтвердження цієї тези наведемо думку європейських дослідників про те, що прогресивні зміни в сучасному бізнесі, з одного боку, призводять до зростання складності інформаційної системи, яка містять більше якісної інформації та стратегічних даних, з іншого боку, керівники потребують зручних і чітких інструментів для ефективного використання накопиченої інформації в своїй діяльності [3, с. 46; 4; 5]. Отже, ці та інші емпіричні дослідження надають новий імпульс розвитку концепції контролінгової діяльності як системоутворюючого ядра генерації управлінських технологій компанії з адаптації та використання сучасних методів стратегічного управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

За умов цифрової економіки функція контролінгу щодо адаптації традиційної системи управлінського обліку компанії до інформаційних потреб керівників при прийнятті управлінських рішень розширюється. Тому наукові дослідження щодо розвитку концепції контролінгу не втрачають своєї актуальності і проводяться в межах англосаксонського (американського) підходу в сферах управлінського обліку та управління витратами і європейського (німецького) підходу в сфері контролінгу. В вищезначених дослідженнях виділяють стратегічний та оперативний рівні аналітики для використання методичного інструментарію стратегічного управління чи внутрішньогосподарського (управлінського) обліку і контролю. Найцитованішими авторами концепції контролінгу є А. Дайле [6] Э. Майер і Р. Манн [7], Фалько [8], Д. Хан [9], Ховарт [10]. У межах вищезначеного підходу, на основі аналізу цих та інших доступних інформаційних джерел автором вже було окреслено основні напрямки, в яких розвивається, зокрема, концепція стратегічного контролінгу, а саме: концепція, орієнтована на систему обліку; концепція, орієнтована на інформаційну систему; концепція, орієнтована на систему управління [11]. Цей підхід на сьогодні залишається актуальним, підтвердження чому знаходимо в більш пізніх публікаціях європейських науковців, які при проведенні емпіричних досліджень використовують наступну класифікацію концепцій стратегічного контролінгу: 1) розширений фінансовий облік для використання в стратегічному управлінні; 2) інформаційне забезпечення стратегічного управління (управлінський облік); 3) координація стратегічного управління; 4) особлива форма стратегічного управління [12]. На сьогодні активно розвивається також кібернетичний підхід до розуміння стратегічного контролінгу на основі прикладного застосування теорії систем і теорії інформації [13; 14].

Незважаючи на наявність ґрунтового теоретичного і прикладного наукового доробку, серед науковців немає однозначного визначення суті контролінгу та його ролі в управлінні підприємством, про це свідчать

сучасні розвідки європейських вчених, зокрема [4; 12; 15]. Подальша трансформація концепції контролінгу, безперечно, пов'язана з новими викликами постіндустріальної економіки щодо кардинальної зміни структури ринків, форм конкуренції та розвиненості когнітивних систем обробки даних як драйверів розробки ефективних бізнес-стратегій.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз теоретико-методологічних проблем формування концепцій контролінгової діяльності на підприємстві та виявлення ключових факторів, які надають імпульс для розвитку наукових підходів щодо трактування контролінгу у контексті вирішення актуальних управлінських завдань і формування відповідних управлінських технологій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Концепція контролінгу на підприємстві почала формуватись за умов індустріальної економіки у другій половині ХХ ст. у зв'язку з розвитком технологій виробництва і потребою розширення аналітики щодо планування і контролю виробничих витрат. Таким чином, розробка різноманітних систем калькулювання собівартості продукції дала основу для операційного аналізу витрат і визначення напрямів удосконалення виробничих процесів. Ускладнення технологій виробництва і подальша індустріалізація економіки призвели до ієрархізації компаній та утворення їх груп. Економічним наслідком цих процесів став ефект "економії від масштабу", пов'язаний із вертикальною інтеграцією і утриманням ринкової влади, як критерію ефективності бізнесу, що сприяло розвитку методичного інструментарію по застосуванню системного підходу до аналізу діяльності компаній, розробленого на основі теорії систем і системного аналізу. В практиці управління активно використовувались матричні (портфельні) моделі стратегічного аналізу, бюджетування, процесне калькулювання, комплексний фінансово-економічний аналіз. Для таких підприємств особливою актуальністю набули управлінські задачі щодо вбудовування ієрархічної структури компанії та розподілу повноважень відповідно до загальної логіки інтеграції і консолідації інформації з метою оптимізації розподілу ресурсів для утримання конкурентних переваг.

Перехід від індустріальної до постіндустріальної економіки характеризується перед усім експоненціальним трендом розвитку та конвергенцією нанотехнологій, біотехнологій, інформаційних та когнітивних технологій (NBIC — конвергенцією), що породжує необхідність трансформації та автоматизації бізнес-процесів або окремих їх частин, кардинально змінюючи акценти в управлінській діяльності в сторону координації роботи мобільних ресурсів та команд спеціалістів. На засадах інтердисциплінарності з'явилися і постійно оновлюються технології управління та методи збирання, реєстрації та аналізу як структурованої, так і неструктурованої інформації, зокрема інтелектуальний аналіз даних (Business Intelligence), системи ключових компетенцій і динамічних здатностей стратегічного управління, бізнес-моделювання, Performance Budgeting (ефективне бюджетування), Customer Satisfaction (аналіз задоволеності (лояльності) клієнтів), Digital Transformation (цифрова трансформація). Потрапляючи в фокус уваги керівників підприємств, ці управлінські технології вимагають їх комплексної імплементації в бізнес-середовище компанії, а не окремих елементів системи управління. Жорсткі ієрархічні структури компаній на даному етапі замінюються більш м'якими неієрархічними організаційними формами, створюючи бізнес-екосистеми. Таким чином, цифровізація економіки і розвиток інформаційних та когнітивних технологій надали новий поштовх для подальшої трансфор-

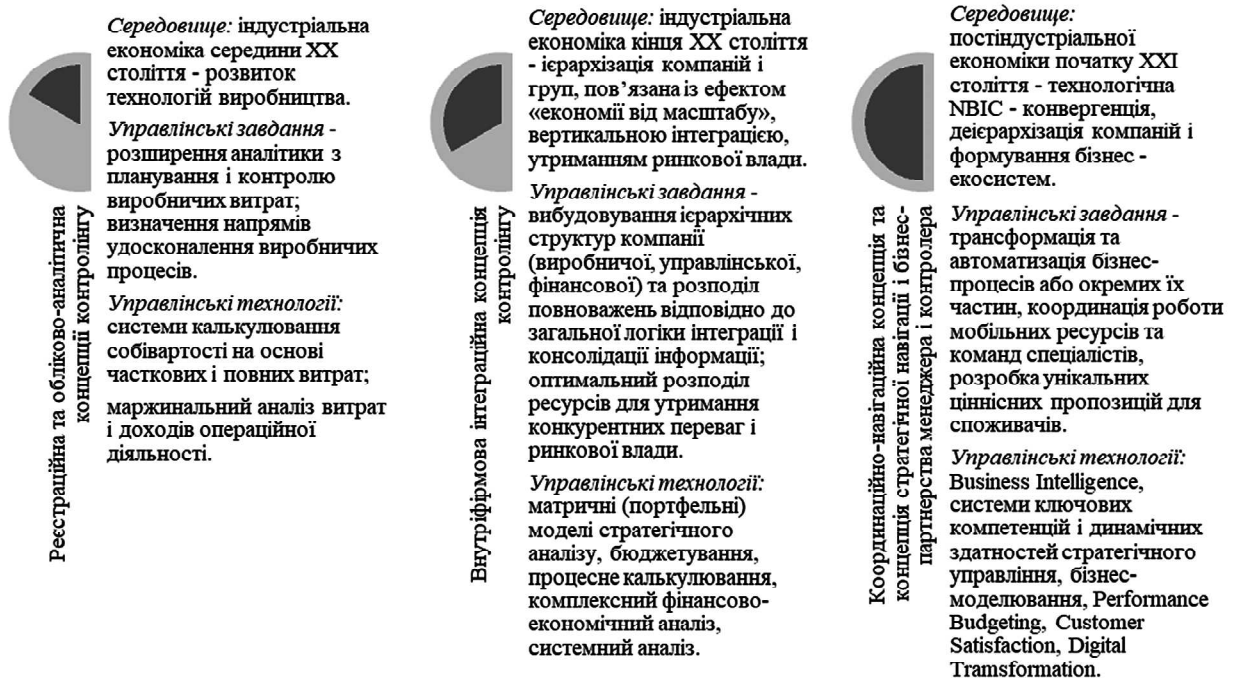

Рис. 1. Структурований контекст розвитку концепцій контролінгу на підприємстві

Джерело: авторська розробка.

мації концепції контролінгу на сучасному етапі, посилюючи його інтеграційну функцію та стратегічну спрямованість.

Еволюцію змістовних уявлень про контролінгову діяльність, сформованих в практиці господарювання підприємств різних сфер економіки на пострадянському просторі відображає класифікація концепцій контролінгу С.Г. Фалько, який виділяє: реєстраційну, обліково-аналітичну, внутрішньофірмову інтеграційну, координаційно-навігаційну концепції та концепцію стратегічної навігації і бізнес-партнерства менеджера і контролера [2, с. 149; 8, с. 3]. Взявши за основу класифікацію представлених концепцій та проаналізувавши їх змістове наповнення, доповнимо контекст дослідження розвитку контролінгу через взаємозв'язок ключових динамічних характеристик середовища функціонування підприємств, управлінських завдань та управлінських технологій. Авторський підхід щодо представлення структурованого контексту розвитку концепцій контролінгу, представлено на рисунку 1.

Проаналізувавши контекст розвитку концепцій контролінгу, можна зробити висновок про те, що на сьогодні воно набуває нових якісних характеристик. Етап чергових кардинальних зрушень як в управлінських завданнях, так і в управлінських технологіях (деякі з яких ще не мають усталеного україномовного терміну) призводить до об'єктивної необхідності подальшої еволюції концепції контролінгу.

Моніторинг емпіричних досліджень науковців щодо кола управлінських завдань, на вирішення яких має бути спрямована діяльність контролера, та наукових підходів щодо змін сутнісно-змістовного визначення контролінгу дозволяє зробити висновок про формування декількох напрямів цих досліджень, орієнтованих на базову функцію контролінгу, а саме: 1) системної координації управління, 2) забезпечення управління, 3) внутрішнє управлінське консультування.

У межах першого напрямку, аналізуючи зміну ролі менеджерів, контролерів і взаємодії між ними, М. Зрالی (Zrally) дійшов висновку, що як контролери, так і менеджери повинні орієнтуватись в своїй діяльності на концепцію інтеграції процесів управлінського контролю [16]. Т.М. Рогуленко припускає, що поняття "контролінг" та "управлінський облік" цілком зводяться в одне

поняття "координатинг" ("координатинг" — рос.) — координуюча, інтегруюча інформаційно-технологічна система збору і обробки даних для прийняття управлінських рішень). Контролеру для виконання завдань, покладених на нього місією контролінгу, необхідна неординарна інформація. Погоджуючись з визначенням контролінгу як інформаційно-аналітичної системи, що дозволяє здійснювати ефективний стратегічний розвиток організації, авторка зазначає, що діяльність контролерів спрямована на підтримку такої інформаційної системи в актуальному стані. Для цього удосконалюються застосовувані методики, регламенти і процедури діагностики бізнес-процесів у всіх системних елементах корпоративного управління: планування/ бюджетування, облік, контроль і аналіз фінансово-господарської діяльності підрозділів, секторів, сегментів і всієї компанії в цілому [17, с. 37]. Не погоджуючись із необхідністю заміни широко розповсюджене поняття "контролінг", в цілому розділяємо думку про необхідність коригування смислового наповнення цієї економічної категорії.

У межах другого напрямку управлінське завдання щодо забезпечення ефективної діяльності господарюючого суб'єкта протягом усього стратегічного періоду визначається як головна задача і цільове призначення стратегічного контролінгу, зокрема [18, с. 39]. Вважаємо за необхідне зауважити, що слідуючи такій логіці, досить важко розмежувати діяльність контролерів і керівників компанії щодо повноважень і відповідальності у прийнятті стратегічних рішень.

У межах третього напрямку наголошується на розподілі процесів проектування технологій управління і реалізації функцій управління менеджерами [2, с. 149]. Як зазначає С.Г. Фалько, служби контролінгу виконують завдання щодо розробки технологій управління, правильності і обґрунтованості їх використання, а також модернізації і радикального оновлення [2; 8]. Вони займаються розробкою управлінських технологій і передаванням їх керівникам функціональних підрозділів для використання в своїй роботі [8, с. 9]. Контролінг повинен зосереджувати свою увагу на стратегічному менеджменті і також вирішувати завдання стратегічного обліку, контролю і аналізу, а контролер стає внутрішнім консультантом керівника в процесі форму-

Рис. 2. Концепція контролінгу як стратегічної трансформації

Джерело: розроблено автором.

вання стратегічних планів. Ця концепція передбачає, що вирішення більшості завдань оперативного контролінгу поступово автоматизуються, а контролери концентрують свою увагу на постановці і розв'язку завдань інформаційно-аналітичної підтримки стратегічного менеджменту, створюючи інструменти для вимірювання результативності стратегічних намірів.

Узагальнюючи напрями розвитку концепцій контролінгу, в цілому поділяємо підхід до подальшого розвитку концепції контролінгу у напрямку внутрішнього управлінського консультування, що дозволяє запропонувати визначення концепції контролінгу як стратегічної трансформації.

Контролінг як стратегічна трансформація спрямований на створення унікального середовища розробки та реалізації успішних стратегій через постійно діючий механізм актуалізації управлінських технологій щодо трансформації бізнес-моделі компанії. Функція контролінгу розширюється до розробки, адаптації, поєднання та актуалізації комплексу управлінських технологій в єдиній системі прийняття стратегічних рішень.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило отримати ряд наукових результатів щодо розвитку концепцій контролінгової діяльності на підприємстві, а саме: виявлення ключових факторів, які зрушують усталене трактування суті контролінгу і сприяють змінам у розумінні його концепції при практичному впровадженні на підприємстві. Автором розроблено структурований контекст розвитку концепції контролінгу на підприємстві, який складається з ключових динамічних характеристик середовища функціонування підприємств, управлінських завдань та управлінських технологій. Цей контекст поглиблює розуміння причинно-наслідкових зв'язків, що породжують взаємодію цільової задачі та управлінських технологій роботи з інформацією в системі контролінгу. Прикладні аспекти вирішення цього завдання дозволять керівникам і власникам бізнесу швидко і чітко формулювати цільові настанови щодо трансформації контролінгової діяльності компанії в цифровій економіці.

Узагальнюючи сучасні напрями розвитку концепції контролінгу на основі результатів емпіричних досліджень науковців щодо кола управлінських завдань контролера, було виявлено її загальну спрямованість на вирішення завдань стратегічного управління, а результати досліджень згруповані та проаналізовані в декількох напрямках, орієнтуючись на базову функцію контролінгу, а саме: 1) системної координації управління, 2) забезпечення управління, 3) внутрішнє управлінське консультування. Орієнтуючись на наявні теоретичні

напрямування в напрямі розуміння контролінгу як внутрішнього управлінського консультування менеджменту компанії, автором запропонована та схематично описана концепція контролінгу як стратегічної трансформації. Подальших досліджень потребують питання конфігурації виділених контекстів контролінгової діяльності підприємств, враховуючи специфіку їх зовнішнього середовища господарювання і подальшого розвитку та впливу на них конвергентних технологій.

Література:

1. Oracle Perspective — Tech Trends 2018. The symphonic enterprise / Report Deloitte // URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/br/Documents/technology/us-cons-tech-trends-oracle-perspective.pdf>
2. Фалько С. Контроллинг в России: современное состояние и перспективы развития. Controlling in SMEs. Proceedings of The International Conference. Prague, 2014. С. 147—152. URL: https://www.vsfz.cz/prilohy/konference/controlling_in_smes_final_1.pdf
3. Almasan A., Circa C., Zarzycka E., Dobroszek J. Management accounting information from the perspective of managers: the case of Poland and Romania. Selected findings of a survey research. Zeszyty Teoretyczne Rachunkowosci. 2016. 90 (146), P. 41—64.
4. Dobroszek J. Ewolucja controllingu w praktyce amerykanskich i europejskich przedsiebiorstw. Acta Universitatis Lodzianis Folia Oeconomica. 2011. № 249, S. 101—121.
5. Goretzki L., Strauss E., Weber J. An institutional perspective on the changes in management accountants' professional role. Management Accounting Research. 2013. Vol. 24, Iss. 1. P. 41—63.
6. Дайле А. Практика контроллинга. — Москва: Финансы и статистика, 2001.
7. Манн Р., Майер Э. Контроллинг для начинающих. Система управления прибылью. — Москва: Финансы и статистика. 2004.
8. Фалько С.Г. Контроллинг: миссия, современное состояние и перспективы развития. Формування ринкової економіки: 36. наук. праць. Спец. вип., "Контролінг у бізнесі: теорія і практика". — К.: КНЕУ, 2008. — 512 с.
9. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга. — Москва: Финансы и статистика. — 1997.
10. Концепция контроллинга: Управленческий учет. Система отчетности. Бюджетирование / Horvath&Partners / Пер. с нем. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. — 269 с.
11. Grebeshkova O., Kyzenko O. Enterprise strategic controlling: challenges, application tools and practice in Ukraine. Zarzadzanie kosztami przedsiebiorstwa w

warunkach ryzyka. Aspekty teoretyczne: Monografia. Redakcja naukowa Jolanta Chluska, Jolanta Rubik. Kozminski University, Warsaw, Poland. — 2014. — P. 94—101.

12. Bienkowska A., Kral Z., Zablocka-Kluczka A. Selected functional solutions of strategic controlling in organisations operating in Poland. *Management*. 2018. Vol. 22, No. 1. DOI: 10.2478/manment-2018-0008.

13. Однволик В.І. Контролінг — кібернетична система управління економічними об'єктами на основі інформаційних технологій. Актуальні проблеми економіки. — 2013. — № 12. — С. 24—28.

14. Чумаченко М., Пушкар М. Розвиток системи обліку на принципах інформатики і кібернетики. Вісник ТАНГ. — 2004. — № 4. — С.107—114.

15. Soljakova L. Strategic Management Accounting Development during Last 30 Years. *European Financial and Accounting Journal*. 2012. Vol. 7, Iss. 2, P. 24-35. URL: <http://dx.doi.org/10.18267/j.efaj.8>

16. Zraly M. Integration Concept of Management Control and its Contribution to Performance Management. *Proceedings of EIASM 4th Conference on Performance Measurement and Management Control*. Nice. 2007.

17. Рогуленко Т.М. Контролінг як інструмент корпоративного управління. *Вестник университета* 2018. — №9. — С. 35—41. DOI 10.26425/1816-4277-2018-9-35-41 URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/kontrolling-kak-instrument-korporativnogo-upravleniya>

18. Івашкевич В.Б. Проблемы теории управленческого учета и контроллинга. *Международный бухгалтерский учет*. — 2016. — № 14. — С. 32—46 URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/problemy-teorii-upravlencheskogo-ucheta-i-kontrollinga-1>

References:

1. Report Deloitte (2018), "Oracle Perspective — Tech Trends 2018. The symphonic enterprise", [Online], available at: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/br/Documents/technology/us-cons-tech-trends-oracle-perspective.pdf> (Accessed 30 Jan 2019).

2. Falko, S. (2014), "Controlling in Russia: current state and development perspectives", [Online], *Controlling in SMEs. Proceedings of The International Conference*. Prague, pp. 147—152, available at: https://www.vsfs.cz/prilohy/konference/controlling_in_smes_final_1.pdf (Accessed 30 Jan 2019).

3. Almasan, A. Circa, C. Zarzycka, E. and Dobroszek, J. (2016), "Management accounting information from the perspective of managers: the case of Poland and Romania. Selected findings of a survey research", *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowosci*, vol. 90 (146), pp. 41—64.

4. Dobroszek, J. (2011), "The evolution of controlling in the practice of American and European enterprises", *Acta Universitatis Lodzianis Folia Oeconomica*, vol. 249, pp. 101—121.

5. Goretzki, L. Strauss, E. and Weber, J. (2013), "An institutional perspective on the changes in management accountants' professional role", *Management Accounting Research*, Vol. 24, no. 1, pp. 41—63.

6. Dajle A. (2001), *Praktika kontrollinga* [Controlling practice], *Finansy i statistika*, Moscow, Russian Federation.

7. Mann, R. and Majer, Je. (2004), *Kontrolling dla nachinajushchih. Sistema upravlenija pribyl'ju* [Controlling for beginners. Profit management system], *Finansy i statistika*, Moscow, Russian Federation.

8. Falko, S.G. (2008), "Kontrolling: missija, sovremennoe sostojanie i perspektivi razvitija", *Formuvannja rinkovoї ekonomiki: Zb.nauk.prac.konf Spec. vip.*, "Kontrolling u biznesi: teorija i praktika" [Formation of a Market Economy: Collaboration. Special vol., "Business Controversy: Theory and Practice"], KNEU, Kyiv, Ukraine.

9. Han, D. (1997), *Planirovanie i kontrol': koncepcija kontrollinga* [Planning and control: the concept of controlling], *Finansy i statistika*, Moscow, Russian Federation.

10. Horvath&Partners (2006), *Koncepcija kontrollinga: Upravlencheskij uchet. Sistema otchetnosti. Bjudzhetirovanie* [The concept of controlling: Management accounting. Reporting. Budgeting], *Alpina Biznes Buks*, Moscow, Russian Federation.

11. Grebeshkova, O. and Kyzenko, O. (2014), "Enterprise strategic controlling: challenges, application tools and practice in Ukraine", *Zarządzanie kosztami przedsiębiorstwa w warunkach ryzyka. Aspekty teoretyczne* [Business costs management in risk conditions. Theoretical aspects], *Kozminski University*, Warsaw, Poland.

12. Bienkowska, A. Kral, Z. and Zablocka-Kluczka, A. (2018), "Selected functional solutions of strategic controlling in organisations operating in Poland", *Management*, Vol. 22, No. 1.

13. Odnovolik, V.I. (2013), "Controlling-cybernetical management system of economic projects on the basis of information technology", *Aktual'ni problemi ekonomiki*, vol. 12, pp. 24—28.

14. Chumachenko, M. and Pushkar, M. (2004), "Development of the accounting system on the principles of informatics and cybernetics", *Visnik TANG*, vol. 4, pp. 107—114.

15. Soljakovf, L. (2012), "Strategic Management Accounting Development during Last 30 Years", [Online], *European Financial and Accounting Journal*, Prague, vol. 7, no. 2, pp. 24—35, available at: <http://dx.doi.org/10.18267/j.efaj.8> (Accessed 30 Jan 2019).

16. Zraly, M. (2007), "Integration Concept of Management Control and its Contribution to Performance Measurement", *EIASM 4th Conference on Performance Measurement and Management Control*, Nice.

17. Rogulenko, T.M. (2018), "Kontrolling kak instrument korporativnogo upravlenija", [Online], *Vestnik universiteta*, vol.9, pp. 35—41, DOI 10.26425/1816-4277-2018-9-35-41, available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/kontrolling-kak-instrument-korporativnogo-upravleniya> (Accessed 30 Jan 2019).

18. Ivashkevich, V.B. (2016), "Problemy teorii upravlencheskogo ucheta i kontrollinga", [Online], *Mezhdunarodnyj buhgalterskij uchet*, vol. 14, pp. 32—46, available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/problemy-teorii-upravlencheskogo-ucheta-i-kontrollinga-1> (Accessed 30 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 10.02.2019 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
УДОСКОНАЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК**

Виходить 12 разів на рік

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

О. В. Степанова,
к. е. н., с. н. с., старший науковий співробітник відділу державних фінансів,
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.82

ДЕРЖАВА ДОБРОБУТУ ТА СУЧАСНІ ПРОЦЕСИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

О. Stepanova,
Ph.D. in Economics, senior research fellow of public finance department,
"Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine"

WELFARE STATE AND MODERN PROCESSES OF FISCAL SPACE TRANSFORMATION

У статті досліджено засади функціонування держави добробуту в умовах трансформації фіскального простору. Окреслено теоретико-методологічні проблеми дослідження держави добробуту на сучасному етапі, а саме: відсутність єдиних теоретичних і методологічних підходів до трактування держави добробуту та універсального набору її критеріїв та ознак; проблема існування різних форм держави добробуту та функцій, що нею надаються та фінансуються в історичному контексті; вибір оптимальних форм фінансування соціальних функцій у різних типах держави добробуту; існування різних синонімів визначення поняття "держава добробуту", що створює передумови до формування різних підходів до дослідження засад її формування та діяльності. Визначено, що трансформація фіскального простору для фінансування соціальних функцій спричинена рядом глобальних та національних факторів, основними серед яких є такі: етап циклу економічного розвитку країни; роль держави у країні; потенціал фіскального простору та фіскальна стійкість; історична традиція та існуюча в країні модель соціального захисту; структура економіки та рівень зайнятості у країні; науково-технічний прогрес та цифровізація економіки; очікування населення щодо виконання державою соціальних функцій; рівень впливу глобальних економічних та соціальних тенденцій на національну економіку та соціальну сферу; поява нових вразливих верств населення; демографічне старіння населення; зростання нерівності протягом життєвого циклу людини та ін. Показано, що внаслідок впливу домінуючих факторів на державу добробуту, її функціонування відбувається в період фіскальної експансії, який змінюється періодом фіскального скорочення. Виявлено, що у період світової фінансово-економічної різни країни використовували заходи циклічного та контрциклічного фінансування соціальних функцій. Систематизовано основні суперечності — чинники сучасного тиску на державу добробуту та ключові ознаки "мінімізації" сучасної держави добробуту. Зроблено припущення про існування кризи держави добробуту. Досліджено перспективні напрями та механізми зміни підходів до фінансування соціальних функцій держави як основи держави добробуту.

In the article the fundamentals of the functioning of welfare state in the conditions of fiscal space transformation are researched. The theoretical and methodological problems of the study of welfare state at the present stage are outlined, namely: the lack of unified theoretical and methodological approaches to the interpretation of welfare state and the universal set of its criteria and characteristics; the problem of the existence of various forms of welfare state and the functions that it provides and is financed in the historical context; selection of optimal financing mechanisms of social functions in different types of welfare state; the existence of different synonyms for the definition of "welfare state", which creates the preconditions for the formation of different approaches to the study of the principles of its formation and activities. It is determined that the transformation of the fiscal space for the financing of social functions is caused by a number of global and national factors, the main among which are the following: the stage of the economic development cycle of the country; the role of state in the country; the potential of fiscal space and fiscal sustainability; the historical tradition and the existing model of social protection in the country; the structure of economy and the level of employment in the country; scientific and technological progress and digitization of economy; expectations of the peoples about the implementation of the governmental social functions; the level of influence of global economic and social trends on the national economy and social sphere; emergence of new vulnerable segments of the population; demographic aging of the population; growth of inequality during the life cycle and others. It is shown that due

to the influence of the dominant factors on welfare state, its functioning occurs during the period of fiscal expansion, which is replaced by the period of fiscal austerity. It was found that during the period of the world financial and economic crisis various countries used cyclic and countercyclical financing of social functions. The basic contradictions — factors of modern pressure on welfare state and key signs of "minimization" of welfare state are systematized. An assumption is made about the existence of a welfare state crisis. Prospective directions and mechanisms of change of approaches to financing of social functions as the basis of the welfare state are investigated.

Ключові слова: державні фінанси, фіскальний простір, держава добробуту, соціальні функції держави, фінансування соціального захисту населення, фіскальне коригування.

Key words: public finances, fiscal space, welfare state, public social functions, financing of social protection of the population, fiscal adjustment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний світ перебуває в континуумі змін, процеси якого визначаються перетворенням глобальної моделі економічного розвитку, змінами концептуальних підходів до формування та використання фіскального простору різних країн. Разом з тим, кожен період кризових трансформацій спричиняє появу нових соціальних викликів та необхідність впровадження державою механізмів їх подолання та профілактики. Держава добробуту, яка набула найбільшого піднесення протягом минулого сторіччя, стала інституціоналізацією нових соціальних норм та практик соціального захисту населення, а також визначила інші сфери відповідальності для держави й закріпила соціальні права для населення. Однак сьогодні у глобальній дискусії, яка відбувається щодо перспектив розвитку держави добробуту на найближчі десятиліття, постійно постає питання про пропорції та потенціал трансформації фіскального простору для фінансування соціальних функцій, які є гарантом суспільної стабільності будь-якої держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Уперше поняття соціальної держави було запропоновано Л. Штейном. Однак один із найбільших імпульсів формуванню основи ідеології держави добробуту, її фінансової моделі надали напрацювання Дж. Кейнса, Дж. Беверіджа, Л. Ерхарда. Розвиток концепції держави добробуту та типологізації її моделей представлени в роботах Р. Тітмуса, Г. Еспін-Андерсена, Дж. Бонолі, К. Бамбри, К. Панкратца, Д. Натайлі, Т. Палей. Серед українських науковців засади та проблеми функціонування досліджували В. Геєць, О. Длугопольський, О. Кириленко, А. Колот, В. Куценко, Е. Лібанова, Д. Севрюков та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз науково-практичних підходів до держави добробуту в сучасних умовах зміни фінансування соціальних функцій держави, виявлення чинників кризи держави добробуту та пошук перспективних орієнтирів її розвитку.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Держава добробуту — це такий тип держави, коли сама вона та (або) мережа соціальних інститутів відіграє важливу роль у захисті та підтримці економічного та соціального добробуту громадян [16]. Ідеологія формування держави добробуту заснована на принципах рівності, справедливості розподілу багатства та суспільної відповідальності за осіб, які не можуть подбати за

себе [7]. Увесь період історичного існування держави добробуту в науковій економічній, політологічній та соціологічній літературі триває дискусія щодо сутності поняття, його основних форм та функцій і до сьогодні консенсусу з цього питання не досягнуто. Як зауважує Т. Чубарова, термін "держава добробуту" (англ. — welfare state) виник у Великій Британії та став основою британського визначення концепції, німці традиційно використовують термін "соціальна держава" (нім. — sozialstaat) [2]. У Франції концепція відома під назвою "держава-захисник", а у скандинавських країнах — "будинок для народу".

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку найбільш важливими проблемами теоретико-методологічного дослідження функціонування держави добробуту є такі: відсутність єдиних теоретичних і методологічних підходів до трактування держави добробуту та універсального набору її критеріїв та ознак; проблема існування різних форм держави добробуту та функцій, що нею надаються та фінансуються в історичному контексті; формування та ефективне використання фіскального простору держави добробуту; вибір оптимальних форм фінансування соціальних функцій у різних типах держави добробуту; існування різних синонімів визначення поняття "держава добробуту", що створює передумови до формування різних підходів до дослідження засад її формування та діяльності. Незважаючи на це, дослідження теоретичних підходів та практичних засад формування механізму функціонування різних типів держави добробуту дає змогу визначити потенційні виклики фінансування соціальних функцій держави в майбутньому, сприяти розробленню необхідних реформ з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін.

Цілком очевидно, що однією з ключових ознак сучасної держави добробуту є створення відповідного фіскального простору для державного фінансування соціальних функцій, яке суспільство готово спрямувати на визначені цілі та перерозподіляється в рамках законодавчо встановлених норм.

Світова фінансово-економічна криза питань надала імпульс дискусії щодо необхідності оптимізації використання фіскального простору, доцільності державного фінансування соціальних функцій держави та розкрила роль систем соціального забезпечення як автоматичних соціальних та економічних стабілізаторів для держави [16]. Однак у таких умовах частина країн приймає рішення, спрямовані на посилення державного фінансування соціальних функцій держави, а інші — на зменшення ролі держави та зниження податків за рахунок згортання соціальних програм з метою підтримки

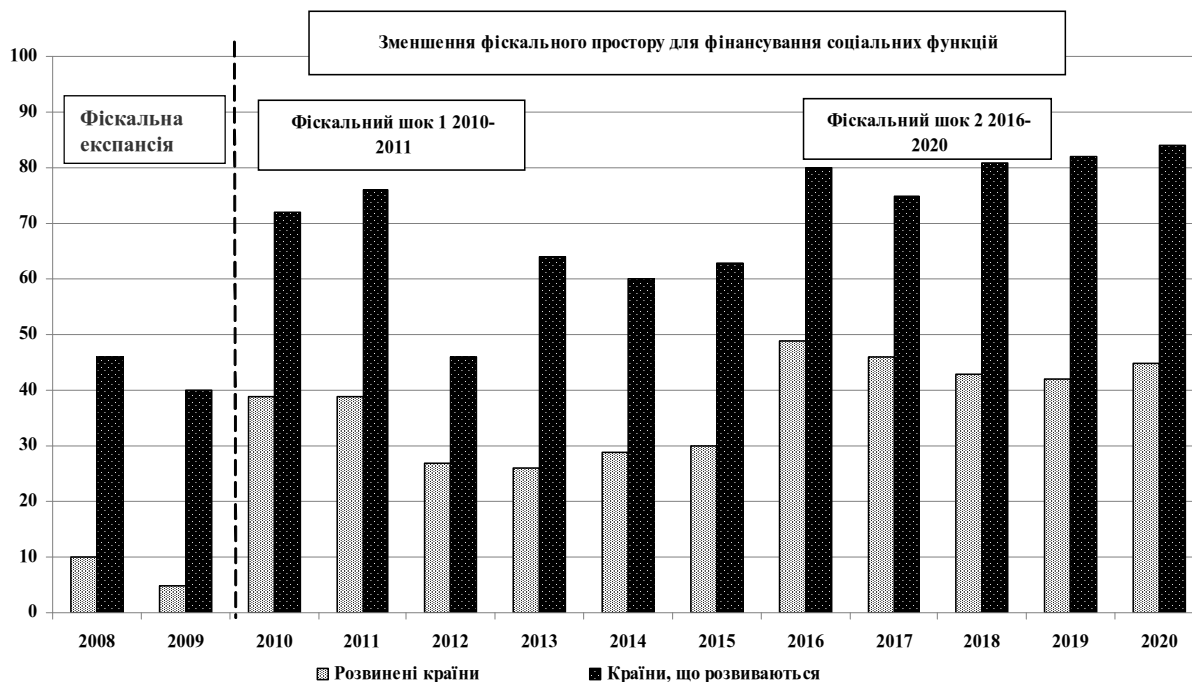

Рис. 1. Зміна фіскального простору для фінансування соціальних функцій держави, кількість країн, які зменшували фінансування, од.

Джерело: [12].

фіскальної стійкості. Поряд з цим, дедалі частіше в наукових публікаціях та практичних доповідях обговорюються потенційні негативні сценарії функціонування держави добробуту, а саме [14]:

- завершення ери держави добробуту;
- необхідність "демонтажу" держави добробуту;
- мінімізація та зменшення присутності держави добробуту та фінансування соціальної допомоги тільки для окремих вразливих верств населення;
- доцільність приватизації держави добробуту.

Проте частина дослідників заявляла про такі зміни ще задовго до початку кризи. Н. Гілберт [9] обгрунтував ознаки процесу "звуження" фіскального простору для соціальних функцій держави, які розкривали перерозподіл ролей у процесі реалізації соціальної функції від державних структур до структур громадянського суспільства та називав цей процес "приватизацією держави добробуту". Г. Еспін-Андерсен відзначив трансформацію сучасних соціальних функцій держави як відповідний рух до "держави можливостей" та до "держави соціальних інвестицій" [7].

Водночас нова хвиля розширення фіскального простору для різних соціальних функцій держави обумовлена появою нових соціальних потреб населення протягом останнього десятиріччя та необхідності розробки нових механізмів для їх забезпечення. Так, за даними Світового банку, протягом 2001 — 2008 рр., перед глобальною фінансово-економічною кризою фіскальний простір розширився як у розвинених країнах, так і у країнах, що розвивалися, що зумовило зменшення державного боргу та дефіциту бюджету [10]. За висновком І. Ортіз, із розгортанням кризи тільки незначна частина країн зменшувала фінансування соціальних функцій держави (рис. 1), інші ж, навпаки, впроваджували заходи контрциклічного фінансування. Відповідно до класифікації, запропонованої науковцем, цей період названо продовженням "фіскальної експансії" [13] з ознаками розширення фіскального простору для фінансування соціальних функцій.

Однак через глобальну економічну кризу уряди країн були змушені зменшити державне фінансування окремих соціальних програм, навіть і з охорони здоров'я [3]. Так, І. Ортіз визначає період 2010—2011 рр. як

"перший фіскальний шок", протягом якого відбулося вагоме зменшення фіскального простору для фінансування соціальних функцій держави [13]. Потенціал уряду щодо реалізації ефективної фіскальної політики в умовах неочікуваної економічної нестабільності став вагомим фактором дієздатності держави під час та після глобальної фінансово-економічної кризи. За прогнозами, "другий фіскальний шок" триватиме до 2020 р., що зумовить зменшення державних витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення як у розвинених країнах, так і у країнах, що розвиваються. Окреслені тенденції стали причиною повернення в науково-практичний дискурс проблеми формування фіскального простору для вирішення визначених соціально-економічних завдань, що представлено в роботах таких міжнародних організацій, як МВФ [4], Світовий банк [11], ОЕСР [6], МОП [12], ВООЗ [5] та ін.

Отже, починаючи з кінця ХХ — початку ХХІ ст. відбувається новий етап трансформації та здійснюється значний економічний, фіскальний та соціальний тиск на державу добробуту (рис. 2), до чого призвели виклики глобалізації, зміна просторових масштабів та характеру економічної діяльності, криза національної держави.

Пріоритети різних держав та використання ними фіскального простору можна дослідити за допомогою аналізу зміни державних витрат на фінансування різних соціальних функцій за період розгортання світової фінансово-економічної кризи та за період посткризового відновлення (рис. 3). У різних країнах фінансування державою соціальних функцій спрямоване на подолання визначеного переліку соціальних проблем, зважаючи на різні уявлення про справедливе суспільство та механізми його досягнення. Серед країн ОЕСР найбільший фіскальний простір для фінансування соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти, рекреації, культури та релігії загалом має Данія (74,7% загальних державних витрат), Німеччина (71,2%) та Норвегія (71,2%). Разом з тим зазначимо, що державні витрати на фінансування соціальних функцій держави становлять понад половину загальних державних витрат в усіх країнах ОЕСР. Майже на 20% менші обсяги державного фінансування таких соціальних функцій мають Греція (54,3%) та Угорщина (55,1%).

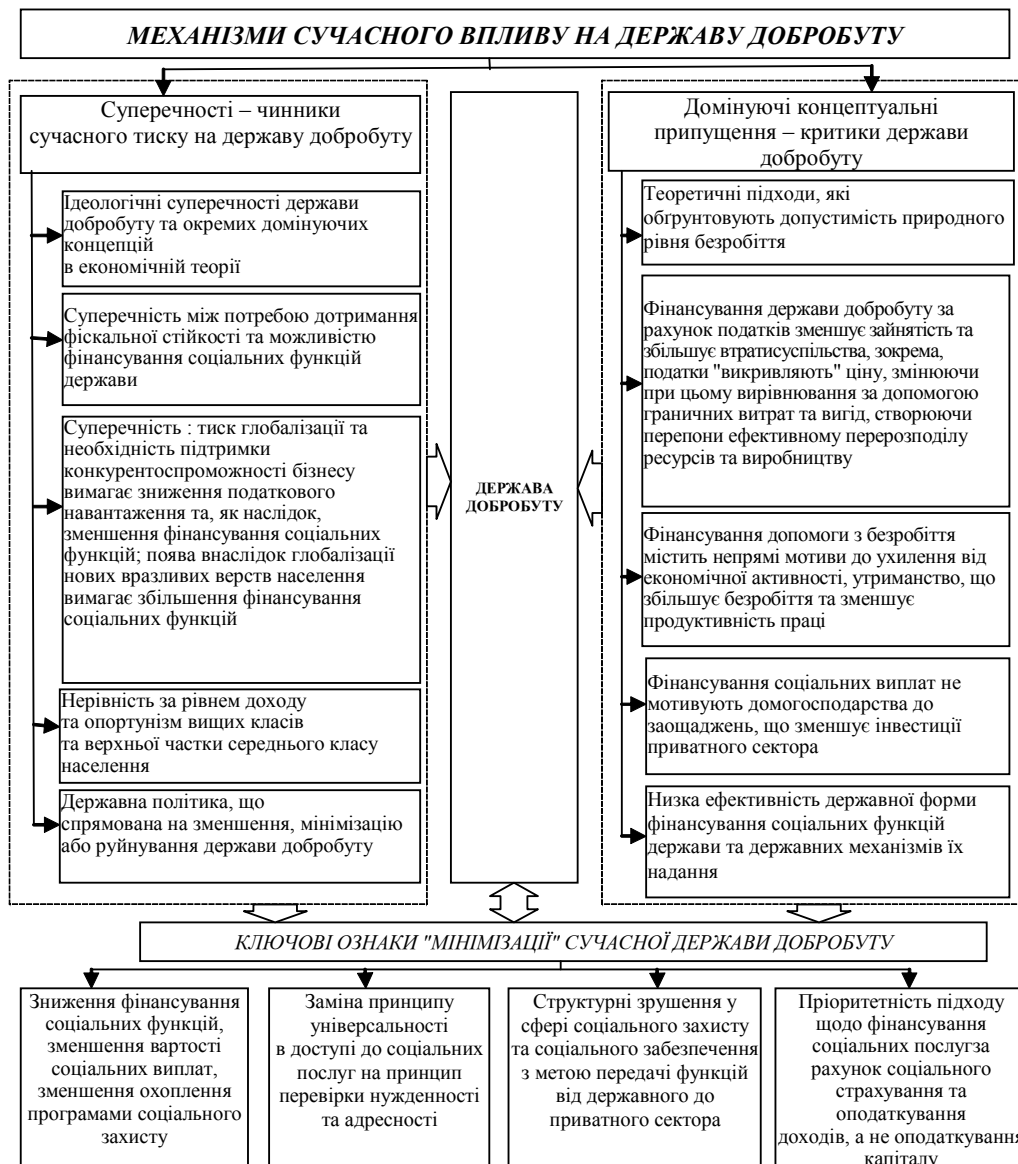

Рис. 2. Механізми сучасного тиску на державу добробуту

Джерело: [14].

Отже, кожна країна використовує фіскальний простір для соціальних функцій та вибирає домінуючий механізм його формування, а саме: податковий та (або) страховий відповідно до культурно-історичних традицій суспільства та ролі держави у фінансуванні соціальних функцій.

Міжнародна асоціація соціального забезпечення визначила основні глобальні виклики, які, на нашу думку, обумовлюватимуть зміни фіскального простору та вимагають нових підходів до існування держави добробуту [15]: демографічне старіння; усунення "розриву" в покритті населення різними формами соціального захисту; нерівність протягом життєвого циклу людини; науково-технічний прогрес; фінансування та організація охорони здоров'я, у тому числі довготривалий догляд; ринки праці та цифрова економіка; зайнятість молодих працівників; нові ризики, кризи та екстремальні події; соціальний захист мігрантів; зростання очікування населення.

Так, відповідно до висновків МОП, скорочення кількості робочих місць, а також зміна у структурі ринку праці та зайнятості, що викликані зростанням науково-технічного прогресу, автоматизацією та цифровізацією, а також старінням населення та посиленням конкуренції податкових систем, зумовлюватимуть поя-

ву деструктивних процесів у фіскальному просторі та організації соціального захисту, що спричинятиме новий етап кризи держави добробуту, у тому числі її окремих функцій. У результаті таких глобальних тенденцій виникає також безліч нових, віртуальних інститутів, які докорінно змінюють характер виробничих відносин, залучених до них людей у просторі та часі таким чином, що дедалі зростаючий вплив їх діяльності здійснюють події, що відбуваються у віддалених частинах світу [1].

Під тиском сучасних глобалізаційних викликів держави добробуту втрачають контроль над доходами від оподаткування через збільшення рівня транснаціоналізації корпорацій. Водночас існує значний тиск на державу добробуту з вимогою створення для ринку політики, сприятливої для торгових інвестицій, у тому числі економії та скорочення витрат на фінансування соціальних функцій держави.

За такого стану речей існує висока ймовірність зменшення фіскального простору для фінансування соціальних функцій держави, що автоматично збільшуватиме присутність приватних механізмів у цій сфері. Слід зазначити, що приватні механізми не мають достатнього потенціалу об'єднання ризиків та їх перерозподілу, що потенційно може зменшити доступність соціальних благ та послуг, поглибити нерівність у країні [1]. Так, можна

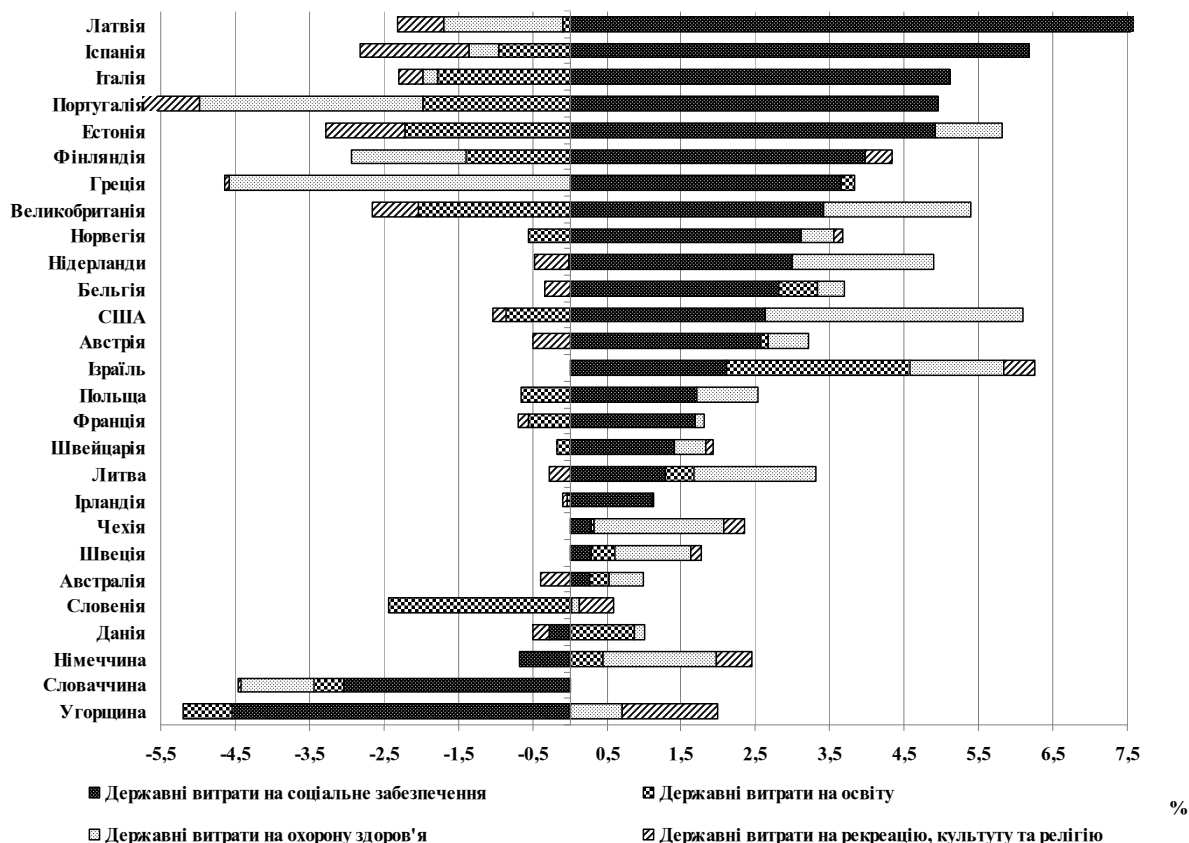

Рис. 3. Абсолютний приріст державного фінансування соціальних функцій за структурою у країнах ОЕСР за 2007–2015 рр., % до загальних державних витрат

Джерело: [8].

стверджувати, що в посткризових умовах економічного розвитку внаслідок впливу визначених викликів спостерігається процес "ерозії" соціальних амортизаторів, роль яких виконували соціальні видатки бюджету, що призводить до зростання нерівності та кризи держави добробуту.

Одночасно глобальні виклики обумовлюють зростання попиту на функціонування держави добробуту та покриття дедалі більшого числа соціальних ризиків [14]. Окрім цього, з розвитком економіки трансформуються засади існування як окремих груп, так і суспільства загалом, що потребує пошуків нових форм соціальних функцій та інноваційних підходів до їх фінансування. Внаслідок зменшення народжуваності, збільшення тривалості життя та зростання чисельності осіб, які не мають постійної зайнятості, збільшується кількість населення, яке потребує соціального захисту, медичної допомоги та інших суспільних послуг, що неминуче обумовлюватиме прискорення зростання державних витрат на фінансування галузі. Механізм фінансування таких систем, за визначенням МОП, повинен включати як податкові, так і страхові джерела [1]. Окреслені процеси вимагають впровадження справедливих, інклюзивних та стійких систем, які б забезпечували необхідний рівень соціального захисту та високий рівень перерозподілу.

ВИСНОВКИ

Отже, сьогодні спостерігається криза держави добробуту, яка викликана системними проблемами соціально-економічного розвитку. Підходи до фінансування держави добробуту та перелік виконуваних нею функцій у різних країнах визначається такими чинниками: етапом циклу економічного розвитку країни; домінуючою концепцією економічної теорії; роллю держави у країні; потенціалом фіскального простору та стійкістю системи державних фінансів; історичною

традицією та існуючою у країні моделлю соціального захисту; структурою економіки та рівнем зайнятості у країні; очікуваннями населення щодо виконання державою соціальних функцій; посиленням впливу глобальних економічних та соціальних тенденцій на національну економіку; прискоренням зміни демографічних соціальних та економічних тенденцій; рівнем впливу глобальних ризиків на діяльність економіки та соціальної сфери.

Держави добробуту постійно перебувають під впливом зазначених факторів, що визначає їх трансформацію та, відповідно, збільшення або зменшення фінансування. Всі ці причини свідчать про необхідність проведення подальших досліджень та визначення: найбільш ефективних форм надання соціальних та інших суспільних послуг; оптимальних механізмів їх фінансування; середньострокових та довгострокових потенційних викликів для держави добробуту та заходів їх подолання.

Література:

1. Инновационные подходы к обеспечению всеобщей социальной защиты для будущего сферы труда. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_618-389.pdf
2. Чубарова Т.В. Политэкономическое введение в социальную политику. — Москва: Институт экономики РАН, 2015. — 60 с.
3. Экономический кризис, системы здравоохранения и здоровье населения в Европе: последствия и значение для выработки политики / Европейское региональное бюро ВОЗ. URL: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0007/283354/Economic-crisis-health-systems-Europe-impact-implications-policy-ru.pdf?ua=1
4. Assessing Fiscal Space: An Initial Consistent Set of considerations. IMF Staff Paper. 2016. URL: <https://>

www.imf.org/~media/Files/Publications/PP/pp5080-Assessing-Fiscal-Space-An-Initial-Consistent-Set-of-Considerations.ashx

5. Barroy H., Sparkes S., Dale E. Assessing fiscal space for health expansion in low-and-middle income countries: a review of the evidence. Health financing working paper, № 3. URL: <http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/251904/WHO-HIS-HGF-HF-WorkingPaper-16.3-eng.pdf?sequence=1>

6. Botev J., Fournier J., Mourougane A. Reassessment of Fiscal Space in OECD Countries. OECD Economics Department Working Papers. 2017. No. 1352. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/fec60e1b-en>

7. Esping-Andersen G. Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies. London, 1996. 276 p.

8. General government spending indicator / OECD. 2018. URL: <https://data.oecd.org/gga/general-government-spending.htm>

9. Gilbert N. Transformation of the Welfare State. The Journal of Sociology & Social Welfare. 2003. Vol. 30. Is. 1. Art. 17. URL: <http://scholarworks.wmich.edu/jssw/vol30/iss1/17>

10. Global Economic Prospects 2015: Having Fiscal Space and Using It/ International Bank for Reconstruction and Development; The World Bank. 217 p. URL: http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/GEP/GEP2015a/pdfs/GEP15a_web_full.pdf

11. Kose M., Kurlat S., Ohnsorge F., Sugawara N. A cross-country database of fiscal space. 2017. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/601211501678994591/pdf/WPS8157.pdf>

12. Ortiz I., Cummins M., Capaldo J., Karunanathy K. Fiscal Space for Social Protection and the SDGs: Options to Expand Social Investments in 187 Countries. URL: <http://www.social-protection.org/gimi/RessourcePDF.action?ressource.ressourceId=51537>

13. Ortiz I., Cummins M., Capaldo J., Karunanathy K. The Decade of Adjustment: A Review of Austerity Trends 2010-2020 in 187 Countries/ International Labour Office. Geneva: ILO, 2015. URL: <http://www.social-protection.org/gimi/gess/RessourcePDF.action?ressourceId=53192>

14. Palley T. Re-theorizing the Welfare State and the Political Economy of Neoliberalism's War Against It. URL: https://www.boeckler.de/pdf/p_fmm_imk_wp_16_2018.pdf

15. Ten global challenges for social security. URL: <https://www.issa.int/en/details?uuid=8d21eb96-8e9a-4303-9f1f-2329ac6efe57>

16. Welfare state. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/welfare-state>

17. World Social Protection Report 2017-19: Universal social protection to achieve the Sustainable Development Goals (ILO). URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_604882.pdf

References:

1. International Labor Organization (2018), "Innovative approaches to ensuring universal social protection for the future of the world of work", available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---abinet/documents/publication/wcms_618389.pdf, (Accessed 24 January 2019).

2. Chubarova, T.V. (2015), Politehkonomicheskoe vvedenie v social'nyu politiku [Political Economic Introduction to Social Policy], Institut ehkonomiki RAN, Moscow, Russia.

3. Thomson, S. Figueras, J. Evetovits, T. and Jowett, M. (2014), "The economic crisis, healthcare systems and public health in Europe: consequences and implications for policy", WHO Regional Office for Europe. available at: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0007/

283354/Economic-crisis-health-systems-Europe-impact-implications-policy-ru.pdf?ua=1 (Accessed 24 January 2019).

4. International Monetary Fund (2016), "Assessing Fiscal Space: An Initial Consistent Set of considerations", available at: <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/PP/pp5080-Assessing-Fiscal-Space-An-Initial-Consistent-Set-of-Considerations.ashx>, (Accessed 24 January 2019).

5. Barroy, H. Sparkes, S. and Dale, E. (2016), "Assessing fiscal space for health expansion in low-and-middle income countries: a review of the evidence", Health financing working paper, vol.3, available at: <http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/251904/WHO-HIS-HGF-HF-WorkingPaper-16.3-eng.pdf?sequence=1> (Accessed 24 January 2019).

6. Botev, J. Fournier, J. and Mourougane, A. (2017), "Reassessment of Fiscal Space in OECD Countries", OECD Economics Department Working Papers, vol 1352, available at: <http://dx.doi.org/10.1787/fec60e1b-en>, (Accessed 24 January 2019).

7. Esping-Andersen, G. (1996), Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies, SAGE Publications, London, UK.

8. OECD (2018), "General government spending indicator", available at: <https://data.oecd.org/gga/general-government-spending.htm> (Accessed 24 January 2019).

9. Gilbert, N. (2003), "Transformation of the Welfare State", The Journal of Sociology & Social Welfare, Vol. 30, available at: <https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=2886&context=jssw> (Accessed 24 January 2019).

10. International Bank for Reconstruction and Development (2015), "Global Economic Prospects 2015: Having Fiscal Space and Using It", available at: https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/GEP/GEP2015a/pdfs/GEP15a_web_full.pdf (Accessed 24 January 2019).

11. Kose, M. Kurlat, S. Ohnsorge, F. and Sugawara, N. (2017), "A cross-country database of fiscal space", available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/601211501678994591/pdf/WPS8157.pdf> (Accessed 24 January 2019).

12. Ortiz, I. Cummins, M. Capaldo, J. and Karunanathy, K. (2015), "The Decade of Adjustment: A Review of Austerity Trends 2010-2020 in 187 Countries", International Labor Office, available at: <http://www.social-protection.org/gimi/gess/RessourcePDF.action?ressource.ressourceId=53192>, (Accessed 24 January 2019).

13. Ortiz, I. Cummins, M. Capaldo, J. and Karunanathy, K. (2017), "Fiscal Space for Social Protection and the SDGs: Options to Expand Social Investments in 187 Countries", International Labor Organization, available at: <http://www.social-protection.org/gimi/RessourcePDF.action?ressource.ressourceId=51537>, (Accessed 24 January 2019).

14. Palley, T. (2018), "Re-theorizing the Welfare State, and the Political Economy of Neoliberalism's War Against It", available at: https://www.boeckler.de/pdf/p_fmm_imk_wp_16_2018.pdf (Accessed 24 January 2019).

15. International Social Security Association (2016), "Ten global challenges for social security", available at: http://praha.vupsv.cz/fulltext/ul_2036.pdf (Accessed 24 January 2019).

16. Encyclopedia Britannica (2018), "Welfare state", available at: <https://www.britannica.com/topic/welfare-state> (Accessed 24 January 2019).

17. International Labor Organization (2017), "World Social Protection Report 2017-19: Universal social protection to achieve the Sustainable Development Goals", available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_604882.pdf (Accessed 24 January 2019).

Стаття надійшла до редакції 11.02.2019 р.

Т. О. Меліхова,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізької державної інженерної академії
О. В. Троян,
асистент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя
І. В. Бондаренко,
магістр, ОА-17-1мз, Запорізька державна інженерна академія

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.88

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ РОЗРАХУНКІВ З ПОСТАЧАЛЬНИКАМИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

T. Melikhova,
Head of the Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit, Cand. Sci. (Econ.),
associate professor of Zaporizhzhia State Engineering Academy, Cand. Sci. (Econ.), associate professor
O. Troyan,
Assistant of Zaporizhzhya State Engineering Academy, Department of Accounting,
Analysis, Taxation and Audit, Zaporizhzhya
I. Bondarenko,
Group of studying the theory of taxation-7, of Zaporizhzhia State Engineering Academy

IMPROVEMENT OF INTERNAL AUDIT METHOD OF SETTLEMENTS WITH SUPPLIERS FOR INCREASING ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY

Нині важливим елементом є здійснення аудиту кредиторської заборгованості при розрахунках з постачальниками. Особливим моментом при цьому є своєчасний аналіз виникнення та термінів погашення кредиторської заборгованості.

Метою роботи є удосконалення методики внутрішнього аудиту розрахунків з постачальниками для підвищення економічної безпеки підприємства.

Метою аудиту розрахунків з постачальниками є встановлення законності, достовірності і доцільності здійснення розрахунків з постачальниками підприємства і правильності їх відображення в обліку.

Завдання проведення аудиту розрахунків з постачальниками, а саме перевірити: правильність визначення залишку кредиторської заборгованості на початок періоду, правильність оформлення первинних документів з розрахунків з постачальниками, правильність класифікації зобов'язань, правильність віднесення розрахунків з постачальниками на рахунки обліку, правильність визначення термінів виникнення та погашення кредиторської заборгованості, доцільність закупівлі у постачальників (моніторинг цін), правильність визначення вартості імпортованих матеріалів, правильність визначення вартості туристичних послуг, правильність визначення вартості вітчизняних основних засобів, правильність заліку заборгованості при попередній оплаті, відповідність збільшення та зменшення кредиторської заборгованості за розрахунками з постачальниками правильність кореспонденції рахунків з розрахунків з постачальниками.

У статті удосконалена методика аудиту розрахунків з постачальниками для підвищення економічної безпеки, яка на відміну від існуючих включає: анкету, загальний план аудиту, програму аудиту, робочі документи. Це надасть змогу аудитору охопити всі аспекти обліку розрахунків з постачальниками, дослідити правильність, своєчасність, законність відображення в обліку, вчасно виявити порушення, провести якісний аудит та підвищити економічну безпеку підприємства.

For the time being the important element is realization of payables audit when settlements with suppliers. The particular moment upon that is timely analysis of origin and maturity dates of payables.

The aim of the article is to improve the internal audit method of settlements with suppliers for increasing enterprise economic security.

The goal of audit of settlements with suppliers is the determination of legality, reliability and appropriateness of implementation of settlements with suppliers of enterprise and correctness of their reflection in accounting.

The tasks of carrying out of audit of settlements with suppliers are to check: correctness of determination of payables remainder in the beginning of period; correctness of execution of source documents with settlements with suppliers; correctness of liabilities classification; correctness of attributing settlements with suppliers to accounts; correctness of determination of origin and maturity dates of payables; appropriateness of purchase from suppliers (price monitoring); correctness of determination of import materials cost; correctness of determination of travel services cost; correctness of determination of domestic fixed assets cost; correctness of offset of debts when advance payment; accordance of increasing and decreasing payables on settlements with suppliers; correctness of correspondence of accounts with settlements with suppliers.

In the article the internal audit method of settlements with suppliers for increasing enterprise economic security was elaborated that in contrast to existed methods includes questionnaire, general audit plan, audit programme, working papers. It will enable auditor to cover all aspects of accounting of settlements with suppliers, to investigate correctness, timeliness and legality of reflection in accounting, to discover violations on timely, to conduct qualitative audit and to increase enterprise economic security.

Ключові слова: розрахунки, постачальники, кредитори, аудит, план, програма, робочі документи.
Key words: settlements, suppliers, creditors, audit, plan, programme, working papers.

ВСТУП

Нині важливим елементом є здійснення аудиту кредиторської заборгованості при розрахунках з постачальниками. Особливим моментом при цьому є своєчасний аналіз виникнення та термінів погашення кредиторської заборгованості, правильний контроль за кредиторською заборгованістю. Це допоможе у разі виникнення необхідності, вчасно у визначені законом строки звернутися до суду за захистом свої прав та законних інтересів.

При проведенні перевірки спочатку встановлюється перелік кредиторів з визначенням критично допустимої величини їх заборгованості підприємству. Звідки формується загальна сума кредиторської заборгованості, яка не порушує платоспроможність підприємства.

Важливо для підприємства своєчасне застосовувати заходи з погашення кредиторської заборгованості або подавати позов до суду. Необхідно попереджувати несплату кредиторської заборгованості шляхом нагадування покупцям про необхідність її сплати, нарахування фінансових санкцій за невчасну оплату, проводити аналіз втрат, пов'язаних з погашенням кредиторської заборгованості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемними питаннями внутрішнього аудиту розрахунків з постачальниками займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Бескоста Г.М., Бутинець Ф.Ф., Кулаковська А.П., Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Піча Ю.В., Подмешальська Ю.В., Салига С.Я., Сахарцева І.І., Усач Б.Ф. та інші. Автори розглядають це питання зі своєї точки зору та акцентують увагу на різних аспектах проведення аудиту розрахунків з постачальниками. Проте саме питання методики внутрішнього аудиту розрахунків з постачальниками для підвищення економічної безпеки підприємства розкрито недостатньо і потребує подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є удосконалення методики внутрішнього аудиту розрахунків з постачальниками для підвищення економічної безпеки підприємства.

Метою аудиту розрахунків з постачальниками є встановлення законності, достовірності і доцільності здійснення розрахунків з постачальниками підприємства і правильності їх відображення в обліку.

Таблиця 1. Анкета перевірки розрахунків з постачальниками

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
1	2	3	4	5	6
1	Скільки років Ви працюєте на підприємстві?				
	0-1				
	1-5				
	5 і більше				
2	Чи проводиться аналіз кредиторської заборгованості?				
3	Чи здійснюється контроль кредиторської заборгованості?				
4	Чи здійснюється класифікація кредиторської заборгованості?				
5	Чи здійснюється інвентаризація кредиторської заборгованості?				
6	Яка періодичність проведення інвентаризації розрахунків з постачальниками:				
	- раз на рік;				
	- двічі на рік;				
	- не проводиться?				
7	Як ведеться облік розрахунків з постачальниками:				
	- вручну;				
	- автоматизовано;				
	- комбіновано?				
8	Хто приймає рішення про придбання матеріалів у постачальників:				
	- керівник;				
	- головний бухгалтер;				
	- начальник виробництва				

Таблиця 2. Загальний план проведення аудиту розрахунків з постачальниками

Етап аудиторської перевірки	Аудиторські процедури	Аудиторські докази	Період проведення	Виконавці
1	2	3	4	5
Підготовчий	Знайомство з бізнесом клієнта, планування проведення аудиту розрахунків з постачальниками	Звіти попередніх перевірок, накази		
Основний	Перевірити правильність визначення залишку кредиторської заборгованості на початок періоду. Перевірити правильність оформлення первинних документів з розрахунків з постачальниками. Перевірити правильність класифікації зобов'язань. Перевірити правильність віднесення розрахунків з постачальниками на рахунки обліку. Перевірити правильність визначення термінів виникнення та погашення кредиторської заборгованості. Перевірити доцільність закупівлі у постачальників (моніторинг цін). Перевірити правильність визначення вартості імпортованих матеріалів. Перевірити правильність визначення вартості туристичних послуг. Перевірити правильність визначення вартості вітчизняних основних засобів. Перевірити правильність заліку заборгованості при попередній оплаті. Перевірити відповідність збільшення та зменшення кредиторської заборгованості за розрахунками з постачальниками. Перевірити правильність кореспонденції рахунків з розрахунків з постачальниками	Накладна, товарно-транспортна накладна, картка складського обліку матеріалів, відомість обліку залишків матеріалів на складі, доручення, журнал, головна книга, Баланс		
Завершальний	Складання аудиторського звіту і висновку	Звіт		

Таблиця 3. Програма аудиту розрахунків з постачальниками

№	Мета	Перелік аудиторських процедур	Критерії якості	Метод перевірки	Код робочого документа	Період проведення	Виконавець	Примітки
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Впевнитись у відповідності залишку на початок кредиторської заборгованості	Перевірити правильність визначення залишку кредиторської заборгованості на початок періоду	А, Б, Г, Є	Документальний, арифметичний, суцільний	КЗ-1			
2	Впевнитись у правильності оформлення первинних документів з розрахунків з постачальниками	Перевірити правильність оформлення первинних документів з розрахунків з постачальниками	А, Б, В, Г, Д	Документальний формальний,	КЗ-2			
3	Впевнитись у правильності класифікації зобов'язань	Перевірити правильність класифікації зобов'язань	А, Б, В, Г	Документальний, арифметичний, по суті, вибірковий	КЗ-3			
4	Впевнитись у правильності віднесення розрахунків з постачальниками на рахунки обліку	Перевірити правильність віднесення розрахунків з постачальниками на рахунки обліку	А, Б, В, Г	Документальний, арифметичний, по суті, вибірковий	КЗ-4			
5	Впевнитись у правильності визначення термінів виникнення та погашення кредиторської заборгованості	Перевірити правильність визначення термінів виникнення та погашення кредиторської заборгованості	А, Б, В, Г	Документальний, арифметичний, по суті, вибірковий	КЗ-5			
6	Впевнитись у доцільності закупівлі у постачальників (моніторинг цін)	Перевірити доцільність закупівлі у постачальників (моніторинг цін)	А, Б, В, Г	Документальний, арифметичний, по суті, вибірковий	КЗ-6			
7	Впевнитись у правильності визначення вартості імпортованих матеріалів	Перевірити правильність визначення вартості імпортованих матеріалів	А, Б, В, Г	Документальний, арифметичний, по суті, вибірковий	КЗ-7			
8	Впевнитись у правильності визначення вартості туристичних послуг	Перевірити правильність визначення вартості туристичних послуг	А, Б, В, Г	Документальний, арифметичний, по суті, вибірковий	КЗ-8			
9	Впевнитись у правильності визначення вартості вітчизняних основних засобів	Перевірити правильність визначення вартості вітчизняних основних засобів	А, Б, В, Г	Документальний, арифметичний, по суті, вибірковий	КЗ-9			
10	Впевнитись у правильності заліку заборгованості при попередній оплаті	Перевірити правильність заліку заборгованості при попередній оплаті	А, Б, В, Г	Документальний, арифметичний, по суті, вибірковий	КЗ-10			
11	Впевнитись у відповідності збільшення та зменшення кредиторської заборгованості за розрахунками з постачальниками	Перевірити відповідність збільшення та зменшення кредиторської заборгованості за розрахунками з постачальниками	А, Б, В, Г	Документальний, арифметичний, по суті, вибірковий	КЗ-11			
12	Впевнитись у правильності кореспонденції рахунків з розрахунків з постачальниками	Перевірити правильність кореспонденції рахунків з розрахунків з постачальниками	А, Б, В, Г, Д	Документальний по суті, арифметичний, вибірковий	КЗ-12			
Критерії якості аудиторської перевірки: наявність – А; правдивість – Б; права та зобов'язання – В; повнота – Г; вимірювання – Д; оцінку вартості – Е; подання і розкриття – Є.								

Таблиця 4. Робочий документ аудитора КЗ-1 — перевірка правильності визначення кредиторської заборгованості на початок періоду

Рахунок	Баланс, грн	Головна книга, грн	Журнал, грн	Відхилення	
				Балансу від головної книги, грн	Головної книги від журналу, грн

Таблиця 5. Робочий документ аудитора КЗ-2 — перевірка правильності оформлення первинних документів з розрахунків з постачальниками

назва	№	Первинний документ				примітки
		дата	Сума, грн	підпис	печатка	

Завдання проведення аудиту розрахунків з постачальниками, а саме перевірити: правильність визначення залишку кредиторської заборгованості на початок періоду, правильність оформлення первинних документів з розрахунків з постачальниками, правильність класифікації зобов'язань, правильність віднесення розрахунків з постачальниками на рахунки обліку, правильність визначення термінів виникнення та погашення кредиторської заборгованості, доцільність закупівлі у постачальників (моніторинг цін), правильність визначення вартості імпортованих матеріалів, правильність визначення вартості туристичних послуг, правильність визначення вартості вітчизняних основних засобів, правильність заліку заборгованості при попередній оплаті, відповідність збільшення та зменшення кредиторської заборгованості за розрахунками з постачальниками, правильність кореспонденції рахунків з розрахунків з постачальниками.

Анкету перевірки розрахунків з постачальниками подано в таблиці 1. У програмі аудиту розрахунків з постачальниками відображає основні процедури для вирішення основних завдань аудиторської перевірки.

Одержавши в процесі попереднього планування дані про підприємство, аудитор приступає до розробки загального плану аудиту розрахунків з постачальниками (табл. 2). План аудиту є документом організаційно-методологічного характеру та складається з переліку робіт на основних етапах аудиту і строків їх виконання із зазначенням джерел інформації. Аудит розрахунків з постачальниками нами рекомендується проводити в кількох етапів.

Програму аудиту розрахунків з постачальниками наведено в таблиці 3.

Для вирішення поставлених завдань аудиту розрахунків з постачальниками пропонуємо робочі документи аудитора (табл. 4—15), які, на нашу думку, стануть обґрунтованими доказами якісного проведення аудиту розрахунків з постачальниками.

ВИСНОВКИ

Удосконалена методика аудиту розрахунків з постачальниками для підвищення економічної безпеки, яка на відміну від існуючих включає: анкету, загальний план аудиту, програму аудиту, робочі документи

Таблиця 6. Робочий документ аудитора КЗ-3 — перевірка правильності класифікації зобов'язань

Вид кредиторської заборгованості	За даними підприємства, грн	За даними аудиту, грн	Відхилення, грн
Поточна:			
- короткострокові кредити банків			
- поточну кредиторську заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями, за товари, роботи, послуги, за розрахунками з бюджетом, у тому числі з податку на прибуток, за розрахунками зі страхування, за розрахунками з оплати праці, за розрахунками з учасниками, за розрахунками із внутрішніх розрахунків; короткострокові векселі видані			
- поточні забезпечення			
- інші поточні зобов'язання			
Довгострокова			
Непередбачені зобов'язання			
Доходи майбутніх періодів			

Таблиця 7. Робочий документ аудитора КЗ-4 — перевірка правильності віднесення розрахунків з постачальниками на рахунки обліку

Субрахунок	За даними підприємства, грн	За даними аудиту, грн	Відхилення, грн
631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»			
632 «Розрахунки з іноземними постачальниками»			
633 «Розрахунки з учасниками ПФГ»			
371 «Розрахунки за виданими авансами»			
680 «Розрахунки, пов'язані з необоротними активами та групами вибуття, утримуваними для продажу»			
685 «Розрахунки з іншими кредиторами»			

Таблиця 8. Робочий документ аудитора КЗ-5 — перевірка термінів виникнення та погашення кредиторської заборгованості

Постачальник	За даними підприємства, грн		За даними аудиту						Відхилення, грн
	Термін	Сума, грн	Термін	Сума, грн	Граничне погашення		Фактично погашено		
					Термін	Сума, грн	Термін	Сума, грн	

Таблиця 9. Робочий документ аудитора КЗ-6 – перевірка доцільності закупівлі у постачальників (моніторинг цін)

Найменування товарів, робіт, послуг	За даними підприємства, грн	За даними аудиту за цінами різних постачальників, грн					Відхилення, грн
		ТОВ №	ТОВ №	ТОВ №	ТОВ №	ТОВ №	

Таблиця 10. Робочий документ аудитора КЗ-7 – перевірка правильності визначення вартості імпортних матеріалів

Найменування матеріалів	За даними підприємства, грн	За даними аудиту, грн					Відхилення, грн
		Вартість матеріалів	Мито	Акцизний податок	ПДВ	Разом ціна	

Таблиця 11. Робочий документ аудитора КЗ-8 – перевірка правильності визначення вартості туристичних послуг

Найменування туристичних послуг	За даними підприємства, грн	За даними аудиту, грн					Відхилення, грн
		Проїзд	Харчування	Проживання	Туристичний податок	ПДВ	

Таблиця 12. Робочий документ аудитора КЗ-9 – перевірка правильності визначення вартості вітчизняних основних засобів

Найменування основних засобів	За даними підприємства, грн	За даними аудиту, грн					Відхилення, грн
		Вартість закупівлі	Вартість доставки	Вартість встановлення	ПДВ	Разом заборгованість постачальнику	

Таблиця 13. Робочий документ аудитора КЗ-10 – перевірка правильності заліку заборгованості при попередній оплаті

Найменування постачальника	За даними підприємства, грн	За даними аудиту, грн			Відхилення, грн
		Попередня оплата	Отримання матеріалів	Залік заборгованості	

Таблиця 14. Робочий документ аудитора КЗ-11 – перевірка відповідності збільшення та зменшення кредиторської заборгованості за розрахунками з постачальниками

Найменування постачальника	За даними підприємства, грн		За даними аудиту, грн		Відхилення, грн	
	збільшення	зменшення	збільшення	зменшення	збільшення	зменшення

Таблиця 15. Робочий документ аудитора КЗ-12 – перевірка правильності кореспонденції рахунків з розрахунків з постачальниками

Зміст операції	За даними підприємства			За даними аудиту			Відхилення та запропоноване виправлення		
	Дт	Кт	Сума, грн	Дт	Кт	Сума, грн	Дт	Кт	Сума, грн

аудитора. Запропонована методика проведення перевірки надасть змогу аудитору охопити всі аспекти обліку розрахунків з постачальниками на підприємстві, дослідити правильність, своєчасність, законність відображення в обліку розрахунків з постачальниками, вчасно виявити порушення, провести якісний аудит та підвищити економічну безпеку підприємства.

Література:

1. Макаренко А.П. Аудит: навч.-метод. посібник / А. П. Макаренко, Т. О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2016. — 184 с.
2. Макаренко А.П. Організація і методика аудиту: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2015. — 190 с.
3. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту касових операцій для підвищення ефективності діяльності підприємства / Т.О. Меліхова, Т.В. Манойло // Регіональна бізнес-економіка та управління. — 2013. — № 2. — С. 97—106.
4. Меліхова Т.О. Удосконалення документального забезпечення аудиту розрахунків з підзвітними особами з метою якісного проведення перевірки / К.О.Новосолова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2012. — Вип. 36. — С. 108—116.
5. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту ефективності використання основних засобів на підприємстві / Т.О. Меліхова, О. Буркова // Економічний аналіз. — 2012. — Вип. 11. — Ч. 4. — С. 257—264.

6. Меліхова Т.О. Економічна безпека підприємства: формування, контроль, ефективність: монографія. — Херсон, Видавничий дім "Гельветика", 2018. — 632 с.

7. Меліхова Т.О. Удосконалення документування обліку розрахунків з покупцями та замовниками з метою зміцнення інформаційної безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Ф.О. Гавриленко // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 2. — С. 24—32.

8. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Н.С. Ніколаєнко // Економіка та держава. — 2017. — № 1. — С. 51—55.

9. Меліхова Т.О. Удосконалення документального забезпечення аудиту розрахунків з підзвітними особами з метою якісного проведення перевірки / Т.О. Меліхова, К.О.Новосолова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2012. — Вип. 36. — С. 108—116.

10. Теорія і практика документування в обліку і аудиті: навч.-метод. посібник Ч. 2 / А.П. Макаренко, О.М. Панченко, А.В. Тарута, Т.О. Меліхова, Л.А. Птіцина; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2011. — 127 с.

11. Макаренко А.П. Теоретико-методичні основи та практичні підходи до вдосконалення аудиту лізингових операцій / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова // Економічний вісник Запорізької державної. — 2016. — № 6. — С. 164—171.

12. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту податку на прибуток для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, М.М. Бикова // Агросвіт. — 2017. — № 1—2. — С. 19—25.

13. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту податку на додану вартість для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, М.Ю. Бойко // Інвестиції: практика та досвід. — 2017. — № 1. — С. 34—39.

14. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту екологічного податку для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, О.С. Зуб // Ефективна економіка. — 2016. — № 12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=12&y=2016>

15. Подмешальська Ю.В. Удосконалення оцінки якості внутрішнього контролю на підприємстві / Ю.В. Подмешальська // Економічний вісник ЗДІА: збірник наукових праць. — Запоріжжя. — 2012. — № 2. — С. 106—114.

16. Салига С.Я. Аудит податків суб'єктів господарювання: монографія / С.Я. Салига, Т.О. Меліхова. — Запоріжжя: КПУ, 2011. — 224 с.

17. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту витрат на виробництво для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, В.В. Височина // Економіка та держава. — 2018. — № 1. — С. 69—75.

18. Меліхова Т.О. Внутрішній контроль виробничих запасів для своєчасного виявлення загроз в системі управління фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, І.О. Федоров // Агросвіт. — 2018. — № 2. — С. 63—70.

19. Меліхова Т.О. Аналіз впливу податкового навантаження на рівень податкової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, О.В. Троян // Інвестиції: практика та досвід. — 2017, № 20. — С. 33—37.

20. Макаренко А.П. Удосконалення аудиту короткострокової дебіторської заборгованості / А.П. Макаренко, Д.В. Ахмедова // Агросвіт. — 2018. — № 2. — С. 45—51.

21. Макаренко А.П. Аудит доходів від реалізації продукції як дієвий підвищення ефективності діяльності підприємства / А.П. Макаренко, М.В. Кутова // Інвестиції: практика та досвід: Науково-практичний журнал. — 2018 р. — № 2. — С. 18—23.

22. Макаренко А.П. Удосконалення виробничих витрат на промислових підприємствах / А.П. Макаренко, С.А. Рамазанова // Економіка та держава: Науково-практичний журнал. — 2018. — № 1. — С. 20—26.

23. Чакалова Н.С. Розробка робочих документів для проведення внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на промислових підприємствах / Н.С. Чакалова // Агросвіт. — 2018. — № 22. — С. 81—90.

24. Подмешальська Ю.В. Оцінка якості обліку в аудиті / Ю.В. Подмешальська // Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Економіка". — 2011. — Вип. 5 (4). — С. 265—270.

References:

1. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), *Audyt [Audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

2. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Beskosta, H.M. (2015), *Orhanizatsiya i metody audyt [Organization and method of audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

3. Melikhova, T.O. and Manojlo, T.V. (2013), "Develop a program audit of cash transactions to improve the efficiency of enterprise activity", *Rehional'na biznes-economika ta upravlinnia*, vol. 2, pp. 97—106.

4. Melikhova, T.O. and Novos'olova, K.O. (2012), "Improvements documentary providing audit settlements with accountable persons for the purpose of quality inspection", *Problemy i perspektivy rozvytku bankiv's'koi systemy Ukrainy*, vol. 36, pp. 108—116.

5. Melikhova, T.O. and Burkova, O. (2012), "Develop a program effectiveness audit of the use of fixed assets in the enterprise", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 11, no. 4, pp. 257—264.

6. Melikhova, T.O. (2018), *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: formirovanye, kontrol', efektyvnist'*

[*Economical bezpeka p_dpryemstva: formavannya, control, effektivn_st*], Kherson, Ukraine.

7. Melikhova, T.O. and Havrylenko, F.O. (2018), "Accompanied documenting of the region of rozrakhunkiv with purchases that the deputies of the merit of information about the security", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 24—32.

8. Melikhova, T.O. and Nikolayenko, N.S. (2017), "Development of an inventory audit program to increase financial security of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 51—55.

9. Melikhova, T.O. and Novosolova, K.O. (2012), "Improvement of Documentary Provision of Audit of Payments with Accountable Persons for Quality Inspection", *Problemy i perspektivy rozvytku bankivskoyi systemy Ukrainy*, vol. 36, pp. 108—116.

10. Makarenko, A. P. Panchenko, O. M. Taratuta, L. V. and Melikhova, T.O. (2011), *Teoriya i praktyka dokumentuvannya v obliku i audyti*, [The theory and practice of documenting in accounting and audit], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

11. Makarenko, A.P. and Melikhova, T.O. (2016), "Theoretical and methodological foundations and practical approaches to improving the audit of leasing operations", *Ekonomichnyy visnyk Zaporizkoyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, vol. 6, pp. 164—171.

12. Melikhova, T.O. and Bykova, M.M. (2017), "Development of a profit tax audit program to increase the financial safety of the enterprise", *Ahrosvit*, vol. 1—2, pp. 19—25.

13. Melikhova, T.O. and Boyko, M.Yu. (2017), "Development of a program for the audit of value added tax to increase the financial safety of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 34—39.

14. Melikhova, T.O. and Zub, O.S. (2016), "Development of Environmental Tax Audit Program for Increasing Financial Safety of an Enterprise", *Efektivna ekonomika*, <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=12&y=2016>, vol. 12.

15. Podmeshalska, Yu.V. (2012), "Udoskonalennya otsinky yakosti vnutrishn'oho kontrolyu na pidpryyemstvi", *Ekonomichnyy visnyk ZDIA: zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 2, pp. 106—114.

16. Salyha, S.YA. and Melikhova, T.O. (2011), "Audit of Taxes of Business Entities" KPU. Zaporizhzhya, Ukraine.

17. Melikhova, T.O. and Vysochyna, V.V. (2018), "Development of a program for auditing production costs to improve the financial safety of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 69—75.

18. Melikhova, T.O. and Fedorov, I.O. (2018), "Internal control of inventory for timely detection of threats in the system of financial security management of the enterprise", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 63—70.

19. Melikhova, T.O. and Troyan, O.V. (2017), "Analysis of the impact of the tax burden on the level of tax security of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 20, pp. 33—37.

20. Makarenko, A.P. and Akhmyedova, D.V. (2018), "Improving the audit of short-term receivables", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 45—51.

21. Makarenko, A.P. and Kutova, M.V. (2018), "Audit of income from sales of products as an effective increase in the efficiency of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 18—23.

22. Makarenko, A.P. and Ramazanova, S.A. (2018), "Improvement of production costs at industrial enterprises", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 20—26.

23. Chakalova, N.S. (2018), "Working documents for the internal control of debits on the industrial enterprises", *Ahrosvit*, vol. 22, pp. 81—90.

24. Podmeshalska, Y.V. (2011), "Assessment of accounting quality in the audit", *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya "Ekonomika"*, vol. 5(4), pp. 265—270.

Стаття надійшла до редакції 28.12.2018 р.

О. В. Баранецька,

*к. е. н., доцент кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль*

О. Д. Ладюк,

*к. е. н., доцент, член-кореспондент Академії економічних наук України, заступник
начальника управління освіти і науки Рівненської обласної державної адміністрації, м. Рівне*

К. С. Гарач,

студентка групи МФЕБм-21,

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.94

ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ ТЕРОРИЗМУ НА БЕЗПЕКОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ УКРАЇНИ

O. Baranetska,

*PhD in Economics, Associate Professor of Department of Economic Security
and Financial Investigations, Ternopil National Economic University, Ternopil*

O. Ladyuk,

*PhD in Economics, Associate Professor of Department, Corresponding Member of the Academy of Economic Sciences
of Ukraine, Deputy Head of the Department of Education and Science of Rivne Oblast State Administration, Rivne*

K. Garach,

student, Ternopil National Economic University, Ternopil

THE NEGATIVE IMPACT OF TERRORISM ON UKRAINE'S SECURITY

У статті досліджено деструктивний вплив тероризму на безпекове середовище України.

Розкрито сутність поняття "тероризм" та інших суміжних економіко-правових категорій, таких як терористична діяльність, терористичний акт, терорист, терористична організація.

Відображено й обгрунтовано інструментарій розкриття сутності та властивостей тероризму як загрози життєво важливим інтересам громадян, суспільства, державності. Зокрема конкретизовано причини виникнення тероризму, об'єкти та суб'єкти тероризму, його види та наслідки. Визначено мету тероризму, яка передбачає нанесення шкоди громадянам, суспільству, нації, державності, насильство над людьми, отримання матеріальної та іншої вигоди кримінально-злочинними елементами чи організаціями, групами, особами.

Конкретизовано методи забезпечення діяльності терористів. Акцентовано увагу на тому, що фінансування тероризму здійснюється різними шляхами, виключно нелегальними, часто через діяльність некомерційних організацій.

Предметом фінансування терористичної групи чи організації можуть бути кошти у національній або іноземній валюті, цінні папери.

Визначено основні терористичні загрози та чинники, які впливають на безпекову ситуацію в Україні.

Відображено деструктивний вплив тероризму, що призводить до дестабілізації важливих сфер життєдіяльності держави, та має відображення на безпековому середовищі України.

Конкретизовано багатовекторний аналіз деструктивного впливу терористичної діяльності на безпекове середовище України; систематизовано негативний вплив тероризму на окремі сфери, зокрема на політичну, воєнну, соціальну, економічну.

Досліджено, що терористична діяльність та існування тероризму негативно впливають на реалізацію національних (економічних) інтересів громадян, суспільства, державності та чинять деструктивний вплив на безпекове середовище в країні.

Визначено заходи протидії тероризму як засобу зміцнення безпеки України.

The article deals with the destructive influence of terrorism on the security environment of Ukraine.

The essence of the concept of "terrorism" and other related economic and legal categories such as terrorist activity, terrorist act, terrorist, terrorist organization are revealed.

The tools for disclosing the essence and properties of terrorism as threats to the vital interests of citizens, society, and statehood are illustrated and substantiated. In particular, the reasons for the occurrence of terrorism, objects and subjects of terrorism, its types and consequences are specified. The purpose of terrorism, which involves causing harm to citizens, society, nation, statehood, violence against people, obtaining material and other benefits by criminal-criminal elements or organizations, groups and individuals is determined.

The attention is focused on the factors provoking the emergence and contributing to the development of a conflict situation in society: the economic crisis; political instability; the destruction of cultural, moral, historical and humanitarian values; rising separatist sentiment; destructive processes of the social sphere that led to the marginalization of social groups; the drop in living standards and the state of psychological stress; growth of social aggressiveness.

Specifies the methods of providing terrorist activities. The emphasis is placed on the fact that financing of terrorism is carried out in various ways, exclusively illegal, often through the activities of non-profit organizations.

The subject of financing a terrorist group or organization may be funds in national or foreign currency, securities.

The main terrorist threats and factors influencing the security situation in Ukraine are as follows: aggression from Russia; intelligence and subversive activities of foreign special services; the existence of anti-Ukrainian information and advocacy companies; operation of international terrorist and religious extremist organizations; the proliferation of illicit trafficking in weapons, ammunition and explosives; terrorist manifestations using means of defeat; anonymous notices of substitution that pose a threat to the security of citizens; protests of certain segments of the population.

The comparative analysis of the level of influence of terrorism in Ukraine and other countries of the world is carried out.

The destructive influence of terrorism is shown, which leads to destabilization of important spheres of vital activity of the state, and reflects on the security environment of Ukraine.

The multi-vector analysis of destructive influence of terrorist activity on the security environment of Ukraine is specified; The negative impact of terrorism on certain spheres, in particular political, military, social and economic, is systematized.

It was investigated that the terrorist activity and the existence of terrorism negatively affect the realization of national (economic) interests of citizens, society, statehood and exert a destructive influence on the non-pockets of the country.

The measures, the realization of which will strengthen the security situation in Ukraine, will promote achievement of national (economic) interests of citizens, society, statehood and will determine: increase of competitiveness and business activity of the country, economic growth and stability of socio-economic development.

Measures to counteract terrorism as a means of strengthening Ukraine's security have been identified.

Ключові слова: тероризм, терористична діяльність, фінансування тероризму, безпека, національна безпека, національні (економічні) інтереси, чинники, загрози, протидія тероризму.

Key words: terrorism, terrorist activities, terrorist financing, security, national security, national (economic) interests, factors, threats, counteraction to terrorism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах складних геополітичних потрясень і фінансово-економічної нестабільності питання забезпечення миру, міжнародної й національної безпеки є злгоденними для усіх країн світу. Тероризм як негативне явище порушує гармонійне функціонування та стабільність розвитку й економічного зростання більшості держав географічного простору, створюючи ряд загроз важливим сферам життєдіяльності громадян, суспільства, нації та державності загалом.

Актуалізація дослідження проблематики тероризму в умовах сьогодення обумовлюється масштабною його проявів і розповсюдження та загрозою максимізації фінансового забезпечення. Тому боротьба з тероризмом стала одним з пріоритетних напрямів діяльності міжнародних організацій, зокрема ООН.

Активізація тероризму в Україні вимагає формування необхідних стратегічних та тактичних заходів з боку державних органів щодо локалізації та ліквідації терористичних діянь, а також застосування жорсткого контролю за фінансовими потоками, які є джерелом фінансування терористичних актів.

Впровадження якісно нових методів виявлення, попередження та протидії терористичній діяльності дозволить мінімізувати деструктивний вплив терористичної діяльності на безпекове середовище України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальність цієї проблематики також підтверджують численні дослідження, які здійснюються державними установами та науковими діячами. Ці питання розглянуті у працях К. Войтовського, О. Джужу, С. Дрьо-

Таблиця 1. Узагальнення та обґрунтування дефініції "тероризм"

Економічна категорія	Автор	Трактування суті економічної категорії
1	2	3
Тероризм	В. Емельянов [5]	публічна суспільно-небезпечна діяльність або погроза такої діяльності, яка спрямована на залякування населення чи окремих соціальних груп з метою прямого чи непрямого впливу на прийняття будь-якого рішення чи відмови від нього в інтересах терористів
	Закон України «Про боротьбу із тероризмом» [8]	суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей
	О. Костенко [6]	це злочинні дії, способом вчинення яких є терор, тобто свавільне створення небезпеки, здатної впливати на волю людей
	В. Кухар [7]	визначається через взаємозв'язок теорії кримінального права, кримінальних норм і практики їх реалізації та системи зв'язків кримінального права й інших галузей права
	Б. Хоффман [10]	навмисне створення стану страху за допомогою насильства або погрози його застосування та використання такого стану для досягнення певних політичних змін

мова, В. Емельянова, О. Костенко, Г. Кузнєцова, В. Кухара, В. Ліпкана, А. Місюри, О. Резнікової, Б. Хоффмана.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження деструктивного впливу тероризму та визначення його як суттєвої загрози безпековому середовищу України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Тероризм розглядається як одна з найнебезпечніших за масштабами та наслідками соціально-негативних проблем, з якою зіштовхнулося людство. У ХХІ ст. така проблема набула стрімких тенденцій до збільшення й отримала іменування "чума ХХІ століття". Тероризм загрожує національній безпеці багатьох країн світу, негативно впливаючи на життєдіяльність і функціонування громадян, суспільства та держави, призводячи до важких політичних, економічних і психологічних наслідків.

Сучасний тероризм можна охарактеризувати як складне та багаторівневе явище дійсності, що посягає на різноманітні сфери життєдіяльності людей і пород-

жує неспокій, стурбованість суспільства за сьогодення й майбуття.

Узагальнення та обґрунтування суті дефініції "тероризм" відображено у таблиці 1.

Поряд із зазначеною дефініцією Законом України від 20 березня 2003 року № 638-IV "Про боротьбу із тероризмом" [8] визначені інші суміжні економіко-правові категорії:

— терористична діяльність — діяльність, яка охоплює: планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; пропаганду і поширення ідеології тероризму; фінансування та інше сприяння тероризму;

— терористичний акт — злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачена статтею 258 Кримінального кодексу України;

<p>ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ</p> <p>Економічна та енергетична криза, зростання цін, інфляція. Зниження життєвого рівня населення в поєднанні з збільшеною соціальною диференціацією.</p> <p>Кризовий стан ряду соціальних і професійних груп.</p> <p>Зростання безробіття, що зумовлює проблеми міграції, бродяжництва, психологічної і професійної деградації особи.</p> <p>Розповсюдження серед населення зброї, військової підготовки.</p> <p>Підрив або скидання свого уряду.</p> <p>Поширення ЗМІ насильницької інформації.</p> <p>Деструктивність економічної, соціальної та конфесійної політики.</p> <p>Низький рівень професійної підготовки спецслужб і правоохоронних органів та здійснення ними протиправних чи злочинних дій</p>		<p>СУБ'ЄКТИ ТЕРОРИЗМУ</p> <p>Держави, що використовують, фінансують і підтримують тероризм.</p> <p>Недержавні організатори, натхненники і спонсори.</p> <p>Транснаціональні терористичні конгломерати.</p> <p>Терористичні організації різного рівня.</p> <p>Лідери терористичних організацій.</p> <p>"Міжнародні терористи", загони "бойовиків" та окремі виконавці терористичних актів</p>
	<p>ТЕРОРИЗМ</p> <p>як загроза життєво важливим інтересам громадян, суспільства, державності</p>	
<p>ВИДИ</p> <p>Джихадистський.</p> <p>Етно-націоналістичний та сепаратистський.</p> <p>"Лівий" та анархістський.</p> <p>"Правий".</p> <p>Тероризм одинаків</p>		<p>НАСЛІДКИ</p> <p>Загибель людей.</p> <p>Значний матеріальний збиток.</p> <p>Ускладнення міждержавних та міжрелігійних відносин.</p> <p>Дестабілізація суспільно-політичної обстановки.</p> <p>Деструктуризація окремих галузей економіки.</p> <p>Підрив економічного потенціалу країни (регіону)</p>

Рис. 1. Інструментарій розкриття сутності та властивостей тероризму

— терорист — особа, яка бере участь у терористичній діяльності;

— терористична організація — стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів. Організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації.

Узагальнюючий інструментарій розкриття сутності та властивостей тероризму як загрози життєво важливим інтересам громадян, суспільства, державності відображено на рисунку 1.

Об'єктами тероризму є загальнолюдські відносини, які мають поділ на:

1) зовнішні, що здійснюються між державами, народами, націями, класами, угрупованнями;

2) внутрішні — це відносини на рівні індивідів або індивід-група.

Об'єктами посягань терористів виступають: міжнародна безпека, внутрішня та зовнішня безпека країни, основи суспільного ладу, політична організація суспільства, державна влада, громадський порядок, життя, здоров'я, свобода окремих осіб, безпека людей на різних промислових та інших об'єктах, засобах транспорту, нормальне функціонування систем життєзабезпечення населення, комп'ютерна інформація тощо.

Суб'єктами тероризму є деструктивно спрямовані недержавні, як правило, нелегітимні структури, які можуть бути представлені у вигляді соціальних груп, організацій, кланів, сект, течій і окремих осіб, які прагнуть досягти своїх цілей із застосуванням терористичних засобів. Мотиви суб'єктів, що займаються терористичною діяльністю, є досить різноманітними. Серед них виділяють:

1) особистісні, що включають емоційні, невротично-психопатологічні, прагматично-утилітарні (оплата спонсорами терористичної діяльності);

2) політико-ідеологічні.

Метою тероризму є нанесення шкоди громадянам, суспільству, нації, державності; насильство над людьми; отримання матеріальної та іншої вигоди кримінально-злочинними елементами чи організаціями, групами, особами.

Основними чинниками, що провокують виникнення й сприяють розвитку в суспільстві конфліктогенної ситуації, що розв'язується, у тому числі терористичним способом, є: економічна криза; політична нестабільність; руйнування культурних, моральних, історичних і гуманітарних цінностей; зростання сепаратистських настроїв; деструктивні процеси соціальної сфери, що призвели до маргіналізації соціальних груп; падіння життєвого рівня та стан психологічної напруги; зростання соціальної агресивності.

У виникненні та поширенні тероризму певну роль відіграють державно-політичні, а також геополітичні чинники. Існуючі протиріччя та конфлікти між державами сприяють зростанню інтересу до використання тероризму з метою ослаблення протиборчої сторони.

Забезпечення діяльності терористів може здійснюватися такими методами [1, с. 4]:

1) шляхом прямого матеріального та грошового забезпечення, у тому числі готівкою;

2) шляхом фінансового забезпечення діяльності із використанням посередників, у тому числі учасників фінансової системи.

Фінансування тероризму здійснюється різними шляхами, як правило, виключно нелегальними, у тому числі, через діяльність некомерційних організацій.

Предметом фінансування терористичної групи чи організації можуть бути кошти у національній або іноземній валюті, цінні папери (акції, облігації, чеки та ін.) [3].

Для України найвагоміша терористична загроза виникає через агресивну протиправну діяльність Росії, яка спрямована на дестабілізацію нашої держави та підтримку диверсійно-терористичних діянь квазідержавних утворень "ДНР" і "ЛНР", а також організації сепаратистського спрямування, як-от "Харківський партизан".

На сьогодні Україна посідає 17 місце серед країн, що потерпають від тероризму.

15 листопада 2017 р. Лондонський Інститут економіки та миру оприлюднив звіт щодо стану глобального тероризму у 2017 р. (The Global Terrorism Index 2017), де зазначено, що за рівнем впливу тероризму наша країна одержала 6,6 бала за 10-бальною шкалою [9].

У звіті The Global Terrorism Index за 2016 р. Україна посідала 11 місце з 7,1 бала. Зауважимо, що у 2014 р. Україна (з початком російської агресії) перемістилася з 51 на 12 місце, а у 2015 р. — на 11 місце серед 163 країн [2].

У 2017 р. Україна увійшла до групи країн із "високим" рівнем впливу тероризму поряд з такими державами світу, як Сомалі, Індія, Лівія, Туреччина, Єгипет, Судан та ін.

До переліку країн з "найвищим" рівнем впливу тероризму на життя віднесено шість держав: Ірак (10 балів), Афганістан (9,4), Нігерію (9), Сирію (8,6), Пакистан (8,4), Ємен (7,9).

Згідно експертних даних, у західноєвропейських державах найвищий вплив тероризму має Франція (6 балів і 23 місце); США посідають 32 місце (5,4 бала), Росія — 33 (5,3 бала), Велика Британія — 35 (5,1 бала) [9].

В умовах сьогодення основними терористичними загрозами та чинниками, які впливають на безпекову ситуацію в Україні є: агресія з боку Росії; розвідувально-підбивна діяльність іноземних спеціальних служб; існування антиукраїнських інформаційно-пропагандистських компаній; функціонування міжнародних терористичних і релігійно-екстремістських організацій; поширення незаконного обігу зброї, боєприпасів і вибухових речовин; терористичні прояви з використанням засобів ураження; анонімні повідомлення про замінування, що створюють загрозу безпеці громадян; протести окремих верств населення.

Існування, самозбереження і прогресивний розвиток України як суверенної держави залежать від здійснення цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів. Терористичні злочини посягають на фундаментальні інтереси нації та спрямовані на дестабілізацію, підбив існуючої системи правління Національні інтереси України відображають фундаментальні цінності та прагнення Українського народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення і способи задоволення [4].

Деструктивний вплив тероризму, що призводить до дестабілізації важливих сфер життєдіяльності держави, та має відображення на безпековому середовищі України показано на рисунку 2.

Варто проаналізувати сфери, де тероризм завдає найбільшого руйнівного удару. Основними реальними та можливими загрозами національній безпеці України в найбільш важливих сферах життєдіяльності є:

1) у політичній сфері:

— посягання на конституційний лад і державний суверенітет України, що вважається найнебезпечнішим із злочинних діянь, оскільки передбачає не лише масовість нищівного впливу на населення держави, але й зазіхання на державність та державний суверенітет;

— втручання у внутрішні справи України з боку іншої держави через реалізацію військового конфлікту;

— існування сепаратистського руху в окремих регіонах та у певних політичних сил в Україні (в Автономній Республіці Крим, у Східній Україні та у деяких інших регіонах);

Рис. 2. Безпекове середовище України: деструктивний вплив та заходи досягнення позитивних тенденцій

- загострення міжетнічних і міжконфесійних відносин;
- 2) у військовій сфері:
 - посягання на територіальну цілісність України;
 - формування поблизу кордонів України військових угруповань та запасів зброї;
 - можливість застосування зброї масового знищення проти України;
 - недостатній рівень боєздатності Воєнної організації України;
 - формування та функціонування незаконних збройних сил;
- 3) у соціальній сфері:
 - низький рівень життя та соціального захисту переважної чисельності населення;
 - суспільно-політичне протистояння окремих верств населення та регіонів країни;
 - посилені тенденції моральної та духовної деградації суспільства;
 - неконтрольовані міграційні процеси, що слугують проникненню у нашу країну членів терористичних угруповань інших держав;
- 4) у економічній сфері:
 - деструктивний вплив на економічний потенціал країни;
 - загострення економічної кризи;
 - погіршення функціонування та деструктуризація окремих галузей економіки;
 - необхідність підвищення загальнодержавних витрат на оборону і безпеку держави.

На рисунку 2 нами окреслені ряд заходів, реалізація яких дозволить зміцнити безпекову ситуацію в Україні, що сприятиме досягненню національних (економічних) інтересів громадян, суспільства, державності й зумовить: підвищення конкурентоспроможності та ділової активності країни, економічне піднесення та стабільність соціально-економічного розвитку.

Аналіз антитерористичної діяльності міжнародних і регіональних організацій, а також державної політики низки країн світу дозволяє виокремити актуальні тенденції протидії тероризму (див. табл. 2).

Система протидії тероризму в Україні в загальному відповідає стандартам розвинених країн і дає змогу ефективно протидіяти сформованим злочинним проявам. Від моменту проведення антитерористичної операції до основних нормативно-правових актів внесено зміни, які врегулювали деякі питання у сфері боротьби з тероризмом. Але новосформовані виклики і загрози, які утворилися в умовах сьогодення, свідчать про необхідність постійного удосконалення державної системи протидії тероризму за напрямками: оновлення концептуальних засад; уточнення профільної нормативно-правової бази; удосконалення організаційного забезпечення, враховуючи проведення АТО, інформаційне забезпечення, взаємодії з громадянами і суспільством і т.д.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Визначено, що тероризм можна охарактеризувати як: складне явище дійсності, що посягає на різноманітні сфери життєдіяльності людей і породжує неспокій, стурбованість суспільства за сьогодення й майбуття; загрозу життєво важливим інтересам громадян, суспільства, державності. Доведено деструктивний вплив терористичної діяльності на безпекове середовище України, що вимагало виокремлення заходів протидії тероризму, які є доречними в умовах розповсюдження гібридних загроз сьогодення.

Серед пріоритетних завдань державної політики у сфері протидії тероризму варто виділити такі: усунення загроз життю та безпеці громадян, інтересам суспільства та держави, що виникли внаслідок агресії Російської Федерації проти України; усунення конфлік-

Таблиця 2. Узагальнення потенційних заходів протидії тероризму

№ п/п	Перелік заходів протидії тероризму
1.	Посилення міжнародної взаємодії та обміну інформацією між країнами з питань боротьби з тероризмом. На засіданні Ради Безпеки ООН було прийнято резолюцію № 2322, яка закликає держави до міждержавної взаємодопомоги та взаємодії щодо боротьби з тероризмом, обміну інформацією про терористичні організації та бойовиків-терористів, їхні біометричні дані
2.	Посилення взаємодії та обміну інформацією з питань протидії тероризму між уповноваженими органами на національному рівні, що передбачатиме підвищення ефективності взаємодії та обміну інформацією між національними спеціальними та поліцейськими службами і посилення прикордонного контролю
3.	Посилення профілактики тероризму, у тому числі протидія радикалізації, що передбачає реалізацію спеціалізованих програм, які спрямовані на нівелювання у суспільстві екстремістських поглядів і запобігання втягунню молодих осіб до участі в терористичних операціях
4.	Використання державними органами нових технологій боротьби з тероризмом, зокрема планується утворення Європейського центру боротьби з тероризмом та радикалізацією в Інтернеті
5.	Посилення боротьби з фінансуванням тероризму: передбачає застосування комплексу заходів по боротьбі з фінансуванням тероризму щодо посилення прикордонного контролю та удосконалення Шенгенської інформаційної системи (SIS)
6.	Посилення контролю за міграційними процесами: вживаються заходи щодо посилення прикордонного контролю, запровадження якісних систем спостереження за мігрантами, запобігання нелегальній міграції. Вдосконалення національного законодавства з питань протидії тероризму, надання додаткових повноважень правоохоронним органам і спеціальним службам
7.	Вдосконалення національного законодавства з питань протидії тероризму, надання додаткових повноважень правоохоронним органам і спеціальним службам

Джерело: побудовано за даними [2].

тогенних чинників, що породжують прояви тероризму; дотримання необхідного рівня антитерористичної захищеності; припинення можливих терористичних проявів на території України; розвиток та дотримання нормативно-правової бази антитерористичної діяльності.

Подальша наукова розвідка передбачає дослідження фінансування тероризму в Україні.

Література:

1. Актуальні методи, способи та фінансові інструменти фінансування тероризму та сепаратизму [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/site_docs/2014/20141229/tipolog2014.pdf
2. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. доповідь / [Резнікова О.О., Місюра А.О., Дрьомов С.В., Войтовський К.Є.]; за заг. ред. О.О. Резнікової. — К.: НІСД, 2017. — 60 с.
3. Беницкий А.С. Ответственность за легализацию преступно приобретенных доходов в уголовном законодательстве Украины и Российской Федерации: моногр. / А.С. Беницкий, Б.Г. Розовский, О.Ю. Якимов — Луганск: РИО АГУВД им. Э.А. Дидоренко, 2008. — С. 379—380.
4. Боротьба з тероризмом: навчальний посібник / В.А. Ліпкан, Д.Й. Никифорчук, О.М. Джужу та ін. — К.: Видавничий дім Скіф, 2013. — 548 с.
5. Емельянов В.П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование / В.П. Емельянов. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. — 291 с.
6. Костенко О. Тероризм: поняття, причини, умови, профілактика / О. Костенко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України" (30 вересня 2016 року). — К.: Національна академія прокуратури України, 2016. — С. 179—181.
7. Кухар В.В. Поняття "тероризм" в доктрині кримінального права / В.В. Кухар // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2015. — Вип. 3. — Т. 3. — С. 22—25.
8. Про боротьбу із тероризмом [Електронний ресурс]: закон України: [прийнято ВР 20 березня 2003 року № 638-IV]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15/page>
9. Україна — 17-та за рівнем тероризму у світі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/11/15/7162162/>
10. Hoffman B. Inside terrorism / B. Hoffman [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nytimes.com/books/first/h/hoffman-terrorism.html>

References:

1. State Financial Monitoring Service of Ukraine (2014), "Actual methods and financial instruments for the financing of terrorism and separatism", available at: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/site_docs/2014/20141229/tipolog2014.pdf (Accessed 20 Jan 2019).
2. Reznikova, O. O. Misiura, A. O. Dromov, S. V. and Voitovskiy, K. Ye. (2017), Aktualni pytannia protydii teroryzmu u sviti ta v Ukraini: analitichna dopovid [Actual issues of counteracting terrorism in the world and in Ukraine: an analytical report], NISD, Kyiv, Ukraine.
3. Benytskyi, A. S. Rozovskyi, B. H. and Yakymov, O. Yu. (2008), Otvetstvennost za lehalyzatsiyu prestupno pryobretennykh dokhodov v uholovnom zakonodatelstve Ukrainy y Rosyyskoi Federatsyy [Responsibility for the legalization of the proceeds of crime earned in the criminal legislation of Ukraine and the Russian Federation], RYO LHUV D ym. E.A. Dydorenko, Luhansk, Ukraine.
4. Lipkan, V. A. Nykyforchuk, D. Y. and Dzhuzhu O. M. (2013), Borotba z teroryzmom [Fight against terrorism], Vydavnychiy dim Skif, Kyiv, Ukraine.
5. Emelianov, V. P. (2002), Terroryzm y prestupleniya s pryznakamy terroryzrovaniya: uholovno-pravovoe yssledovanye [Terrorism and crimes with signs of terrorization: a criminal investigation], Yurydycheskyi tsentr Press, Sankt-Peterburh, Rosiia.
6. Kostenko, O. (2016), "Terrorism: the notion, causes, conditions, prevention", Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Protydiia terorystychnoi diialnosti: mizhnarodnyi dosvid i yoho aktualnist dlia Ukrainy" [Materials of the international scientific and practical conference "Countering terrorist activity: international experience and its relevance for Ukraine"], Natsional'na akademiia prokuratury Ukrainy, Kyiv, Ukraine, September 30, pp. 179—181.
7. Kuhar, V. V. (2015), "The concept of "terrorism" in the doctrine of criminal law", Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, vol. 3, pp. 22—25.
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On the fight against terrorism", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15/page> (Accessed 20 Jan 2019).
9. Ukrain'ska pravda (2017), "Ukraine is the 17th in terms of terrorism in the world", available at: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/11/15/7162162/> (Accessed 20 Jan 2019).
10. Hoffman, B. (1998), "Inside terrorism", available at: <http://www.nytimes.com/books/first/h/hoffman-terrorism.html> (Accessed 20 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 21.01.2019 р.

О. В. Гамова,

к. е. н., доцент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,

Запорізька державна інженерна академія

І. А. Козачок,

старший викладач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,

Запорізька державна інженерна академія

Н. В. Палюткіна,

магістр ОА-17, Запорізька державна інженерна академія

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.100

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ АУДИТУ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ НА ПАТ "ЗАПОРІЗЬКИЙ ЗАЛІЗОРУДНИЙ КОМБІНАТ"

O. Gamova,

Cand. Sci. (Econ.), associate professor of Accounting, Analysis, Taxation and Auditing Department of Zaporizhzhia State Engineering Academy

I. Kozachok,

Senior Lecturer of Accounting and Auditing Department of Zaporizhzhia State Engineering Academy

N. Palyutkina,

Group of studying the theory of taxation -17 of Zaporizhzhia State Engineering Academy

DEVELOPMENT OF NON-MATERIAL ASSETS AUDIT PROGRAMME IN PJSC "ZAPORIZKII ZALIZORUDNYI KOMBINAT"

У статті зазначено, що найважливішими особливостями нематеріальних активів як ресурсів підприємства, які покладені в основу їх класифікації та визначають порядок обліку та аудиту є такі: відмінність об'єктів за природою виникнення та сферами використання; відсутність матеріальної форми існування; складність оцінки та визначення строку корисного використання; неможливість відокремлення певних об'єктів нематеріальних активів від іншого майна підприємства; високий ступінь невизначеності моменту та величини отримання прибутку від використання. Подано своє визначення терміну "нематеріальні активи", а саме — це активи, що не мають матеріально-натуральної форми, але при використанні на підприємстві приносять йому дохід, є об'єктами права власності, в процесі експлуатації може нараховуватися як фізичний, так і моральний знос.

Запропоновано шляхи удосконалення програми аудиту нематеріальних активів на ПАТ "Запорізький залізорудний комбінат", а саме: надано тест засобів контролю, програма проведення аудиту нематеріальних активів та робочі документи до неї. Використання цих документів в аудиту нематеріальних активів на ПАТ "Запорізький залізорудний комбінат" дасть можливість здійснити аудиторську перевірку тверджень керівництва комбінату щодо нематеріальних активів та відображення їх у фінансової звітності використовуючи при цьому методи та прийоми аудиту. Програма аудиту нематеріальних активів базується на якісних аспектах подання фінансової звітності, а саме: існування та наявність; повнота; права і обов'язки; оцінка та вимірювання; подання та розкриття інформації та включає основні розділи: мета перевірки, критерії якості, джерела інформації, код робочого документа, період здійснення перевірки та інше. Робочі документи аудитора для ПАТ "Запорізький залізорудний комбінат" систематизовані таким чином, щоб відповідати потребам аудитора в ході проведення аудиту нематеріальних активів. Все це доповнює методіку проведення аудиту нематеріальних активів на комбінаті, підвищить його ефективність та дасть можливість фіксувати аудиторські докази.

The authors of the article mentioned that the most important peculiarities of non-material assets as resources of the enterprise, which are the basis of their classification and determine the order of accounting and audit, are such one: the difference of objects by nature of emergence and spheres of using; the lack of material form of existence; the complexity of assessment and determination of useful life; the impossibility of separating of certain objects of non-material assets from another enterprise property; the high degree of uncertainty of the moment and the magnitude of receipt of profit from using. The definition of the concept "non-material assets" is submitted, namely they are assets that don't have any material and natural form but they bring income when their using in the enterprise; non-material assets are objects of property right; both physical and moral depreciation of them can be accrued in the process of using.

The ways of the improvement of non-material assets audit programme in PJSC "Zaporizkii Zalizorudnyi Kombinat" are suggested, namely the test of means of control, the programme of carrying out the non-material assets audit and the working papers are given. The using of given documents in non-material assets audit in PJSC "Zaporizkii Zalizorudnyi Kombinat" will enable to execute the audit checking of leaders' assertions concerning non-material assets and reflect them in financial reporting using herewith audit methods and techniques. The non-material assets audit programme is based on qualitative aspects of the submission of the financial reporting, namely existence and presence; completeness; rights and responsibilities; assessment and measurement; submission and disclosure of information. It includes the basic chapters: the aim of the checking, quality criterions, the sources of information, the code of working paper, the period of inspection, etc. The working papers of auditor

for PJSC "Zaporizkii Zalazorudnyi Kombinat" are systematized in such a way, that to correspond to auditor's needs during carrying out the non-material assets audit. All these is supplementing the method of carrying out non-material assets audit in the enterprise, will enhance its effectiveness and will give an opportunity to fix of audit proofs.

*Ключові слова: аудит, нематеріальні запаси, програма аудиту, робочий документ, підприємство.
Key words: audit, non-material supplies, program of audit, working document, enterprise.*

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлюється тим, що поняття нематеріальних активів для економіки України є досить новим, обмеженим в використанні, а тому мало вивченим. Але повсякденне використання ком-

п'ютерних програм, інтелектуальної праці, розвиток науки і техніки зумовлюють потребу правового охоплення і відображення в бухгалтерському обліку цих процесів. А це в свою чергу зумовлює підтвердження облікової інформації з обліку нематеріальних активів у

Таблиця 1. Визначення категорії "нематеріальні активи"

Нормативно-правовий документ	Визначення	Характерні риси
1	2	3
Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» [8]	Нематеріальний актив – немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований	1) немонетарний актив, тобто не належить до грошових коштів, їх еквівалентів і дебіторської заборгованості у фіксованій (або певній) сумі грошей; 2) не має матеріальної форми; 3) може бути ідентифікований
Податковий кодекс України (п.п.14.1.120) [7]	Нематеріальні активи – об'єкти інтелектуальної, в тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані у порядку, встановленому відповідним законодавством, об'єктом права власності платника податку	1) об'єкт інтелектуальної власності
Інструкція з обліку необоротних активів бюджетних установ [2]	Нематеріальні активи – активи, що не мають фізичної та/або матеріальної форми незалежно від вартості й використовуються установою в процесі виконання основних функцій більше одного року	1) не має фізичної та/або матеріальної форми; 2) застосовується в процесі виконання основних функцій; 3) використовується більше одного року
МСБО 38 «Нематеріальні активи» [5]	Немонетарний актив, який не має фізичної субстанції та може бути ідентифікований	1) не має фізичної субстанції; 2) може бути ідентифікований
Методичні рекомендації з обліку нематеріальних активів [4]	Нематеріальними активами вважаються немонетарні активи, що не мають матеріальної форми та можуть бути ідентифіковані (незалежно від строку їх корисного використання (експлуатації))	1) немонетарний актив; 2) не має матеріальної форми; 3) може бути ідентифікований

Таблиця 2. Тест засобів контролю нематеріальних активів на ПАТ "Запорізький залізорудний комбінат"

№	Зміст питання	Варіант відповіді	
		так	ні
1	2	3	4
1.	Чи зберігаються у бухгалтерії підприємства первинні документи, які є підставою для прийняття до обліку або зняття з обліку об'єктів нематеріальних активів		
2.	Чи ведеться аналітичний облік нематеріальних активів за: - картками; - книгами; - відомостями		
3.	Чи укладені договори повної матеріальної відповідальності за нематеріальними активами		
4.	Чи розподілені нематеріальні активи за групами: - прав користування природними ресурсами; - прав користування майном; - прав на знаки для товарів і послуг; - прав на об'єкти промислової власності; - авторських та суміжних з ними прав		
5.	Чи проводилася інвентаризація нематеріальних активів		
6.	Чи проводилася в поточному періоді переоцінка нематеріальних активів		
7.	Чи проводилася переоцінка нематеріальних активів у минулому звітному періоді		
8.	У випадку проведення переоцінки одного об'єкту нематеріальних активів, чи проводиться переоцінка інших нематеріальних активів		
9.	Чи переглядаються на дату балансу строк експлуатації та метод амортизації на відповідність новим умовам використання активу		
10.	Чи були витрати на дослідження та розробку		
11.	Чи було вибуття нематеріальних активів з причин: - непридатності; - продажу; - безкоштовної передачі; - внесених до статутного капіталу інших підприємств		
12.	Чи є нематеріальні активи, по яких існують обмеження прав власності		
13.	Чи є нематеріальні активи, які передані під заставу		
14.	Чи укладено угоди на придбання в майбутньому нематеріальних активів		
15.	Чи відображені наявні нематеріальні активи та їх рух на рахунках бухгалтерського обліку		
16.	Чи відповідає методика нарахування амортизації встановленим нормативним актам		
17.	Чи здійснюється дослідження змін у структурі, зношеності нематеріальних активів		
18.	Чи здійснюється дослідження змін у динаміці нематеріальних активів		
19.	Чи проводиться аналіз ефективності використання нематеріальних активів		
20.	Чи відповідають показники фінансової звітності показникам синтетичного та аналітичного обліку нематеріальних активів		

Таблиця 3. Програма проведення аудиту нематеріальних активів на ПАТ "Запорізькій залізничний комбінат"

№	Мета	Критерії якості	Джерела інформації	Методи перевірки	Код робочого документа	Період перевірки	Виконавець	Примітки
1	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	Критерії якості аудиторської перевірки: А – наявність, Б – правдивість, В – права та зобов'язання, Г – повнота, Д – вимірювання, Е – оцінка вартості, Є – подання та розкриття							
1.	Перевірити умови визнання об'єктів нематеріальних активів	[А, Б, Г, Е]	Наказ про облікову політику, первинні документи, журнали реєстрації	Документальний, суцільний	НА 1			
2.	Перевірити об'єкти як одиниці обліку нематеріальних активів	[А, Б, Г, Д, Е]	Акти приймання-передачі, платіжні документи, ліцензійні угоди, патенти, свідоцтва, інвентарні картки, журнали реєстрації	Документальний, суцільний	НА 2			
3.	Перевірити санкціонування операцій з нематеріальними активами	[А, Б, Г]	Установчі договори, Статут, документи обліку	Документальний, суцільний	НА 3			
4.	Перевірити документи на право власності нематеріальних активів	[А, Б, Г, Є]	Свідоцтво про державну реєстрацію, акти приймання-передачі, ліцензійні угоди, патенти, свідоцтва, інвентарні картки, журнали реєстрації	Документальний, суцільний	НА 4			
5.	Проаналізувати наказ про облікову політику в частині нематеріальних активів	[А, Г, Є]	Наказ про облікову політику	Документальний, суцільний	НА 5			
6.	Перевірити вартісний критерій та строк корисного використання нематеріальних активів	[А, Б, Г, Д, Е]	Акти приймання-передачі, інвентарні картки, журнали реєстрації, проектно-кошторисна документація, накази, акти інвентаризації	Документальний, арифметичний, суцільний	НА 6			
7.	Перевірити оприбуткування нематеріальних активів за первинною вартістю: - придбані за грошові кошти; - виготовлені; - придбаних в обмін на подібні або неподібні активи; - отримані безкоштовно.	[А, Б, Г]	Акти приймання-передачі, ліцензійні угоди, патенти, свідоцтва, інвентарні картки, журнали реєстрації, облікові реєстри, облікова політика	Документальний, суцільний, арифметичний	НА 7			
8.	Перевірити графіки документообігу щодо стану та руху нематеріальних активів	[А, Г]	Графіки документообігу	Документальний, суцільний	НА 8			
9.	Перевірити робочий план рахунків на предмет застосування рахунків нематеріальних активів та їх обліку на підприємстві	[А, Г]	Робочий план рахунків	Документальний, суцільний	НА 9			
10.	Перевірити документальне оформлення та відображення в обліку результатів інвентаризації нематеріальних активів	[А, Б, Г, Д]	Документи інвентаризації, прикази, акти, первинні документи обліку	Документальний, суцільний, арифметичний	НА 10			
11.	Перевірити правильність та повноту відображення в обліку нематеріальних активів	[А, Б, Г, Е]	Наказ про облікову політику, первинні документи, журнали реєстрації	Документальний, арифметичний, суцільний	НА 11			
12.	Перевірити правильності та повноту оприбуткування, обліку та вибуття нематеріальних активів	[А, Б, Г, Е]	Акти приймання-передачі, платіжні документи, ліцензійні угоди, патенти, свідоцтва, інвентарні картки, журнали реєстрації, реєстри синтетичного та аналітичного обліку за рахунками 12, 13, 15, 40, 46, 63 та інші	Документальний, арифметичний, суцільний	НА 12			
13.	Перевірити правильність нарахування амортизації, а саме: - термінів корисного використання; - розрахунків сум амортизації; - спадкості облікової політики попередніх періодів	[А, Б, Г, Д, Е]	Розрахунок амортизації, інвентарні картки, реєстри синтетичного та аналітичного обліку	Документальний, арифметичний, суцільний	НА 13			
14.	Перевірити дані синтетичного та аналітичного обліку, зносу нематеріальних активів за Головною книгою	[А, Б, Г]	Реєстри синтетичного та аналітичного обліку, Головна книга	Документальний, арифметичний, суцільний	НА 14			
15.	Перевірити правильність визначення фактичної собівартості придбання об'єктів	[А, Б, Г, Д, Е]	Акти приймання-передачі, платіжні документи, ліцензійні угоди, патенти, свідоцтва, інвентарні картки, журнали реєстрації, реєстри синтетичного та аналітичного обліку за рахунками 12, 13, 15, 40, 46, 63 та інші	Документальний, арифметичний, суцільний	НА 15			
16.	Перевірити обгрунтованість встановленого строку корисного використання, правильності нарахування норми погашення	[А, Б, Г]	Акти приймання-передачі, ліцензійні угоди, патенти, свідоцтва, інвентарні картки, журнали реєстрації	Документальний, арифметичний, суцільний	НА 16			
17.	Визначення правомірності розрахунку і відображення на рахунках бухгалтерського обліку суми вартості нематеріальних активів, які списуються	[А, Б, Г, Д, Е]	Первинні документи, реєстри синтетичного та аналітичного обліку, Головна книга	Документальний, арифметичний, суцільний	НА 17			
18.	Перевірка даних первинного обліку, реєстрів синтетичного та аналітичного обліку нематеріальних активів із Головної книги	[А, Б, Г]	Реєстри синтетичного та аналітичного обліку, Головна книга	Документальний, суцільний	НА 18			
19.	Складання аудиторського звіту з перевірки нематеріальних активів							
20.	Складання аудиторського висновку з перевірки нематеріальних активів							

Таблиця 4. Перевірка залишків нематеріальних активів на ПАТ "Запорізький залізорудний комбінат"

Назва організації – Приватне акціонерне товариство «Запорізький залізорудний комбінат»					
Період аудиту					
Керівник аудиторської перевірки					
Запланований аудиторський ризик					
Запланована суттєвість					
Рахунок у Головній книзі	Назва рахунка	Залишок за Головною книгою	Залишок за журналом	Відхилення	Причини відхилень

Таблиця 5. Перевірка складу нематеріальних активів з метою виявлення витрат, які не можуть бути капіталізовані як нематеріальні активи на ПАТ "Запорізький залізорудний комбінат"

Назва організації – Приватне акціонерне товариство «Запорізький залізорудний комбінат»						
Період аудиту –						
Керівник аудиторської перевірки –						
Запланований аудиторський ризик –						
Запланована суттєвість –						
№	Перелік витрат	Віднесено до складу нематеріальних активів				Нематеріальний актив, до якого віднесено витрати
		Дата	Сума, грн.	Бухгалтерський запис		
				Дт	Кт	

Таблиця 6. Перевірка правильності нарахування амортизації нематеріальних активів на ПАТ "Запорізький залізорудний комбінат"

Назва організації – Приватне акціонерне товариство «Запорізький залізорудний комбінат»								
Період аудиту								
Керівник аудиторської перевірки								
Запланований аудиторський ризик								
Запланована суттєвість								
№	Номер об'єкту нематеріальних активів	Первинна вартість на 01.01.2019	Нараховано знос					Відхилення, грн
			у регістрах бухгалтерського обліку			за даними аудиту		
			Дт	Кт	Сума, грн	Дт	Кт	

Таблиця 7. Перевірка документального оформлення та відображення в обліку переоцінки нематеріальних активів на ПАТ "Запорізький залізорудний комбінат"

Назва організації – Приватне акціонерне товариство «Запорізький залізорудний комбінат»					
Період аудиту –					
Керівник аудиторської перевірки –					
Запланований аудиторський ризик –					
Запланована суттєвість –					
№ п/п	Об'єкт переоцінки	Дата переоцінки	Бухгалтерський запис		Сума, грн
			Дт	Кт	

Таблиця 8. Перелік виявлених помилок при аудиті нематеріальних активів на ПАТ "Запорізький залізорудний комбінат"

Назва організації – Приватне акціонерне товариство «Запорізький залізорудний комбінат»						
Період аудиту						
Керівник аудиторської перевірки						
Запланований аудиторський ризик						
Запланована суттєвість						
№ з/п	Первинний документ, обліковий регістр			Зміст порушення	Характер порушення (помилка, факт шахрайства)	Суттєвість порушення
	Назва	№	Дата			

фінансової звітності. Аудит нематеріальних активів дає можливість підтвердити інформацію бухгалтерського обліку в фінансовій звітності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розгляду питань організації обліку і аудиту нематеріальних активів сприяли наукові праці багатьох вітчизняних вчених, серед яких такі: Ф.Ф. Бутинець, О.В. Гамова, Н.В. Гудзь, А.П. Кулаковська, І.І. Сахарцева, М.Ф. Огічук, Н.М. Ткаченко, К.О. Утенкова та інші. Однак питання методики аудиту нематеріальних активів підприємства потребують поглибленого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета дослідження — розробити програму аудиту нематеріальних активів на ПАТ "Запорізький залізорудний комбінат".

Аудит будь-якого об'єкта розпочинається з визначення його змісту. Аналіз змісту категорії "нематеріальні активи", що подається в нормативно-правових документах, наведено в таблиці 1.

Дані таблиці 1 свідчать, що єдиного визначення категорії "нематеріальні активи" у нормативних документах не існує. На думку авторів, нематеріальні активи — це активи, що не мають матеріально-натуральної форми, але при використанні на підприємстві приносять йому дохід, є об'єктами права власності, в процесі експлуатації може нараховуватися як фізичний, так і моральний знос.

Проводячи аудит нематеріальних активів на ПАТ "Запорізький залізорудний комбінат" необхідно висловити незалежну думку про достовірність інформації щодо нематеріальних активів в обліку та у фінансовій звітності.

Для досягнення мети аудиту нематеріальних активів на ПАТ "Запорізькій залізорудний комбінат" необхідно виконати такі завдання, а саме:

— дослідити склад нематеріальних активів з точки зору права власності на них та за даними документів бухгалтерського обліку;

— перевірити взаємозв'язок синтетичного та аналітичного обліку нематеріальних активів;

— оцінити власний ризик та ризик контролю при аудиту нематеріальних активів та оцінки системи внутрішнього контролю та стану бухгалтерського обліку;

— перевірити своєчасність та повноту відображення інформації про нематеріальні активи в реєстрах обліку та на рахунках бухгалтерського обліку;

— вивчити результати інвентаризації нематеріальних активів, відображення її результатів в обліку.

Для кожної аудиторської процедури на ПАТ "Запорізькій залізорудний комбінат", що має свій код, повинні бути розроблені декілька тестів засобів контролю (табл. 2).

Для виконання плану аудиту на ПАТ "Запорізькій залізорудний комбінат" необхідно підготувати в письмовій формі програму аудиторської перевірки нематеріальних активів з визначенням в ній конкретних завдань і процедур, які будуть представляти собою набір інструкцій для аудитора та служби засобом контролю за виконаною роботою. Розроблена та запропонована програма аудиту нематеріальних активів на ПАТ "Запорізькій залізорудний комбінат" представлено в таблиця 3.

До запропонованої програми аудиту нематеріальних активів розроблені робочі документи аудитора, які представлені в таблицях (4—8).

ВИСНОВКИ

Запропоновані шляхи удосконалення програми аудиту нематеріальних активів на ПАТ "Запорізькій залізорудний комбінат", а саме надано тест засобів контролю, програма проведення аудиту нематеріальних активів та робочі документи до неї. Використання цих документів в аудиту нематеріальних активів на ПАТ "Запорізькій залізорудний комбінат" дасть можливість здійснити аудиторську перевірку тверджень керівництва комбінату щодо нематеріальних активів та відображення їх у фінансовій звітності використовуючи при цьому методи та прийоми аудиту.

Література:

1. Гамова О.В. Формування системи обліку та аудиту стану та руху основних засобів на підприємстві / О.В. Гамова, І.А. Козачок, О.С. Марченко // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". — www.economy.com.ua, № 1, 2018.

2. Інструкція з бухгалтерського обліку необоротних активів бюджетних установ № 64 від 17.07.2000 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: — <http://zakon.rada.gov.ua>

3. Кулаковська Л.П. Організація і методика аудиту: навч. посібник / Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча. — К.: Каравелла, 2005. — 560 с.

4. Методичні рекомендації з обліку нематеріальних активів: Наказ № 1327 від 16.11.2009 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.help/law/1327/>

5. М(С)БО 38 "Нематеріальні активи": Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку від 01.01.2012 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

6. Петрик О.А. Аудит: методологія і організація: монографія / О.А. Петрик. — К.: КНЕУ, 2010. — 260 с.

7. Податковий кодекс України: Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

8. П(С)БО 8 "Нематеріальні активи": Положення № 242 від 18.10.1999 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

9. Салига К.С. Методи визначення показників використання фінансових ресурсів підприємства / К.С. Салига, І.А. Козачок // Наука й економіка: науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. — Вип. 4 (28), Т. 1. — 2012. — С. 43—48.

10. Сахарцева І.І. Теоретико-методологічні аспекти формування програм аудиту: монографія / І.І. Сахарцева. — К.: Кондор, 2005. — 374 с.

References:

1. Hamova, O.V. Kozachok, I.A. and Marchenko, O.S. (2018), "Formula accounting system and audit status and movement of fixed assets in the enterprise", *Efektivna ekonomika*, vol.1, available at: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6058> (Accessed 20 Jan 2019).

2. State Treasury Service of Ukraine (2000), "Instruction on bookkeeping of non-current assets of budgetary institutions", available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 20 Jan 2019).

3. Kulakov's'ka, L.P. (2005), *Orhanizatsiia i metodyka audytu* [Organization and method of audit], Karavella, Kyiv, Ukraine.

4. Ministry of Finance of Ukraine (2009), "Methodological recommendations for the accounting of intangible assets", available at: <https://zakon.help/law/1327/> (Accessed 20 Jan 2019).

5. Ministry of Finance of Ukraine (2012), "IAS 38 "Intangible assets": International accounting standard", available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 20 Jan 2019).

6. Petryk, O.A. (2010), *Audit: metodolohiia i orhanizatsiia* [Audit: methodology and organization], KNEU, Kyiv, Ukraine.

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 20 Jan 2019).

8. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "AS 8 "Intangible assets", available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 20 Jan 2019).

9. Salyha, K.S. and Kozachok, I.A. (2012), "Methods of determining the use of financial resources of the enterprise", *Nauka j ekonomika: nauково-teoretychnyj zhurnal Khmel'nyts'koho ekonomichnoho universytetu*, vol. 4 (28), no. 1, pp. 43—48.

10. Sakhartseva, I.I. (2005), *Teoretyko-metodolohichni aspekty formuvannia prohram audytu* [Theoretical and methodological aspects of the formation of audit programs], Kondor, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2019 р.

www.economy.nauka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Л. К. Яцишина,
к. т. н., професор, професор кафедри маркетингу,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.105

ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ ОВОЧІВ І ФРУКТІВ В УКРАЇНІ

L. Yatsyshina,
PhD (techn.), Professor of Department of Marketing, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

MARKET RESEARCH ON FRUITS AND VEGETABLES IN UKRAINE

У статті проведено аналіз стану ринку овочів і фруктів в Україні. Проаналізовано норми споживання овочів і фруктів в Україні, які на сьогодні, за даними Державного комітету статистики, є меншими, ніж рекомендовані Міністерством охорони здоров'я України. Поступово в Україні збільшується кількість споживання плодоовочевої продукції. Проаналізовано фактори, що визначають цінові рішення, а саме: стан ринку та попиту, конкуренцію та інші елементи оточуючого середовища. Визначено, що ціна на овочі та фрукти на українському ринку коливається в залежності від сезону та змінюється ледь не кожен день. Можливе приєднання України до Європейського союзу (ЄС), конфліктна ситуація на сході країни та заборона Російської Федерації на поставку сільськогосподарської продукції, підштовхнули українських виробників до пошуку нових експортних ринків. Варто зазначити, що Україна відновила та збільшила річний експорт овочів до країн ЄС та почала експортувати овочі на нові ринки Південної Азії та Південної Африки. На сьогодні аграрії України експортують товари в такі країни: Австрія, Білорусь, Голландія, Греція, Грузія, Єгипет, Ізраїль, Іспанія, Китай, Латвія, Литва, Македонія, Марокко, Молдова, Польща, Туреччина, Швеція тощо. Важливими точками просування овочів та фруктів є супермаркети та гіпермаркети. В українських супермаркетах категорія "овочі та фрукти" займає від 6 до 14% продажів асортименту. Ритейлери відзначають, що девальвація валюти призвела до збільшення продажів локальних фруктів і овочів. Частка української продукції залежить від сезонності, коли ритейлер намагається здійснювати повний перехід з імпоротної на вітчизняну продукцію. Проведений аналіз цін на "борщовий набір" за останні три роки, виявлено постійне зростання цін на основні овочі "борщового набору". Важливою проблемою плодоовочевого ринку України є створення умов для успішного ведення бізнесу. В першу чергу, це пошук і вміння аграрного бізнесу правильно визначати пріоритетність пропозицій для нових ринків, налагодження ділових контактів з іноземними партнерами, розробку стратегій поведінки на внутрішніх і міжнародних ринках.

The article analyzes the state of the market of vegetables and fruits in Ukraine. The analyzed norms of consumption of vegetables and fruits in Ukraine, which today, according to the State Statistics Committee, are lower than those recommended by the Ministry of Health of Ukraine. Gradually, in Ukraine, the consumption of fruit and vegetable products is increasing. The factors that determine price decisions are analyzed, namely, the state of the market and demand, competition and other elements of the environment. It is determined that the price of vegetables and fruits on the Ukrainian market varies depending on the season and changes almost every day. The possible accession of Ukraine to the European Union (EU), the conflict situation in the east, and the ban of the Russian Federation on the supply of agricultural products, has pushed Ukrainian producers to find new

export markets. It should be noted that Ukraine has restored and increased the annual export of vegetables to the EU countries and started exporting vegetables to new markets in South Asia and South Africa. Today, Ukrainian farmers export goods to countries such as: Austria, Belarus, the Netherlands, Greece, Georgia, Egypt, Israel, Spain, China, Latvia, Lithuania, Macedonia, Morocco, Moldova, Poland, Turkey, Sweden, etc. Supermarkets and hypermarkets are important points for promoting vegetables and fruits. In Ukrainian supermarkets, the category "vegetables and fruits" ranges from 6 to 14% of the assortment sales. Retailers note that the devaluation of currency has led to an increase in sales of local fruits and vegetables. The share of Ukrainian products depends on seasonality, when the retailer tries to complete the transition from import to domestic products. A price analysis for the borscht set has been carried out over the last three years, and a steady increase in prices for the main vegetables of the borscht type has been revealed. An important problem in Ukraine's fruit and vegetable market is creating conditions for successful business. First of all, this is the search and ability of agrarian businesses to correctly determine the priority of proposals for new markets, establishing business contacts with foreign partners, developing strategies for behavior in the domestic and international markets.

Ключові слова: раціон, овочі, фрукти, раціональні норми харчування, збалансоване вживання продуктів, овочевий кошик, "борщовий набір", експортні ринки.

Key words: ration, vegetables, fruits, rational forms of nutrition, balanced food consumption, vegetable basket, borscht pack, export markets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перед плодоовочевим ринком України стоять завдання зменшення частки імпорту овочів і фруктів, які можуть бути вироблені в Україні, збільшення ринку експорту як свіжих овочів і фруктів, так і виробів з них.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Фахівці стверджують, що свіжі овочі та фрукти повинні бути присутніми в раціоні людини щодня. Постійна наявність у раціоні та збалансоване вживання цих продуктів зумовлюють забезпеченість організму енергією більш ніж на половину [1—3]. Овочі та фрукти цінні й тим, що їх легко можна застосовувати для подальшої переробки, наприклад, виготовлення консервів, соків, сушіння, що надає можливість перевезення продукції на великі відстані та збільшення терміну придатності [6—8].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз та визначення стратегічних пріоритетів розвитку плодоовочевого ринку України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Раціональні норми харчування, визначені Міністерством охорони здоров'я України, населення країни має споживати 161 кг овочів за один рік (на одну особу). За даними Держкомстату в Україні збільшується кількість споживання овочів та картоплі (табл. 1) [1].

Овочі та фрукти є важливим компонентом раціонального харчування українців, що підтверджує попит на дану продукцію.

Динаміка виробництва продукції в Україні за 2016 та 2017 роки та темп приросту, представлено в таблиці 2. Аналіз кількості виробленої продукції в Україні за 2016—2017 роки показав, що кількість виробництва помідорів закритого ґрунту зменшилась на 28,08% на відміну від обсягів огірків такого ж типу, що також має від'ємний темп приросту, проте лише 0,32%. Позитивну динаміку приросту в 2017 році у порівнянні з 2016 роком спостерігаємо у такої продукції: часник +6,48%, цибуля ріпчаста +6,03%, баклажани +4,73%. Загалом негативні відхилення в незначній кількості і досягають в більшості до -2%.

У господарствах населення вирощується більшість овочів: 98% картоплі, 95% огірків, 93% столових буряків, 91% капусти, 83% цибулі, 87% моркви та 70% помідорів, тобто ключовими виробниками овочів виступають господарства населення. 74% всіх площ під овочами припадає на картоплю, 4% — капуста, 4% — томати, по 3% — огірки, цибуля, морква та 2% — буряки столові.

Також характерною ознакою овочівництва є скорочення площ, це явище спричинене відсутністю потужностей, яких було б достатньо для зберігання, низькою ринковою ціною на продукцію та зміною демографічної ситуації (скорочується частка сільського населення і відповідно скорочуються масив земель, які вони обробляють) [8].

Минулого року в Україні було вироблено 9,2 млн т овочів, з яких господарствами населення — 7,9 млн т. Таким чином, частка дрібнотоварного виробництва у загальних обсягах вирощеної продукції становить 86%. Подібна ситуація у структурі виробників овочів спостерігалася і в попередні роки. Загалом помітні незначні

Таблиця 1. Споживання продуктів харчування (кг на одну особу за рік)

Рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Картопля (кг)	129	139	140	135	140	138	144	143,4
Овочі та баштанні продовольчі культури (кг)	144	163	163	163	163	161	163	159,7
Плоди, ягоди та виноград (кг)	48	53	53	56	52	51	48	52,8

Джерело: [1].

Таблиця 2. Кількість виробленої продукції в Україні за 2016–2017 роки

Продукт	Тис. тонн / 2016 рік	Тис. тонн / 2017 рік	Темп приросту, %
Баклажани	80,40	84,20	+ 4,73
Буряки столові	834,6	841,92	+ 0,88
Капуста	1677,3	1682,2	+0,29
Картопля	20839,3	21745,8	+4,35
Морква столова	822,90	876,62	+6,53
Помідори відкритого ґрунту	2013,08	1988,37	-1,23
Помідори закритого ґрунту	261,33	187,96	-28,08
Цибуля ріпчаста	956,50	1014,17	+6,03
Часник	176,47	187,90	+6,48
Огірки відкритого ґрунту	675,65	673,47	-0,32
Огірки закритого ґрунту	283,02	275,43	-2,68

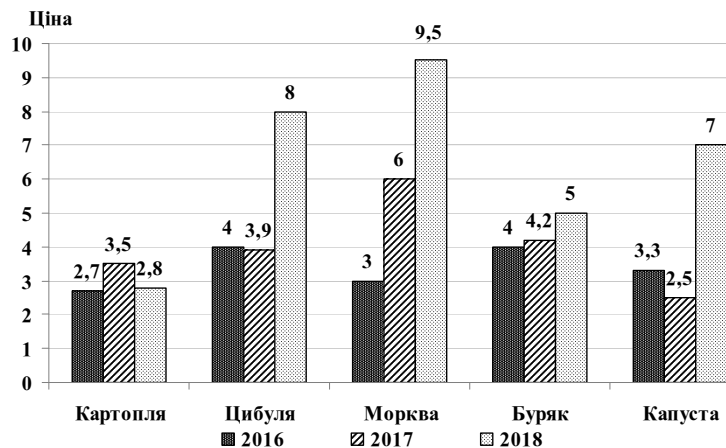

Рис. 1. Динаміка цін на "борщовий набір" за 2016–2018 роки

коливання обсягів виробництва овочів. Торішній урожай виявився найнижчий за останні п'ять років. На це вплинуло зменшення загальної площі під овочевими культурами та зниження урожайності [2].

Станом на 1 жовтня 2018 року в Україні зібрили 22,180 млн т. картоплі з 1,304 млн га, що на 1,5% більше, ніж на 1 жовтня 2017 року. Серед регіонів України найбільше картоплі зібрили у Вінницькій області (1,906 млн т. з 109,7 тис. га, при врожайності 173,8 ц/га). Друге та третє місце посіли Житомирська (1,856 млн т з 89,5 тис. га, при врожайності 207,4 ц/га) та Київська (1,808 млн т з 91,7 тис. га, при врожайності 197,2 ц/га) області.

Найменший врожай картоплі зібрили господарства Миколаївської (169,9 тис. т з 18,6 тис. га, при врожайності 91,1 ц/га), Запорізької (189,7 тис. т з 20,8 тис. га, при врожайності 91,3 ц/га) та Луганської (232,0 тис. т з 10,7 тис. га, при врожайності 217,3 ц/га) областей [6].

Зовнішні фактори, що визначають цінові рішення, включають у себе стан ринку та попиту, конкуренцію та інші елементи оточуючого середовища. Ціна на овочі та фрукти на українському ринку коливається та змінюється в залежності від сезону.

Так, ціни на тепличний огірок на початок листопада 2018 року збільшились на 40% у порівнянні з кінцем жовтня 2018 року. Господарства укладають договори продажу за 28–32 грн/кг, замість 23 грн/кг. Основною причиною різкого подорожчання є зменшення пропозиції українського огірка на ринку. Ріст цін спонукає те, що більшість господарств вже завершили реалізацію продукції попереднього обороту, деякі з них ведуть продаж лише дрібним оптом, а попит є стабільно високим.

В Україні серед основних продовольчих ринків можна виділити: найбільший плодоовочевий — "Нежданний" (с. Великі Колані, Херсонська обл.), на якому в сезон купують продукцію з усіх регіонів; "Столичний" (м. Київ) — найдорожчий ринок серед усіх гуртових, який визначає максимальний рівень цін, "Шувар" (м. Львів) — головний ринок для західноукраїнських обла-

стей, ринок одеського регіону — "Початок" (м. Одеса), на якому відслідковують ціни на Півдні.

У залежності від регіонів ціни на продукцію відрізняються, так, наприклад, мінімальна ціна моркви на "Столичному" ринку в м. Київ — 10,00 грн, тоді як на ринку "Нежданний" в м. Херсон — 6,00 грн. Для порівняння розглянемо зміни середніх цін на "борщовий набір" в Україні за останні три роки (рис. 1). До таких продуктів віднесемо ті овочі, які входять в склад для приготування борщу: капуста білоголова; цибуля ріпчаста жовта; буряк столовий, морква; картопля.

Найбільше зростання цін спостерігаємо на моркву, в три рази більше ніж у 2016 році та на 60% більше, ніж у 2017 році у порівнянні з 2018 роком (до вересня). З рисунка 1 бачимо зростання цін на всю продукцію за три роки, окрім картоплі, де навпаки середня ціна у 2018 році становить 2,8 грн, що менше, ніж у 2017 році на 0,7 грн.

Втім, вже на початку 2019 р. ціна на картоплю піднялась до 9,50 грн.

Директор української Асоціації постачальників торговельних мереж О. Дорошенко [8] вважає, що ціни продовжуватимуть зростати в 2019 р. від 9% до 25%. Так, на його думку, ціни на капусту, моркву, буряк і цибулю можуть зрости на 20%, а на картоплю — на 25%.

Причинами такого зростання цін можуть бути низький врожай та притримання продукції фермерами, через що змінюється ціна та іде конкуренція з імпортними товарами. До найдорожчих за цінами овочевих кошика, входять Закарпатська, Донецька, Івано-Франківська, Одеська області та місто Київ, де овочевий набір коштує від 43 до 46 грн. У Чернігівській області за такий склад прийдеться заплатити 36,6 грн, Київській — 37,4 грн, Запорізькій — 37,7 грн і Харківській — 37,8 грн, найдешевша продукція в Полтавській області [2]. У 2017 році найдешевший овочевий кошик продавали на Львівщині — 21,4 грн. Найдорожчий — у Донецькій та Одеській областях — 33 і 32,5 грн відповідно.

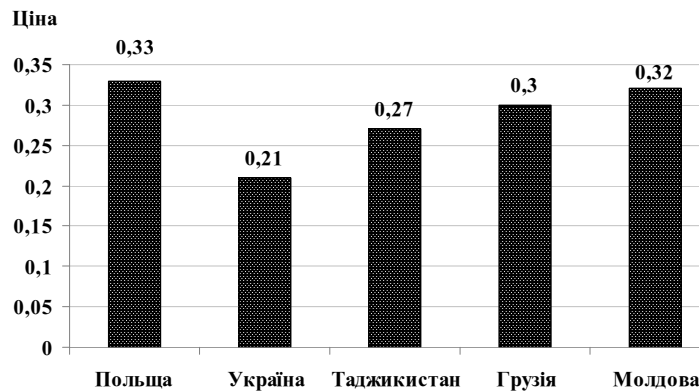

Рис. 2. Середні оптові ціни на моркву (дол./кг) станом на 2 листопада 2018 року між країнами

Зокрема порівняємо середні ціни на моркву між Україною, Польщею, Таджикистаном, Грузією, Молдовою станом на 2 листопада 2018 року (рис. 2).

Адже в Україні ціни на моркву протягом жовтня 2018 року зменшились на 20,8%, що свідчить про вплив росту пропозиції моркви після відбору та збільшенням імпортової пропозиції на вітчизняному ринку. У Польщі ціни на моркву в жовтні 2018 року знизилися на 5,4%. При цьому вони були найвищими в регіоні через неврожай в 2018 році і досягли \$ 0,33 за кг. У Таджикистані ціни на моркву зросли найбільше у жовтні — відразу на 25%. У Молдові в жовтні ціни на моркву зросли на 8,8%, що дозволяє утримувати ціни на достатньому рівні, щоб залучати імпорт.

Кількість продукції вивезеної на експорт та імпорт за певними видами овочів та фруктів у січні 2018 року надано в таблиці 3.

Аналізуючи дані щодо імпорту та експорту в таблиці 3, бачимо, що з перерахованої продукції більше Україна імпортує апельсини, а з овочів — томати. Товарами, які Україна не імпортувала у січні 2018 року є морква та ріпа, а також печериці. Найбільш від'ємний баланс є при постачанні апельсинів, де імпорт становить 158,7 тис. т, що становить 926.273 тис. дол.

На початку сезону 2017/2018 дисбаланс попиту та пропозиції на ринку овочів "борщового набору" був досить помітним. Імпортувала "борщовий набір" Україна переважно з Польщі, найбільша потреба була в цибулі та капусті. Пропозиція власного буряку та картоплі була більшою, втім, загальна тенденція впливала і на вартість цієї продукції. За 2018 рік "борщовий набір" подорожчав на 57% (наприкінці грудня 2018 р. овочевий кошик на борщ коштував 57 грн, тоді як в кінці 2017 р. — 29 грн). За прогнозом О. Дорошенко в 2019 р. очікується збільшення вартості борщового набору ще на 20% [8].

У 2017 році Україна експортувала майже на 30% менше томатів, ніж в 2016 році, обсяг в 21 тис. т став найменшим принаймні за останні 7 років. При цьому,

якщо ще в 2016 році частка Білорусі в загальному експорті становила 84% то в 2017 році вона збільшилась до 86%, тоді як частка країн ЄС лишається стабільною в межах 10—12%. Загалом за весь минулий рік Україна експортувала до Білорусії 18 тис. т томатів на суму \$10,6 млн. У Польщу ми відправили 1,8 тис. т вартістю \$2,3 млн. Обмежена пропозиція томату на українському ринку є наслідком того, що більшість тепличних комбінатів вже завершили реалізацію продукції попереднього обігу. Інші ж господарства продовжують зачищати теплиці та ведуть продажі томату виключно дрібними партіями. Через таку ситуацію на ринку фермери змушені знизувати ціни на томати, а тим часом на ринок поступають партії томату з Туреччини вартістю від 1,22\$/кг [7].

Слід зазначити, що виробники тепличних огірків зробили набагато більше для розвитку зовнішніх каналів збуту, в 2017 році їм вдалось збільшити експорт навіть в умовах не дуже високого врожаю. Майже половина всього експортного обсягу українського огірка було відправлено до Польщі, частка Білорусі в огірковому експорті становила 40%.

Також відзначимо, що експорт томатів за січень-вересень 2018 року експорт томатів становив 10,7 тис. т, що приблизно на 30% менше, ніж у попередньому році. В грошовому виразі поставка даної продукції скоротилась на 20% і становила 8 млн дол. США у 2018, тоді як у 2017 році за такий самий період експортували томатів на 15 тис. т на суму більше 10 млн дол. США [4].

За результатами першого півріччя 2018 року, експорт яблука, яке займає найбільшу частку у структурі зовнішньої торгівлі польськими фруктами, знизився на 45% та склав 430 тис. т на суму 206 млн EUR. Середня експортна ціна на польське яблуко у зазначений період складала 0,48 EUR/кг. Згідно з офіційними даними Міністерства фінансів Польщі, експорт свіжих фруктів за перше півріччя 2018 року знизився на 40%, і склав 536 тис. т на суму 295,2 млн EUR. Що стосується категорії продуктів переробки, то загальний обсяг екс-

Таблиця 3. Імпорт та експорт продукції в Україні у січні 2018 року

Продукт	Імпорт		Експорт		Баланс	
	Обсяг тонн	Сума тис. дол.	Обсяг тонн	Сума тис. дол.	Обсяг тонн	Сума тис. дол.
Капуста білоголова та синя	14.314	9.900	0.000	0.000	-14.314	-9.900
Буряк столовий	1.875	3.014	1.500	0.457	-0.375	-2.557
Морква та ріпа	0.000	0.000	54.153	8.743	54.153	8.743
Огірки	2402.566	1770.135	139.567	288.541	-2262.9	-1481.594
Помідори свіжі або охолоджені	3435.182	2760.074	129.823	374.641	-3305.359	-2385.433
Печериці	0.000	0.000	144.810	124.710	144.810	124.710
Яблука	25.629	23.942	4181.399	1210.372	4155.770	1186.430
Груші столові з 1 квітня до 30 листопада	1.920	2.356	0.000	0.000	-1.920	-2.356
Апельсини	158666.488	926.273	0.000	0.000	-15866.488	-9216.273
Авокадо	128.030	35.408	0.000	0.000	-128.03	-351.408

Джерело: [2].

порту за перше півріччя поточного року також знизився майже на 10%, у порівнянні із показниками 2017 року та склав 440 тис. т на суму майже 634 млн EUR.

Можливе приєднання України до ЄС, конфліктна ситуація на сході країни та заборона РФ на поставку сільськогосподарської продукції підштовхнули українських виробників до пошуку нових експортних ринків. Незважаючи на ці чинники, які спочатку спричинили падіння експорту, до 2016 року Україна відновила та збільшила річний експорт овочів на 57% до 153 мільйонів доларів США. Вона також збільшила експорт до країн ЄС та почала експортувати овочі на нові ринки Південної Азії та Південної Африки [5]. Понад 95% овочів приходять до України з Туреччини. Турецькі овочі дешевше і за рахунок зручних логістичних умов успішно конкурують з українськими [1]. На сьогодні аграрії України експортують товари в такі країни: Австрія, Білорусь, Голландія, Греція, Грузія, Єгипет, Ізраїль, Іспанія, Китай, Латвія, Литва, Македонія, Марокко, Молдова, Польща, Туреччина, Швеція тощо.

Важливими точками просування овочів та фруктів є супермаркети та гіпермаркети. В українських супермаркетах категорія "овочі та фрукти" займає від 6 до 14% продажів асортименту. Ритейлери відзначають, що девальвація валюти призвела до збільшення продажів локальних фруктів і овочів. За словами комерційного директора мережі супермаркетів "Наш Край" Миколи Халпалова, категорія "овочі та фрукти" в асортименті продукції мережі становить понад 8%, у період зима-весна цей показник знижується до 6%, а влітку-восени до 10%.

Сезонність в овочах і фруктах виражена дуже яскраво, тому цей показник варіюється, говорить керівник департаменту "овочі та фрукти" мережі "Сільпо" Максим Діденко [7]. У мережі "Сільпо" товарна категорія "овочі та фрукти" займає приблизно одну десяту всього асортименту. За інформацією "АТБ", пік продажу овочів і фруктів припадає на місяці з грудня по лютий. У цей період частка овочів і фруктів в загальному асортименті становить до 12%. Відсоток категорії "овочі та фрукти" в асортименті продукції мережі VARUS в залежності від місяця коливається від 6 до 11%. Так, у січні — лютому частка цієї категорії становить 11%, а в наступні місяці цей відсоток плавно знижується. Як пояснює директор із закупівель фреш мережі VARUS Людмила Рибалко, це відбувається через здешевлення ціни 1 кг і зростання обсягу.

На частку категорії "овочі та фрукти" впливають продажі з присадибних господарств. Так, влітку і на початку осені конкуренцію створюють місцеві присадибні господарства, частка овочів і фруктів в обороті не піднімається вище 7%. Взимку вартість вітамінного асортименту зростає, відповідно, змінюється структура споживання і майже вдвічі збільшується частка в товарообороті. У мережі "Сільпо" імпортна продукція в категорії "овочі та фрукти" займає в грошовому вимірі до 60%, близько 40% — в натуральному обсязі. Максим Діденко підкреслює, що частка української продукції залежить від сезонності, коли відбувається значне збільшення обсягів продажу локальних фруктів і овочів та ритейлер намагається здійснювати повний перехід з імпортової на вітчизняну продукцію [7].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Природний фактор є дуже важливим для ринку овочів та фруктів, що формує пропозицію продукції для споживачів, врожайність, від кількості якої залежить також і рівень ціни на товари. Варто відзначити, що земля потребує спеціального, професійного догляду за певними технологіями. Позитивний вплив мають соціально-демографічні фактори, тому що є можливість зміни смаків кінцевих споживачів, що призведе до збільшення норми споживання овочів та фруктів. Стратегічними напрямками розвитку українського овочевого ринку є

комплексне дослідження ринку і моніторинг його розвитку поруч із наданням допомоги аграріям у вигляді, як фінансових інвестицій, так і пошуку нових експортних ринків.

Література:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Інформаційно-аналітичне видання "Агробізнес сьогодні" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agro-business.com.ua/>
3. Всеукраїнський інформаційно-аналітичний журнал "Аграрний Тиждень. України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.a7d.com.ua/>
4. Інформаційно-аналітична система Аграрії разом [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://agrarii-razom.com.ua/news-agro/ukraina-znizila-eksport-tomativ-do-rekordno-nizkogo-rivnya-odnochasno-pomitno-zbilshivshi>
5. Комерційна служба Посольства США України. Звіт щодо бізнес-перспектив України з питань виробництва, зберігання, переробки та пакування овочів та фруктів — 2017.
6. Мультимедійна платформа іномовлення України — Укрінформ <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2561169-v-ukraini-zibrali-kartopli-na-15-bilse-niz-torik-derzstat.html>
7. Онлайн — СМІ о бізнесі розничної і інтернет торгівлі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://retailers.ua/z>
8. Український клуб аграрного бізнесу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/agrarni_rinki/ovochi
9. Чан Кім (Chan Kim). Як стратегія змінює ринок / Чан Кім (Chan Kim), Рене Моборн (Renee Mauborgne) / Інтернетпортал для управлінців [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.management.com.ua/strategy/str188.html>

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 Jan 2019).
2. Ahrobiznes s'ohodni (2019), available at: <http://agro-business.com.ua/> (Accessed 20 Jan 2019).
3. Ahrarnyj Tyzhden'. Ukrainy (2019), available at: <http://www.a7d.com.ua/> (Accessed 20 Jan 2019).
4. Ahrarii razom (2018), "Ukraine understanded the export of tomatoes to recorded low quantity, imports increased in the same time", available at: <https://agrarii-razom.com.ua/news-agro/ukraina-znizila-eksport-tomativ-do-rekordno-nizkogo-rivnya-odnochasno-pomitno-zbilshivshi> (Accessed 20 Jan 2019).
5. U.S. Commercial Service (2017), "Report on business prospects of Ukraine on production, storage, processing and packing of vegetables and fruits", available at: https://build.export.gov/build/groups/public/@eg_ua/documents/webcontent/eg_ua_113507.pdf (Accessed 20 Jan 2019).
6. Ukrinform (2018), "In Ukraine, potatoes were collected by 1.5% more than last year", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2561169-v-ukraini-zibrali-kartopli-na-15-bilse-niz-torik-derzstat.html> (Accessed 20 Jan 2019). Mul'tymedijna platforma inomovlennia Ukrainy
7. RetailersUA (2019), available at: <http://retailers.ua/z> (Accessed 20 Jan 2019).
8. UCAB (2019), available at: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/agrarni_rinki/ovochi (Accessed 20 Jan 2019).
9. Kim, Chan and Mauborgne, R. (2009), "How the strategy changes the market", available at: <http://www.management.com.ua/strategy/str188.html> (Accessed 20 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 13.02.2019 р.

*К. С. Стоян,
к. е. н., доцент кафедри економіки та менеджменту туристичної діяльності,
Дніпровський гуманітарний університет
В. В. Широка,
магістр кафедри економіки та менеджменту туристичної діяльності,
Дніпровський гуманітарний університет*

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.110

НЕОБХІДНІСТЬ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ АНАЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

*K. Stojan,
Candidate of Economic Sciences, assistant professor of the economy
and tourism activity management department, Dniprovskii University of the Humanities
V. Shiroka,
Master of the economy and tourism activity management department,
Dniprovskii University of the Humanities*

THE NECESSITY OF RAISING THE LEVEL OF ANALYTICAL CULTURE OF TOURISM ENTERPRISES

Розглянуто сутність і економічне значення сучасних інструментів бізнесу для вдосконалення бізнес-моделі туристичного підприємства. Бізнес-процеси маркетингу, направлені на залучення та утримання туристів, визначені ключовими в бізнес-моделі сучасного туристичного підприємства. Для дослідження всіх точок перетину підприємства з потенційними та поточними споживачами рекомендовано впровадження в маркетинг CJM-моделі, яка допомагає виявити точки росту продуктивності маркетингу і бар'єри у взаємодії зі споживачами. В рамках цієї моделі визначено доцільність впровадження бренд-платформи, RDB— та QFD-моделей. Визначено доцільність реалізації маркетингу на основі даних в контексті JTBD-концепції, філософія якої полягає у розумінні мотивації споживача для його залучення не з позиції "рішення", а з позиції "проблеми". Визначено, що основною метою аналітичної культури туристичного підприємства є забезпечення бізнес-процесів маркетингу необхідною інформацією для побудови та реалізації маркетингової стратегії. Крім того, аналітична культура забезпечує створення зрозумілої схеми роботи, яка має чіткі показники вимірювання. Розроблено заходи щодо підвищення рівня аналітичної культури туристичного підприємства. Визначено необхідне ресурсне забезпечення для реалізації запропонованих заходів.

The essence and economic value of modern business tools for improving the business model of a tourist enterprise are considered. Business marketing processes aimed at attracting and retaining tourists are identified as key in the business model of a modern tourist enterprises. For exploration of the all intersection points of the enterprise with the potential and current consumers, it's recommended the introduction of a CJM-marketing model which helps to identify the points of growth in marketing performance and barriers in the interaction with consumers. The applied value of the CJM-model for the development of a tourist enterprise is to analyze each stage of the "customer journey". Within this model, the feasibility of implementing the brand-platform, RDB— and QFD-models has been determined. The necessity of developing a brand-platform is determined. It helps to represent an understanding of how and what to offer to consumers and how it most effectively communicates information about the advantages of tourist offers. The result of the proposed implementation is to reduce the outflow of tourists and increase the client base. The indicators of efficiency are the growth of the number of

concluded transactions, profitability and lower costs for attracting and supporting consumers. There is determined the expediency of data-driven marketing in the context of JTBD-concept. The philosophy of this concept is to understand the motivation of the consumer to attract it not from the point of view of "solution", but from the standpoint of "problem". It is determined that the main purpose of the analytical culture of a tourist enterprise is to provide the business process marketing with the necessary information for the construction and implementation of marketing strategy. In addition, the analytical culture provides an intelligible work scheme that has clear metrics. Measures have been developed to increase the level of analytical culture of a tourist enterprise. The necessary resource support for realization of the proposed measures is determined.

Ключові слова: бізнес-модель, бізнес-процеси маркетингу, туристичне підприємство, аналітична культура.

Key words: business-model, business marketing processes, tourist company, analytical culture.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для вдосконалення бізнес-моделі туристичного підприємства застосовуються низка методів і інструментів, направлених на підвищення ефективності функціонування кожного її елементу. Оскільки туристичні підприємства є суб'єктами господарювання сфери послуг, то маркетингові процеси в їх бізнес-моделі є ключовими. Для того, щоб практичні заходи мали високу ефективність необхідно їх розробляти на основі обґрунтованих даних. На жаль, більшість сучасних туристичних підприємств відносяться до представників малого бізнесу, де питанням аналітичних досліджень майже не приділяється увага. Питання підвищення рівня аналітичної культури туристичного підприємства є актуальним і необхідним для його економічного розвитку. Необхідність пояснюється тим, що сучасний маркетинг відповідальний практично за всю комерційну діяльність підприємства і відповідальний за такі напрями знань: чим займається підприємство, за якою ціною продає товари та послуги, кому продає і як приваблює споживачів. Тому ігнорування маркетингу є серйозною проблемою для розвитку підприємства. А відсутність розвиненої аналітичної культури для забезпечення необхідними даними процесів маркетингу є показником низької конкурентної позиції підприємства на туристичному ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання теоретико-методологічних та прикладних аспектів підвищення рівня аналітичної культури комерційних підприємств набули широкого висвітлення в працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених: К. Андерсон, В. Варенко, О. Гуменюк, О. Гудзинський, Дж. Колінз, С. Мельниченко, П. Пуцентейло, Е. Улвік, Т. Філіпс та ін. Більшість наукових праць присвячена теоретичним заходам впровадження елементів аналітичної культури в діяльність підприємств, організаційно-економічними засадами підвищення поточного рівня і використанню відповідного інструментарію.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проведений аналіз вже існуючих наукових праць з питань організаційно-економічних аспектів підвищення рівня аналітичної культури підприємств різних сфер діяльності показав, що актуальним є поглиблене дослідження практичних заходів і методології їх впровадження в бізнес-модель сучасних підприємств туристичної галузі. Необхідність вирішення цього питання зу-

мовила проведене дослідження і визначила мету і основні завдання, необхідні для її досягнення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Ціллю статті є розроблення теоретико-методичних засад та науково-практичних рекомендацій щодо підвищення рівня аналітичної культури туристичних підприємств. Необхідними завданнями статті є визначення економічної сутності сучасних інструментів маркетингу та доцільність їх використання в бізнес-моделі туристичних підприємств, дослідження основних етапів та відповідних заходів підвищення рівня аналітичної культури.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах туристичного ринку вдосконалення бізнес-моделі туристичного підприємства частіше за все спирається на маркетингову складову. Ключовими процесами маркетингу виступають залучення та утримання туристів, які слід вважати ключовими в бізнес-моделі туристичного підприємства.

Як відомо, маркетинг в туризмі — це комплекс заходів, що направлені на максимізацію прибутку через управління турпропозицією, ціною на нього, каналами промоції та продажу, цільовою аудиторією споживачів, оснований на зборі та аналізі якісних та кількісних показників [1, с. 57]. Для туристичних підприємств вони виступають конкурентним активом, на основі яких підприємство зростає та підвищує ефективність діяльності. В результаті успішних досліджень, показники, що характеризують якісно та кількісно економічну діяльність підприємства, перетворюються у прибуток підприємства. В туристичному підприємстві, як і в будь-якій іншій компанії, існують два пласти даних, які формують основу для розрахунків та оцінювання. Перший пласт — це зовнішні галузеві показники, другий пласт — показники всередині підприємства. Третій пласт даних включає дані, які характеризують різні аспекти туристського попиту. В умовах сучасного ринку рекомендовано проводити розрахунки регулярно та за необхідності проводити вдосконалення заходів.

Для вдосконалення бізнес-моделі туристичного підприємства використовують сучасні інструменти бізнесу. Наприклад, для дослідження всіх точок перетину підприємства з потенційними та поточними споживачами рекомендовано впровадження в маркетинг CJM-модель ("Customer Journey Map", або "Карта Подо-

рожі Споживача"). Така модель допомагає виявити точки росту продуктивності маркетингу. Сутність CJM-моделі полягає у групуванні та демонстрації всіх точок контакту між підприємством та споживачем. CJM-модель є ефективним інструментом вдосконалення маркетингових бізнес-процесів на основі впорядкування даних для візуалізації п'яти етапів взаємодії підприємства та споживача: первинне осмислення, оцінка та вибір, укладання угоди, формування споживчого досвіду.

Необхідність розвитку бренду сервісу пов'язана з тим, що конкуренція на туристичному ринку з подібним співвідношенням ціна-якість висока. Майже всі турагенти працюють з однаковими цінами і з однаковими позиціями. Тому необхідно розробляти бренд-платформу, яка по своїй сутності представляє розуміння того як і що пропонувати споживачам, і як найбільш ефективно доносить інформацію про переваги туристичних пропозицій. На основі саме бренд-платформи підприємство розуміє в чому зацікавленість споживачів, і розробляє політику розвитку відповідно.

Бренд-платформа представляє собою сукупність характеристик бренду, тобто того, за що можна додатково отримати грошову винагороду. Відповідно до такого змісту, споживач повинен відповісти для себе на два запитання: чи схожий товар чи послуга на нього; чи піднімає цей товар чи послуга його соціальний статус в розумінні оточуючих. Ці два питання визначають "правильність" бренду для споживача. В свою чергу, для того, щоб визначити "правильність" бренду, необхідно визначити "правильність" турпродукту чи послуги. Для вирішення зазначених двох задач рекомендовано керівництву, або маркетологу, використовувати RDB та QFD моделі.

Модель RDB ("Resonance Differentiation Belief") представляє собою табличне представлення характеристик, на основі яких визначається "правильність" бренду. Такий інструмент дозволяє зрозуміти на якій фазі є недоліки маркетингу. Для цього використовуються опитування потенційних споживачів, які не купили турпродукт чи послугу [2]. Модель RDB базується на трьох компонентах: резонанс, диференціація, довіра.

QFD модель ("Quality Function Deployment") розробляється на основі метода аналітики щодо розгортання функцій товару чи послуги, що дозволяє визначити співвідношення споживчих потреб і характеристик турпродукту чи послуги. QFD є логічним доповненням RDB-моделі [2]. Модель базується на даних, які можна зібрати двома шляхами:

- 1) запропонувати респондентам самостійно назвати бажані характеристики турпродукту чи послуги;
- 2) провести опитування на основі репрезентативної вибірки, що визначає фактори вибору конкретного турпродукту чи послуги.

На туристичному ринку спостерігається типова ситуація, коли новий турпродукт, розроблений одним туроператором, дуже швидко дублюється іншими. В таких умовах конкуренції туроператори намагаються покращувати свої пропозиції для утримання туристів. Але перемагають ті туроператори, які розробляють новий спосіб вирішення проблеми туриста, і туристи переключають свою увагу на них. Як правило, турпродукт чи послуга не відповідають психофізіологічним та соціальним особливостям туриста, а відповідають його проблемам. Підхід загальної сегментації за полом, віком, соціальним рівнем тощо в такому випадку не актуальний. Для того, щоб результати взаємодії між споживачами та підприємством покращувались, рекомендовано маркетинг на основі даних реалізовувати в контексті JTBD ("Jobs To Be Done")-концепції. Філософія JTBD-концепції полягає у розумінні мотивації споживача для його залучення не з позиції "рішення", а з позиції "проблеми". Концепція є універсальною як для масштабних компаній, так і для суб'єктів малого бізнесу.

Вдосконалення бізнес-процесів маркетингу туристичного підприємства на основі зазначених інструментів можливе лише за умови злагодженої аналітичної роботи. Інформація повинна бути актуальна, надійна, комплексна і впорядкована. Більшість українських туристичних підприємств використовують традиційне розуміння маркетингу, яке виражається через розвиток таких процесів, як: розроблення креативної реклами, сувенірної продукції, власного просунення турпропозицій через соціальні мережі.

Для ефективного реалізації запропонованих інструментів вдосконалення бізнес-моделі доцільно використовувати маркетинговий підхід заснований на даних (data-driven marketing). Він відповідає головним трьом критеріям:

- 1) вивчає весь маркетинговий комплекс: турпропозиції, точки продажів, просунення, позиціонування, споживачів, ціни, фінансову модель;
- 2) вивчає і фокусується на прибутку: його створенні, способах і моделях його отримання;
- 3) працює з базами даних і оперує фактами, що дозволяє розраховувати економічну віддачу.

Відповідно до цього підходу обов'язковою умовою для туристичних підприємств є підвищення рівня аналітичної культури. Основною метою аналітичної культури є забезпечення бізнес-процесів маркетингу необхідною інформацією для побудови та реалізації маркетингової стратегії. Крім того, аналітична культура забезпечує створення зрозумілої схеми роботи, яка має чіткі показники вимірювання. В результаті керівник може ставити зрозумілі задачі менеджерам з продажів, контролювати виконання KPI для кожного окремого менеджера або загальний для підприємства. Важливим результатом є скорочення нерезультативних витрат на маркетинг, та зростання продажів за рахунок ефективних заходів.

Виділяють чотири групи підприємств з відповідними рівнями аналітичної культури [30]:

- 1) підприємства, в яких забезпечується бухгалтерський і іноді управлінський облік. Тому стан економічного розвитку підприємства керівництво може оцінити за критеріями "добре" і "погано";
- 2) підприємства, які чітко розуміють де саме "добре", а "погано" на основі обчислення основних складових прибутку;
- 3) підприємства, які до обчислення основних складових прибутку додають статистичні метрики, розраховують розподіл, кореляції, регресію, визначають залежності між різними параметрами. Таким чином, вони володіють інформацією щодо причин тих чи інших ситуацій і починають контролювати їх;
- 4) підприємства, які використовують прогностичні методи і можуть прогнозувати розвиток самого підприємства, ринку, ефективності впровадження тих чи інших інструментів.

Тобто рівень аналітичної культури визначає наскільки глибоко проводиться аналіз даних. Для підвищення рівня аналітичної культури туристичного підприємства необхідно реалізувати заходи, які базуються на основних трьох кроках (рис. 1):

1. На основі формули прибутку оцінити кожний компонент і як він представлений для підприємства. Для цього необхідно першочергово приділити увагу аналізу кількості лідів, конверсій в купівлю, і за який період часу розраховувати контрольні показники — кількість конверсій в купівлю та прибуток.
2. Визначити джерела збору даних за обраними ключовими показниками.
3. Необхідно спробувати знайти відповіді на такі запитання, як: "що найкраще може відбутись з обсягами лідів" та "де дійсно прихована проблема низької конверсії".

Для цього необхідно вивчити питання п'яти рівнів:

1. "Що відбувається?". Це самий простий рівень питань, які не вимагають спеціальних аналітичних інстру-

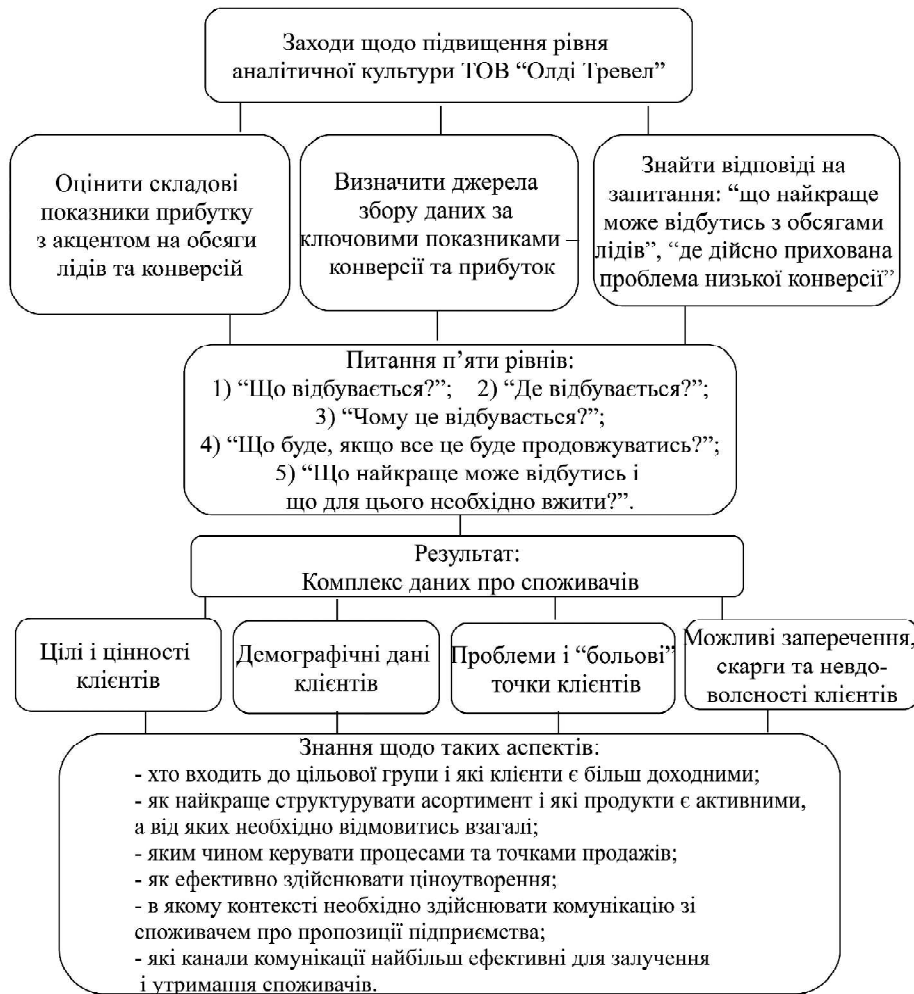

Рис. 1. Заходи щодо підвищення рівня аналітичної культури туристичного підприємства

Джерело: розроблено автором.

ментів. Для цього необхідні самі прості типові звіти, які демонструють зростання або падіння доходу та витрат; попит на які товари зростає, а на які критично знижується; зростає чи знижується середній чек і т.д. На основі відповідей на ці запитання можна починати приймати управлінські рішення щодо вдосконалення маркетингових процесів.

2. "Де відбувається?". Для цього необхідно дробити формулу прибутку, що єдина для всього підприємства, на складові. Наприклад, формула прибутку для конкретного менеджера або для конкретного турпродукту чи групи турпропозицій.

3. "Чому це відбувається?". Відповіді на ці питання вимагають спеціальних знань в інструментах статистичного аналізу для визначення причинно-наслідкових зв'язків. Для цього необхідно мати в розпорядженні різномірні потоки даних для порівняння між собою і визначення тенденцій. На основі отриманих результатів можна розраховувати коефіцієнт регресії, наприклад, між показником доходу і кількістю конверсій та середнім чеком. І визначити, який з коефіцієнтів більший і наскільки ефективні ті чи інші процеси для збільшення лідогенерації та конверсій.

4. "Що буде, якщо все це буде продовжуватись?". Це запитання відноситься до рівня аналітики моделювання. На цьому рівні необхідно спробувати змодельовати, що буде відбуватись за умов певних ситуацій. Для цього можна використовувати класичний технічний аналіз. Для туристичних підприємств важливо дослідити, як розвивались ситуації під впливом фактору сезонності, а також сукупність причин, які впливають на поведінку споживача, і спробувати спрогнозувати ситуації на майбутнє.

5. "Що найкраще може відбутись і що для цього необхідно взяти?". Це найбільш складні запитання, відповіді на які можна знайти за допомогою моделей, пов'язаних з великою кількістю концепцій і теорій, наприклад, теорія обмеження. Використання даної теорії допомагає зрозуміти, на які конкретно показники необхідно звернути увагу і посилити, щоб отримати найкращий з результатів.

Таким чином, виконання зазначених кроків в підвищенні рівня аналітичної культури допоможе створити надійне підґрунтя для проведення маркетингових аналітичних досліджень. Перехід на новий вищий рівень аналітичної культури забезпечить знаннями щодо таких аспектів:

- хто входить до цільової групи і які клієнти є більш доходними;
- як найкраще структурувати асортимент і які продукти є активними, а від яких необхідно відмовитись взагалі;
- яким чином керувати процесами та точками продажів;
- як ефективно здійснювати ціноутворення;
- в якому контексті необхідно здійснювати комунікацію зі споживачем про пропозиції підприємства;
- які канали комунікації найбільш ефективні для залучення і утримання споживачів.

Комплекс даних про клієнтів повинен охоплювати такі аспекти як:

- цілі і цінності клієнтів;
- демографічні дані клієнтів;
- проблеми і "больові" точки клієнтів;
- можливі заперечення, скарги та невдоволеності, і їх вплив на прийняття рішень щодо здійснення купівлі.

Для підвищення рівня аналітичної культури туристичного підприємства необхідне забезпечення відповідними ресурсами:

- 1) знання керівництва та персоналу про сучасні бізнес-інструменти та як з ними працювати;
- 2) маркетолог / Інтернет— маркетолог (SEO-спеціаліст);
- 3) фінансові ресурси / інвестиції на навчання, заробітну платню маркетолога, технічне забезпечення, інші поточні витрати.

Впровадження запропонованих заходів щодо посилення аналітичної культури туристичного підприємства є джерелом вхідних потоків інформації щодо існуючих і потенційних споживачів, що необхідно для розробки ефективної маркетингової стратегії.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Запропоновані заходи мають практичну значущість для комерційної діяльності туристичного підприємства. Вони базуються на дослідженні споживчого попиту як існуючих, так і потенційних клієнтів. Тому результати охоплення групи респондентів залежать лише від бажання та зусиль керівництва та менеджерів. Оскільки періоди часу для контролю результатів встановлюються відповідно до цілей дослідження, то їх можна проводити з регулярністю від одного тижня до року. Таким чином, ефективність вкладених інвестицій у маркетинг можна оцінювати в мінімальні періоди часу, що знижує рівень фінансових ризиків. Також слід звернути увагу на те, що запропоновані впровадження базуються на сучасних бізнес-інструментах, які підтвердили свою ефективність у діяльності як стартапів, так і великих бізнес-структур. Важливим фактором впливу на ефективність заходів є персонал підприємства, тому подальші дослідження з цього питання слід зосередити на мотивації та спеціальній підготовці персоналу.

Література:

1. Мальська М.П. Туристичний бізнес: теорія та практика / М.П. Мальська, В.В. Худо. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 2-ге вид. — 368 с.
2. Как анализировать ключевые бизнес-показатели [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <https://paper-planes.academy/blog/464076>
3. Андерсон К. Аналитическая культура. От сбора данных до бизнес-результатов / К. Андерсен. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2017. — 336 с.
4. Collins J. Jobs to be done / Adam Risman, Ruairi Galavan, Zara Burke. — Режим доступа: http://marketing.intercomcdn.com/assets/jtbd/v1/Intercom_on_Jobs-to-be-Done.pdf
5. Wunker S. Jobs to Be Done: A Roadmap for Customer-Centered Innovation / Stephen Wunker, Jessica Wattman, David Farber. — American Management Association. — New York, 2018.
6. Anthony W. Ulwick Jobs to Be Done. Theory to practice / Anthony W. Ulwick, Alex Ostervalder. — USA, 2018.
7. Филлипс Т. Управление на основе данных. Как интерпретировать цифры и принимать качественные решения в бизнесе / Тим Филлипс. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2018. — 140 с.
8. Мертенс А. 5 инструментов для развития вашей бизнес-модели / А. Мартенс // Программа международной финансовой корпорации "Преодоление последствий кризиса в корпоративном секторе". — К.: 2011.

References:

1. Mal's'ka, M.P. and Khudo, V.V. (2012), Turystychnyj biznes: teoriia ta praktyka [Travel Business: Theory and Practice], 2-d ed., Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

2. Paper Planes (2019), "How to analyze key byznes-indicators", available at: <https://paper-planes.academy/blog/464076> (Accessed 20 Jan 2019).

3. Anderson, K. (2017), Analytycheskaia kul'tura. Ot sbora dannykh do byznes-rezultatov [Analytical culture. From data collection to business results], Mann, Yvanov y Ferber, Moscow, Russia.

4. Collins, J. Risman, A. Galavan, R. and Burke, Z. (2017), "Jobs to be done", available at: http://marketing.intercomcdn.com/assets/jtbd/v1/Intercom_on_Jobs-to-be-Done.pdf (Accessed 20 Jan 2019).

5. Wunker, S. Wattman, J. and Farber, D. (2018), Jobs to Be Done: A Roadmap for Customer-Centered Innovation, American Management Association, New York, USA.

6. Ulwick, A.W. and Ostervalder, A. (2018), Jobs to Be Done. Theory to practice, USA.

7. Fyllypс, T. (2018), Upravlenye na osnove dannykh. Kak ynterpretyrovat' tsyfy y prynymat' kachestvennye resheniya v byznese [Management based on data. How to interpret numbers and make quality decisions in business], Mann, Yvanov y Ferber, Moscow, Russia.

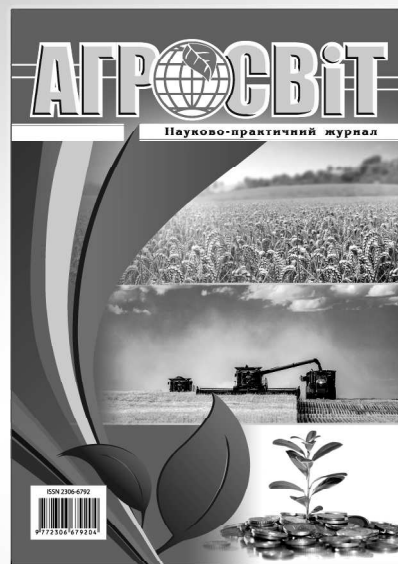
8. Mertens, A. (2011), "5 tools for developing your business model", Prohramma mezhdunarodnoj fynansovoj korporatsyy "Preodolenye posledstvyj kryzysa v korporativnom sektore" [The program of the international financial corporation "Overcoming the effects of the crisis in the corporate sector"], Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2019 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІКИ

УДК 338.630

С. С. Макаренко,
здобувач, ННЦ "Інститут аграрної економіки", м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.115

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДІЯЛЬНОСТІ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

S. Makarenko,
Applicant, National Science Center "Institute of Agrarian Economics", Kyiv

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE ACTIVITIES OF FORESTRY ENTERPRISES

У статті обґрунтовано та висвітлено теоретичні засади концептуальних підходів до діяльності лісогосподарських підприємств. До основних напрямів осучаснення лісового сектору слід віднести "зелену" економіку, "озеленення" лісового сектору, розробку та впровадження програмних лісів за допомогою новітніх комп'ютерних технологій. Але потрібна їхня імплементація до умов лісового господарства України, не відступаючи від стратегій запроваджених Державним агентством лісових ресурсів України. Адже значні резерви криються у підвищенні ефективності функціонування лісової галузі господарства за рахунок покращення діяльності в економіко-соціальной сфері. Концептуальні засади діяльності лісогосподарських підприємств повинні формуватись із урахуванням важливості ефективної системи моніторингу лісів, спрямованої на економічний, соціальний, екологічний, технологічний та політичний стан, а також систематичного впровадження результатів інноваційних процесів та їх постійний розвиток у забезпеченні розширеного відтворення, охорони, економічної та суспільної користі.

У процесі дослідження використано метод наукової абстракції, індукції та дедукції, аналізу та синтезу (обґрунтування теоретико-методичних засад дослідження), монографічний метод (аналіз еволюції наукових здобутків українських й іноземних учених щодо розвитку лісогосподарських підприємств), емпіричний метод (щодо комплексної оцінки сучасного стану лісогосподарських підприємств), абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Набули подальшого розвитку концептуальні підходи до діяльності лісогосподарських підприємств, що дає можливість підвищити науковий рівень їх функціонування та адаптувати до сучасних умов господарювання.

The article substantiates and highlights the theoretical principles of conceptual approaches to the activity of forestry enterprises. The main directions of forest sector modernization should include the "green" economy, the "greening" of the forest sector, the development and implementation of programmed forests using the latest computer technologies. However, their implementation to the conditions of the forestry of Ukraine is necessary without deviating from the strategies introduced by the State Agency of Forest Resources of Ukraine. After all, significant reserves lie in the efficiency enhance of the forestry industry by improving the economic and social activities. Conceptual bases of forestry enterprises activity should be formed taking into account the importance of effective forest monitoring system aimed at economic, social, ecological, technological and political condition, as well as the systematic introduction of the results of innovative processes and their constant development in providing expanded reproduction, protection, economic and social benefits.

In the process of research the method of scientific abstraction, induction and deduction, analysis and synthesis (foundation of theoretical and methodological principles of the research), monographic method (analysis of the evolution of scientific achievements of Ukrainian and foreign scientists on the development of forestry enterprises), the empirical method (concerning the complex assessment of the current state of forestry enterprises), abstract-logical (theoretical generalizations and formulation of conclusions).

Conceptual approaches to the activity of forest enterprises have been further developed, which gives possibility to increase the scientific level of their functioning and adapt to modern conditions of farming.

Ключові слова: лісогосподарські підприємства, "зелена" економіка, "озеленення" лісів, програмні ліси, адаптивне лісове господарство, концептуальні підходи.

Key words: forestry enterprises, "green" economy, "greening" of the forest sector, programmed forests, adaptive forest management, conceptual approaches.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зміна клімату, вичерпність лісових ресурсів, підвищення нерівності між людьми, що містять загрозу як для сьогоdnішнього, так і майбутніх поколінь вказує на необхідність пошуку нових напрямів розвитку та покращення чинників діяльності лісових господарств. Тому досліджено основні концептуальні підходи, як напрям руху думки у діяльності лісогосподарських підприємств. На сучасному етапі розвитку лісового господарства важливо забезпечити перехід на новий рівень організації процесів діяльності лісогосподарського підприємства, проведення конкретного алгоритму, метою якого є збільшення ефективності багатоцільового використан-

ня лісу, мотивація до лісовідтворення та раціональність використання лісових ресурсів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика діяльності та розвитку лісової галузі та лісогосподарських підприємств є досить популярною в останні роки, знаходиться у площині наукового дослідження та перебуває у просторі підвищеної уваги вітчизняних та зарубіжних науковців. Проблематика "зеленої" економіки та інших концепцій присвячена низка праць зарубіжних вчених: Cameron A., Stuart C. [18]; Sato M. [19]; Jacobs M. [20]; Pearce D., Markandya A., Barbier E. B. [21]; а також вітчизняних: Галушкіна Т., Костець-

ка К. [6]; Павліщук О., Кравець П. [7]; Нестеров В. [17]; Савчук В.; Ходаківська О. [4] та ін. Адаптивним управлінням лісовим господарством в умовах зміни клімату займалися: Bolte A., Ammer Ch., Lof M. [12]; Kellomaki S., Leinonen S. [13]; Millar C., Stephenson N., Stephens Sc. [14]; Spittlehouse D., Stewart R. [15] та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування та висвітлення теоретичних засад концептуальних підходів до діяльності лісогосподарських підприємств України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Автором визначено, що лісогосподарські підприємства, як суб'єкти економіко-суспільного інтересу — це адміністративно-господарські одиниці, що регулюють використання лісових територій країни, здійснюють облік, відтворення, охорону і захист лісів та фінансуються за рахунок самозабезпечення коштами й бюджетних програм; мають практично формувати особливу довгострокову стратегію економічного розвитку, яка враховує інтереси майбутніх поколінь.

Розвиток економіко-суспільних відносин в Україні підтверджує необхідність якомога скорішого вирішення проблем фінансової стабілізації лісової галузі — основи загальнодержавної стабілізації і виходу з назриваючої економічної кризи. Ця робота не одного року і повинна враховувати можливі негативні наслідки і передбачати цивілізоване їх усунення, бути одночасно послідовною та перспективною, і що не менш важливо — зрозумілою усім суб'єктам економіко-суспільних відносин.

Головною метою цієї стратегії має стати філософія сталого раціонального лісокористування та підвищення фінансової незалежності лісогосподарського підприємства із запровадженням концепцій та принципів Державного агентства лісових ресурсів України, "зеленої" економіки та "озеленення" лісового сектору у повсякденній господарській діяльності.

Головним діючим програмним документом щодо шляхів розвитку лісового сектору є розроблена фахівцями лісової галузі, міжнародними експертами та всіма зацікавленими сторонами з подальшим доопрацюванням та широким обговоренням в суспільстві й узгодженням з галузевою Профспілкою стратегія Державного агентства лісових ресурсів України "Стратегія сталого розвитку та інституційного реформування лісового та мисливського господарства на період до 2022 року", яка була оприлюднена у вересні 2017 року [1].

Стратегія спрямована на визначення завдань та інструментів для розв'язання екологічних, економічних та соціальних проблем лісового та мисливського господарства України, та створення умов для сталого розвитку з урахуванням географічних та інших особливостей.

Стратегія передбачає подальше інтегрування і посилення внеску лісового та мисливського господарства України в:

1) попередженні наслідків змін клімату та забезпечення екологічної стабільності держави, збереження біорізноманіття;

2) покращенні економічної ситуації в регіонах та в країні в цілому;

3) розвитку сільських територій.

Щоденно для громадян України ліси надають цілий спектр екосистемних послуг, серед яких: 1) забезпечувальні — надання продуктів харчування, питної води, деревини, волокна, палива, генетичних ресурсів тощо; 2) регулювальні — формування клімату та макроклімату (в т.ч. як такого, що впливає на підвищення продуктивності сільськогосподарських культур), захист від повеней та інших стихійних лих, контроль захворювань, поглинання відходів людської життєдіяльності, очищення води і повітря, боротьба зі шкідниками; 3) культурні — збагачення культурних, духовних та естетичних аспектів людського добробуту: емоції від спілкування з природою, відчуття

місцевості, середовище для формування способу життя, звичаїв і традицій; 4) підтримувальні — забезпечення існування екосистем: формування ґрунту, первинна продуктивність, базові біогеохімічні процеси (кругообіг поживних речовин, фотосинтез), середовище перебування.

Пріоритетними напрямками досягнення стратегічних цілей є:

1) удосконалення законодавчої та нормативної бази лісового господарства для забезпечення можливості формування ефективної лісової політики;

2) удосконалення моделі та механізмів державного управління у сфері лісового та мисливського господарства;

3) удосконалення системи фінансування ведення лісового господарства шляхом створення Державного фонду розвитку лісового господарства;

4) направлення коштів наявних бюджетних програм переважно на забезпечення діяльності установ природно-заповідного фонду, лісівничих наукових установ, лісовпорядкування та інвентаризації лісів, організацій лісового насінництва, лісозахисних підприємств, ведення лісового господарства підприємств, які не мають рубок головного користування, створення захисних лісових насаджень, забезпечення державного управління лісовою галуззю;

5) забезпечення реалізації деревини на прозорих конкурентних засадах з доступом до відкритих реєстрів на всі дозвільні документи;

6) підтримка та забезпечення сталого ведення лісового господарства;

7) інституційне посилення охорони та захисту лісів і боротьби з незаконними рубками та обігом незаконно добутої деревини, зокрема за рахунок впровадження та обов'язкового ведення електронного обліку всіма постійними лісокористувачами. Внесення змін до положення про державну лісову охорону, як контрольного органу, та затвердження положення про лісову охорону постійних лісокористувачів і впровадження концепції громадського контролю;

8) розвиток та державна підтримка лісової науки та освіти, підготовка науково-педагогічних кадрів у лісовому господарстві;

9) удосконалення системи продажу необробленої деревини з урахуванням пріоритетного забезпечення сировиною вітчизняного виробника;

10) подолання наслідків впливу на лісові екосистеми військових дій на Сході України, природних та техногенних катастроф;

11) удосконалення системи організації та ведення мисливського господарства [1].

На сьогодні розвитку концепції "зеленої" економіки передувало обґрунтування Глобального "зеленого" нового курсу, представленого у 2009 р. програмою ООН з навколишнього середовища (UNEP) в рамках ініціативи щодо "зеленої" економіки за участю спеціалістів міжурядових та громадських організацій з різних країн світу [2].

У класичному визначенні Організації Об'єднаних Націй, "зелена" економіка — це економіка, яка зберігає природний капітал, мінімізує викиди парникових газів, раціонально використовує природні ресурси, зберігає екосистему і біорізноманіття та, відповідно, забезпечує при цьому зростання доходів і зайнятості [3].

На Конференції ООН "Ріо+20" у м. Ріо-де-Жанейро, яка відбулася 20—22 червня 2012 року за участю 179 держав щодо результатів впровадження концепції стійкого розвитку, визнана необхідність кардинальної зміни ціннісних орієнтирів розвитку світової спільноти, причому в доповідях прямо говорилося і про відмову від тієї економічної моделі, яку застосували багаті країни і яка за умови її подальшого використання може призвести нинішню цивілізацію до краху. Іншими словами, модель соціально-економічного розвитку заради прибутку, схвалена в розвинених країнах світу, була визнана непринятною для наслідування з метою подальшого розвитку суспільства. На межі тисячоліть світове співтовариство впритул наблизилось до усвідомлення необхід-

ності пошуку принципово нової моделі майбутнього розвитку, оскільки жодна з існуючих концепцій економічної теорії не спроможна забезпечити теоретико-методологічні передумови для сталого, безкризового, безконфліктного розвитку [4, с. 16].

Останніми роками актуальності набула концепція сталого розвитку, яка "має три основні центри спрямування цілей — Природа, Суспільство, Виробництво" та яка має позитивні риси попередніх концепцій [5, с. 7]. Її ще називають новою соціально-економічною парадигмою сучасності.

На початку нинішнього століття популярною стає концепція екологічно безпечного і соціально справедливого економічного зростання, що передбачає поетапне формування нового типу економіки, яка в зарубіжній, а віднедавна і у вітчизняній практиці відома під назвою "зелена" економіка. Цей напрям екологічно збалансованого розвитку супроводжується зростанням частки інвестицій в екологічно безпечні та енергоощадні технології. Майбутнє економічне зростання вбачається у низькоентропійній економіці та широкому запровадженні екологічно безпечних, енергоощадних технологій. Відбувається популяризація відновлюваних джерел енергії (енергія сонця, вітру, біомаси). Активно розвивається органічне сільське господарство. Набуває поширення ідея визнання вартості екосистемних послуг як серед бізнесових кіл, так і суспільства в цілому [4, с. 16].

Ключовими в розвитку зеленої економіки є такі принципи: 1) екологізації економіки, який передбачає імплементацію екологічного фактора в моделі забезпечення економічного зростання країни та її регіонів; 2) єдності та балансу суспільних та бізнес-інтересів щодо забезпечення сталого споживання і виробництва; 3) партнерської взаємодії та консолідації зусиль щодо охорони довкілля й відновлення його стану; 4) системності та комплексності в стратегії трансформаційних зрушень у природо-ресурсній сфері як на національному, так і на регіональному рівнях [6, с. 69].

Аналіз міжнародних ініціатив, а також зарубіжних та вітчизняних наукових напрацювань дозволяє розглядати лісовий сектор, виробничу основу якого складають відновлювані види природних факторів, як один із ключових секторів у контексті переходу до зеленої економіки. Адаже ліси, продукуючи як деревні, так недеревні ресурси, виконують важливі екологічні, економічні та соціальні функції, мають вагомий вплив на стабілізацію глобального клімату та збереженні біорізноманіття, а також у підтримці добробуту місцевих громад [7, с. 232—233].

У рамках міжнародних ініціатив "озеленення" лісової галузі розглядається через забезпечення лісоуправління на засадах сталого розвитку, зростання площі лісів, збільшення природоохоронних територій, зменшення емісії вуглецю в результаті вирубування лісів чи їх деградації, збільшення виробництва продукції із високою часткою доданої вартості, а також включає, зпоміж інших інструментів, застосування платежів за екосистемі послуги [8].

Для посилення ролі лісів у "зеленій" економіці важливе значення має розуміння багатофункціональної ролі лісів та отримуваних вигод від їх використання, формування таких підходів щодо охорони, збереження та використання лісів, які забезпечать максимізацію вигоди як для теперішніх, так і для майбутніх поколінь, використання фінансових та економічних стимулів для забезпечення управління лісами на засадах сталого розвитку.

Саме такі підходи є основою концепції та напрямів розвитку лісового сектора країн Східної Європи, Північної та Центральної Азії в умовах зеленої економіки, прийнятих в рамках міжнародної ініціативи "Ліси в "зеленій" економіці" (2012 р.) та в подальшому представлених у 2013 р. на форумі ООН щодо лісів [9; 10]. Компонентами плану дій для лісового сектору країн Східної Європи, Північної та Центральної Азії в умовах розвитку зеленої економіки є: розвиток низьковуглецевого лісового сектору, сталих структур виробництва і споживання лісових товарів, гідних зелених робо-

чих місць, а також здійснення вартісної оцінки лісових екосистемних послуг і введення плати за ці послуги, формування належної системи управління та моніторингу в лісовому секторі [9].

Отже, лісовий сектор в "зеленій" економіці розглядається як такий, який сприяє її розвитку шляхом підвищення добробуту людей і зміцнення соціальної справедливості при одночасному зниженні екологічних ризиків та екологічного дефіциту. Діяльність у лісовому секторі повинна забезпечувати мінімізацію викидів вуглецю, ефективне використання ресурсів та врахування соціальних цілей.

12 грудня 2015 р. у м. Парижі відбувалася 21 конференція ООН з питань зміни клімату, яку вже зараз можна назвати історичною [11]. Підсумовуючи, слід сказати що документ, який був прийнятий за результатами конференції дає паузу в проміжок 10—15 рр. перед радикальним зниженням викидів парникових газів. 14 липня 2016 р. було підтримано Верховною Радою України, а пізніше підписано Президентом ратифікацію Закону "Про ратифікацію Паризького договору" в Україні. Його імплементація включає необхідність будувати свою енергетичну стратегію з обов'язковим баченням повної відмови від викопного палива та переходу на 100% відновлювальної енергетики уже до середини століття.

Стратегічні пріоритети розвитку лісового господарства повинні формуватись із врахуванням важливості адаптивного управління лісовим господарством в умовах зміни клімату [9, с. 233].

У дослідженнях Bolte A., Ammer Ch., Lof M. [12], Kellomaki S., Leinonen S. [13], Millar C., Stephenson N., Stephens Sc. [14], Spittlehouse D., Stewart R. [15] та інших розкриті складові стратегії адаптації лісового господарства до зміни клімату з метою підтримання послуг лісових екосистем та зниження ризиків деградації лісів. При цьому заходи щодо адаптації до зміни клімату з метою підтримання послуг лісових екосистем та зниження ризиків деградації лісів розглядаються в контексті формування адаптаційного потенціалу систем, зниження ризику та ступеня чутливості систем, підвищення потенціалу для подолання надзвичайних та стихійних подій, а також в контексті отримання вигод від змінених кліматичних умов (зазначені заходи є основними заходами з адаптації до зміни клімату) [16].

Саме такі складові адаптації є основою для вироблення дій в рамках забезпечення стійкого та раціонального (адаптивного) лісового господарства.

"Озеленення" лісового сектору, що розглядається з урахуванням багатофункціонального значення лісів (екологічного, економічного, соціального), визначає важливість врахування у стратегії розвитку лісового господарства заходів, спрямованих на збільшення лісистості територій; підвищення стійкості та життєздатності лісів в умовах загроз, пов'язаних із зміною клімату; збереження біорізноманіття; посилення вуглецедепонувальних функцій лісів; підвищення ефективності використання лісових ресурсів, включаючи їх значення для забезпечення енергетичних потреб; розвиток агролісівництва, плантаційного лісовирощування, екотуризму.

Забезпечення лісоуправління на засадах сталого розвитку та попередження нелегальної заготівлі деревини, що є одним із ключових аспектів "озеленення" лісового сектору (зокрема, на основі використання таких інструментів, як лісова сертифікація, контроль легальності походження деревини), повинно бути невід'ємною складовою стратегічних пріоритетів лісового господарства України.

Стратегія розвитку лісового господарства України в умовах зміни клімату повинна орієнтувати лісогосподарські підприємства на заходи щодо адаптації лісів до зміни клімату, які стосуються передусім підтримки життєздатності та стійкості лісів у цих умовах, зменшення їх вразливості до негативних факторів; серед таких заходів слід відмітити: наявність ефективно системи моніторингу лісів, спрямованої на забезпечення зменшен-

Рис. 1. Основні концептуальні підходи до діяльності лісгосподарських підприємств

Джерело: розробка автора.

ня ризиків пошкоджень лісів абіотичними та біотичними факторами; поліпшення видового складу лісів з урахуванням деревних порід, більш пристосованих до теперішніх та майбутніх кліматичних змін; збільшення площ лісовідтворення із урахуванням типів лісорослинних умов; поліпшення генетичного потенціалу лісів; розширення мережі природоохоронних територій з метою поліпшення збереження біорізноманіття; запобігання негативному впливу діяльності на ґрунти; удосконалення системи лісгосподарських заходів у рамках різних циклів лісгосподарського виробництва (лісовідновлення, догляд за лісовими насадженнями, заготівля лісу) із урахуванням змін клімату; удосконалення технологій обробки деревини відповідно до можливих змін кількісних та якісних показників деревини; розбудова інфраструктури, необхідної для використання як деревних, так і недеревних лісових ресурсів [7, с. 235—236].

Хочеться відмітити, що значні резерви криються у підвищенні ефективності функціонування самої лісової галузі господарства за рахунок підвищення продуктивності створюваних деревостанів. Тому цікавою є концепція "програмних лісів".

Ідеальним за цінністю і продуктивністю вважаються програмні ліси, які пропагуються вітчизняними вченими, як ліси майбутнього. Одним із ентузіастів їх поширення був відомий вчений — лісівник, професор В.Г. Нестеров, який у своїх наукових розробках виходив з так званої теорії біоекосу ("біо" — організм, а "екос" — умови середовища), інакше кажучи, біоекос — це оптимальне співвідношення організмів й середовища, яке передбачає, як відомо, температуру, вологу, світло, ґрунти та багатьох інших умов існування [17, с. 45]. Річ у тім, що проблему про те, які деревні породи потрібно вирощувати в тій чи іншій зоні лісівники, як правило, вирішують значною мірою кожен по-своєму, керуючись минулим досвідом, що не завжди підходить для конкретної місцевості. І ось, дуже часто трапляється так: лісівник насаджував ліс з душею, не шкодуючи сил, а він не вдався. Коли ж починають розбиратися, то стає очевидним: для вирощування висаджених деревних порід тут і ґрунт, і кліматичні умови не підходять.

Цю проблему в лабораторії кібернетики живої природи розв'язали по іншому, використавши комп'ютерні технології. Задається спеціальна програма (математичні формулювання про раціональний склад деревних порід в залежності від кліматичних і ґрунтових умов), одержують відповідь, де враховується життєстійкість, продуктивність, фітонцидність, ландшафтно-естетичне значення та інші фактори насаджень, які проектується.

Дослідники-першопрохідці зробили висновок, що програмні ліси найбільш продуктивні та цілющі. Розрахунки показують, що такі насадження можуть щорічно давати 10—12 м³ приросту деревини на кожному гектарі,

замість 1—2 м³, які нині продукують ліси в багатьох регіонах країни [17].

Формування концепції для практичного запровадження будеться на: 1) пошуку вже існуючих технологій та рішень в лісовій галузі, досвіду зарубіжних країни; 2) аналізі можливості застосування тих чи інших технологій реалізації даної концепції або їх розробка; 3) визначенні обсягів та типів ресурсів, які будуть задіяні; 4) окресленні обсягу робіт з обліком строків їх виконання, вартості, оцінка ризиків; 5) адаптації новітніх технологій до вже існуючих. Основні елементи для розроблення та подальшої реалізації концептуальних підходів наведено на рис. 1.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження основних концептуальних підходів, як напрямків руху думки у діяльності лісгосподарських підприємств показало, що необхідно: підтримка з боку держави та екологічно свідоме суспільство за рахунок використання дієвих інструментів регулювання "зеленої" економіки взагалі, та "озеленення" лісового сектору зокрема, впровадження у практику частково "програмних лісів", — які є основними чинниками розвитку сучасної життєздатної економіки у цілому в країні.

Наступне дослідження слід зосередити на подальшому вивченні економічного механізму забезпечення розвитку лісгосподарських підприємств з врахуванням значення лісів у досягненні цілей "зеленої" економіки, "озеленення" лісового сектору та зменшенням наслідків від зміни клімату.

Література:

1. Стратегія сталого розвитку та інституційного реформування лісового та мисливського господарства України на період до 2022 року. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B9CGEXC5v0a9MWZNBWZfY3BsdTg/view>
2. Глобальний зелений новий курс: доклад (UNEP, 2009 г.). URL: <http://www.unepcom.ru/images/greenecconomy/greennewdeal.pdf>
3. Сталий розвиток і зелена економіка. URL: <http://www.eco-live.com.ua/content/blogs/staliy-rozvitok-i-zelena-ekonomika>
4. Ходаківська О.В., Шпикуляк О.Г., Супрун О.М. Інститут "зеленої економіки" у забезпеченні сталого розвитку агросектора: теоретичний вимір. Бізнес інформ. — 2017. — № 7. — С. 13—18. URL: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-7_0-pages-13_18.pdf
5. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка Б.Є. Патона. — Київ: ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. — 72 с.
6. Галушкіна Т.П., Костецька К.О. "Зелена" економіка в секторальній моделі розвитку. Економічні інновації: зб. наук. пр. — 2012. — Вип. 48. — С. 68—77.

7. Павлішук О. П., Кравець В. П. Стратегічні пріоритети лісового господарства України в контексті "зеленої" економіки. Економічний простір. — 2015. — № 103. — С. 227—238.

8. Навстречу "зеленой" экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности: доклад (UNEP, 2011 г.). URL: <http://www.unepcom.ru/images/greeneconomy/greennewdeal.pdf>

9. Львовский форум "Леса в "зеленой" экономике" для стран Восточной Европы, Северной и Центральной Азии. Женевское исследование по сектору лесного хозяйства и лесной промышленности (Женева, 2013 г.). URL: <http://www.uncece.org/fileadmin/DAM/timber/publications/sp32R.pdf>

10. Форум Организации Объединенных Наций по лесам. Доклад о работе десятой сессии (4 февраля 2011 г. и 8—19 апреля 2013 г.). — Нью-Йорк. — 2013. — 52 с. URL: <http://www.un.org>

11. Українська кліматична мережа. URL: http://climategroup.org.ua/?page_id=3460

12. Adaptive forest management in Central Europe: Climate change impacts, strategies and integrative concept/ Bolte A., Ammer Ch., Lof M. and other. Scandinavian Journal of Forest Research. — 2009. — № 24. — P. 673—478.

13. Kellomaki S., Leinonen S. Management of European Forests Under Changing Climatic Conditions: Final Report of the Project "Silvicultural Response Strategies to Climatic Change in Management of European Forests". University of Joensuu, Finland. 2005. URL: <http://www.efi.int/portal/research/projects/www.efi.int/portal/943>

14. Millar C., Stephenson N., Stephens Sc. Climate change and forests of the future: managing in the face of uncertainty. Ecological Applications. — 2007. — № 17 (8). — P. 2145—2151.

15. Spittlehouse D. L., Stewart R. W. Adapting to climate change in forest management. Journal of Ecosystems and Management. — 2003. — Vol. 4, № 1. URL: <http://www.forrex.org/jem/2003/vol4/no1/art1.pdf>

16. Массей Е. Досвід Європейського Союзу в адаптації до зміни клімату та застосування його в Україні: матеріали проекту "Сценарії зміни клімату та безпеки в регіоні Східної Європи" (2012 р.). URL: <http://www.osce.org/uk/ukraine/104020?download=true>

17. Мороз П. Теорія біоекосистем і програмні ліси. Наука і суспільство. 9/10. — 2006. — С. 45.

18. Cameron A., Stuart C. Guidebook to the Green Economy. Green Economy, Green Growth and Low-Carbon Development — history, definitions and a guide to recent publications. 2012. Issue 1. 65 p. URL: http://www.uncsd2012.org/content/documents/528Green%20Economy%20Guidebook_100912_FINAL.pdf

19. Cato M. S. Green Economics: An Introduction to Theory, Policy and Practice. — London. — 2009. — 224 p.

20. Jacobs M. The Green Economy: Environment: Sustainable Development and the Politics of the Future. — London. — 1991. — 312 p.

21. Pearce D. W., Markandya A., Barbier E. B. Blueprint for a Green Economy. — London. — 1989. — 93 p.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), "Strategy for sustainable development and institutional reform of the forestry and hunting economy of Ukraine for the period up to 2022", available at: <https://drive.google.com/file/d/0B9CGEXC5v-0a9MWZNBWZfY3BsdTg/view> (Accessed 29 December 2018).

2. UNEP (2009), "Global Green New Course: Report", available at: <http://www.unepcom.ru/images/greeneconomy/greennewdeal.pdf> (Accessed 29 December 2018).

3. Eco-live (2017), "Sustainable development and green economy", available at: <http://www.eco-live.com.ua/content/blogs/staliy-rozvitok-i-zelena-ekonomika> (Accessed 29 December 2018).

4. Khodakiv'ska, O.V. Shpykuliak, O. H. and Suprun, O. M. (2017), "Institutes of the "green economy" in ensuring the

sustainable development of the agricultural sector: the theoretical dimension", Business Inform, vol. 7, available at: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-7_0-pages-13_18.pdf (Accessed 30 December 2018).

5. Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku (2012), Natsionalna paradyhma staloho rozvytku Ukrainy [The national paradigm of sustainable development of Ukraine], DU "Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy", Kyiv, Ukraine.

6. Halushkina, T. P. and Kostetska, K. O. (2012), "Green economy in sectoral development model", Ekonomichni innovatsii, vol. 48, pp. 68—77.

7. Pavlischuk, O. P. and Kravets', V. P. (2015), "Strategic priorities of forestry of Ukraine in the context of "green" economy", Economic space, vol. 103, pp. 227—238.

8. UNEP (2011), "Towards a Green Economy: Towards Sustainable Development and Eradication of Poverty: Report", available at: <http://www.unepcom.ru/images/greeneconomy/greennewdeal.pdf> (Accessed 30 December 2018).

9. UN (2013), "Lviv Forum "Forests in the" green "economy" for the countries of Eastern Europe, Northern and Central Asia. Geneva study on the forestry and forest industries sector", available at: <http://www.uncece.org/fileadmin/DAM/timber/publications/sp32R.pdf> (Accessed 29 December 2018).

10. UN (2013), "United Nations Forum on Forests. Report of the tenth session (February 4, 2011 and April 8-19, 2013) New York", available at: <http://www.un.org> (Accessed 02 January 2019).

11. Ukrainian climatic network (2019), available at: http://climategroup.org.ua/?page_id=3460 (Accessed 02 January 2019).

12. Bolte, A. Ammer, Ch. And Lof, M. (2009), "Adaptive forest management in Central Europe: Climate change impacts, strategies and integrative concept", Scandinavian Journal of Forest Research, vol. 24, pp. 673—478.

13. Kellomaki, S. and Leinonen, S. (2005), "Management of European Forests Under Changing Climatic Conditions: Final Report of the Project "Silvicultural Response Strategies to Climatic Change in Management of European Forests"", University of Joensuu, Finland, available at: <http://www.efi.int/portal/research/projects/www.efi.int/portal/943> (Accessed 02 January 2019).

14. Millar, C. Stephenson, N. and Stephens, Sc. (2007), "Transaction Costs and Entry Mode Choice in Easter Europe", Journal of International Business Studies, vol. 17(8), pp. 2145—2151.

15. Spittlehouse, D. L. and Stewart, R. W. (2003), "Adapting to climate change in forest management", Journal of Ecosystems and Management, vol.4(1), available at: <http://www.forrex.org/jem/2003/vol4/no1/art1.pdf> (Accessed 02 January 2019).

16. Masseur, E. (2012), "Experience of the European Union in adaptation to climate change and its application in Ukraine: materials of the project "Scenarios of climate change and security in the region of Eastern Europe", available at: <http://www.osce.org/uk/ukraine/104020?download=true> (Accessed 02 January 2019).

17. Moroz, P. (2006), "Theory of bioecos and program forests", Nauka i suspil'stvo, vol.9/10, p. 45.

18. Cameron, A. and Clouth, S. (2012), "A guidebook to the Green Economy". Green Economy, Green Growth, and Low-Carbon Development — history, definitions and a guide to recent publications, available at: http://www.uncsd2012.org/content/documents/528Green%20Economy%20Guidebook_100912_FINAL.pdf (Accessed 02 January 2019).

19. Cato, M. S. (2009), Green Economics: An Introduction to Theory, Policy and Practice, London, UK.

20. Jacobs, M. (1991), The Green Economy: Environment: Sustainable Development and the Politics of the Future, London, UK.

21. Pearce, D. Markandya, A. and Barbier, B. E. (1989), Blueprint for a green economy, London, UK.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2019 р.

МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ

A. Voloshyn,
PhD student, National university of Kyiv-Mohyla Academy", Kyiv

INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

На сучасному етапі розвитку світова економічна система зазнає трансформаційних змін під впливом процесу глобалізації. Такий процес здійснює опосередкований вплив не тільки на суб'єктів економіки, а й вимагає адекватних змін у економічній політиці країн. Фінальним етапом будь-яких структурних змін у країнах з перехідною економікою прийнято вважати досягнення сталою економічного зростання. Одним з ключових факторів такого зростання є малі та середні підприємства (МСП). У розвинутих країнах світу МСП є одним з ключових детермінантів розвитку національних економік, вони забезпечують зайнятість населення, займаються інноваційною діяльністю, створюють якісно нові сектори економіки, формують національну конкурентоспроможність. Тому складно переоцінити значення малих та середніх підприємств як класу економічних агентів для господарської системи України. На сучасному етапі інтернаціоналізація є одним із шляхів розвитку діяльності МСП. Створення умов для успішного процесу інтернаціоналізації забезпечить не тільки зростання рівня конкурентоспроможності малих та середніх підприємств в Україні, а й створить синергетичний ефект для зростання національної конкурентоспроможності в цілому. У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти діяльності малих та середніх підприємств (МСП) на прикладі економіки України. Проаналізовано теоретичні аспекти конкурентоспроможності як процесу діяльності підприємства; залежність рівня конкурентоспроможності підприємства та процесу інтернаціоналізації; охарактеризовано чинники, які негативно впливають на кількість МСП в Україні; розглянуто діяльність МСП в ЄС та фактори впливу на їх конкурентоспроможність; зроблено порівняльний аналіз сектору МСП в Україні та ЄС за ключовими економічними параметрами (поширення у відсотковому співвідношенні у загальній кількості зареєстрованих підприємств, прибуток, згенерована додана вартість) проаналізовано міжнародний досвід усунення цих бар'єрів та можливість його впровадження в Україні у ключі підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних МСП.

At the present stage of development, the global economic system is undergoing transformational changes under the influence of the process of globalization. This process has an indirect influence not only on the subjects of the economy, but also requires adequate changes in the economic policy of the countries. The final stage of any structural change in the transition economies is considered to be the achievement of sustainable economic growth. One of the key factors for such growth is small and medium enterprises (SMEs). In developed countries, SMEs are one of the key determinants of the development of national economies — they provide employment, innovate, create qualitatively new sectors of the economy, form a national competitiveness. Therefore, it is difficult to overestimate the value of small and medium enterprises as a class of economic agents for the economic system of Ukraine. At the present stage, internationalization is one of the ways in which the business of small and medium enterprises is active. Creating the conditions for a successful internationalization process will ensure not only the growth of the competitiveness of small and medium enterprises in Ukraine, but also create a synergistic effect for the growth of national competitiveness in general. The article deals with theoretical and practical aspects of activity of small and medium enterprises (SMEs) on the example of the Ukrainian economy. Theoretical aspects of competitiveness as a process of enterprise activity are analyzed; the degree of competitiveness of the enterprise and the process of internationalization; characterized factors that negatively affect the number of SMEs in Ukraine; the activity of SMEs in the EU and factors influencing their competitiveness are considered; a comparative analysis of the SME sector in Ukraine and the EU was carried out based on key economic parameters (percentage distribution in the total number of registered enterprises, profit, generated value added), international experience was analyzed for eliminating these barriers and the possibility of its introduction in Ukraine in the key to improving the competitiveness of domestic SMEs.

Ключові слова: малі та середні підприємства, інтернаціоналізація, інноваційна діяльність, конкурентоспроможність, конкурентна перевага.

Key words: small and medium enterprises, internationalization, innovation activity, competitiveness, competitive advantage.

ВСТУП ТА ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Конкурентоспроможність — це складна економічна категорія, яка може розглядатися в різних вимірах: конкурентоспроможність товару; конкурентоспроможність підприємства; галузева конкурентоспроможність, конку-

рентоспроможність країни. Між усіма цими рівнями існує тісна взаємозалежність — конкурентоспроможність країн та галузей в остаточному підсумку залежить від конкурентоспроможності конкретного підприємства випускати конкурентоспроможний товар.

У багатьох розвинених країнах малий і середній бізнес відіграє дуже важливу економічну і соціальну роль і являє собою основу розвитку середнього класу — МСП забезпечує стабільний розвиток економіки. Наприклад, у країнах ОЕСД 95% кількості всіх підприємств складають саме МСП, які створюють в середньому 60—70% робочих місць у цих країнах [8].

Залежність між різними вимірами конкурентоспроможності, швидкі структурні зміни в глобальній економіці обумовлюють наявність різних підходів до визначення цієї категорії.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

На сучасному етапі більшість науковців виходять з того, що конкурентоспроможність підприємства по суті є певною перевагою над конкурентами.

Так О. Ідрісов зазначає, що враховуючи глобалізаційні зв'язки на нинішньому етапі, недоцільно розділяти національну та міжнародну конкурентоспроможність, оскільки національний ринок будь-якої країни вже фактично є частиною глобального ринку [10].

Але не зважаючи на різноманітність поглядів і формулювань поняття конкурентоспроможності підприємства можна виділити кілька цілком конкретних підходів до трактування цієї концепції.

Найбільш розповсюдженою є точка зору, за якої в основі конкурентоспроможності підприємства лежить конкурентоспроможність продукції. Конкурентоспроможність підприємства є комплексним поняттям і охоплює цілу низку взаємозалежностей між усіма сферами діяльності підприємства, але є похідною від конкурентоспроможності продукції.

Аналіз наукових наробок вітчизняних і зарубіжних авторів показує різноманітність поглядів і формулювань конкурентоспроможності підприємства. При цьому можна виділити такі напрями:

1) конкурентоспроможність підприємства будується на основі конкурентоспроможності продукції (Т. Коно, А.Ю. Юданов);

2) конкурентоспроможність як оцінка за системою показників (І.А. Бланк, Герчикова І.Н., В.Ф. Оберемчук, Воронкова А.Е.);

3) конкурентоспроможність як перевага даного суб'єкта (підприємства) над іншими учасниками (А.П. Градов, Е. Млоток, О.В. Савчук, М. Портер);

4) конкурентоспроможність підприємства як властивість суб'єкта господарювання (Войчак А.В., Павленко А.Ф., П.С. Зав'ялов, Р. Фатхудінов) [10].

НЕВИРІШЕНІ ПРОБЛЕМИ

Враховуючи наявні теоретичні дослідження щодо діяльності МСП, шляхів та методів інтернаціоналізації, досі неповністю опрацьовано умови та бар'єри інтернаціоналізації МСП у країнах з перехідною економікою, зокрема в Україні та потенційні шляхи їх вирішення саме в контексті конкурентоспроможності.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Основною метою статті є проаналізувати поточну ситуацію МСП в Україні (кількісні характеристики, інституційне середовище, проблеми розвитку); порівняти з ситуацією МСП в ЄС; проаналізувати існуючі передумови та бар'єри інтернаціоналізації та міжнародний досвід в усуненні цих бар'єрів.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Світовий Економічний форум розглядає конкурентоспроможність як сукупність інституцій, політик, а також факторів, що визначають рівень продуктивності економіки.

Основоположним фактором формування цієї категорії є продуктивність. Вона призводить до зростання рівня доходів і покращення добробуту в економіці всіх її контрагентів.

Конкурентоспроможною можна вважати ту економіку, в якій зростання відбувається стабільно та інклюзивно, що означає більшу ймовірність того, що всі контрагенти в суспільстві виграють від результатів економічного зростання.

Водночас існує велика кількість трактувань конкурентоспроможності підприємства. Так, Р. Фатхудінов розглядає конкурентоспроможність підприємства як здатність випускати конкурентоспроможну продукцію.

П.С. Зав'ялов розглядає конкурентоспроможність як можливість підприємства успішно вести господарську діяльність з отриманням прибутку. При цьому варто розрізнити вищезазначену конкурентоспроможність від звичайної господарської діяльності.

Одним із важливих факторів швидкого зростання конкурентоспроможності МСП є їх розмір. Так, Ротвел (1989) і Шерер (1991) виявили, що завдяки своїм малим розмірам, представники сектору МСП можуть швидше впроваджувати інновації ніж великі фірми — в них менше часу витрачається на бюрократію, і менеджмент малих фірм не боїться ризикувати управлінськими рішеннями на відміну від керівників великих фірм.

Конкурентоспроможність МСП у значній мірі залежить від регуляторного середовища, якому вони діють, а також відрізняються вразливістю до ринкових невдач, неефективності або невідповідності державних політик підтримки (Кальвіно, 2016). Тому прозорі регуляторні умови, ефективна судова система є важливими засобами підтримки МСП, особливо в інноваційних високоризикових секторах економіки.

Інтернаціоналізацію підприємства варто розглядати як прояв наявності певного рівня конкурентоспроможності. Глобалізація економіки і тісні економічні зв'язки передбачають наявність конкурентоспроможності у підприємства для успішної діяльності за межами національного ринку.

Йохансон та Валле (1990) розглядають процес інтернаціоналізації як взаємодію між послідовним розвитком знань про зовнішні ринки та поступовим залученням ресурсів для міжнародних ринків. При цьому вони вирізняють 2 аспекти процесу — динамічний і статичний.

Під динамічним аспектом розуміється сценарій, коли ресурси впливають на процес прийняття рішень у часі та тип заходів, які буде здійснювати підприємство. Статичний сценарій передбачає розподіл ресурсів на міжнародні ринки — підприємство буде збільшувати рівень своєї інтернаціоналізації у прямій залежності зі збільшенням знань про міжнародні ринки [5].

Б. Овіатт і П. МакДугалл (2000) обґрунтували, що однією з передумов для інтернаціоналізації невеликого підприємства є "міжнародне підприємництво" як "поєднання інноваційної і схильної до ризику поведінки, що виходить за національні кордони і спрямованої на створення економічних агентів, які формують додану вартість" [6].

Швидкість та мету інтернаціоналізації "міжнародних нових компаній" П. Макдугалл розглядає через призму "отримання конкурентних переваг на основі придбання ресурсів і збуту виробленої продукції в інші країни" [6].

Емпіричні дослідження показують, що підприємства-експортери більш продуктивні ніж підприємства, які працюють тільки на національному ринку. В науковій літературі існує дві точки зору, які пояснюють позитивну кореляцію між експортною діяльністю та продуктивністю підприємства — "Самовідбір" та "Навчання шляхом експорту".

"Самовідбір" передбачає, що лише більш продуктивні підприємства можуть займатися експортною діяльністю, оскільки вони самостійно розуміють плюси інтернаціоналізації. Фактично це є прикладом "ex-ante" підходу до аналізу діяльності.

"Навчання шляхом експорту" (як різновид "learning by doing") передбачає якщо підприємство здійснює про-

Таблиця 1. МСП та великі підприємства: кількість підприємств, рівень зайнятості та рівень доданої вартості (ЄС-28, нефінансовий сектор, 2016 р.)

	Мікро	Малі	Середні	МСП	Великі	Всі разом
Кількість підприємств						
В тис. од.	22232	1392	225	23849	45	23894
У % від загальної кількості	93	5.8	0.9	99.8	0.2	100
Кількість зайнятих						
В тис. од.	41669	27982	23398	93049	46665	139714
У % від загальної кількості	29.8	20	16.7	66.6	33.4	100
Згенерована додана вартість						
В трлн. євро	1482	1260	1288	4030	3065	7095
У % від загальної кількості	20.9	17.8	18.2	56.8	43.2	100

Джерело: [1].

цес торгівлі — воно відповідно знає про можливі позитивні ефекти від інтернаціоналізації (технічні, управлінські інновації). Відповідно ці знання впливають на вибір стратегії розвитку підприємства (М. Кастелло, 2010) [7].

При цьому існують такі причини, які створюють ризики для процесу інтернаціоналізації:

- 1) висока нестабільність іноземних ринків (економічні/ фінансові умови);
- 2) географічна віддаленість ринків;
- 3) регіональні особливості бізнес-середовища.

Емпірично доведено зв'язок між процесом інтернаціоналізації (виходом на міжнародні ринки) та успішністю МСП. Зокрема, Фолк та Гастен (2015) на основі статистики 110 тис. підприємств з 19 країн членів ЄС обрахували, що МСП — експортери на 13% продуктивніші ніж підприємства, які не ведуть міжнародної діяльності [6].

Кадоцки (Кадоцки, 2006) виділив такі фактори, що впливають на конкурентоспроможність європейських МСП:

- 1) зовнішні фактори, такі як зайнятість, продуктивність, можливості залучення капіталу, глобалізація як процес, ділові відносини, альянси та мережі;
- 2) внутрішні чинники — маркетингова діяльність, інноваційна діяльність, продуктивність, розвиток знань, організаційна структура, економічна ефективність.

Згідно з дослідженнями Європейської комісії (2010) підприємства, які здійснюють міжнародну діяльність, втричі частіше здійснюють випуск нових товарів, ніж вітчизняні підприємства і ріст їхньої діяльності проходить вдвічі швидше [2].

Класифікація МСП в Україні та країнах ЄС майже повністю ідентична, класифікуючими ознаками є кількість зайнятих, отриманий прибуток та балансовий звіт [4].

В Україні відповідно діяльність МСП регламентується Законами України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні", "Про національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні".

Якщо розглянути відсоткове співвідношення кількості МСП в ЄС та Україні від загальної кількості підприємств, то можна спостерігати що Україна знаходиться на лідируючих позиціях за цим показником.

Внесок МСП (нефінансовий сектор) в зростання рівня зайнятості особливо важливий в Естонії, Кіпрі, Греції, Італії, Литві, Латвії, Мальті та Португалії, де МСП створюють 2/3 робочих місць в нефінансовому секторі (2016 р.).

Водночас в Україні діяльність МСП характеризується наступними факторами:

- 1) більше половини МСП не планують виходити на нові географічні ринки протягом наступних двох років. Основні причини цього — брак фінансування, відсутність партнерів за кордоном та непередбачуваність торговельної політики України (2016 р.);

- 2) МСП переважно працюють на ринку міста чи області.

Загалом статистичний портрет МСП в Україні виглядає наступним чином:

За даними структурними показниками українські МСП знаходяться на одному рівні з країнами ЄС, зокрема по відсотковому співвідношенню малих та середніх підприємств від загальної кількості зареєстрованих. Так у 2016 р. у ЄС середні та малі підприємства у відсотковому співвідношенні від загальної кількості становили 0.9% та 5.8% відповідно, а в Україні середні підприємства (0.8%) та малі підприємства (15.6%).

Також починаючи з 2012 р., в Україні спостерігається тенденція зростання кількості зареєстрованих МСП.

Фінансова ситуація українських МСП, зокрема за показником реалізованої продукції, знаходиться в схожій структурній динаміці, що і в ЄС — спостерігається збільшення показників за останні роки.

Так, з 2010 по 2017 рр. обсяг реалізованої продукції середніми підприємствами (млн грн) зріс на 42 %, а в малих підприємств — на 38% відповідно.

Суто в якісному плані, сектор МСП в Україні є менш конкурентоспроможним, менш інтернаціоналізованим, а українське регуляторне середовище МСП є менш ефективним порівняно з європейським.

Основними перепонами для процесу інтернаціоналізації МСП в ЄС є:

- 1) пошук споживачів;
 - 2) доступність до фінансування;
 - 3) витрати на виробництво та робочу силу;
 - 4) наявність кваліфікованих робітників та менеджерів-управлінців;
 - 5) регуляторна діяльність;
- Водночас українські МСП (опитування АВСА-2016) вказали такі причини, які створюють проблеми для їх діяльності як на внутрішньому ринку, так і в процесі інтернаціоналізації:
- 1) несприятлива економічна ситуація в країні;
 - 2) відсутність ринку для товару/ послуги, який/ яка реалізується;
 - 3) політична нестабільність;
 - 4) відсутність фінансових можливостей та високі ставки кредитів [3].

Виходячи з проведеного аналізу проблем функціонування МСП в Україні та ЄС і зокрема часткового збігу причин, було проаналізовано міжнародний досвід усунення цих проблем.

Міжнародний досвід політик сприяння інтернаціоналізації МСП можна згрупувати за такими напрямками:

- 1) фінансові — надання фінансових інструментів (пільгові кредити, зменшені ставки оподаткування) представникам МСП (наприклад Економічний план Канади);
- 2) адміністративні — до даної групи методів відносяться заходи, пов'язані зі зменшенням/ спрощенням процедур реєстрації МСП (наприклад, політика ЄС "REACH" — реєстрація, оцінка, авторизація МСП; закон про уніфікацію ліцензування в Ізраїлі; спрощення ліцензійних вимог в Греції з 2014 р.);
- 3) консультативні — проведення заходів, спрямованих на забезпечення зростання рівня обізнаності МСП про наявні можливості для виходу на міжнародні ринки (наприклад он-лайн платформа "ALTINN" в Норвегії; "The Entrepreneurial School" в ЄС);
- 4) заходи, спрямовані на допомогу по залученню робочої сили, найму та навчанню [6; 7].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Загалом можна виділити такі теоретичні переваги від інтернаціоналізації МСП:

Таблиця 2. Кількісна статистика МСП в Україні

Рік	Усього	Середні, тис.	Малі, тис.	% середніх підприємств	% малих підприємств
2010	2183928	20983	357241	0.96	16.36
2011	1701620	20753	354283	1.22	20.82
2012	1600127	20189	344048	1.26	21.50
2013	1722070	18859	373809	1.10	21.71
2014	1932161	15906	324598	0.82	16.80
2015	1974318	15203	327814	0.77	16.60
2016	1865530	14832	291154	0.80	15.61
2017	1805059	14937	322920	0.83	17.89

Джерело: [9].

Таблиця 3. Фінансова діяльність МСП в Україні

Рік	Обсяг реалізованої продукції середніми підприємствами, млн грн	Обсяг реалізованої продукції, малими підприємствами, млн грн
2010	1396364,3	568267,1
2011	1607628,0	607782,4
2012	1769430,2	672653,4
2013	1662565,2	670258,5
2014	1723151,5	705000,5
2015	2168764,8	937112,8
2016	2668695,7	1177385,2
2017	3296417,9	1482000,7

Джерело: [9].

10. Тарнавська Н.П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика. — Тернопіль: Економічна думка, 2008. — 570 с.

References:

1. European Commission (2015), "The annual report for European SMEs 2014/2015", available at: http://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/performance-review/index_en.htm (Accessed 20 Jan 2019).
2. UPS Ltd. (2015), "European SME Exporting Insights Study", available at: https://www.ups.com/media/news/en/gb/European_SME_Exporting_Insights_Study_2015.pdf (Accessed 20 Jan 2019).
3. USAID (2017), "Annual Business Climate Assessment 2016: National and Regional Dimensions", available at: http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/ABCA?pid=5789 (Accessed 20 Jan 2019).
4. European Commission (2019), "Definition of SMEs", available at: http://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/sme-definition/index_en.htm (Accessed 20 Jan 2019).
5. Martino, G. (2015), "Internationalisation of SMEs Enterprise Europe Network, Committee of the Regions - Eurochambres Seminar on SME Internationalisation December 9th", available at: [http://cor.europa.eu/en/events/Documents/EER/SME%20internal.%20\(09-12-2015\)/Panel%201-2%20Mattin%C3%B2.pdf](http://cor.europa.eu/en/events/Documents/EER/SME%20internal.%20(09-12-2015)/Panel%201-2%20Mattin%C3%B2.pdf) (Accessed 20 Jan 2019).
6. Meijaard, J. Brand, M. J. and Mosselman, M. (2005), "Organisational Structure and Performance in Dutch Small Firms", Small Business Economics, vol. 25, pp. 83—96.
7. McDougall, P. Ph. and Oviatt, B. M. (2000), "International Entrepreneurship: The Intersection of Two Research Paths", Academy of Management Journal, Vol. 43, No. 5.
8. OECD (2017), OECD Business and Finance Outlook 2017, OECD Publishing, Paris, France.
9. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 Jan 2019).
10. Tarnavs'ka, N. P. (2008), Upravlinnia konkurentosproможnistiu pidpriemstv: teoriia, metodolohiia, praktyka [Managing the Competitiveness of Enterprises: Theory, Methodology, Practice], Ekonomichna dumka, Ternopil', Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2019 р.

1) діяльність на міжнародному рівні розширює можливості вибору постачальників проміжних складових товару/ послуг;

2) створення виробничих/ збутових/ торгових підрозділів на закордонних ринках розширить збутову мережу підприємств і може призвести до зменшення витрат на виробництво;

3) здійснення продажів на зовнішніх ринках дозволить МСП використовувати ефект масштабу;

4) регіональна диверсифікація доходів МСП дозволить стати більш стійкими у фінансовій діяльності;

5) діяльність на міжнародному ринку, міжнародна конкуренція стимулюватиме постійше вдосконалення продукту та впровадження різних типів інновацій;

6) при здійсненні інноваційного процесу, інтернаціоналізовані МСП мають змогу залучати іноземний досвід у свою діяльність.

Водночас існують такі бар'єри для процесу інтернаціоналізації МСП в Україні:

1) недостатній попит очолює рейтинг перешкод зростання бізнесу у 2016 році, перевищивши за важливістю несприятливу політичну ситуацію, яка була головною перешкодою для бізнесу у 2015 році;

2) високі ставки податків та складне адміністрування податків;

3) низький рівень довіри бізнесу до держави;

4) часті зміни економічного законодавства, високий регуляторний тиск та корупція;

5) несприятлива економічна ситуація в країні та брак ринку на товари або послуги (тобто брак попиту та низька купівельна спроможність населення);

6) брак фінансових можливостей та політична нестабільність [3].

Проаналізований міжнародний досвід вирішення проблем функціонування МСП в Україні надає інструментарій для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних малих та середніх підприємств як на внутрішньому, так і міжнародному ринках.

Література:

1. The annual report for European SMEs 2014/2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/performance-review/index_en.htm
2. 2015 European SME Exporting Insights Study / — Режим доступу: https://www.ups.com/media/news/en/gb/European_SME_Exporting_Insights_Study_2015.pdf
3. Дослідження ABCA http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/ABCA?pid=5789. — Режим доступу
4. Європейська Комісія. Визначення МСП [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/growth/smes/businessfriendly—environment/sme-definition/index_en.htm
5. Martino G. Internationalisation of SMEs Enterprise Europe Network, Committee of the Regions — Eurochambres Seminar on SME Internationalisation December 9th, 2015: [http://cor.europa.eu/en/events/Documents/EER/SME%20internal.%20\(09-12-2015\)/Panel%201-2%20Mattin%C3%B2.pdf](http://cor.europa.eu/en/events/Documents/EER/SME%20internal.%20(09-12-2015)/Panel%201-2%20Mattin%C3%B2.pdf)
6. Meijaard J., Brand M. J. and Mosselman M. (2005), Organisational Structure and Performance in Dutch Small Firms, Small Business Economics 25: 83-96.
7. Patricia Phillips McDougall and Benjamin M. Oviatt /International Entrepreneurship: The Intersection of Two Research Paths, Academy of Management Journal. — Vol. 43, No. 5.
8. OECD (2017h), OECD Business and Finance Outlook 2017, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264274891-en>
9. Державна служба статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

М. В. Городко,
здобувач, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.124

ОЦІНКА ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

М. Horodko,
Candidate for a degree, Dnipro State University of Agrarian and Economics

EVALUATION OF FACTORS INFLUENCING THE FUNCTIONING LOGISTICS SYSTEM OF THE DAIRY PROCESSING ENTERPRISES

У статті визначено, що неефективність системи управління та відсутність чіткої стратегії розвитку молокопереробних підприємств потребують інтеграції різних сфер його управлінської діяльності з використанням логістичних підходів. Процес управління логістичною системою значною мірою залежить від багатьох факторів, що прямо чи опосередковано впливають на логістичні бізнес-процеси та результати діяльності підприємства. Досвід провідних молокопереробних підприємств країни свідчить, що нехтування процедурою аналізу факторів впливу на ефективність і результативність функціонування логістичної системи підприємства або його епізодичний характер призводять до збільшення логістичних витрат і обумовлюють загрозу зниження його конкурентоспроможності.

З'ясовано, що логістична складова конкурентоспроможності підприємств набуває особливого значення, враховуючи необхідність забезпечення: гнучкого виробництва та реалізації за рахунок впровадження принципів "точно в термін"; максимізації використання виробничої потужності; оптимізації виробничого часу; мінімізації витрат на внутрішньовиробниче транспортування, складування та пакувальні процеси; екологізації виробництва тощо. Узагальнення матеріалів теоретичних і прикладних досліджень дозволяє виділити певні передумови необхідності формування логістичних систем, які можна згрупувати у комплексні фактори. Серед них: виробничі, ресурсні, ринкові, комунікаційні, політико-правові, соціально-психологічні, науково-технічні. Встановлено, що за сучасних умов господарювання першочергову увагу слід звернути на систему управління діяльністю молокопереробного підприємства, впровадження інтегрованої інформаційної системи, рівень логістичного сервісу. Інші варіанти є також значними, хоча їхня вага дещо менша.

The article stipulates that management inefficiencies and lack of a clear development strategy for dairy enterprises need to integrate different areas of its management activities using logistic approaches. Modern economic conditions put the effectiveness of the processing enterprises into a significant dependence on the ability of economic entities to use elements of logistics to achieve their goals. The process of the logistics system is largely dependent on many factors that directly or indirectly affect the logistic business processes and enterprise performance.

The complex functional structure of the internal environment of dairy producers determines the importance of each of the internal factors in the formation of an effective logistics system as an instrument for implementing the main strategy of enterprise development. The experience of the leading milk processing enterprises of the country shows that neglecting the procedure for analyzing the factors affecting the efficiency and effectiveness of the operation of the enterprise's logistics system or sporadic lead to increased logistics costs and causing a threat to reduce its competitiveness.

It was found that the logistic component of the competitiveness of enterprises is particularly important given the need for flexible production and sales by introducing the principles of "just in time"; maximize capacity utilization; optimization of production time; minimize the costs of internal transport, storage and packaging processes etc. Synthesis, theoretical and applied research can provide certain prerequisites need to develop logistics systems that grouped into complex factors. Among them: industrial, resource, market, communication, political and legal, social-psychological, scientific and technical.

Evaluation of the priorities in the management of the logistics system in enterprises conducted in order to identify priority areas of improvement and possible restrictions that affect this process. Selecting each option

assess priorities in managing the logistics system in enterprises sector was carried out by using the analytic hierarchy process. It was established that in modern conditions of management the first priority should be paid to the system of management of the activity of the dairy processing enterprise, the introduction of an integrated information system, and the level of logistic service. Other options are also significant, although their importance is smaller.

Ключові слова: логістичний аналіз, логістичний менеджмент, логістична система, конкурентоспроможність, метод аналізу ієрархій. молокопереробні підприємства, споживач, фактори впливу.

Key words: logistic analysis, logistic management, logistic system, competitiveness, hierarchy analysis method, dairy processing enterprises, consumer, factors of influence.

ВСТУП

Під час формування стратегії розвитку молокопереробних підприємств необхідно враховувати вплив різних факторів на стан їх логістичної діяльності, оскільки належний характер закупівлі сировинного молока, біологічних добавок і матеріалів, умови транспортування, складування та зберігання готової молока продукції суттєво впливають на її якість, а отже, і рівень задоволення потреб споживачів. Запобігання або послаблення дії дестабілізуючих факторів, врахування і посилення дії позитивних чинників на функціонування логістичної системи є важливим завданням логістичного аналізу, який націлений на ефективне управління потоковими процесами, оптимізацію логістичних витрат, збільшення прибутку, досягнення конкурентних переваг молокопереробних підприємств та зміцнення їх ринкових позицій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розвитку логістики та логістичних систем присвятили свої праці такі зарубіжні та вітчизняні вчені: як А. Амоша, Р. Баллоу, А. Богач, О. Величко, А. Гаджинський, Дж. Гиг, А. Кальченко, Д. Клосс, Д. Ламберт, Л. Миротин, А. Некрасов, М. Окландер, І. Садлер, А. Семенов, Дж. Сток, Ф. Харрісон, Р. Хендфілд, Дж. Хескіт, В. Шипуліна та інші.

В їхніх працях розроблені концептуальні основи використання логістичних систем на основі виділення поточних процесів та управління ними, визначено підґрунтя стратегічного планування логістики. Разом з тим, залишаються недостатньо дослідженими організаційні аспекти управління логістичними системами, методологічні проблеми та практичні питання оцінки факторів впливу на функціонування логістичної системи молокопереробних підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В економічній літературі існують публікації, які присвячені проблемам виявлення чинників ефективного функціонування підприємств та їх логістичної системи. Так, Месель-Веселяк В.Я. зазначає, що найбільш впливовим фактором, що спричиняє низьку ефективність виробництва, є недосконалість економічного механізму господарювання [7]. Відмінності в рівнях ефективності між різними підприємствами він пояснює економічними особливостями провадження господарської діяльності. Данильченко В.О. відзначає, що загальноекономічні чинники впливають безпосередньо на показники, які відображають рівень та динаміку інфляції, обсяги виробництва товарів народного споживання, інвестицій в основний капітал, чисельності й доходу населення. Галузеві чинники впливають на стан і розвиток підприємств виробничого сектору, а також їх забезпеченість економічними та фінансовими ресурсами. Тобто економічні та фінансові ресурси виступають важливим чинником, який одночасно забезпечує й обмежує зростання ефективності фінансово-економічної діяльності підприємств в економіці [5].

Науковець поділяє усі чинники впливу на розвиток підприємств на дві групи — зовнішні та внутрішні чинники. Він виділяє наступні категорії зовнішніх чинників: загальноекономічні, законодавчі, чинники конкурентного

середовища, соціально-політичні тощо. До внутрішніх чинників він відносить організаційно-управлінські, соціальні, ресурсні (фінансові, трудові, матеріальні, інформаційні) тощо. На його думку, фактори ефективності — це вся сукупність рушійних сил і причин, які впливають на зміну її показників. Доцільним є такий поділ їх на групи: 1) зміни технології та технічного рівня виробництва; 2) управління, мотивація, організація виробництва та праці; 3) обсяги та структура виробництва; 4) інші фактори.

Гуменюк М.М. усі фактори, що впливають на рівень ефективності роботи підприємств та їх логістичних систем поділяв на дві групи: фактори внутрішнього середовища та фактори зовнішнього середовища. Фактори внутрішнього середовища (залежать від самого підприємства) характеризують його здатність впливати на ефективність виробництва покращанням використання власних фінансових, трудових, матеріальних та інших ресурсів, впровадженням інтенсивних технологій тощо. Фактори зовнішнього середовища (не залежать від товаровиробника) — це діяльність держави, фінансово-кредитних та ринкових інституцій спрямована на створення умов виробництва через використання макроекономічних важелів [4].

Богацька Н.М., Кохан А.В. та Майданюк Я.Л. у своїх дослідженнях акцентували увагу на чинниках сталого розвитку суб'єктів господарювання в економічному середовищі. Вони відзначали, що характерними рисами або факторами сталого розвитку підприємства та організації їх логістичних систем є: фінансова стабільність і позитивна динаміка у прибутковості, дохідності; наявність замовників, клієнтів чи споживачів продукції або послуг, тобто джерела доходів підприємства; комфортність праці, компетентність, соціальна захищеність у забезпечені персоналу — тобто фактори, які створюють конкурентні переваги в результативності праці персоналу; позитивний вплив результатів діяльності на суспільну свідомість з точки зору охорони навколишнього середовища і споживання енергетичних ресурсів; позитивна оцінка методів і етики діяльності підприємства суспільством, персоналом і партнерами у бізнесі [1].

Крещенко О.В. зазначає, що факторами впливу на функціонування підприємств є: структурні (виробнича та організаційна структура підприємства, місія підприємства, спеціалізація та концентрація виробництва, рівень уніфікації та стандартизації продукції, облік та регулювання виробничих процесів, персонал); ресурсні (постачальники, доступність якісної дешевої сировини та оптимізація ефективності її використання); технічні (патенти на товар і технології, обладнання, якість виробництва); управлінські (менеджери, організація своєчасного постачання сировини, матеріалів та комплектуючих; формування діючих систем менеджменту та управління якістю на підприємстві); ринкові (доступ до ринку ресурсів і технологій, частка ринку, ексклюзивність товарів підприємства, ексклюзивність каналів розподілу й реклами); ефективна система збуту та післяпродажного обслуговування, прогнозування політики ціноутворення та ринкової інфраструктури). Ефективність функціонування підприємства (показники прибутковості, інтенсивність використання капіталу, фінансова стійкість [6, с. 52—54].

При цьому логістична складова конкурентоспроможності підприємств набуває особливого значення, враховуючи необхідність забезпечення: гнучкого виробництва та реалізації за рахунок впровадження принципів "точно в термін"; максимізації використання виробничої потужності; оптимізації виробничого часу; мінімізації витрат на внутрішньовиробниче транспортування, складування та пакувальні процеси; екологізації виробництва тощо. Узагальнення матеріалів теоретичних і прикладних досліджень дозволяє виділити певні передумови необхідності формування логістичних систем, які можна згрупувати у комплексні фактори [2; 3; 8]. Серед них: виробничі, ресурсні, ринкові, комунікаційні, політико-правові, соціально-психологічні, науково-технічні.

Класифікація факторів, які впливають на якість, ефективність і результативність функціонування логістичної системи є початковим етапом розробки методологічних та методичних засад впровадження логістичного аналізу на молокопереробних підприємствах. Саме створення науково-практичних підходів щодо впровадження логістичного аналізу на молокопереробних підприємствах, з одного боку, є запорукою того, що низка логістичних процесів, пов'язаних з виробництвом, зберіганням, транспортуванням та реалізацією молокопродукції, будуть відповідати споживчим вимогам при оптимальному рівні логістичних витрат.

Важливим етапом розробки методологічних засад у управлінні логістичною системою є аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування молокопереробного підприємства, з метою визначення тих факторів, які мають найбільший вплив на стан їх логістичної діяльності. За результатами вивчення наукових джерел проведено контент-аналіз і здійснена ідентифікація найбільш вагомих факторів впливу на логістичну діяльність підприємств [2]. Визначені шляхом контент-аналізу чинники були розмежовані на зовнішні та внутрішні. Внутрішні фактори діють в межах певного молокопереробного підприємства і обумовлені його логістичним потенціалом і специфікою логістичної діяльності. Зовнішні — це ті фактори, які виникають у результаті діяльності конкурентів, логістичної інфраструктури в країні, стану підготовки логістичних кадрів тощо.

Суттєвий вплив на логістичну систему здійснюють виробничі фактори, що включають обладнання, технологію виробництва, виробничі потужності, особливості виробничого циклу, матеріально-технічне забезпечення. Зокрема, застарілість обладнання впливає на якість та ціну продукції. Виробничі потужності є обмежувачем можливої кількості виготовлення продукції. Особливості виробничого циклу впливають на термін виконання замовлення, гнучкість виробництва, кількість та обсяг внутрішніх перевезень, розміри незавершеного виробництва. Від того, як налагоджено матеріально-технічне забезпечення, від інтервалів між поставками, обсягів поставок залежить рівень виробничих запасів.

Вагомим фактором є ресурси, які виступають як основні компоненти, необхідні для формування та функціонування логістичної системи. До таких компонентів відносяться матеріально-технічні (сировинні), людські (трудова), інформаційні, фінансові ресурси. Особливістю

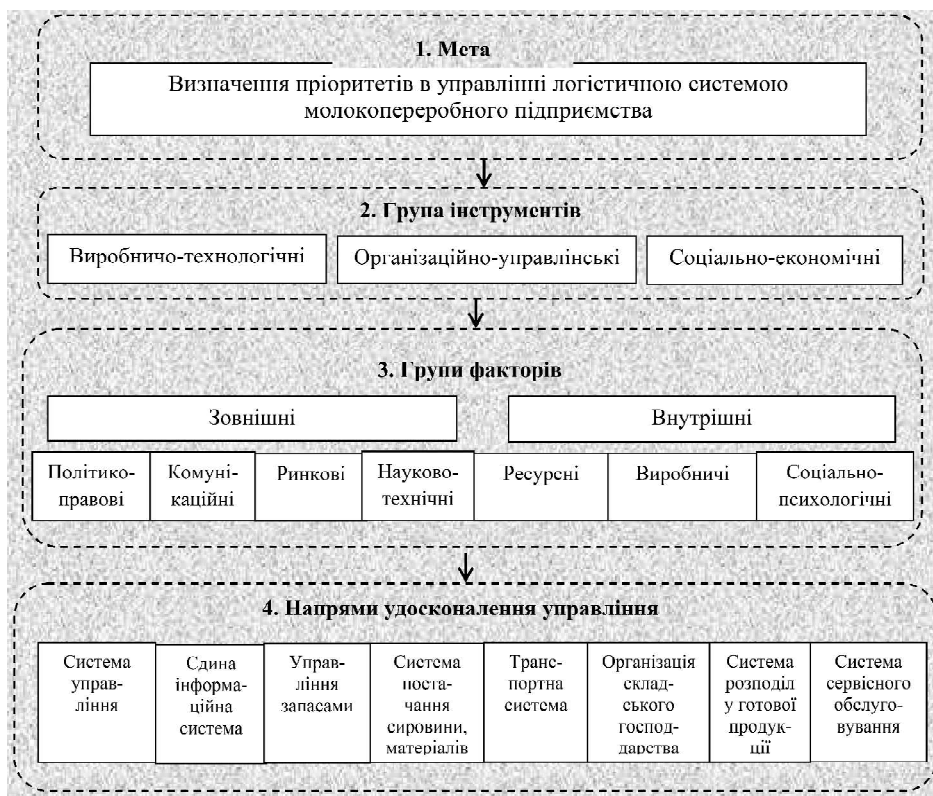

Рис. 1. Пріоритетні напрями в управлінні логістичною системою молокопереробного підприємства

цією групи факторів є те, що вони значною мірою визначають потенціал підприємства, часто виступають як обмежувачі в процесі організації роботи логістичної системи. В сучасних умовах господарювання не можна недооцінювати вплив ринкових факторів, оскільки ефективність діяльності підприємства залежить від попиту на продукцію, конкуренції на ринку, купівельної спроможності та вподобань споживачів, ринкових умов, а також залучення посередників. До ринкових факторів слід віднести також маркетинг та рекламу, оскільки вони, як вже було зазначено, тісно взаємопов'язані з логістикою (зокрема, збутовою).

Робота підприємства тісно пов'язана з транспортними можливостями, налагодженням зв'язків з партнерами, телекомунікаціями. На підприємство суттєвий вплив здійснює регіональна інфраструктура, що включає водопостачання, електроенергію, наявність навчальних закладів, якість освітніх послуг, медичні, соціальні, культурні заклади тощо. Зазначені чинники формують соціально-психологічний стан населення, певною мірою визначають мотиви його поведінки. Всередині підприємства рівень організації процесів визначає ефективність роботи, впливає на мікроклімат у колективі. Наведені фактори можна об'єднати в одну групу — комунікаційні фактори — оскільки вони створюють умови для забезпечення роботи логістичної системи підприємства.

Кожне підприємство здійснює діяльність у межах визначеного законодавством правового поля. Крім того, господарська діяльність залежить від економічного регулювання, що здійснюється в державі (рівень оподаткування, регулювання цін, митне регулювання, фінансування та кредитування, включаючи відсоткові ставки за кредит і кредитні пільги, рівень заробітної плати тощо). Вагоме значення має також взаємодія з регіональними органами влади. Сьогодні підприємства потребують державної підтримки, що повинно бути вирішено, в першу чергу на регіональному рівні. Це обґрунтовується тим, що регіональні органи управління безпосередньо впливають на діяльність підприємств через відповідні інструменти (нормативно-правові акти,

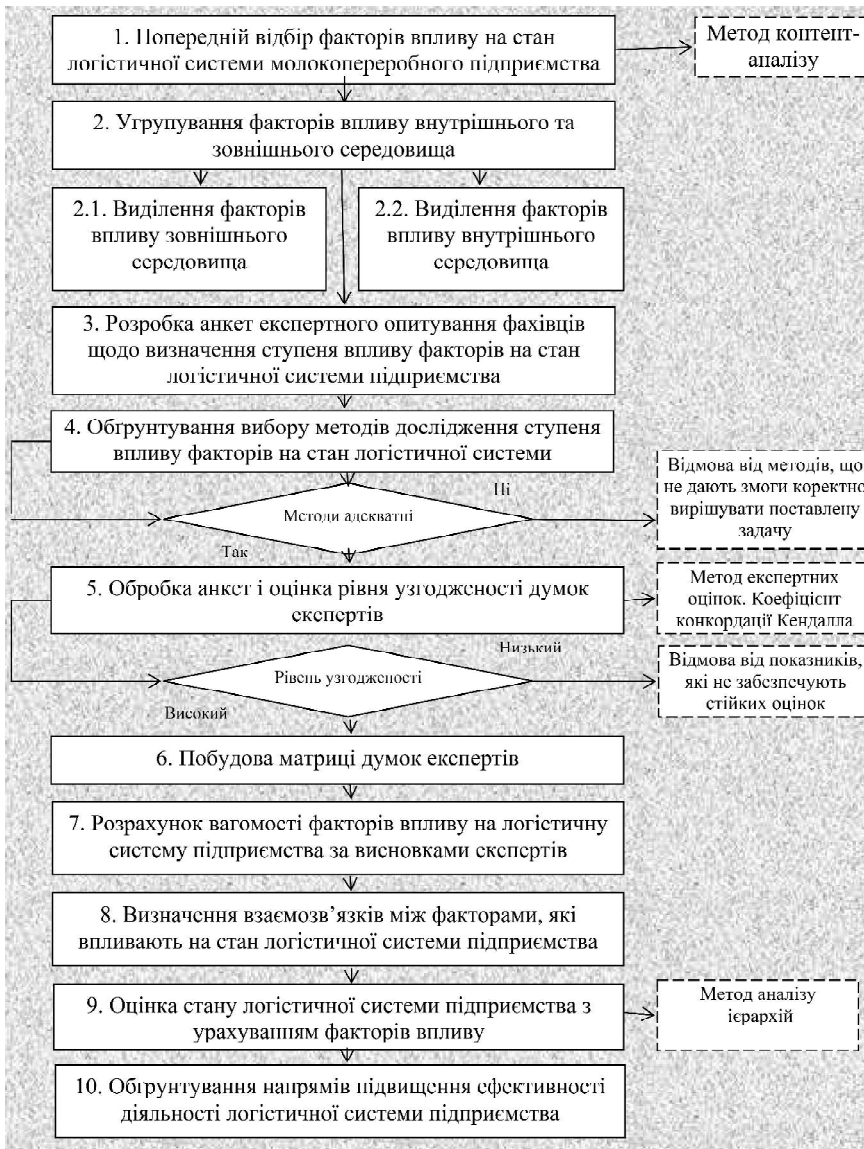

Рис. 2. Алгоритм дослідження пріоритетів в управлінні логістичною системою молокопереробних підприємств

інструменти дозвільної та контролюючої систем, регіональні програми). Регіональна політика має комплексний характер і охоплює всі сфери, що забезпечують життєдіяльність людини і розвиток суспільного виробництва. Таким чином, на формування логістичної системи здійснює вплив ще одна група факторів — політико-правова. Слід урахувати також соціально-психологічні фактори, оскільки, як вже зазначалось, логістична система є соціально-економічною, в якій суттєве місце належить людським ресурсам. До цієї групи факторів нами віднесено рівень освіти та кваліфікації персоналу, систему оплати та стимулювання праці на підприємстві, управлінський потенціал, психологічний клімат у колективі, корпоративну культуру.

Ще однією не менш важливою групою факторів є науково-технічні. Саме вони визначають інноваційну складову підприємства, включаючи нематеріальні активи, технологію управління, автоматизацію та комп'ютеризацію управління та забезпечують підтримку логістичної системи. Визначені фактори знаходяться в системному взаємозв'язку, тому їх виділення є умовним. Але такий поділ дозволяє встановити пріоритетні напрямки розвитку, впорядкувати цілі, задачі та пріоритети в управлінні логістичними системами, визначити їхні функції на даному етапі економічного розвитку.

Управління логістичною системою підприємств може здійснюватись за допомогою використання таких

інструментів як соціально-економічні, організаційно-управлінські, виробничо-технологічні. Побудова структури перспектив (пріоритетів) управління логістичною системою підприємств знаходиться під впливом багатьох груп факторів, серед яких: виробничі, ресурсні, ринкові, комунікаційні, політико-правові, соціально-психологічні, науково-технічні.

Вплив кожного з цієї групи факторів обумовлюється низкою чинників (складових). Зазначена система може бути інтерпретована у вигляді ієрархії можливих впливів, що зображено на рисунку 1.

Визначимо зміст напрямів удосконалення управління логістичною системою підприємств.

1. Система управління діяльністю підприємства базується на прийнятті управлінських рішень виходячи з даних про стан підприємства, систему контролю, планування, прогнозування тощо.

2. Єдина інформаційна система: інтеграція наявних на підприємстві комп'ютерів, програмного забезпечення і баз даних в єдину систему автоматизації та узгодження бізнес-процесів.

3. Управління запасами: розробка норм запасів, планування, поповнення запасів.

4. Система постачання сировини, матеріалів (забезпечення виробничих підрозділів матеріально-технічними ресурсами, вибір постачальників, укладання угод на постачання, організація раціонального використання матеріально-технічних ресурсів).

5. Транспортна система підприємства (маршрутизація перевезень, оптимальне завантаження транспорту, забезпечення єдності процесу транспортування з виробничим та складським процесами, забезпечення обліку на транспорті).

6. Організація складського господарства (складські технології, підвищення якості складських послуг, їхня стандартизація, раціонального розміщення).

7. Система розподілу готової продукції (системне дослідження ринку, підвищення швидкості оформлення та обробки замовлень, зменшення кількості рекламцій, штрафів).

8. Система сервісного обслуговування (комплекс послуг, які надаються в процесі виробництва, транспортування та цільового використання матеріальних ресурсів). Виділено нами в окрему складову для підкреслення його важливості.

Запропонований алгоритм дослідження впливу факторів на ефективність функціонування логістичної системи молокопереробних підприємств наведений на рисунку 2.

Оцінка пріоритетів в управлінні логістичною системою на підприємствах проводиться з метою виявлення першочергових напрямків удосконалення та можливих обмежень, що впливають на цей процес. Вибір кожного варіанта оцінки пріоритетів в управлінні логістичною системою на підприємствах галузі здійснено за допомогою використання методу аналізу ієрархій (МАІ). Вибір цього методу обґрунтовується тим, що великомасштабні складні проблеми в соціально-економічних системах торкаються інтересів різних груп. При використанні МАІ кількісні та якісні оцінки розглядаються

в сукупності. В результаті може бути виражений відносний ступінь взаємодії в ієрархії, який виражається чисельно. Метод МАІ включає процедуру синтезу багатьох тверджень, отримання пріоритетності критеріїв та знаходження альтернативних рішень. Важливим є те, що отримані таким чином значення є оцінками в шкалі відношень, але відповідають так званім "жорстким оцінкам". Проблема наявності суб'єктивних суджень вирішується завдяки використанню попарних порівнянь чинників і визначення їх ваг на основі спеціальної шкали. В сукупності це дає можливість приймати більш обґрунтовані рішення [9]. Скорочений алгоритм проведення даного методу наведений на рис. 2. Реалізація алгоритму здійснена в інтерактивному режимі в програмному середовищі Microsoft Excel.

За допомогою експертного опитування здійснено аналіз цієї ієрархії. Загальна кількість експертів — 17 осіб. Відмінності між факторами впливу визначались на основі співставлення однакових думок більшої кількості експертів. Зокрема експертами було визнано, що в управлінні логістичною системою підприємств організаційно-управлінські заходи мають більший вплив порівняно з соціально-економічними — за шкалою відмінностей на 4, відповідно соціально-економічні заходи на організаційно-управлінські — на 1/4.

Аналіз матриці дає підстави стверджувати, що найбільш важливими є організаційно-управлінські інструменти. Проте виробничо-технологічні та соціально-економічні інструменти є також досить важливими, з невеликою перевагою останніх. Відношення узгодженості (ВУ) не перевищує 20%, що свідчить про узгодженість думок експертів. На виробничо-технологічні інструменти найбільший вплив здійснюють комунікаційні та виробничі фактори. Вагоме значення мають також науково-технічні. Про узгодженість думок експертів свідчить величина відношення узгодженості 0,0241.

Під час вибору організаційно-управлінських інструментів найбільше значення відіграють комунікаційні фактори. Вагоме значення мають також ресурсні та соціально-психологічні фактори. При цьому відношення узгодженості становить 0,0692, що підтверджує узгодженість думок експертів. На соціально-економічні інструменти найбільший вплив мають соціально-психологічні, ресурсні та комунікаційні фактори. Інші фактори мають помірний вплив. Значення показника відношення узгодженості становить 0,1026 і є прийнятною.

Визначимо, які складові зазначених груп факторів носять важливіший характер і здійснюють найбільший вплив. Серед виробничих факторів вагоме значення має технологія виробництва та система матеріально-технічного забезпечення. Відношення узгодженості — 0,0524, відповідає критеріям. Серед комунікаційних факторів експертами було визначено найбільш вагомими організацію процесів та зв'язки з партнерами. Телекомунікації мають менше значення (хоча і вагоме), оскільки знаходяться в процесі розвитку та поступового розповсюдження. Відношення узгодженості 0,1032 відповідає критеріям.

Серед ринкових факторів найбільше значення мають посередники та ринкові умови. Відношення узгодженості 0,1225 відповідає критеріям. Серед політико-правових факторів визначальним є державне економічне регулювання. Вагоме значення мають також нормативно-правові акти, що є чинними на території країни, а органи місцевого самоврядування працюють у визначених законодавством умовах, тому їх значення є меншим. Узгодженість думок експертів з даного приводу підтверджує значення відношення узгодженості 0,1312.

Серед ресурсних факторів слід виділити фінансові, інформаційні та людські ресурси. Вони є визначальними для даної групи факторів. У цьому думки експертів є узгодженими (ВУ — 0,1145). Серед соціально-психологічних факторів експертами було відзначено управлінсь-

кий потенціал, психологічний клімат у колективі, корпоративну культуру, а також рівень освіти та кваліфікації персоналу. Узгодженість думок експертів підтверджується відношенням узгодженості, яке становить 0,1934. Серед науково-технічних факторів найвагомішими є інновації і, як наслідок їх розвитку, нематеріальні активи. Автоматизація, комп'ютеризація управління мають суттєве значення. Думки експертів є узгодженими (ВУ — 0,0179).

Наступний етап оцінки пріоритетів в управлінні логістичною системою є знаходження ступеня важливості факторів відносно первісних заходів. Для цього складемо матрицю векторів пріоритетів факторів впливу відносно первісних заходів. Перемножимо отриману матрицю на отриманий вектор пріоритетів для 2-го рівня:

$$\begin{pmatrix} 0,2587 & 0,0377 & 0,0308 \\ 0,3780 & 0,4325 & 0,2958 \\ 0,0324 & 0,0706 & 0,0585 \\ 0,0597 & 0,0547 & 0,0801 \\ 0,0887 & 0,1722 & 0,1499 \\ 0,0477 & 0,1392 & 0,3147 \\ 0,1348 & 0,0930 & 0,0702 \end{pmatrix} \times \begin{pmatrix} 0,1515 \\ 0,6301 \\ 0,2184 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0,0697 \\ 0,3944 \\ 0,0622 \\ 0,0610 \\ 0,1547 \\ 0,1637 \\ 0,0944 \end{pmatrix} \begin{matrix} 1 \\ 2 \\ 3 \\ 4 \\ 5 \\ 6 \\ 7 \end{matrix}$$

Позначення: 1 — виробничі, 2 — комунікаційні, 3 — ринкові, 4 — політико-правові, 5 — ресурсні, 6 — соціально-психологічні, 7 — науково-технічні.

Отже, найбільш важливим серед пріоритетів в управлінні логістичною системою підприємств, на думку експертів, є комунікації (39,44%), ресурсні (15,47%) та соціально-психологічні фактори (16,37%). З'ясуємо, які критерії впливу цих факторів є найголовнішими.

Для ресурсних факторів це буде вектор:

$$0,1547 \times \begin{pmatrix} 0,0584 \\ 0,1625 \\ 0,3197 \\ 0,4595 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0,0090 \\ 0,0251 \\ 0,0495 \\ 0,0711 \end{pmatrix} \begin{matrix} \text{Матеріально-технічні (сировинні)} \\ \text{Людські (грудлові)} \\ \text{Фінансові} \\ \text{Інформаційні} \end{matrix}$$

Для комунікаційних факторів це буде вектор:

$$0,3944 \times \begin{pmatrix} 0,0359 \\ 0,0731 \\ 0,4621 \\ 0,1462 \\ 0,2827 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0,0142 \\ 0,0288 \\ 0,1822 \\ 0,0577 \\ 0,1115 \end{pmatrix} \begin{matrix} \text{Транспорт} \\ \text{Регіональна інфраструктура} \\ \text{Організація процесів} \\ \text{Телекомунікації} \\ \text{Зв'язки з партнерами} \end{matrix}$$

Для соціально-психологічних факторів це буде вектор:

$$0,1637 \times \begin{pmatrix} 0,1361 \\ 0,0692 \\ 0,5068 \\ 0,2879 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0,0223 \\ 0,0113 \\ 0,0829 \\ 0,0471 \end{pmatrix} \begin{matrix} \text{Рівень освіти і кваліфікації} \\ \text{Система оплати та стимулювання п} \\ \text{Управлінський потенціал} \\ \text{Психологічний клімат в колективі,} \\ \text{корпоративна культура} \end{matrix}$$

На думку експертів і в результаті відповідних розрахунків, найбільш вагомими є інформаційні, фінансові ресурси; такі комунікації як зв'язки з партнерами та організація процесів, соціально-психологічні складові — управлінський потенціал, психологічний клімат у колективі, корпоративна культура. Нормалізуючи критерії впливу, отримаємо вектор вагомостей:

$$\begin{pmatrix} 0,3348 \\ 0,2048 \\ 0,1524 \\ 0,1306 \\ 0,0909 \\ 0,0866 \end{pmatrix} \begin{matrix} \text{Організація процесів} \\ \text{Зв'язки з партнерами} \\ \text{Управлінський потенціал} \\ \text{Інформаційні ресурси} \\ \text{Фінансові ресурси} \\ \text{Психологічний клімат в колективі,} \\ \text{корпоративна культура} \end{matrix}$$

Для знаходження оптимального варіанта пріоритетів в управлінні логістичною системою підприємств, попередньо побудуємо матриці порівнянь для кожного з найвагоміших елементів критеріїв та знайдемо їх власні вектори.

Отримавши власні вектори для кожного з найбільш визначальних факторів, знайдемо вектор вагомостей кожного з визначених варіантів оцінки пріоритетів в управлінні логістичною системою. Для цього перемножимо отримані нами матриці.

$$\begin{pmatrix} 0,2791 & 0,0371 & 0,2805 & 0,1174 & 0,2844 & 0,3535 \\ 0,2559 & 0,0386 & 0,2160 & 0,3532 & 0,0522 & 0,1851 \\ 0,0605 & 0,0723 & 0,0749 & 0,0495 & 0,1466 & 0,0444 \\ 0,0659 & 0,1228 & 0,0475 & 0,1469 & 0,0300 & 0,0367 \\ 0,0684 & 0,1183 & 0,0883 & 0,1047 & 0,0823 & 0,0502 \\ 0,0932 & 0,0757 & 0,0564 & 0,0355 & 0,0937 & 0,0950 \\ 0,0604 & 0,1745 & 0,1050 & 0,1369 & 0,1314 & 0,0837 \\ 0,1166 & 0,3607 & 0,1314 & 0,0560 & 0,1793 & 0,1513 \end{pmatrix} \times \begin{pmatrix} 0,3348 \\ 0,2048 \\ 0,1524 \\ 0,1306 \\ 0,0909 \\ 0,0866 \end{pmatrix} = \begin{matrix} 0,2156 & | & 1 \\ 0,1934 & | & 2 \\ 0,0701 & | & 3 \\ = 0,0795 & | & 4 \\ 0,0861 & | & 5 \\ 0,0767 & | & 6 \\ 0,1090 & | & 7 \\ 0,1696 & | & 8 \end{matrix}$$

Позначення: 1 — система управління діяльністю підприємства, 2 — єдина інформаційна система, 3 — управління запасами, 4 — система постачання сировини, матеріалів, 5 — транспортна система підприємства, 6 — організація складського господарства, 7 — система розподілу готової продукції, 8 — система сервісного обслуговування.

На основі отриманих результатів можна зробити висновок, що за сучасних умов господарювання першочергову увагу слід звернути на систему управління діяльністю молокопереробного підприємства, впровадження інтегрованої інформаційної системи, рівень логістичного сервісу. Інші варіанти є також значимими, хоча їхня вага дещо менша.

ВИСНОВОК

Отже, управління логістичною системою підприємств здійснюється переважно на основі використання організаційно-управлінських та соціально-економічних інструментів, найбільший вплив мають комунікаційні, ресурсні і соціально-психологічні фактори з орієнтацією на вчасність, достовірність, оперативність надходження інформації, а також фінансові обмеження. Перспективи розвитку логістичної системи залежать від раціональної організації процесів на підприємстві, взаємозв'язків з партнерами, наявного управлінського потенціалу, а також психологічного клімату в колективі, корпоративної культури. Першочергове значення в організації управління логістичною системою відіграють система управління діяльністю підприємства, інтегрованість інформаційної системи.

Як показали проведені дослідження, впровадження логістичного менеджменту на молокопереробних підприємствах передбачає створення спеціалізованої логістичної служби, яка повинна забезпечити збалансоване управління всіма потоковими процесами. Як перспективні напрями підвищення ефективності функціонування логістичної системи молокопереробних підприємств також визначені: використання сучасних інформаційних технологій, як-от: EDI — електронний обмін даними, SAP SRM — ефективний інструмент оптимізації закупівельної діяльності підприємства, технології управління і моделювання логістичних бізнес-процесів — CALS і CASE, впровадження

CRM для покращення якості роботи підприємств згідно зі стандартом ISO 9001 — 2001 тощо.

Література:

1. Богацька Н.М. та ін. Умови розвитку підприємства в сучасному ринковому середовищі / Богацька Н.М., Кохан А.В., Майданюк Я.Л. // Економіка, 2010. — № 10 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>
2. Вініченко І.І., Городко М.В. Логістичний підхід в управлінні сільськогосподарськими підприємствами / І.І. Вініченко, М.В. Городко // Інвестиції: практика та досвід. — № 24. — 2016. — С. 11—16.
3. Гаджинський А.М. Логистика: учебник для высших и средних специальных заведений / А.М. Гаджинский. — [6-изд., перераб. и доп.]. — М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К0", 2003. — 408 с.
4. Гуменюк М.М. Основні фактори економічної ефективності сільськогосподарських підприємств регіону / М.М. Гуменюк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.pdaa.edu.ua>
5. Данильченко В.О. Вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на ефективність фінансово-економічної діяльності підприємств гуртової торгівлі / В.О. Данильченко // Актуальні проблеми економіки. — 2012. — № 1 (127). — С. 133—143.
6. Крещенко О.В. Підвищення ефективності системи управління з питань здійснення постачання на підприємствах [Електронний ресурс] / О.В. Крещенко // Університетські наукові записки. — 2006. — № 3—4. — С. 445—449. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>
7. Месель-Веселяк В.Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації у сільському господарстві / В.Я. Месель-Веселяк. — К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2010. — 57 с.
8. Окландер М.А. Контуры экономической логистики / М.А. Окландер. — К.: Наукова думка, 2000. — 176 с.
9. Саати Т., Кернс К. Аналитическое планирование. Организация систем. — М.: Радио, связь. 1991. — 224 с.

References:

1. Bohats'ka, N.M. (2010), "Conditions of development of the enterprise in the modern market environment", *Ekonomika*, [Online], vol. 10, available at: <http://www.rusnauka.com> (Accessed 4 Feb 2019).
2. Vinichenko, I.I. and Horodko, M.V. (2016), "Logistic approach in the management of agricultural enterprises", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 24, pp. 11—16.
3. Gadzhins'kij, A.M. (2003), *Logistika* [Logistics], Dashkov i K0, Moscow, Russia.
4. Humeniuk, M.M. (2010), "The main factors of economic efficiency of agricultural enterprises in the region", [Online], available at: <http://www.pdaa.edu.ua> (Accessed 5 Feb 2019).
5. Danyl'chenko, V.O. (2012), "Influence of external and internal factors on the efficiency of financial-economic activity of wholesalers", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 1 (127), pp. 133—143.
6. Kreschenko, O.V. (2006), "Improving the efficiency of the supply management system for enterprises", *Universytets'ki naukovi zapysky*, [Online], vol. 3—4, available at: <http://nbuv.gov.ua> (Accessed 4 Feb 2019).
7. Mesel'-Veseliak, V.Ya. (2010), *Ahrarna reforma i orhanizatsijno-ekonomichni transformatsii u sil'skomu hospodarstvi* [Agrarian reform and organizational and economic transformations in agriculture], NN Ts "Instytut ahrarnoi ekonomiky", Kyiv, Ukraine.
8. Oklander, M.A. (2000), *Kontury jekonomicheskoi logistiki* [The contours of the economic logistics], *Naukova dumka*, Kiev, Ukraine.
9. Saaty, T. and Kerns, K. (1991), *Analytycheskoe planirovanye. Orhanyzatsiya system* [Analytical planning. System organization], *Radyo, sviaz*, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2019 р.

Г. М. Чабан,
аспірант кафедри фінансів та банківської справи, ПНВЗ "Європейський університет"

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.130

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ РИЗИКУ В ЦИВІЛЬНІЙ АВІАЦІЇ УКРАЇНИ

H. Chaban,
Research Fellow, department of finances and banking, European university

CURRENT ISSUES OF AVOID THE RISK OF CIVIL AVIATION OF UKRAINE

Досліджено актуальні питання попередження ризику в цивільній авіації та необхідність системного підходу до системи управління ризиками. Встановлено зв'язок дослідження імовірних подій і попереджувальних заходів від можливих наслідків і зниження ризику виникнення катастроф. Визначено залежність прийнятих мір і рішень, що вже відомі, прямо пропорційна наслідкам, що можливі при настанні негативного ризику. Визначено методику розрахунку страхових виплат, компенсацій по авіакатастрофам та можливі наслідки для авіаційних підприємств внаслідок настання страхового випадку. Досліджені проблемні питання цивільної авіації вказують на необхідність першочергового вкладення фінансів у розвиток безпеки цивільної авіації. Це дасть можливість попередити ризики і уникнути загибелі людей. Обґрунтовуються принципи управління ризику при створенні системи управління ризиками та загрозами. Запропоновано методику визначення загального допустимого коефіцієнту ризику, що дозволить на початкових етапах аналізу оцінених результатів наслідків ризику, враховуючи відповідні страхові фактори, перейти до етапу прийняття рішення щодо коригувальних дій. Визначено, що згідно з результатами якісного та кількісного аналізу виявлених ризиків авіапідприємств розроблюються стратегії управління ризиками. Запропоновано стратегії управління ризиками: уникнення ризику, перенесення ризику, зниження збитку, прийняття ризику. Запропоновано шляхи подолання ризику після впровадження стратегії управління ризику — контроль за результатами впровадження і коригувальні дії у разі необхідності. Запропоновано концептуальні засади до формування системи управління ризиком в авіаційних підприємства з виділенням основного положення, принципів, методів, інструментів та методології. Доведено, що впровадження системи управління ризиками за допомогою системного підходу на авіапідприємствах є дуже важливим аспектом для сталого розвитку підприємства і його існування.

The article investigates the current issues of risk prevention in civil aviation and the need for a systematic approach to the risk management system. The urgent issues of risk prevention in civil aviation and the need for a systematic approach to the risk management system are explored. The connection of the investigation of probable events and preventive measures from the possible consequences and reduction of the risk of disasters has been established. Dependence of accepted measures and decisions that are already known is directly proportional to the consequences that are possible in the event of a negative risk. The method of calculation of insurance payments, compensations for air crashes and possible consequences for aviation enterprises as a result of an insured event is determined. Investigated issues of civil aviation indicate the need for the primary investment of finance in the development of civil aviation safety. This will enable you to prevent risks and avoid the death of people. The principles of risk management when creating a system of risk and threat management are substantiated. The method of determination of the total allowable risk factor is proposed, which will allow to take the corrective action decision stage at the initial stages of the analysis of the assessed consequences of the risk, taking into account the relevant insurance factors. It is determined that according to the results of qualitative and quantitative analysis of the identified risks, airlines are developing risk management strategies. Risk management strategies are proposed: risk aversion, risk transfer, loss reduction, risk taking. The ways of risk elimination after implementation of risk management strategy are proposed — control over the results of implementation and corrective action if necessary. The conceptual principles for forming a risk management system in aviation enterprises with the allocation of the basic position, principles, methods, tools and methodology are proposed. It is proved that the introduction of a risk management system through a system approach to airlines is a very important aspect for sustainable development of the enterprise and its existence. It has been

determined that the introduction of an appropriate risk management system, taking into account relevant policies, strategies, goals and objectives of the overall activity of the enterprise, is a prerequisite for avoiding or reducing negative consequences. It is proved that control, analysis, forecasting and continuous improvement of risk management system will lead to increase of efficiency of economic activity and sustainable development of the enterprise, and also will allow to minimize negative consequences and avoid disasters in the future.

Ключові слова: цивільна авіація, системний підхід, ефективність, фінансовий стан, фінансовий ризик, система управління, уникнення ризику, страхування.

Key words: civil aviation, the system approach, efficiency, financial condition, financial risk, management system, avoids the risk, insurance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Авіаційний транспорт вважається найбільш безпечним транспортом у світі. За весь час існування цивільної авіації (більше 100 років) загинуло менше 150 тисяч людей. Стільки людей гине в середньому за місяць в усьому світі в ДТП наземного транспорту. Ризик загибелі у літаку — 1:500 000 по відношенню до більш імовірної смерті у автомобільній аварії — 1:5 000. Щоб зменшити ризики авіаційних катастроф, обставини стали ретельно аналізувати і змінювати правила безпеки авіації у всьому світі. З середини 80-х років авіаційні події стали розслідувати не тільки з точки зору пошуку винних, але й з точки зору внесення конструктивних змін у літаки та правила польотів для максимального збільшення шансів пасажирів та екіпажу на виживання.

Організації авіаційного транспорту всіх типів і розмірів стикаються з низькою ризиків, які можуть вплинути не тільки на їх господарську діяльність, а й ставлять питання успішного існування або банкрутства. В залежності від цілей, які підприємства цивільної авіації намагаються досягти, і від досягнутих результатів, підприємства намагаються керувати ризиком з урахуванням невизначеності та можливості настання майбутніх подій та обставин, що впливають на узгоджені цілі. Застосування логічних і систематичних методів щодо ідентифікації, аналізування, оцінювання, оброблення ризику, пов'язаного з авіаційною діяльністю, приводить до зменшення ризику або імовірності його виникнення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Про необхідність управління фінансовими ризиками наголошують зарубіжні та вітчизняні вчені. Питан-

ня фінансових ризиків та шляхів їх управління та нейтралізації досліджується у роботах І.Б. Чайкіна, В.В. Вітлінського, І.Т. Балабанова, М.С. Клапківа, Р.В. Пікус, В.В. Шахова Г.Ф. Шершеневича, М.Я. Шимінової, В.С. Щербини, В. Янішена, Р. Дж. Хобарта, Б. Едвардса, Т. Райса, Б. Койлі, а також інших науковців, що торкалися даної проблематики. Сучасні тенденції розвитку економіки, принципів ведення бізнесу та управління фінансами підприємства на даний час привели до того, що управління фінансовими ризиками перестало бути окремою складовою підприємства і все більше інтегрується у всі сфери управління. Про це свідчить тенденція до збільшення кількості статей, форумів, книжок і підручників, у яких розглянуто проблему управління ризиками.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — розкрити сутність та особливості формування системи управління фінансовими ризиками авіаційних підприємств як важливий елемент розвитку та існування авіаційних підприємств.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Базовим і найголовнішим орієнтиром для авіаційних підприємств на даний час є безпека авіаційного транспорту. Для розвитку авіаційної безпеки враховуються всі наявні фактори і здійснюється постійний розвиток та вдосконалення комплексу заходів авіаційної безпеки із залученням людських і матеріальних ресурсів.

Але аварії завжди виникають внаслідок об'єднання декількох факторів: людський фактор (пілоти, наземний персонал, пасажирів), зовнішні умови (погодні умови, місцевість, сторонні об'єкти, світлові умови, стан

Таблиця 1. Авіаційні події на різних етапах польоту та рішення щодо безпеки польотів

Етап польоту	Проблема	Прийняті міри / Рішення
Зльот	Шасі літака не прибирається всередину фюзеляжа через технічні причини	Перед стартом літак перевіряють згідно з встановленим регламентом
Набір висоти	Руйнування корпусу літака внаслідок перепадів тиску. В середині минулого століття випускали літаки De Havilland Comet, салон яких був захищений від перепаду тиску, але декілька з них потерпіли авіакатастрофу. Після цього випуск цих літаків був припинений	Салон літака стали продувати зсередини для компенсації тиску зовнішнього і внутрішнього (через це під час зльоту у багатьох пасажирів тимчасово виникає глухота – «закладає вуха»)
Горизонтальний політ	Ризик зіткнення з іншим літаком	З'явилися системи попередження
Зниження	Ризик зіткнення з птахами	На шасі додали фари і малюнки, що відлякують пташок
Приземлення	Проблема з випуском шасі	Розроблена технологія посадки літака на рухому вантажівку
Гальмування	Відмова антиблокувальної системи гальмування і, як наслідок, занос літака та з'їздом з посадкової смуги	Впровадження дублюючих механізмів гальм

Джерело: сформовано автором на основі [1; 2]

Таблиця 2. Авіаційні події, що змінили правила безпеки

Рік	Кількість загиблих	Місце катастрофи	Проблема	Прийняті міри / Рішення
1983	46	Аеропорт Цинцинаті (США, Огайо)	Пасажири не змогли в густому отруйному диму знайти дорогу до виходу і задихнулися	FAA поставило вимогу щодо монтажу в підлогу літаків аварійних світильників, що вказують напрямок на вихід
1985	137	Аеропорт Даллас/Форт-Уерт (США, Техас)	Більшість пасажирів вилетіли з розбитого при посадці літака разом з кріслами і загинули від удару об землю	FAA поставило вимогу, щоб кріплення сидінь витримувало перевантаження в 16 g (де g – одиниця прискорення вільного падіння (прискорення сили тяжіння)). Якщо пасажирів пристебнути, то ризику пошкодження немає
1994	305	Аеродром Хітроу (Британія, Лондон)	Boeing-747 зіштовхнувся із зграєю голубів при посадці. Сила удару кожної пташки рівнозначна влученню 30-міліметрового снаряду	На аеродромах почали встановлювати апаратуру для відлякування птахів
1995	159	Аеродром Калі (Колумбія, Калі)	Система GPWS (попередження про небезпечне зближення з землею) не розпізнала гору попереду	Система GPWS, які використовували тільки радіовисотомір (визначали висоту до землі), додали базу даних рельєфу
2000	109	Аеродром Шарль де Голль (Франція, Париж)	Набираючи швидкість, лайнер переїхав колесом 40-сантиметрову титанову смужку. Її уламки пробили паливний бак, загорілось пальне	З'явилася обов'язкова вимога про огляд полоси перед зльотом і посадкою

Джерело: сформовано автором на основі [1; 2].

аеропортів), відмова техніки (двигун, гідравліка, шасі, авіоніка, планер, система управління, прибори).

Також досліджувались авіаційні події, що відбулися на різних етапах польоту: при зльоті, наборі висоти, горизонтального польоту та зниження. У процентному співвідношенні кількість авіаційних подій виникає: при зльоті — 11%, при наборі висоти — 7%, при горизонтальному польоті — 5%, при зниженні літака — 31%, при приземленні — 25%, при гальмуванні — 21% [1]. Порівняльна характеристика причин і ризиків даних авіаційних подій, а також рішення даних проблем наведені у таблиці.

Кожна авіаційна подія реєструється у пов'язані між собою бази даних та аналізуються провайдерами аеронавігаційних послуг, авіакомпаніями та іншими авіаційними підприємствами. Міжнародні організації, такі як

ICAO (Міжнародна організація цивільної авіації), IATA (Міжнародна асоціація повітряного транспорту), FAA (Федеральне управління цивільної авіації США) на основі баз даних авіаційних подій проводять поглиблений аналіз та розробляють рекомендації для всіх виробників літаків та вносять зміни до стандартів з безпеки польотів.

Порівняльна характеристика таких змін наведена у таблиці 2.

Прийняті міри безпеки польотів, що з кожним днем розвиваються все більше, і детальний аналіз всіх авіаційних подій ведуть до того, що на сьогоднішній час цивільна авіація залишається найбільш безпечним транспортом, незважаючи на авіаційні катастрофи, що вражають своєю масштабністю і трагізмом. Статистика найбільших катастроф світу за 1974—2018 роки вказує на

Таблиця 3. Авіаційні катастрофи, пов'язані з авіакомпанією Pan American

	Рік	Місце авіакатастрофи	Повітряне судно	Кількість жертв	Умовна оцінка вартості життя згідно страховими виплатами, млн. дол
1	12 грудня 1968 року	Карибське море, північ Каракаса	Boeing 707-321B	51	153
2	26 грудня 1968 року	Анкорідж (США)	Boeing 707-321C	3	9
3	30 січня 1974 року	Паго-Паго (Американський Самоа)	Boeing 707-321B	97	291
4	22 квітня 1974 року	Денпасар (Балі)	Boeing 707-321C	107	321
5	27 березня 1977 року	Лос-Родос (Тенерифе)	Boeing 747-121	583	1749
6	9 липня 1982 року	Кеннере (США)	Boeing 727-235	153	459
7	5 вересня 1986 року	Карачі	Boeing 747-121	22	66
8	21 грудня 1988 року	Локбері (Шотландія)	Boeing 747-121	270	810

Джерело: сформовано автором на основі [4].

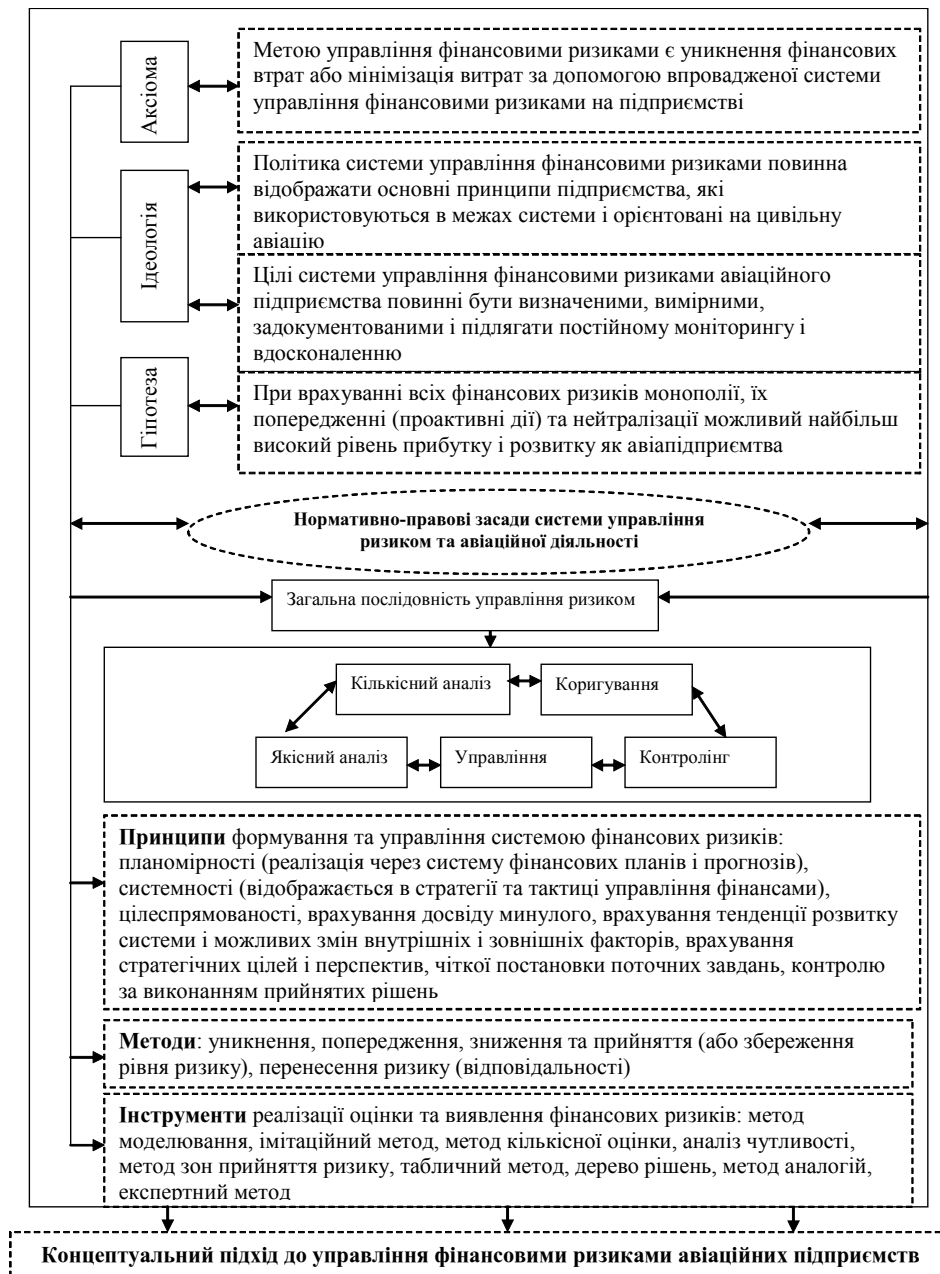

Рис. 1. Концептуальні засади управління фінансовими ризиками авіаційних підприємств

те, що основною причиною авіакатастроф є людський фактор.

Найбільша серед таких катастроф є авіакатастрофа 1977 року на Канарських островах — при зльоті в аеропорту Тенеріфе Boeing-747 голландської авіакомпанії KLM у тумані зіштовхнувся з Boeing-747 авіакомпанії PanAm. В результаті людського фактору — голландські льотчики погано зрозуміли команди диспетчера, що говорив на англійській мові з іспанським акцентом, — загинуло 578 людей.

Найуспішніша у світі авіакомпанія Pan American припинила своє існування через ряд факторів, що відбулися з нею. Крім ряду авіаційних катастроф, згідно з якими авіакомпанія виплатила страхові виплати, не останню роль у завершенні діяльності авіакомпанії зіграло і неефективна система управління ризиками PanAm. Фінансову стабільність компанії підірвали не тільки великі суми страхових виплат по авіакатастрофам, але й відсутність стратегії при виникненні ризиків та можливі шляхи виходу з кризи. Тому останньою крапкою неповернення і банкрутством у 1991 році стала паливна криза та війна в Персицькій затоці.

Суми виплат родичам загиблих не залежить від того, яку міжнародну конвенцію визнала країна, якій належить авіакомпанія, — Монреальську чи Варшавську міжнародну конвенцію.

США, країни Євросоюзу, Китай, Японія та 99 країн підписали Монреальську міжнародну конвенцію, яка регламентує виплати родичам загиблих в авіакатастрофах з літаками міжнародних рейсів. Не залежно від того, кого визнають винним в авіакатастрофі — сім'я кожного загиблого отримує 170 тис. доларів. Крім цих виплат, держава, громадянин якої загинув, виплачує його сім'ї згідно із законодавством цієї країни [4].

У США крім компенсації, що передбачена Монреальською конвенцією, виплати з бюджету країни розраховуються так: сума компенсації дорівнює сумі потенційного доходу загиблого громадянина США за п'ять років з розрахунку потенційного росту його заробітної плати. Крім того, американські сім'ї отримують компенсацію морального збитку у розмірі 250 тис. доларів. При цьому моральний збиток батьків, що втратили дитину, оцінюється в 350 тис. доларів. Умовна оцінка вартості життя авіапасажира встановлюється Міністерством

транспорту на рівні 3 мільйонів доларів, яка коригується в залежності від інфляції [3].

Враховуючи положення викладені вище і розраховавши умовні страхові виплати тільки по авіакатастрофам Pan American, видно наскільки важливо враховувати ризики і розвивати систему управління ризиками (для недопущення у майбутньому таких випадків) у цивільній авіації, оскільки після зазначених в таблиці 3 умовних страхових виплат будь-яка авіакомпанія заявить про своє банкрутство. Наразі страхування життя авіапасажирів є обов'язковою умовою для всіх країн.

Досліджені проблемні питання цивільної авіації вказують на необхідність першочергового вкладення фінансів у розвиток безпеки цивільної авіації. Це дасть можливість попередити ризики і уникнути загибелі людей. Згідно з останніми науковими дослідженнями та історичним досвідом можна виділити наступні принципи управління ризиками авіаційних підприємств. До першого принципу управління ризиками авіаційних підприємств належить наступне загальне правило: фінансове/страхове забезпечення повинно перекривати всю суму ризику. Це означає, що необхідно визначити максимально можливий об'єм збитку по даному ризику, співвіднести його із власними фінансовими ресурсами, а потім визначити чи не приведе втрата цього капіталу до банкрутству авіапідприємства. Для цього можна скористатися наступним простим співвідношенням:

$$R = \frac{L}{E+S} \quad (1),$$

де R — коефіцієнт ризику, L — максимально можлива сума збитку, E — об'єм власних фінансових ресурсів, S — сума страхового покриття у випадку настання страхового випадку. Допустимий коефіцієнт ризику складає 0,2 — 0,3, а значення, яке веде до банкрутства починається з 0,7. Джерело: сформовано автором на основі [5; 6, с. 866]. Тому необхідно якісно оцінити та аналізувати наявні та можливі ризики, управляти та аналізувати оцінені результати, враховуючи відповідні страхові фактори.

Ризик виникає тоді, коли приймаються рішення в умовах невизначеності. Ризиком може бути визнано лише таку невизначеність, яку можна оцінити кількісно [7, с. 55]. Невизначеність величин ризику найбільш точно можна визначити за допомогою імовірності появи таких невизначених величин за допомогою імовірності математичної, імовірності статистичної та імовірності експертної. Найбільш точне кількісне значення ризику здійснюється за допомогою математичної імовірності.

Другий принцип управління ризику полягає у визначенні наслідків. Тобто знаючи максимально можливий величину збитку, необхідно визначити до чого може привести ризик і яка імовірність визначення цього ризику. Цю імовірність виникнення можна розрахувати згідно дисперсії або середньоквадратичного відхилення [8, с. 152]. Після визначення ризику приймається рішення про відмову від ризику, заміщення (диверсифікації), прийнятті ризику на свою відповідальність, передачі відповідальності ризику іншим особам (страхування) або резервування ресурсів.

Третій принцип полягає в мінімізації ризику або відмові від ризику, що якщо ризик приведе до великих втрат. Перелік виявлених ризиків і їх оцінка дає в повній мірі уявлення про те, з чим маємо справу і що відбудеться, коли ризикована подія відбудеться. Згідно з результатами якісного та кількісного аналізу виявлених ризиків авіапідприємств розробляються стратегії управління ризиками, а саме: уникнення ризику, перенесення ризику, зниження збитку, прийняття ризику. Після впровадження стратегії управління ризику відбувається контроль за результатами впровадження і коригувальні дії у разі необхідності.

На рисунку 1 запропоновано концептуальні засади до формування системи управління ризиком в авіаційних підприємствах.

ВИСНОВКИ

Отже, впровадження системи управління ризиками за допомогою системного підходу на авіапідприємствах є дуже важливим аспектом для сталого розвитку підприємства і його існування. Не запровадження відповідної системи управління ризиками з врахування відповідної політики, стратегії, цілей та мети загальної діяльності підприємства може привести до негативних наслідків. Контроль, аналіз, прогнозування та постійне вдосконалення системи управління ризиками приведе до підвищення ефективності економічної діяльності та сталого розвитку підприємства, а також дозволить мінімізувати негативні наслідки та уникнути катастроф в подальшому.

Література:

1. Статистика найбільших авіакатастроф світу 1974—2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/17/01/10/3824>
2. Авіакатастрофи: причини і ризики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://vesti-ukr.com>
3. Конвенція про уніфікацію деяких правил міжнародних повітряних перевезень, вчинена 28.05.1999 в місті Монреалі. Використовується під час міжнародних повітряних перевезень.
4. The Pan Am Historical Foundation. [Електронний ресурс] Режим доступу: www.panam.org
5. ДСТУ ІЕС/ISO 31010:2013 (ІЕС/ISO 31010:2009, IDT) "Національний стандарт України. Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику", затвердженого наказом Міністерством економічного розвитку і торгівлі України від 11.12.2013 № 1469.
6. Савчук В.П. Практическая энциклопедия финансового менеджера. — К.: Баланс Бизнес Букс, 2017. — 976 с.
7. Страхування: навч. посіб. / Т.А. Говорущко, В.М. Стецюк; за ред. Т.А. Говорущко. — К.: — Львів: "Магнолія 2006", 2018. — 328 с.
8. Інноваційно-інвестиційний розвиток підприємств машинобудування: процеси та явища: монографія / Крейдич І.М., Товмасян В.Р., Наконечна О.С., Мілько І.В. — К.: ТОВ "ДСК центр", 2016. — 276 с.

References:

1. Forinsurer (2019), "Statistics of the world's largest air crashes 1974-2018", available at: <http://forinsurer.com/public/17/01/10/3824> (Accessed 20 Jan 2019).
2. Vesti-ukr (2019), "Air crashes: causes and risks", available at: <https://vesti-ukr.com> (Accessed 20 Jan 2019).
3. International Convention (1999), "Convention on the Unification of Certain Rules for International Carriage by Air", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_594 (Accessed 20 Jan 2019).
4. The Pan Am Historical Foundation (2019), available at: www.panam.org (Accessed 20 Jan 2019).
5. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), "DSTU IES / ISO 31010: 2013 (IES / ISO 31010: 2009, IDT) "National Standard of Ukraine - Risk management - Methods for general risk assessment", available at: <http://metrology.com.ua/download/iso-iec-ohsas-i-dr/87-eea/1062-dstu-ies-iso-31010-2013> (Accessed 20 Jan 2019).
6. Savchuk, V.P. (2017), *Praktycheskaia entsyklopediia finansovoho menedzhera* [Practical encyclopedia of financial manager], Balans Byznes Buks, Kyiv, Ukraine.
7. Hovorushko, T.A. and Stetsiuk, V.M. (2018), *Strakhuvannia* [Insurance], Mahnoliia 2006, L'viv, Ukraine.
8. Krejdych, I.M., Tovmasian, V.R., Nakonechna, O.S. and Mil'ko, I.V. (2016), *Innovatsijno-investytsijnyj rozvytok pidpriemstv mashynobuduvannia: protsesy ta iavyscha* [Innovative and investment development of mechanical engineering enterprises: processes and phenomena], DSK tsentr, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2019 р.

К. С. Зайченко,
старший викладач кафедри підприємництва і торгівлі
Одеського національного політехнічного університету

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.135

МЕТОДИ ТА МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ІННОВАЦІЙНО-АКТИВНОГО МАЛОГО ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

К. Zaychenko,
Senior Lecturer of the Department of Business and Trade of Odessa National Polytechnic University

METHODS AND MODELS OF FORMATION THE ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF INNOVATION-ACTIVE SMALL ENTERPRISE: ESSENCE AND PRACTICAL VALUE

У статті розглянуто теоретичний зміст методів та моделей формування організаційної структури управління, а також відображено думки вітчизняних та зарубіжних авторів щодо практичного їх застосування. Виділено найбільш ефективні методи для побудови структури управління інноваційно-активного малого підприємства. Досліджено основи організаційного моделювання та основні програмні продукти, що найчастіше використовуються зарубіжними та вітчизняними підприємствами. Проаналізовано їх особливості з точки зору таких критеріїв: наявність безкоштовної версії та технічної підтримки, методології роботи, методів і засобів візуального опису, що використовуються, інформаційного забезпечення, зручності веб-сайту та додаткових відомостей. Виділено основні програмні продукти, що найчастіше використовуються саме українськими підприємствами. Розглянуто програмний продукт вітчизняної розробки, що використовується як українськими підприємствами, так і зарубіжними. Проаналізовано, хто саме є основними його користувачами та чи є серед них суб'єкти малого підприємництва. Сформульовано основні причини низької активності малих підприємств у використанні програмних продуктів організаційного моделювання.

The aim of this scientific article is the analysis of existing software products that provide an increase in the effectiveness of the organizational structure of the management of innovation-active small enterprise. The purpose and tasks of the research are formulated. The article deals with the theoretical content of methods and models of formation the organizational structure of enterprise management. The opinions of domestic and foreign authors on the theoretical basis and the practical application of models and methods of constructing management structures are explored and analyzed. The most effective methods for forming the organizational structure of the management of a modern innovative-active small enterprise are highlighted. The theoretical basis of such a method for constructing a management structure as an organizational modeling method is considered. The main software products that are most often used by foreign and domestic enterprises in the current conditions of their functioning are investigated and analyzed. The main criteria for conducting analysis of modern software products are highlighted. The peculiarities of their performance are analyzed from the standpoint of the following criteria: availability of free version and technical support, methodology of work, methods and means of visual description used, available information support, convenience of the website and marked additional information that does not relate to the formulated criteria. On the basis of the analysis, the main software products that are most often used by Ukrainian enterprises, regardless of their size, scope of activities and technical and financial feasibility are highlighted. The software product of domestic development Fox Manager used by both, Ukrainian and modern foreign enterprises is considered more detailed. Using official sources and content analysis, it is noted who exactly are the main users of the software. On the basis of the conducted research, the main reasons for the low activity of small enterprises in the use of software products related to the method of organizational modeling of the organizational structure of enterprise management are formulated. The main conclusions were made and the key directions of further research were noted.

Ключові слова: програмний продукт, організаційне моделювання, методи формування організаційної структури, організаційна структура управління, інноваційно-активне мале підприємство.

Key words: software product, organizational modeling, methods of forming an organizational structure, organizational structure of management, innovative-active small enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Формування організаційної структури — той етап у управлінні, що проходить будь-яке підприємство і саме від нього залежить, на скільки ефективно буде функ-

ціонувати суб'єкт підприємництва. Та слід зауважити, що даний етап не відбувається одноразово, адже через динамічність зовнішнього та внутрішнього середовища, а також в залежності від різних факторів та умов діяль-

ності, топ-менеджмент може та повинен змінювати та удосконалювати структуру управління. В науковій літературі виділяють різні методи та моделі формування структур управління підприємства. З плином часу і технологічного прогресу, сформувалась тенденція використовувати програмне забезпечення для більш ефективної побудови не лише структур управління, а й налагодження бізнес-процесів підприємства. Розглянемо, які саме є найбільш використовуваними та особливості кожного з них.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню моделювання структур управління та особливостей їх функціонування присвячені роботи багатьох вітчизняних авторів, серед яких Сисоєнко І.А., Терещенко Т.В., Одрехівський М.В. та ін. Зарубіжні вчені також приділяють багато уваги вивченню даної теми. Серед них можна виділити Рафа Е. Аль-Кутайш, Саїдех Гатрей, Ралліс С. Папаметметріу, Дмитріос А. Каррас та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є виявлення найбільш актуальних методів та моделей формування організаційної структури інноваційно-активного малого підприємства. Для досягнення мети слід виконати такі завдання:

- розглянути основні методи та моделі, що є найбільш актуальними серед усіх існуючих;
- виділити програмні продукти, що застосовуються при організаційному моделюванні структур управління;
- проаналізувати особливості їх використання та провести порівняльний аналіз;

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У теорії управління єдиної типології методів та моделей не існує, кожен науковець виділяє ті чи інші методи, в залежності від умов та середовища, в якому воно діє, сфери діяльності та його можливостей. Практика діяльності підприємств в свою чергу доводить, що обрання одного методу або однієї моделі може бути не ефективним, а в деяких випадках і неможливим.

Дуже слушно зауважує Сисоєнко І.А., що процес організаційного проектування полягає в послідовності наближення до моделі раціональної структури управління, в якому методи проектування відіграють допоміжну роль при розгляді, оцінці і прийнятті до практичної реалізації найбільш ефективних варіантів організаційних рішень. [1]

Щодо самих методів та моделей формування структур управління, різняться підходи до їх класифікації. Однак все ж єдиної, яка б визнавалась усіма науковцями еталонною, не виявлено. Найчастіше їх групують у два блоки так:

— методи, що базуються на якісному аналізі (метод аналогій, експертний або експертно-аналітичний метод, метод типових структур);

— методи формалізованого проектування організаційних структур управління (регресійні моделі, оптимізаційні моделі, організаційне моделювання).

Так, В.І. Захарченко, Н.М. Корсікова та М.М. Меркулов виділяють наступні методи проектування організаційних структур: аналогій, експертно-аналітичний, структуризації цілей, організаційного моделювання [2].

Никонова Я.І. дещо доповнює перелік методів та вважає, що до методів проектування структур управління, крім методу аналогій, експертного методу, структуризації цілей та графічного моделювання процесів управління, необхідно віднести метод математичного регулювання та метод функціонального економічного аналізу [3].

Т. Терещенко [4] пропонує при формуванні організаційної структури використовувати такі методи як досвідний, експертний, метод аналогій, нормативний, параметричний, технологічний, метод структуризації цілей та метод економіко-математичного моделювання (графічних та математичних зображень).

Метод аналогій вважається одним із класичних методів проектування структури управління. Саме тому для сучасного підприємства, що діє в жорстких умовах конкуренції та теперішніх умовах насиченості ринку, втрачає свою актуальність нині. Сутність його полягає у застосуванні структури управління подібних підприємств. Подібні вони можуть бути за різними критеріями: розміром, сферою діяльності, видами виробленої продукції та ін.

Петренко А.А. [5] відзначає, що спосіб аналогій застосовується тоді, коли вбачається пріоритетним використання тих організаційних структур і форм управління, які виправдали себе на інших підприємствах.

Експертний метод є найбільш практичним, з точки зору його організації. Адаже він базується на використанні досвіду експертів галузі або сфери діяльності та управлінців-практиків.

Його мета полягає в наступному: виявити специфічні особливості роботи апарату управління, можливі недоліки в діяльності різних ланцюгів організаційної структури і надати обґрунтовані рекомендації щодо їх вдосконалення [6].

Метод структуризації цілей передбачає розробку цілей організації, включаючи їхню кількісну та якісну формалізацію та послідовний аналіз організаційної структури з точки зору їхньої відповідності цілям [7]. Для малого інноваційно-активного бізнесу даний метод може бути досить ефективним, адже цілі його діяльності через мінливість середовища змінюються постійно, потрібно реагувати на їх зміни, а організаційна структура є одним з ключових інструментів їх досягнення. При цьому для топ-менеджменту даний метод є досить трудозатратним, що може відобразитись на якості виконання інших його функцій.

Нормативний метод базується на використанні при побудові структури управління цілого ряду нормативів, серед яких можна вирізнити такі, норма керівності — відношення між чисельністю керівників та підлеглих; граничні величини службовців для формування з них самостійних відділів, бюро, груп; нормативна чисельність персоналу за функціями управління та ін. [4].

Програмно-цільовий метод є одним з найбільш ефективних саме для інноваційних підприємств. Захарченко, Корсікова, Меркулова відзначають, що метою підвищення ефективності планування інноваційної діяльності доцільним є використання методу програмно-цільового управління, коли роботи з виконання інноваційного проекту організаційно виділяються із загального потоку робіт [2].

Блоковий метод дозволяє прискорити проектування структури управління. При цьому Сисоєнко І.А. відзначає, що блокове проектування дає можливість інтегрувати блоки в цілісну організаційну структуру, забезпечити гнучкість, економічність і ефективність функціонування кожного блоку окремо і організаційної структури підприємства в цілому [1].

Однак останні тенденції розвитку підприємництва та умови його функціонування формують активний розвиток організаційного моделювання, що включає в себе такі моделі: математично-кібернетичні, графоаналітичні, натурні, математико-статистичні.

На думку М.В. Одрехівського, "у широкому розумінні організаційне моделювання визначається як впорядкованість і процес упорядкування організаційно-структурних характеристик для досягнення або поліпшення ефективності, результативності, адаптованості та стійкості організації" [8].

Таблиця 1. Зведена характеристика програмних продуктів, що застосовуються при організаційному моделюванні структур управління

Програмний продукт	Навчальність безкоштовної версії	Технічна підтримка	Методологія роботи (основні моделі)	Методи і засоби взуального опису, що використовуються	Назва програми	Інформаційне забезпечення	Додаткові відомості	Веб-сайт
ARIS Toolset (IDS Scheer AG, Німеччина)	Платна, є безкоштовна версія ARIS Express, яку можна завантажити після реєстрації на сайті та згідно з ліцензійними умовами	Можливість звернутись до служби підтримки написавши у відповідному вікні на веб-сайті або у соціальних мережах (посилання вказані)	Організаційні структури підприємств; функціональні моделі бізнес-процесів підприємств; моделювання дерева цілей; опис документів і даних; опис діаграм моделі даних	DFD; STD; ERD; SADT; IDEFO; IDEFI; IDEFX; IDEF3; IDEF4; IDEF5; UML	ARIS Express; ARIS Platform; ARIS Strategy Platform; ARIS Design Platform; ARIS Implementation Platform; ARIS Controlling Platform	Зручний веб-сайт, на якому представлені всі останні версії програмних продуктів; блог статей з поясненнями програмами і продуктами та останніми новинами	Є версія ARIS Mobile/API Access, що дозволяє всім працівникам мати доступ до інформації про процес та внести корективи в реальному часі на мобільні пристрої	http://www.aris.com
BonitaSoft (BonitaSoft, Франція)	Платна, єдина версія – Воїта BPM. Остання версія – BPMN 2.0. Існує оригінальна версія, завантаження безкоштовне	Можливість звернутись до служби підтримки написавши у відповідному вікні на сайті; створена міжнародна група підтримки	Аналіз, моделювання і симуляція бізнес-процесів; послуги в собі технології покращення процесів з технологією автоматизації бізнес-процесів	BPMN XPDL	Воїта BPM	Зручний веб-сайт;	Можливість пройти навчання	https://www.bonitasoft.com
BPCord (Business Process Coordinator) (ЗАТ «Процесне» системи і технології», Росія)	Лише платна версія; останнє оновлення - BPCord v.2.1	Замовляти пакет підтримки; можливість придбання процесу впровадження «під ключ», що включає процесне дослідження, пошуку технічного завдання, установку і конфігурацію системи, навчання адміністраторів та користувачів системи, консультації на етапі експлуатації, підтримку системи в процесі експлуатації	управління бізнес-процесами та побудова гучих, масштабованих, професіо-орієнтованих інформаційних систем компаній; дозволяє описувати як складні бізнес-процеси, так і різноманітні документами	BPЕL BPMN BАM Business Process Modeling XML SOA Orchestration and Choreography	Business Process Designers Human Tasks and Processes Portal Business Process Execution Engine Business Activity Monitoring Tool Business Process Modeling Tool	Зручний веб-сайт;	Є можливість пройти навчання в спеціальному центрі, або замовити пакет підтримки; можливість придбання процесу впровадження («під ключ»)	http://www.bprecord.com
BPMN 2.0 Samunda Modeler (Samunda Services GmbH, Німеччина)	Є демо-версія, яку можна скористатись он-лайн; є версія для скачування	Відсутність програми підтримки користувачів; на сайті є форум, де можна обговорювати користування програмним забезпеченням серед інших користувачів та розробників	Моделювання бізнес-процесів; автоматизація або реінжиніринг бізнес-процесів	XML	BPMN 2.0	Недостатній об'єм інформації на веб-сайті щодо самого продукту; блог з актуальними новинами та повідомленнями від розробників.	У мережі Інтернет у відкритому доступі є офіційний опис нотатції BPMN, що досягть детально описує алгоритми роботи програмного забезпечення	https://bpmn.io/ https://samunda.com/
Business Architect for ER/Studio (Embarcadero Technologies, Inc., США)	Безкоштовний доступ до повного функціоналу програмом «базовий», «золотий», «платиновий». Відрізняються послугами, що можуть надаватись службою підтримки	Програма підтримки клієнтів включає 3 пакети підтримки: «базовий», «золотий», «платиновий». Відрізняються послугами, що можуть надаватись службою підтримки	Моделювання бізнес-процесів, а також взаємодій між процесами, логічними даними	XML	FR / Studio Enterprise Team Edition; ER/Studio Data Architect Professional; ER/Studio Business Architect 1.7	Зручний веб-сайт	Високий рівень технічної розробки, що дозволяє використовувати програмне забезпечення на багатьох платформах	https://www.idera.com

Business Studio (ТОВ ДК «СТУ», Росія)	Платний функціонал; можливе використання демо- версії, що буде доступним лише опи- сати і регламентувати діяльність невеликого підприємства чи окремого підрозділу; Діє система знижок; Можливе придбання тижаслових ліцензій	Технічна підтримка протягом 1 року з моменту придбання ліцензії; Можливість подовження дії підтримки або придбання за окрему оплату	Проектування функцій і бізнес-процесів; проєктування організаційної структури; формування рекламних для співробітників	IDEFO; EPC; Basic Flowchart; Cross Functional Flowchart; BPMN	Business Studio 4.2 Enter prise; Business Studio 4.2 Profe ssional	Зручний функціонал сайту дозволяє отримати всю необхідну інформацію про програмний продукт; у доступні приклади моделей підприємств (типові структури процесів)	С онлайн-система організаційної діяльності <a href="http://www.businessstudi
o.ru">http://www.businessstudi o.ru	
erwin Business Process Modeler – Casewise Corporate Modeler Suite) (Casewise, Велика Британія)	Платна версія; доступна демоверсія	Нині технічна підтримка безкоштовна; подальше оновлення програми необхідно сплатувати	визуалізація, аналіз, документування оптимізація бізнес- процесів і системи підприємства в цілому	IDEF0; IDEF3; DFD	Automodeler Corporate Publisher Corporate Modeler Links Multi-Language Manager Matrix Manager Object Explorer	Складний функціонал веб-сайту	https://erwin.com	
draw.io (Graph Ltd., Велика Британія)	Безкоштовний сервіс; скачування не потребує реєстрації	Дані щодо програм технічної підтримки клієнтів немає. На сайті у відкритому доступі є інструкції та офіційна документація	Створення діаграм та блок-схем онлайн	BPMN eEPC	Служба версія draw.io	Легкість програмного забезпечення у ви- користанні. Автоматичне його скачування почина- ється відразу після переходу на веб-сайт. Інтеграція з облічни- ми словниками дозволяє мати доступ до блок-схем в будь- який час та будь- якому місті	Можливість моделювати блок-схеми онлайн; велика кількість шаблонів; є можливість експорту блок-схем на комп'ютер, а також синхронізується з Google диск	https://www.draw.io
Fox Manager (AOR - Софт, Україна)	Платний сервіс, ціна залежить від обраної ліцензії (три типи); Існують 3 пакети ліцензій, що відносяться єкстрем послуг; Остання версія – Fox Manager 2.5 BPA	Безкоштовна технічна підтримка і безкоштовне оновлення	Формування і детальний аналіз організаційної структури підприємства; побудова процесної моделі; розподілення відповідальності серед персоналу за функції і бізнес-процеси;	IDEFO; ARIS VAD; EPC; Cross Functional Flowchart та ін.	Демо-версія Fox Manager BPA 2.5; Демо-версія Fox Manager Portal	Зручний веб-сайт, що наповнений навчальним контендом (відео- презентації, статті, прислуди бізнес- процесів, блог розробників та ін.	Типи ліцензій відрізняються складністю функціоналу в залежності від розміру підприємства та штату персоналу; Доступне он-лайн навчання по роботі з програмним забезпеченням, а також корпоративне навчання і консалтинг; програма містить вбудовану систему; документації, що дозволяє вести облік і контролювати терміни перегляду документації	<a href="https://www.fox-
manager.com.ua">https://www.fox- manager.com.ua
IBM Rational System Architect (IBM, Велика Британія)	Доступна для скачування пробна версія строком на 30 днів, сервіс платний	Дані щодо програм технічної підтримки клієнтів відсутні. На сайті представлена технічна підтримка на англійській мові	Створення архітектури підприємства, що дозволяє візуалізувати, аналювати і пов'язувати між собою різні аспекти архітектури підприємства	BPMN 2.0; BMM; UML; SOA	IBM® Rational® Software Architect	Складність отримання достатньої інформації щодо продукту на веб-сайті	На офіційному сайті розробників є форум та блог для користувачів програми	https://www.ibm.com
«ИНТАЛЕВ» Корпоративний навигатор» (Инталев, Росія)	Програмний продукт платний; вартість залежить від потрібного функціоналу на потрібну кількість робочих місць; можливе розширення функціоналу в міру потреби; демонстрації продукту	Технічна підтримка протягом 12 місяців з дня придбання продукту входить у вартість. Працює служба технічної підтримки	Автоматизація управління стратегією; управління бізнес- процесами і workflow; управління продажами, маркетингом і сервісом; управління людськими ресурсами; управління документами (документообіг); управління проектами	EPC	«ИНТАЛЕВ» Корпоративны й менеджмент 7.0»	Зручний веб-сайт, доступність інформації; є також відео-контент, що дає змогу детальніше ознайомитись з продуктом; Можна пройти курс навчання по роботі з програмними забезпеченням	Можливе замовлення корпоративного супроводу (розробники самі виконують замовні дорадування в системі, оновлюють конфігурації і налаштовують програми і апаратне забезпечення)	http://www.intalev.ru

Попов С.О. у своїй роботі [9] відзначає, що саме завдяки використанню методу організаційного моделювання можна вирішувати завдання з формування раціональної організаційної структури таких виробничих процесів, які забезпечують їх максимальну ритмічність і максимально можливу економічну ефективність їх виконання.

Кожний із вище наведених методів має широке розповсюдження серед підприємств різних галузей та видів діяльності. Проте особливо актуальним на сьогодні є метод організаційного моделювання. Слід відзначити, що перші програмні продукти, які могли б вирішити завдання у напрямі організації управління, за кордоном з'явилися в 1990-і роки, серед них Orgware, Sosar. Вони допомагали істотно прискорити процес організаційного проектування шляхом розробки нової структури або моніторингу існуючої.

На сьогодні розроблено та відпрацьовано досить багато програмних продуктів, що дозволяють максимально ефективно моделювати бізнес-процеси на підприємствах. Та серед найбільш використовуваних виділяють програмне забезпечення таких країн як США, Великобританія, Україна та інші (табл. 1).

Серед вищевказаних програмних продуктів на вітчизняних підприємствах найчастіше використовують такі: ARIS Toolset, Fox Manager, "ИНТАЛЕВ: Корпоративний навігатор" та Business Studio. Особливо слід відмітити, що серед лідерів є продукт українського виробництва. Проаналізуємо його роботу більш детально.

Fox Manager — з моменту виходу першої версії програмного продукту влітку 2007 року її вже придбало та успішно використовують більше 2000 підприємств, серед яких:

- нафтогазова промисловість (Yug-Neftegaz Private Limited Сингапур; ЗАТ "Газтранзит" Україна, Київ; ТОВ "Батумський нафтовий терминал" Грузія, та ін.);
- сільське господарство (ГК "Хлібодар" Україна; Агрохолдинг "Мрія" Україна, Київ; ПАТ "Технологічна Аграрна Компанія Об'єднана" Україна, Київ та ін.);
- фармацевтика (ТОВ "Валартинфарма" Україна, Київ; ГК "Фармпланета" Україна та ін.);
- легка промисловість (АТ "Тебойл" Фінляндія, Хельсінкі; ПАО "Волчанський агрегатний завод" Україна, м. Волчанськ; ПАО "Київський картонно-бумажний комбінат" Україна);
- та інші сфери, серед яких банківська, консалтинг, інформаційних технологій і т.д.

ВИСНОВКИ ТА ПОДАЛЬШІ ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, бачимо, що основними користувачами програмних забезпечень є середні та великі підприємства. Представники сфери малого підприємництва практично не використовують їх через низку причин, серед яких:

- необізнаність підприємців в перевагах використання програмного забезпечення;
- вартість ліцензії на використання програмних продуктів;
- особливості сфери діяльності конкретного підприємства, що не завжди передбачає застосування подібних програм;
- обмежена кількість бізнес-процесів підприємства та ін.

Ключовим аспектом є те, що малі підприємства першочерговою метою ставлять мінімізацію витрат, тому використання подібного програмного продукту задля організаційного забезпечення не завжди є доцільним. Більш того окрім сплати ліцензії необхідно або проходити навчання, щоб вміти працювати з програмою, або купувати додаткові супутні послуги. А це ще додаткові видатки.

Однак переваги від використання подібних програмних продуктів досить відчутні, що дасть змогу налагодити ефективне виконання як окремих бізнес-процесів, так і діяльність підприємства на всіх ланках управління. Саме тому необхідно і надалі досліджувати сучасні моделі організаційного забезпечення підприємництва та висвітлювати підприємцям усі можливості, що вони отримують від використання даних програмних продуктів. При цьому завдяки технологічному прогресу можливі недоволі також можна подолати завдяки плідній співпраці науковців та практиків.

Література:

1. Сисоєнко І. А. Методи проектування організаційної структури підприємства / І. А. Сисоєнко // Таврійський науковий вісник. — 2013. — Вип. 85. — С. 307—311.
2. Захарченко В.І., Корсікова Н.М., Меркулов М.М. Інноваційний менеджмент. Теорія і практика в умовах трансформації економіки: навч. посібник — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 448 с.
3. Никонова Я.И., Немкова Е.О. Инновационные формы организационных структур предприятий / Я.И. Никонова, Е.О. Немкова // Современные тенденции в экономике и управлении: новый взгляд. — 2010. — № 6. — С. 140—145.
4. Терещенко Т. Теорія організації: навчальний посібник / Т.В. Терещенко. — Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2015. — 335 с.
5. Петренко Л.А. Оцінювання рівня організації управління підприємством / Л. А. Петренко, М. М. Трейтук // Стратегія економічного розвитку України. — 2015. — № 36. — С. 107—117. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/seru_2015_36_14
6. Криворучко О.Н. Организационное моделирование процессно-ориентированной структуры управления предприятием / О.Н. Криворучко, Ю.А. Сукач // Економіка транспортного комплексу. — 2015. — Вип. 25. — С. 50—66. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ektk_2015_25_6
7. Ігнат'єв О.І. Теоретичні засади проектування організаційних структур управління в системі реалізації стратегічних змін / О.І. Ігнат'єв // Вісник [Київського інституту бізнесу та технологій]. — 2015. — Вип. 1. — С. 45—50. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkib_2015_1_9
8. Одрехівський М.В. Системне моделювання інноваційних підприємств / М.В. Одрехівський // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. — 2013. — № 776. — С. 277—286. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_776_43. Попов
9. Лисецький, Юрій Михайлович. Інформаційні системи і технології в менеджменті: монографія / Ю.М. Лисецький; Нац. акад. наук України, Ін-т проблем математичних машин і систем. — Київ: Логос, 2014. — 417 с.: іл.
10. Зеленков Ю.А. Об измерении эффективности бизнес-процессов и поддерживающих их информационных систем / Управление большими системами. Вып. 41. — М.: ИПУ РАН, 2013. — С. 146—161.
11. Сейдаметова З.С. Программная инженерия: обучение проектированию с использованием IBM Rational Rhapsody и IBM Rational Architect / З.С. Сейдаметова, Ф.С. Ильясова // Професійна освіта: проблеми і перспективи. — 2014. — Вип. 6. — С. 77—82. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Profos_2014_6_18
12. Маслак О.І. Формування новітніх організаційних структур у промисловості / О.І. Маслак // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". — 2010. — № 683. — С. 105—111.
13. Демченко Г.В. Развитие теоретических засад организационного обеспечения инновационной деятельности предприятия [Текст] / Ганна Володимирівна

Демченко // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. — Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. — Том 21. — № 2. — С. 63—68.

14. Островерхова Г.В. Сутність і структура організаційного забезпечення інноваційної діяльності / Г.В. Островерхова // Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ": зб. наук. пр. Темат. вип.: Технічний прогрес і ефективність виробництва. — Харків: НТУ "ХПІ". — 2012. — № 6. — С. 59—67.

15. Евлах О.Ю. Методи основи проектування організаційних структур управління промислових підприємств [Текст] / О.Ю. Евлах // Київський національний університет технологій та дизайну. Вісник КНУТД. — 2009. — № 3. — С. 122—127.

16. Rallis C. Papademetriou and Dimitrios A. Karras An in Depth Comparative Analysis of Software Tools for Modelling and Simulating Business Processes — <https://core.ac.uk/download/pdf/52406111.pdf>

17. Saiedeh Ghatrei ARIS Enterprise Architecture's Usage Reviews — <http://www.lnse.org/vol3/166-A1000.pdf>

18. Rafa E. Al-Qutaish Quality Models in Software Engineering Literature: An Analytical and Comparative Study: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.174.7042&rep=rep1&type=pdf>

References:

1. Sysoienko, I.A. (2013) "Methods of designing the organizational structure of the enterprise" — *Tavrivs'kyj naukovyj visnyk* vol. 85, pp. 307—311.

2. Zakharchenko, V.I. Korsikova, N.M. Merkulov, M.M. (2008), *Innovatsijnyj menedzhment. Teoriia i praktyka v umovakh transformatsii ekonomiky* [Innovation management. Theory and practice in the conditions of transformation of the economy], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

3. Nykonova, Ya.Y. Nemkova, E.O. (2010), "Innovative forms of organizational structures of enterprises", *Sovremennye tendentsyy v ekonomyke y upravlenyy: novyj vzghliad*, vol. 6, pp.140—145.

4. Tereschenko, T. (2015), *Teoriia orhanizatsii* [Theory organization], Khmel'nyts'kyj universytet upravlinnia ta prava, Khmel'nyts'kyj, Ukraine.

5. Petrenko, L. A. and Trejtiak, M. M. (2015), "Assessment of the level of enterprise management organization", *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, [Online], vol. 36, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/seru_2015_36_14 (Accessed 20 Nov 2018).

6. Kryvoruchko, O. N. Sukach, Yu. A. (2015), "Organizational modeling of the process-oriented management structure of the enterprise", *Ekonomika transportnoho kompleksu*, [Online], vol. available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ektk_2015_25_6 (Accessed 2 Dec 2018).

7. Ihnat'iev, O. I. (2015), "Theoretical principles of designing organizational management structures in the system of strategic changes implementation", *Visnyk Kyivs'koho instytutu biznesu ta tekhnolohij*, [Online], vol. 1. available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkib_2015_1_9 (Accessed 12 Dec 2018).

8. Odrekhivs'kyj, M. V. (2013), "System modeling of innovative enterprises", *Visnyk Natsional'noho universytetu "Lvivs'ka politekhnika". Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, [Online], vol. 776, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_776_43 (Accessed 2 Dec 2018).

9. Lysets'kyj, Yu.M. (2014), *Informatsijni systemy i tekhnolohii v menedzhmenty* [Information systems and technologies in management] *Nats. akad. nauk Ukrainy, Int problem matematychnykh mashyn i system*, Kyiv, Ukraine.

10. Zelenkov, Yu. A. (2013), "Measuring the effectiveness of business processes and their supporting information systems", *Upravlenye bol'shymy systemamy*, vol. 41, pp.146—161.

11. Sejdametova, Z. S. Yl'iasova, F. S. (2013), "Software engineering: design training using IBM Rational Rhapsody and IBM Rational Architect", *Profesijna osvita: problemy i perspektyvy*, vol. 6, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Profos_2014_6_18 (Accessed 12 Dec 2018).

12. Maslak, O.I. (2010), "Formation of the latest organizational structures in industry", *Visn. Nats. un-tu "Lviv. politekhnika"*, vol. 683. — С. 105-111. available at: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/20287/1/22-105-112.pdf> (Accessed 15 Dec 2018).

13. Demchenko, H. V. (2015), "Development of theoretical foundations of organizational support of innovative activity of the enterprise" *Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. prats'*, vol. 21— 2, pp. 63—68.

14. Ostroverkhova, H. V. (2012), "Essence and structure of organizational support of innovation activity", *Visnyk Nats. tekhn. un-tu "KhPI": zb. nauk. pr. Temat. vyp.: Tekhnichnyj prohres i efektyvnist' vyrobnytstva*, vol. 6, pp. 59—67.

15. Evlakh, O.Yu (2009), "Methods of the basis of designing organizational structures management industrial enterprises", *Kyivs'kyj natsional'nyj universytet tekhnolohij ta dyzajnu. Visnyk KNUTD*, vol. 3, pp. 122—127.

16. Rallis, C. Papademetriou and Dimitrios A. Karras (2016), "An in Depth Comparative Analysis of Software Tools for Modelling and Simulating Business Processes" available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/52406111.pdf> (Accessed 5 Dec 2018).

17. Saiedeh Ghatrei (2015), "ARIS Enterprise Architecture's Usage Reviews" available at: <http://www.lnse.org/vol3/166-A1000.pdf> (Accessed 5 Dec 2018).

18. Rafa, E. Al-Qutaish (2010), "Quality Models in Software Engineering Literature: An Analytical and Comparative Study", available at: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.174.7042&rep=rep1&type=pdf> (Accessed 25 Dec 2018).

Стаття надійшла до редакції 15.02.2019 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА

ERROR: undefined
OFFENDING COMMAND: DeleteMe

STACK: